

**STUDIA IURISPRUDENTIAE DOCTORANDORUM
MISKOLCIENSIVM**

**MISKOLCI DOKTORANDUSZOK
JOGTUDOMÁNYI TANULMÁNYAI**

22.

MISKOLCI EGYETEM
ÁLLAM-ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
DEÁK FERENC ÁLLAM-ÉS JOGTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

**STUDIA IURISPRUDENTIAE DOCTORANDORUM
MISKOLCIENSIMUM**

MISKOLCI DOKTORANDUSZOK JOGTUDOMÁNYI TANULMÁNYAI
2021. évi 2. szám

Tomus 22

Szerkesztő:
Prof. Dr. Róth Erika

Technikai szerkesztő:
Dr. Sági Edit

Kiadja:
Bíbor Kiadó Bt.
Felelős kiadó: dr. Borkuti Eszter

A kötet borítóján *Albrecht Dürer: Erasmus portréja* című metszet részlete szerepel

ISSN 1588-7901

A kötet kiadását az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programja támogatta.

MISKOLC, 2021.

Előszó

A Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolája gondozásában megjelenő Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium 2021. évi második kötetét ajánlom az érdeklődők figyelmébe.

Öröm számunkra, hogy Doktori Iskolánk PhD hallgatóin kívül más doktoranduszok is rendszeresen megtisztelnek minket írásaikkal. A jelen kötet tizenhat tanulmánya közül is hatnak a szerzője más doktori iskolában folytatja tanulmányait, közülük egy pedig lengyelországi doktorjelölt. Az elért eredményeiket összegző doktoranduszok közül néhányan még csak a közelmúltban kezdték meg tanulmányaikat, mások pedig már közel állnak a fokozatszerzéshez.

A feldolgozott témák sokszínűségére talán már nem is kell utalnom, hiszen megszokott, hogy a doktori kutatásokon alapuló tanulmányaikban a napi aktualitással bíró kérdésektől egy-egy jogintézmény történetének bemutatásáig számos problémával foglalkoznak a szerzők.

Bízunk benne, hogy a kötetben megjelent írásokat olvasóink érdeklődéssel fogadják és ismerőseiknek, kollégáiknak, hallgatóiknak is figyelmébe ajánlják.

Ismételten köszönetet mondunk az Igazságügyi Minisztériumnak, hogy „A jogászképzés színvonalának emelését célzó programok” keretében újra lehetővé tette a kiadvány megjelenését.

Prof. Dr. Róth Erika
a Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola Vezetője

Tartalomjegyzék

ZHANNA AMANBAYEVA

Constitutional characteristics of the Republic of Kazakhstan.....7

CERTICKY MÁRIO

A felelősségbiztosítás szabályai a PEICL tükrében.....23

DOMOKOS TIBOR

Szélsőséges Iszlám megnyilvánulások Európával szemben.....41

GARAMI MÁRIA

A Miskolci Egyetem fenntartóváltása és ennek következtében

jogviszonyváltása55

MAKÁCS ADRIENN

Az érdemtelenység és a kitagadás megjelenése Magyarországon az első Polgári

Törvénykönyv hatályba lépése előtti ítélezésben75

MÁTÉ DÁVID ADRIÁN

A munkajog egyes polgári jogi vonatkozásai kitékintéssel a platform

munkavégzésre.....91

DOMINIKA MRÓZ

Legal Protection of a Family with a Mentally Ill Family Member under Polish Law

.....113

OROSZ FLÓRA

A szociális farm modelljének értelmezése.....131

PÁHI BARBARA

A csődbűncselekmény elkövetése miatt folyamatban lévő büntetőeljárásban

bejelentett polgári jogi igényre vonatkozó szabályok.....149

PAPP PETRA

A felelősség egyes aspektusairól.....165

RICZU ZSÓFIA

Foglalkoztatásra irányuló jogviszonyok és jogalanyiság kérdései185

LÁSZLÓ SCHMIDT

The function of the foreseeability clause.....195

STEFÁN IBOLYA

Az okoseszközökkel kapcsolatos adatvédelmi kérdések, különös tekintettel a biometrikus adatokra217

VÉGER ALEXANDRA

Bűncselekménnyel okozott kár megtérítése a kártalanítási eljárásban.....233

VIGH BEÁTA

Az európai uniós védjegyreform hatása a nem hagyományos európai uniós védjegyek lajstromozási lehetőségeire.....253

RIDA ZULFIQAR

Dynamics of Judicial Independence - A Comparative Study of Hungary and Pakistan.....271

ZHANNA AMANBAYEVA*

Constitutional characteristics of the Republic of Kazakhstan

Abstract: The 1995 Constitution of the Republic of Kazakhstan defined new principles of interaction between an individual, society and the state. Such characteristics of the state as a democratic, secular, legal and social state were consolidated as the foundations of the constitutional system. The multinational people of the Republic of Kazakhstan has been declared the bearer of sovereignty and the only source of power; the status of the individual has been redefined. Article 1 of the Constitution proclaims a person, his life, rights and freedoms as the highest value. The meaning of the above provisions is determined by the fact that they are included in the number of foundations of the constitutional system of the Republic of Kazakhstan, constitute the basis on which not only the other norms of the Constitution are built, but also all sectoral legislation, and law enforcement is carried out.

Keywords: Constitution, Adoption, Rights, Citizen, Democracy, State

Absztrakt: A Kazah Köztársaság 1995-ös alkotmánya új alapelveket határozott meg az egyén, a társadalom és az állam közötti kölcsönhatásról. Az államnak mint demokratikus, világi és szociális államnak az alkotmányos rendszer alapjaként megzilárdultak az ilyen jellemzői. A Kazah Köztársaság többnemzetiségű népét a szuverenitás hordozójának és a hatalom egyetlen forrásának nyilvánították; az egyén státuszát újrafogalmazták. Az Alkotmány 1. cikke a személyt, az életét, jogait és szabadságát a legmagasabb értéknek nyilvánítja. A fenti rendelkezések jelentését az határozza meg, hogy azok a Kazah Köztársaság alkotmányos rendszerének alapjához tartoznak, amelyre nemcsak az Alkotmány többi normája épül, hanem az összes ágazati jogszabály és a jogalkalmazás is.

Kulcsszavak: alkotmány, jogszabályelfogadás, jogok, állampolgár, demokrácia, állam

DOI: 10.46942/SIDM.2021.2.7-22

Introduction

The adoption of a constitution in itself means the establishment of the obligation of the state to follow the constitutional order - otherwise the existence of the basic law becomes meaningless. However, the concept of "constitutional order" includes more than formal compliance with the constitution. This concept is applicable only to a state in which the constitution reliably protects the rights and freedoms of man and citizen, and all law corresponds to this constitution, but the main thing is that

* Amanbayeva, Zhanna. Doctoral Student of the Ferenc Deák Doctoral School of Law, University of Miskolc. Supervisor: Prof. Dr. Anita Paulovics, full professor

the state acts in accordance with the constitution and obeys the law in everything. The constitutional system, thus, is not reduced to the fact of the existence of a constitution but becomes reality only under two conditions: if the constitution is observed and if it is democratic.

The order in which the rights and freedoms of man and citizen are respected, and the state acts in accordance with the constitution, is called the constitutional order.¹

The concept of the foundations of the constitutional system includes the characteristics of the state enshrined in the constitution. Clause 1 of Article 1 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan establishes that the Republic of Kazakhstan asserts itself as a democratic, secular, legal and social state, the highest values of which are a person, his life, rights and freedoms². Paragraph 1 of Article 2 characterizes the state as unitary with a presidential form of government.

Democratic state

This is the name of a state, the structure and activity of which corresponds to the will of the people, the universally recognized rights and freedoms of man and citizen. A democratic state is an essential element of the democracy of a civil society based on the freedom of the people. The only source of state power of this state is the people³.

It is not enough just to proclaim the state as democratic (totalitarian states also do this), the main thing is to ensure its structure and activity with appropriate legal institutions, real guarantees of democracy. The concept of a democratic state is inextricably linked with the concepts of a constitutional and legal state; in a certain sense, we can talk about the synonymy of all three terms. A democratic state cannot but be both constitutional and legal.

The state can correspond to the characteristics of a democratic one only in the conditions of an established civil society. This state should not strive for statism, it should strictly adhere to the established limits of interference in economic and spiritual life, which ensure freedom of enterprise and culture. The functions of a democratic state include ensuring the common interests of the people, but with the unconditional observance and protection of the rights and freedoms of man and citizen. Such a state is the antipode of a totalitarian state, these two concepts are mutually exclusive.

¹ KENZHALIEV Z.Zh., KIM V.A.: *Razvitiye konstitutsionnogo zakonodatelstva Respubliki Kazahstan*. Almaty, Zheti zhargy, 2008.

² KUBEEV E.K., AMANDYKOVA S.K.: *Konstitutsiya Respubliki Kazahstan. Teoretiko-pravovoy analiz*. Almaty, Bilim, 2008.

³ Article 3 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan

The most important signs of a democratic state are real representative democracy and the provision of human and civil rights and freedoms.⁴

Representative democracy is the exercise of power by the people through elected institutions that represent citizens and are endowed with the exclusive right to legislate. Representative bodies (parliaments, elected bodies of local self-government) are vested with the right to decide the most important issues in the life of the people (declaring war, adopting a budget, introducing a state of emergency and martial law, resolving territorial disputes, etc.).

The effectiveness of the activities of representative bodies to a huge, if not decisive, degree depends on cooperation with the executive branch. Another no less important condition is the independence of the representative institution within the limits of its powers, the absence of a competing legislative branch, and non-interference of the executive branch in the prerogatives of representative institutions.⁵

In the Republic of Kazakhstan, representative democracy is ensured by the election of the Parliament⁶, including its two Chambers: the Senate and the Mazhilis⁷, as well as local government and self-government bodies.⁸

At each level, representative institutions have certain powers that exclude the possibility of interference from anyone. And at the same time, this system is holistic and characterizes one sovereign state - the Republic of Kazakhstan. The unity of the system of state power is enshrined in the Constitution:

*“The state power in the Republic of Kazakhstan shall be unified and executed on the basis of the Constitution and laws in accordance with the principle of its division into the legislative, executive and judicial branches and a system of checks and balances, which governs their interaction”.*⁹

Ensuring the rights and freedoms of man and citizen is another essential feature of a democratic state. It is here that the close connection of formally democratic institutions with the political regime is manifested. Only in a democratic regime, rights and freedoms become real, legality is established and the arbitrariness of the state power structures is excluded. No lofty goals and democratic declarations are capable of imparting a truly democratic character to the state if the universally recognized rights and freedoms of man and citizen are not ensured. The Constitution of the Republic of Kazakhstan has enshrined all the rights and freedoms known to world practice, however, for the implementation of many of them, it is still necessary to create conditions.

⁴ ILLNER M, WOLLMANN H.: *Decentralization: Lessons for Reformers, Local Democracy in Post- Communist Europe*. Opladen: Leske – Budrich, 2003

⁵ KARVONEN L., SUNDBERG J.: *Social Democracy in Transition*. Dartmouth: Routledge, 1991.

⁶ Clause 1 of Article 49 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan

⁷ Clause 1 of Article 50 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan

⁸ Section VIII of the Constitution of the Republic of Kazakhstan

⁹ Clause 4 of Article 3 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan

Sovereign state

The sovereignty of the state is the characteristic of the state absolutely and independently of the power of other states to exercise its functions on its territory and beyond, in international communication.

The sovereignty of the state is manifested in the supremacy of state power, its unity and independence.

In the literal sense, the word "sovereignty", comes from the Latin word "supro", means the property of power, by virtue of which it is "superior", i.e. its supremacy. The supremacy of state power is manifested in the fact that it determines the entire system of legal relations in the state, establishes the general legal order, legal capacity, rights and obligations of state bodies, public associations, officials and citizens. A vivid expression of the supremacy of state power is the supremacy of the constitution and other laws issued by the highest bodies of state power throughout the country.

The unity of state power is expressed in the presence of a single body or system of bodies that together make up the highest state power. These bodies cover all the powers necessary to carry out all the functions of the state.

The independence of state power, which manifests itself in the sphere of international, interstate relations, means independence in relations with other states and equality with them.¹⁰

The foregoing allows us to highlight the main features of state sovereignty. These include: 1) sovereignty in the field of domestic and foreign policy; 2) independence of state power from other powers in the implementation of state functions; 3) equality with other participants in international relations; 4) real guarantees of the sovereignty of the state represented by the highest representative bodies: the legally established procedure for their relations with other state bodies and public organizations, economic guarantees.

The concept of the territory of Kazakhstan in the Constitution of the Republic of Kazakhstan is closely related to the concept of its sovereignty. Paragraph 2 of Article 2 of the Constitution establishes that "the sovereignty of the Republic extends to its entire territory".

The territory of the state is the spatial limit in which the state exists and acts as a sovereign power organization. It is the supreme power in this territory, united and independent. The land, its subsoil, waters, flora and fauna, and other natural resources that cover the territory of the Republic are in the public property of Kazakhstan.

¹⁰ HABERMAS J.: *Questions concerning the Theory of Power, Power and Critic*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts and London, England, 1994.

Ensuring by the state the integrity, inviolability and inalienability of its territory involves the development and implementation of a set of measures of an economic, political, military, legal and organizational nature aimed at:

- strengthening the immunity of the state in economic interaction;
- the legal impossibility of a unilateral concession by the Republic of Kazakhstan of a part of the territory to another state;
- preventing the seizure, annexation or division of the territory of the Republic;
- a ban on the creation and operation of public associations, the goals or actions of which are aimed at violating the integrity of the Republic of Kazakhstan;
- the lack of the right of local authorities to raise the issue of secession from the state and change their legal status unilaterally;
- imposing on state authorities the responsibility to take necessary and sufficient measures to protect and defend the sovereignty and territorial integrity of the Republic of Kazakhstan.

Territorial integrity is a defining condition for Kazakhstan's national security.¹¹

Changes in the unitarity and territorial integrity of the Republic cannot be the subject of initiating amendments and additions to the Constitution. In the resolution of the Constitutional Council it is said that the competence of the Parliament related to the procedure for introducing amendments and additions to the Constitution, is limited by paragraph 2 of Article 91 of the Constitution.¹²

It follows from the above provisions of the Constitution that the provision of land plots by the Republic of Kazakhstan to foreign states for the placement of diplomatic missions accredited on its territory is possible only in a legal form that does not entail the exclusion of these plots from public property of Kazakhstan. Such a legal form is the provision by the Republic of Kazakhstan to foreign states, whose diplomatic missions are accredited on the territory of the Republic, of land plots for use on a lease basis. The territory of the Republic of Kazakhstan as a general spatial limit designated by the state border remains unchanged.

When deciding the issue under consideration, the provisions of Article 8 of the Constitution that "the Republic of Kazakhstan respects the principles and norms of international law, pursues a policy of cooperation and good-neighborly relations between states, their equality and non-interference in each other's internal affairs" should be taken into account.

The territorial integrity and inviolability of the state is protected both by the basic principles of international law and by the Constitution of the Republic of Kazakhstan. The provision by the Republic of foreign states of land plots for use

¹¹ ABDRASULOV E.B.: *Tolkovanie zakona i norm Konstitutsii: teoriya, opyt, protsedura*. Almaty, Orkeniet, 2002.

¹² Resolution of the Constitutional Council of December 4, 1998 N 13/2 "On the official interpretation of subparagraph 1) of Article 53 and paragraph 1 of Article 91 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan in terms of the norms concerning the introduction of amendments and additions to the Constitution by the Parliament of the Republic of Kazakhstan"

for the placement of diplomatic missions requires additional legal guarantees of the integrity, inviolability and inalienability of the state territory of the Republic, such as:

- the designated purpose of these land plots (their use solely for the placement of diplomatic missions accredited in the Republic of Kazakhstan);
- provision of land plots based on the principles of reciprocity and equality between states;
- the adoption of a legislative act on the immunity of foreign states in the Republic of Kazakhstan, which guarantees the observance of the interests of the Republic in disputes over land plots.

In accordance with paragraph 3 of Article 6 of the Constitution *“Land and its subsoil, waters, flora and fauna, and other natural resources are in state ownership. Land can also be privately owned on the grounds, conditions and within the limits established by law.”*

It follows from this norm that when regulating land relations, the Constitution enshrines the supremacy of the state, which determines the legal regimes of ownership and turnover of land, up to the establishment of a regime of exclusive state ownership of land. The grounds, conditions and limits in which land can be owned, as well as the range of its subjects and objects, are established by the legislator. In paragraph 2 of Article 6 of the Constitution it is established that *“the subjects and objects of property, the scope and limits of the exercise by the owners of their rights, the guarantees of their protection are determined by law”*.

The Republic of Kazakhstan, providing land plots to foreign states for use for the placement of diplomatic missions accredited on its territory, is called upon to ensure the integrity, inviolability and inalienability of its territory. The terms of this provision are specified depending on the specifics of the relationship of the Republic of Kazakhstan with a foreign state. The legal form for the implementation of this requirement is international treaties ratified by the Republic of Kazakhstan.

Clause 2 of Article 2 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan that the state ensures the integrity, inviolability and inalienability of its territory should be understood as the inadmissibility of the dismemberment of its territory, the use of natural resources without the consent of the state and an arbitrary change in the status of the regions of Kazakhstan, the inviolability of the state border and the ban on territorial concessions to the detriment of national interests and the sovereign equality of the state.

Land plots are provided to foreign states for the placement of diplomatic missions accredited in the Republic of Kazakhstan for use on a lease basis. The jurisdiction of foreign states on the territory of the location of their diplomatic missions does not violate the principles of sovereignty, integrity, inviolability and inalienability of the territory recognized by international law and enshrined in paragraph 2 of Article 2 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan.

Land plots provided to foreign states for use to accommodate diplomatic missions shall remain the property of the state of Kazakhstan.

Clause 3 of Article 6 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan means that the right to regulate land relations belongs to the state, which establishes the legal regimes of ownership and turnover of land. The grounds, conditions and limits in which land can be owned, as well as the definition of the range of its subjects and objects, are established by the legislator.

The provision of land plots for use to foreign states for the placement of diplomatic missions accredited in the Republic of Kazakhstan is carried out in accordance with international treaties ratified by the Republic of Kazakhstan.

Secular state

The spiritual life of society is diverse, it consists of culture, including art, the area of belief, the national aspect, the linguistic aspect, etc. The current Constitution abandoned the principle of strict guardianship of the state over the spiritual life of society and establishes the principle of a secular state.

A secular state should be considered as a state in which there is no official, state religion and none of the creeds is recognized as mandatory or preferred.

The separation of religious associations from the state means that the state, its bodies and officials do not interfere in the issues of determining by citizens their attitude to religion, in the legitimate activities of religious associations and do not entrust the latter with the performance of any state functions. At the same time, the state protects the legal activities of religious associations. Religious associations do not participate in elections to government bodies and in the activities of political parties. At the same time, religious associations can take part in the social and cultural life of society in accordance with the legislation regulating the activities of public associations.

Such a characteristic means that the state and religious associations are separated from each other, that is, they do not mutually interfere in each other's affairs. Giving such a description to the Republic of Kazakhstan, the Constitution¹³ discloses it in the following provisions:

- everyone has the right to determine and indicate or not indicate their religious affiliation;
- the Republic does not allow the activities of political parties and trade unions of other states, parties on a religious basis.

The consolidation of a secular state does not at all mean belittling or infringing upon freedom of religion. Article 22 of the Constitution of the Republic of

¹³ Articles 5, 19 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan

Kazakhstan enshrines freedom of conscience, and the secular state is not exempt from the obligation to guarantee this freedom. Equally, the state should not engage in propaganda of atheism, in any way hinder the free activity of religious associations.

The secular nature of the state means that the officials of the state, although they have the right to profess any religion, should not grant any privileges to this or that confession, allow its influence on the adoption of state decisions. In this regard, the Law of the Republic of Kazakhstan "*On the Civil Service of the Republic of Kazakhstan*"¹⁴ stipulates that civil servants are obliged to be impartial and independent of the activities of religious associations when exercising their official powers.¹⁵ Such restrictions are quite understandable for a country with religious pluralism, which is Kazakhstan, as well as a multinational composition of the state apparatus, which requires the state to observe strict neutrality in relation to confessions.

Thus, the secular nature of the state is manifested in the fact that the state and religious associations are separated from each other, i.e. do not mutually interfere in each other's affairs. Giving such a description to the Republic of Kazakhstan, the Constitution discloses it in the following provisions:

- no religion can be established as state or obligatory;
- religious associations are separated from the state and equal before the law.

Legal state

This is how the state is characterized, which in all its activities obeys the law and considers its main goal to ensure human rights and freedoms. To create a legal state, its proclamation alone is not enough; it should actually take shape as a system of guarantees against unlimited administrative interference in a self-regulating civil society, against attempts by anyone to resort to unconstitutional methods of exercising power. The rule of law is a high level of authority of statehood, a real rule of law that ensures all human and civil rights in the economic and spiritual spheres.

For example, here is how *B.A. Kistyakovskiy*¹⁶ defined the legal state: "*The basic principle of a legal or constitutional state is that state power in it is limited. In a state governed by the rule of law, the authorities have certain limits that they must not and cannot overstep. The limitation of power in a state governed by the rule of law is created by the recognition of a person's inalienable and inviolable rights*".

¹⁴ With amendments and additions as of 06.10.2020

¹⁵ Clause 5 of Article 10 of the Law of the Republic of Kazakhstan "On the Civil Service of the Republic of Kazakhstan"

¹⁶ KISTYAKOVSKIY B.A.: *Lektsii po gosudarstvennomu pravu (obshee i osobennoe): Prochitany v Moskovskom kommercheskom institute v 1908—1909 gg.* Moscow, 1909.

The Soviet state for all the time of its existence was the antipode of the legal state, and only with the adoption of the Constitution in 1993 began the process of creating this state in independent Kazakhstan.

The concept of the legal state is multidimensional, it includes everything that is embedded in the concept of a constitutional democratic state. And at the same time, its main features can be distinguished:

1. *The highest priority of human and civil rights and freedoms*, based on a firm fixation in the constitution and laws and corresponding to natural law. The rule of law recognizes the inviolability of these rights and freedoms, as well as its duty to observe and protect them. “Everything that is not prohibited is allowed” - the most important principle of the legal state. This approach to rights and freedoms literally permeates the Constitution of the Republic of Kazakhstan and many laws. It, as shown above, is the essence of the humanistic foundations of the constitutional system and is fully manifested in Section 2 of the Constitution, dedicated to the rights and freedoms of man and citizen.

2. *Independence of the court as the main mechanism for guaranteeing rights and freedoms*. The independence of the court from any government and public structures must be ensured, for only an independent court is able to effectively protect a person and a citizen from the arbitrariness of the executive power with its power structures.

The principle of the independence of the court is directly enshrined in Article 80 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, it is also provided for by a number of other articles, which speak of the irremovability and immunity of judges, and establish democratic principles of legal proceedings. A number of articles of Section VII of the Constitution indicate the exclusive right of the court to restrict rights and freedoms (for example, no one can be deprived of their property, except by a court decision;¹⁷ deprivation of citizenship of the Republic of Kazakhstan is allowed only by a court decision for committing terrorist crimes, and also for causing other grave harm to the vital interests of the Republic of Kazakhstan).¹⁸

3. *The supremacy of the constitution in relation to all regulations*. No law or other act has the right to amend or supplement the Constitution, much less contradict it. Together with natural law, the Constitution forms the foundation of the entire legal system, it is designed to create such an order in which law and legislation do not diverge. In this sense, the rule of the constitution and the rule of law are identical.

The principle of the supremacy of the Constitution is enshrined in the Constitution of the Republic of Kazakhstan. Clause 2 of Article 4 establishes that the Constitution has supreme legal force and direct effect throughout the territory

¹⁷ Article 26 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan

¹⁸ Article 10 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan

of the Republic of Kazakhstan. State authorities, local self-government bodies, officials, citizens and their associations are obliged to comply with the Constitution and laws. Consequently, the state is bound by law, all officials - from the head of state to an ordinary official - are obliged to act in accordance with the law, and they are responsible for violations (criminal, administrative, civil liability). Any exit of these persons beyond their competence is a violation of the principle of the rule of law, which changes the balance of power and freedom, and therefore, creates a threat to the rights and freedoms of man and citizen, or is an unlawful interference in the life of civil society.

It is important in what way the laws should become known to citizens, since unpublished, so-called closed (secret) regulations were often used in the totalitarian Soviet state. Nowadays, the Constitution of the Republic of Kazakhstan establishes that laws are subject to official publication, unpublished laws are not applied. Any normative legal acts affecting the rights, freedoms and duties of a person and a citizen cannot be applied if they are not officially published for general information. The procedure for the publication and entry into force of regulatory legal acts is established by the Law of the Republic of Kazakhstan dated April 6, 2016 No. 480-V *“On Legal Acts”*¹⁹.

4. Priority of international law. This sign of the legal state, as it were, gives a pass to the civilized world. The state, which has the sovereign right to adopt its laws, agrees that these laws should not contradict the law of the world community. Thus, through fidelity to the norms of international law, a kind of unification of national legal systems at the highest level, guarantees of human and civil rights and freedoms, democracy and social progress occurs. This explains the inclusion of this principle in the constitutions of many states.

So, in accordance with Clause 3 of Article 4 of the Constitution: *“International treaties ratified by the Republic of Kazakhstan have priority over its laws. The procedure and conditions for the operation of international treaties on the territory of the Republic of Kazakhstan, to which Kazakhstan is a party, are determined by the legislation of the Republic”*.

In this particular case, legislation means the Law of the Republic of Kazakhstan dated May 30, 2005 No. 54-III *“On international treaties of the Republic of Kazakhstan”*²⁰, Clause 2 of Article 2 of which establishes, that it is not allowed to conclude international treaties that do not correspond to the national interests of the Republic of Kazakhstan, that can harm national security or lead to the loss of independence of the Republic of Kazakhstan.

The indicated above signs of the legal state are only basic. In practical life, the legal state includes many more aspects. This are the supremacy of parliament in the legislative sphere, democratic control over the use of the army abroad and within

¹⁹ With amendments and additions as of 07.07.2020

²⁰ With amendments and additions as of 21.01.2019

the country, non-interference of the state in the work of the media, publicity of the government's foreign policy steps, and much more.

Social state

A state is called a social state, which assumes the responsibility to take care of social justice, the well-being of its citizens, and their social protection. This state does not seek to equalize everyone by renouncing freedom, as the socialist state did, but, on the contrary, it attaches special importance to freedom and social protection of socially weak sections of the population (unemployed, disabled, etc.).

The functions of the social state are broad. It creates conditions for maintaining full employment, redistributes income through the state budget in favour of the poor, provides people with a living wage, protects hired labour, takes care of education, social security, family, health care, etc. Social activities in these areas do not require the nationalization of the economy, on the contrary, it is combined with the strengthening of the market economy and the development of individual initiative.

The principles of a democratic, legal, sovereign state, in one way or another, reflect the relationship of state power with the people, i.e. society as a whole, the derivation of power from society, subordination to its needs.

The recognition of rights and freedoms as the highest value directly follows from what is stated in Art. 1 of the Constitution of the provision on the Republic of Kazakhstan as a democratic state based on the rule of law. The proclamation of the priority of a person, his rights and freedoms in relation to other social values, an orientation towards these rights and freedoms in state activities is one of the most important principles of such a state. Rights and freedoms largely determine the place of a person in society, his relationship with the state.²¹

In relation to the state, a person acts in different roles: a citizen, a foreigner, a stateless person, as a person in relation to society. The whole system of connections that a person maintains, his individual position is a person's personality. According to A.E. Sukalo, "*the society itself is formed with the help of the individual. The more developed the society, the more developed the personality, and vice versa.*"²² For the normal development of society, it is necessary for the personality to develop freely. It took humanity a very long time to recognize this. If the individual is not protected, then the state can also perish, since the individual will be freed from oppression with the help of forceful measures. This recognition is reflected in a number of international conventions that regulate relations between a person, society and the state. They

²¹ MARSHALL T.H.: *Class, Citizenship and Social Development*. Chicago, Chicago University Press, 1964.

²² SUKALO A. E.: *Osnovy konstitucionnogo stroya, Pravo i ekonomika*, 1990/9-10, 11.

emphasize that a person has such sovereignty regardless of the state in which he is located and the status of this territory.

The main task of the Constitution is to recognize the legal personality and legal capacity of each person, to establish a system of relationships.

Attention should be paid to the distinction in the Constitution between human rights and freedoms and the rights and freedoms of a citizen. This approach is not traditional for Kazakhstan's constitutional legislation, which previously proceeded from the idea of citizenship as a person who receives his rights as a “gift” of the state and is completely subordinate to it. Distinguishing between a person and a citizen, the Constitution restores those universal values that for the first time in the history of mankind were enshrined in legislative acts - in the Declaration of Independence (1776, USA), in the Bill of Rights (1789, USA), in the Declaration of Rights person and citizen (1789, France).

In accordance with the Constitution, the Republic of Kazakhstan is a social state. Thus, securing the principle of the welfare state, the Constitution defines its obligation to support the needy and otherwise socially unprotected segments of the population. Such activities of the state, aimed at creating conditions for a dignified existence of each person, are carried out by determining social state standards in the field of labor protection, public health, guaranteed minimum wages, state support for families, motherhood, fatherhood, childhood, disabled people, the unemployed through social systems. services, state pensions, benefits, etc.

The Constitution considers the principle of the welfare state as one of the foundations of the constitutional order and in this capacity guarantees it special protection: it can only be revised by the new Constitution.

The concept of “social state” is new for Kazakhstani legislation: it was first used in our country in the Constitution and emphasizes the duty of the state to pursue a certain social policy and be responsible for a decent life of people, the free development of every person.

The principle of the welfare state is closely related to other foundations of the constitutional system, especially with the democratic and legal status of the state, as well as with the equality of citizens' rights.²³

In a social state, democratic forms of government should be built taking into account social purpose. A highly developed legal system, as the most important feature of the rule of law, must certainly include guarantees of social rights. The coherence of all state bodies, public associations and individuals by the norms of law presupposes the consolidation of social guarantees in them.

Clause 1 of the article of the Constitution proclaims that “*the Republic of Kazakhstan asserts itself ... as a social state ...*”. This general provision of Section I of the Constitution means that Kazakhstan intends to develop as a state that undertakes

²³ SEGAL E.A., BRZUZY S.: *Social welfare policy, programs, and practice*. Itasca, Ill.: F.E. Peacock Publishers, 1998.

to mitigate social inequality by creating conditions for a decent life for its citizens and free development of the individual, adequate to the capabilities of the state. This provision is disclosed in various norms of the Basic Law of the country, such as: the right of citizens to social assistance from unemployment, to rest, to statutory working hours, weekends and holidays, paid annual leave²⁴; guarantee of the minimum wage and pension, social security for old age, in case of illness, disability, loss of the breadwinner and encouragement of voluntary social insurance, the creation of additional forms of social security and charity²⁵; the right of citizens to health protection, to receive free of charge a guaranteed volume of medical care established by law²⁶; guaranteed free secondary education, the right to receive free higher education on a competitive basis;²⁷ state protection of the environment favorable for human life and health;²⁸ state protection of the family, motherhood, fatherhood and childhood;²⁹ creation by the state of conditions for providing citizens with housing, provision of housing to those in need for an affordable payment from state housing funds in accordance with the norms established by law.³⁰

In the analyzed provision of paragraph 1 of Article 1 of the Constitution, the phrase “asserts itself” is applied, which emphasizes the progressive development of Kazakhstan as a social state, gives the character of irreversibility and direction to the process of socialization. The Republic's assertion of itself as a social state also presupposes the development of social partnership and constructive opposition in Kazakhstani society.

For the Republic of Kazakhstan, according to paragraph 1 of Article 1 of the Constitution, “*the highest values are a person, his life, rights and freedoms*”. This general provision of Section I of the Constitution testifies to the priority for the Republic of Kazakhstan of universal values.

Section II of the Constitution provides a list of human and civil rights and freedoms. According to paragraph 2 of Article 12 of the Constitution, human rights and freedoms belong to everyone from birth, are recognized as absolute and inalienable, determine the content and application of laws and other normative legal acts. The Constitutional Council in its resolution of October 28, 1996 On the official interpretation of paragraph 1 of Article 4 and paragraph 2 of Article 12 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan indicated: “*that human rights and freedoms proclaimed by the Constitution are fundamental in the development and adoption of laws and other normative legal acts, establishing the conditions and procedure for the exercise of these rights and*

²⁴ Article 24 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan

²⁵ Article 28 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan

²⁶ Article 29 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan

²⁷ Article 30 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan

²⁸ Article 31 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan

²⁹ Article 27 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan

³⁰ Article 25 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan

freedoms. Laws that establish human rights and freedoms, with the exception of those listed in paragraph 3 of Article 39 of the Constitution, may be changed in the prescribed manner by the legislative body, based on the real socio-economic capabilities of the state". The Republic of Kazakhstan recognizes and guarantees human rights and freedoms in accordance with the Constitution.

Unitary state with a presidential form of government

In accordance with Clause 1 of Article 2 of the Constitution, the Republic of Kazakhstan is a unitary state with a presidential form of government.

For a unitary state, with rare exceptions, the following features are characteristic: a single constitution and a single legislation; unified centralized system of executive authorities; unified judicial system; the division of the territory of the state into administrative-territorial units, the status of the authorities of which is determined by the norms of general state law, etc. A unitary state has a single citizenship, a single budget, etc.

The administrative-territorial division in unitary states includes a different number of stages. Typically, this depends on the population and size of the country. So, in accordance with Article 1 of the Law of the Republic of Kazakhstan dated December 8, 1993 No. 2572-XII "On the administrative-territorial structure of the Republic of Kazakhstan"³¹ in the system of administrative-territorial structure of the Republic of Kazakhstan includes administrative-territorial units: a village, a settlement, a rural district, a district in a city, a city, a district, a region.

The form of a unitary state makes it possible for the central bodies of state power to concentrate the country's resources in the hands of the center and quickly carry out their decisions through the executive bodies of administrative-territorial units.

A presidential republic is being built on the principle of a rigid separation of powers. In it, the parliament, the president and the supreme court are autonomous centers of state power of a completely equal level. Within the limits of their competence, they are independent and can only mutually have a deterrent effect in order to prevent the usurpation of state power by any of them.

In a presidential republic, all legislative power belongs to parliament. According to Clause 1 of Article 49 of the Constitution, the Parliament of the Republic of Kazakhstan is the highest representative body of the Republic exercising legislative power.

³¹ With amendments and additions as of 28.12.2018

The President independently forms the government, directs its activities and presides over all its meetings. The government is convened only to discuss issues of paramount importance, develop recommendations to the President.

The dignity of the presidential republic as a form of government is that it is simple and rational, since the president is personally responsible for the effective exercise of executive power in the country. The constitutional system of checks and balances promotes the relationship of competition between the executive and the legislature powers and serves as a reliable protection of their independence in the areas under their jurisdiction.

Conclusion

In the modern period, the leading role and responsibility of the state is impossible without the consolidation and consistent implementation of its constitutional and legal status, corresponding to the tasks of the effective functioning of state power in Kazakhstan and taking into account general civilizational development trends.

The science of constitutional law, developing a theoretical basis for the legal foundation of the development of society and the state, is called upon to contribute to the definition of the forms and characteristics of the “stable statehood” of Kazakhstan as necessary development guidelines that are mandatory for the political leadership of the country, the entire system of public authorities, personifying the state as well as for civil society and every person and citizen.

The constitutional and legal status of Kazakhstan is in a state of constant realization: the rights, obligations, responsibilities, goals and objectives of the state, in the spheres of society, outlined by the subjects of the state as a whole, are implemented in the general constitutional and legal relations that develop between the state and society, the people, an individual.³²

³² Sapargaliev G. (2002). *Konstitutsionnoe pravo Respubliki Kazahstan*. Almaty: Zheti zhargy.

Bibliography

Constitution of the Republic of Kazakhstan

Law of the Republic of Kazakhstan “On the Civil Service of the Republic of Kazakhstan”

Resolution of the Constitutional Council of December 4, 1998 N. 13/2

ABDRASULOV E.B.: *Tolkovanie zakona i norm Konstitutsii: teoriya, opyt, protsedura*. Almaty: Orkeniet. 2002.

HABERMAS J.: *Questions concerning the Theory of Power, Power and Critic*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts and London, England, 1994.

ILLNER M, WOLLMANN H.: *Decentralization: Lessons for Reformers, Local Democracy in Post- Communist Europe*. Opladen: Leske + Budrich. 2003.

KARVONEN L., Sundberg J.: *Social Democracy in Transition*. Dartmouth: Routledge. 1991.

KENZHALIEV Z.Zh., Kim V.A.: *Razvitiye konstitutsionnogo zakonodatelstva Respubliki Kazahstan*. Almaty: Zheti zhargy. 2008.

KISTYAKOVSKIY B.A.: *Lektsii po gosudarstvennomu pravu (obshee i osobennoe)*: Prochitany v Moskovskom kommercheskom institute v 1908—1909 gg. Moscow, 1909.

KUBEEV E.K., AMANDYKOVA S.K.: *Konstitutsiya Respubliki Kazahstan. Teoretiko-pravovoy analiz*. Almaty: Bilim. 2008.

MARSHALL T.H.: *Class, Citizenship and Social Development*. Chicago: Chicago University Press. 1964.

SAPARGALIEV G.: *Konstitutsionnoe pravo Respubliki Kazahstan*. Almaty: Zheti zhargy. 2002.

SEGAL E.A. - BRZUZY S.: *Social welfare policy, programs, and practice*. Itasca, Ill.: F.E. Peacock Publishers, 1998.

SUKALO A. E.: *Osnovy konstitucionnogo stroya, Pravo i ekonomika*, 1994/9-10.

CERTICKY MÁRIO*

A felelősségbiztosítás szabályai a PEICL tükrében

Absztrakt: A biztosítási szolgáltatás nyújtása, így az ezzel összefüggő jogi és (köz)gazdasági kérdések, már régóta az európai közösségi jog kiemelt területe, amelynek egységesítése céljából számos közösségi szintű jogforrás, jellemzően irányelv, került elfogadásra. A biztosítási jogon belül elkülöníthetjük a közjogi és magánjogi – kiemelten a biztosítási szerződési jogra vonatkozó – szabályokat, amelyek szükségszerű kölcsönhatásban vannak egymással. Az egységesítést célzó irányelvek körében a legelső (1972) a (gépjármű)felelősségbiztosítást érintette, de emellett szinte valamennyi irányelv érint olyan biztosítási jogi kérdéseket, amelyek a biztosítási szerződési jogra, így a felelősségbiztosítási szerződésre is hatással vannak. A jelen tanulmány célja, hogy ismertesse az európai biztosítási jog egyik szegmensét képező biztosítási szerződési jog egységesítésére irányuló törekvéseket, különös tekintettel az Európai biztosítási szerződési jog alapelveinek (PEICL) felelősségbiztosítást érintő normáit.

Kulcsszavak: európai biztosítási jog, európai biztosítási szerződési jog, PEICL, felelősségbiztosítás.

Abstract: The provision of insurance services, and thus the legal and economic issues of insurance, has long been a priority area of European Community law. Several sources of law at a Community level, typically directives, have been adopted to standardize them. Within insurance law, we can distinguish between public and private law rules, especially those relating to insurance contract law, which necessarily interacts with each other. Among the directives aimed at standardization, the first (1972) concerned (motor) liability insurance, however, almost all directives deal with insurance law issues that also affect insurance contract law, including the liability insurance contract. This study aims to describe the efforts to unify insurance contract law, particularly the standards of the Principles of the European Insurance Contract Law (PEICL) concerning liability insurance.

Keywords: European insurance law, European insurance contract law, PEICL, liability insurance.

DOI: 10.46942/SIDM.2021.2.23-40

* dr. Certicky Mário, doktorjelölt, Miskolci Egyetem, Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola, Témavezető: Prof. Dr. Barta Judit, tanszékvezető egyetemi tanár

Bevezető gondolatok – törekvések az egységes európai biztosítási jog bevezetésére

Az európai közösség már régóta törekszik arra, hogy megteremtse az egységes belső biztosítási piacot.¹ Ennek érdekében számos irányelv került elfogadásra, amelyek elsősorban a biztosítási közjogot, az egyes biztosítási termékeket, valamint a biztosítási szolgáltatásnyújtás egyes szabályait érintették, azonban – tekintettel a biztosítási közjog és magánjog szerves összefonódására – ezek a szabályok jelentősen befolyásolták és befolyásolják a biztosítási magánjogot, különösen a biztosítási szerződési jogot.² A közösségi szintű biztosítási jog kialakítása részét képezi az európai szerződési jog kialakítására irányuló törekvéseknek.³ Ezek közül a biztosítási szerződési jogot érinti a kereskedelmi szerződésekre vonatkozó alapelveket tartalmazó, 1994-ben publikált ún. „UNIDROIT⁴ alapelvek”, valamint az Ole Lando vezetésével felállított Európai Szerződési Jogi Bizottság (Commission on European Contract Law) által készített „Európai Szerződési Jog Alapelvei” (Principles of European Contract Law, PECL) is.⁵ A PECL célja azonban a szerződési jog közös szabályainak megalkotása volt, az egyes szerződés típusokat,⁶ így a biztosítási szerződést nem érintette. Az Európai Bizottság által az ezredforduló elején meghirdetett „Egy egységesebb európai szerződési jogért” című cselekvési terv⁷ keretében – amelynek már nem az átfogó és egységes közösségi szerződési jog megalkotása volt a célja, hanem a meglévő közösségi jog összhangjának biztosítása, valamint az unióban alkalmazható szerződésminták kidolgozása, a nemzeti szerződési jogok tapasztalatainak összegyűjtése és egy koherens európai jogi terminológia kialakítása⁸ – hosszú évek munkájának köszönhetően megalkotásra és 2007 decemberében publikálásra került az ún. Draft Common Frame of Reference (CFR)⁹, amely az eredeti tervek alapján úgy működött volna, „*mint az alapelveknek valamiféle eszköztára, és a jelenleg létező markáns különbségek összehangolását célozza,*

¹ Az egységes biztosítási piac megteremtése érdekében hozott jogszabályok részletes bemutatását és összefoglalását lásd: UJVÁRINÉ A. E.: A biztosítási szerződési jog változásai az európai jogfejlődés áramában. *Európai Tükör*, 2010/10. 37–51.

² UJVÁRINÉ A. E.: i.m. 37–38.

³ JURKOVIČOVÁ, L.: Poistné právo v kontexte legislatívy EÚ. *Studia commercialia Bratislavensia*, 2020/2. 122.

⁴ Principles of International Commercial Contracts.

⁵ UJVÁRINÉ A. E.: i.m. 47–48., ugyanígy VÉKÁS L.: A DCFR és a magyar polgári jog kodifikációja. *Európai Jog*, 2010/1. 4.

⁶ GÁRDOS P.: Az európai jog alapelvei – új állomás az európai magánjogi jogegységesítés folyamatában? *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2007/3. 41.

⁷ A MORE COHERENT EUROPEAN CONTRACT LAW - AN ACTION PLAN; lásd: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52003DC0068>, (letöltés dátuma: 2021. 01. 30.).

⁸ VÉKÁS L.: i.m. 4.

⁹ ROKAS, I.: Principles of European insurance contract law (PEICL) as a settled and balanced system of policyholder protection. *European Insurance Law Review*, 2013/1. 37.

*elsősorban a kőgens jogszabályok tekintetében.*¹⁰ A CFR célja az lett volna, hogy alapot képezzen a hatályos szabályok felülvizsgálatához és a meglévő közösségi normák módosításához, valamint új jogi instrumentumok kialakításához.¹¹ A CFR megalkotásától elvárt hatások kisebb mértékűek voltak, azonban az új magyar Polgári Törvénykönyv megszövegezése során befolyással volt a Szerkesztőbizottságra.¹²

A CFR keretében a biztosítási szerződési jog egységesítése céljából 1999-ben felállították¹³ az ún. „Restatement of European Insurance Contract Law”¹⁴ elnevezésű munkacsoportot.¹⁵ Az egységes biztosítási szerződési jog szükségességét az indokolta, hogy az EU-ban működő biztosító társaságok határon átnyúló kockázatvállalása¹⁶ rendkívül alacsony,¹⁷ amely többek között az egyes nemzeti jogok különbözőségének köszönhető.¹⁸ Mindemellett az is megállapítható, hogy az alacsony számban fennálló határon átnyúló kockázatokat fedező szerződések esetén is a nemzeti jogok közötti különbségek nem érezhetőek, mivel a felek jellemzően élnek a jogválasztás lehetőségével.¹⁹

Az Európai Bizottság által kitűzött cél azonban rendkívül nagy kihívást jelentett, hiszen – a kapcsolódó jogi környezet, így különösen a szerződési jog és a felelősségi szabályok különbözősége miatt – nehezen képzelhető el egy olyan közösségi szintű jogforrás megalkotása, különösen a közvetlenül alkalmazandó rendelet, amely

¹⁰ UJVÁRINÉ A. E.: i.m. 49.

¹¹ VÉKÁS L.: i.m. 5.

¹² A DCFR és a PECL új magyar Ptk. kodifikációja során okozott hatásai tekintetében lásd: Vékás L.: i.m. 8–9.

¹³ UJVÁRINÉ A. E.: i.m. 49., ugyanígy HEISS, H.: *The Principles of European Insurance Contract Law: An Optional Instrument?* Brussels: European Parliament, 2010, 6. <https://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201004/20100430ATT73919/20100430ATT73919EN.pdf> (letöltés dátuma: 2021. 01. 30.).

¹⁴ A munkacsoport 2005-ben beolvadt az „European Network of Excellence on European Insurance Contract Law” elnevezésű munkacsoportba. Lásd: ROKAS, I.: i.m. 37.

¹⁵ A munkacsoport tagjai az EU tagállamainak biztosítási jogi szakértői, akadémikus személyek voltak. Lásd: HEISS, H.: i.m. 2010, 6.

¹⁶ Határon átnyúló kockázatvállalásnak minősül az olyan biztosítási szerződésen alapuló kockázatvállalás, amelyben a biztosító tevékenységi helye eltér és a szerződő fél (helyesebben a biztosított) székhelyétől, illetve lakóhelyétől. A határon átnyúló szerződések körébe tartozik az a biztosítási szerződés is, amelyben a biztosító és a biztosított illetősége azonos országban van, azonban a szerződés alapján átvállalt kockázat eltérő országban merül fel. Lásd: Final Report of the Commission Expert Group on European Insurance Contract Law: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/final_report_en.pdf, (letöltés dátuma: 2021. 01. 30.).

¹⁷ A határon átnyúló kockázatvállalás mértéke az EGT-ben 2016-ban a biztosítási állomány megközelítőleg 3%-a volt. Vö.: HEISS, H.: *The Principles of European Insurance Contract Law (PEICL)*, *European Journal of Commercial Contract Law*, 2016/2, 28.

¹⁸ Ez azt jelenti tulajdonképpen, hogy az egyes biztosító társaságok kizárólag abban az országban értékesítik az adott ország jogi környezetének megfelelően kialakított biztosítási termékeiket, amelyekben tevékenységi hellyel rendelkeznek. Vö.: HEISS, H.: i.m. 2016, 28.

¹⁹ Final Report of the Commission Expert Group on European Insurance Contract Law. Lásd: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/final_report_en.pdf, (letöltés dátuma: 2021. 01. 30.).

egységesen, az EU valamennyi tagállamában alkalmazható.²⁰ A munkacsoport is felismerte, hogy gyakorlati okok miatt szinte lehetetlen rendeleti szinten szabályozni a kérdést, s így határozták el, hogy opcionálisan alkalmazható jogforrásként alkotják meg a közös biztosítási szerződési jogra vonatkozó szabályokat.²¹ Végül a munkacsoport munkájának eredményeként – a nemzeti jogok összehasonlítását követően tett megállapításokat figyelembe véve²² – 2009-ben először, majd a rendelkezések felülvizsgálatát követően a módosított és kiegészített rendelkezésekkel 2016-ban ismételten²³ publikálásra került „*Az Európai biztosítási szerződési jog alapelvei*” (Principles of European Insurance Contract Law, a továbbiakban: PEICL) elnevezésű dokumentum, amelynek szövegét az EU valamennyi hivatalos nyelvén, valamint koreai, japán és kínai nyelven egyaránt közzétették.²⁴

Ezt követően az Európai Bizottság 2013-ban felállított egy Szakértői Csoportot, amelynek elsődleges célja, hogy megvizsgálja valóban szükséges-e a közös biztosítási szerződési jog bevezetése. Ennek keretében az elsődlegesen vizsgált kérdés, hogy a szerződési jogra vonatkozó nemzeti szabályok sokszínűsége valóban korlátját képezi-e az egységes biztosítási szerződési jog bevezetésének.²⁵ A Szakértői Csoport 2014-ben tette közzé a vizsgálatának eredményét²⁶, amelyben a felelősségbiztosítás tekintetében is tett általános megállapításokat. Ezek közül kiemelhető, hogy a felelősségbiztosítási szerződésekre vonatkozó szabályok harmonizációja különösen nehéz a biztosítási szerződés és a felelősségi szabályok szoros kapcsolata miatt. Nehezen alakítható ki ugyanis olyan felelősségbiztosítási szerződésre vonatkozó közös szabályrendszer, amely a sokszínű felelősségi rendszerek valamennyi szabályával összhangban van.²⁷ Számos akadályozó egyéb faktor²⁸ mellett hangsúlyozza a jelentés, hogy a felelősségbiztosítás egy rendkívül összetett jogintézmény, amely komplexitás egyrészt a többalanyú kötelelem felmerülésének

²⁰ ARMBRUESTER, Ch.: PEICL – The Project of a European Insurance Contract Law. *Connecticut Insurance Law Journal*, 2013/1. 119.

²¹ HEISS, H.: i.m. 2010, 7.

²² OSTROWSKA, M.: Transparency in the Insurance Contract Law: A Comparative Analysis Between the Principles of European Insurance Contract Law (PEICL) and Selected European Legal Regimes. In: Marano, P. – Noussia, K. (eds.) *Transparency in Insurance Contract Law*. Cham: Springer, 2019, 281. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-31198-8>

²³ BASEDOW, J. – BIRDS, J. – CLARKE, M. – COUSY, H. – HEISS, H. – LOACKER, L.: *Principles of European Insurance Contract Law (PEICL)*. Köln, Verlag Dr. Otto Schmidt KG, 2016. 6.

²⁴ ROKAS, I.: i.m. 37.

²⁵ ARMBRUESTER, Ch.: i.m. 120.

²⁶ Final Report of the Commission Expert Group on European Insurance Contract Law. Lásd: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/final_report_en.pdf, (letöltés dátuma: 2021. 01. 30.).

²⁷ Final Report of the Commission Expert Group on European Insurance Contract Law. Lásd: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/final_report_en.pdf, (letöltés dátuma: 2021. 01. 30.).

²⁸ Ilyennek tekintí a jelentés pl. a helyi piac ismeretének a hiányát, az egyedi felügyelettel kapcsolatos jogszabályok különbözőségét, valamint a nyelvi és kulturális különbségeket.

lehetősége²⁹, másrésztől a felelősségbiztosítási szerződés és a – deliktualis és kontraktuális – felelősség szoros kapcsolata, így az alkalmazandó nemzeti jogszabályok sokszínűsége végső soron pedig a nemzeti jogok és a fedezetbe vonható kockázatok különös kapcsolata miatt.³⁰ Hangsúlyozza a jelentés, hogy a felelősségbiztosítási szerződésre vonatkozó szabályok elemzése nem valósítható meg önállóan, a nemzeti jogtól elkülönülten, mivel arra szűk értelemben „nem tekinthetünk biztosítási szerződési jogként”,³¹ hanem azt nemzeti jogon alapuló jogviszonyok függvényében változó jogintézménynek kell tekinteni. Mindezek alapján következtetésként megállapítható, hogy a határon átnyúló kockázatokat fedező felelősségbiztosítási szerződések száma nagyon alacsony, a szerződésben jellemzően területi korlátozást alkalmaznak, amellyel az adott országban okozott károkat fedezi a biztosító. Ez számos esetben problémát jelenthet, így pl. egy D&O felelősségbiztosítás esetén akadályozhatja a külföldi partnerekkel való szerződéskötést (legalább a szerződéskötéssel járó pénzügyi kockázatvállalás mértékét megnöveli), különösen akkor, ha a szerződésben egyébként a külföldi állam jogának alkalmazását kötik ki a felek, továbbá ugyanez a helyzet áll fenn egy ügyvédi megbízási szerződés esetén, ha külföldi államban lévő ügyfélnek okoz kárt, s a károkozás helye szerinti jogot kell alkalmazni, továbbá akkor is, ha külföldön végez kivitelezési munkálatokat egy kivitelezési tevékenységet folytató vállalkozás. Ezekben az esetekben gyakran nem, vagy csak kiegészítő biztosítási fedezet vásárlása esetén vonható a felelősségbiztosítási fedezetbe. A példák alapján is megállapítható, hogy a határon átnyúló kockázatok fedezetére szolgáló biztosítási szerződések iránti igény főképpen az üzleti szférában merül, illetve merülhet fel, ahogy ÚJVÁRINÉ is megállapítja, „a fogyasztók nem mutatnak nagy érdeklődést az iránt, hogy határon túli biztosítást vásároljanak, hiszen lakóhelyük tagállamának jogában jobban bíznak.”³²

Tekintettel arra, hogy a felelősségbiztosítási szerződés egységesítésére irányuló európai szintű norma a PEICL, ezért a jelen tanulmány célja, hogy megvizsgálja a PEICL felelősségbiztosításra vonatkozó szabályait, mindezt összehasonlítva a magyar Ptk.-ban foglalt felelősségbiztosításra vonatkozó szabályokkal. Megjegyzem a PEICL 2009-ben közzétett szövege még nem tartalmazta a felelősségbiztosításra

²⁹ Tudniillik, a biztosító és a szerződő fél mellett felmerülhet a biztosított személye, mint a szerződő személytől eltérő személy (megjegyzem ez bármelyik biztosítási szerződés esetén felmerülhet), továbbá a biztosított személytől eltérő károkozó személy (pl. más személyért való felelősség esetén), nyilvánvalóan a károsult, illetve a személyiségi jogi sérelmet szenvedett személy, továbbá a károsulton kívüli harmadik személy (pl. a károsult hozzátartozója mint károsult, illetve személyiségi jogi sérelmet szenvedett személy).

³⁰ Final Report of the Commission Expert Group on European Insurance Contract Law. 72. Lásd: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/final_report_en.pdf, (letöltés dátuma: 2021. 01. 30.).

³¹ Final Report of the Commission Expert Group on European Insurance Contract Law. 73. Lásd: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/final_report_en.pdf, (letöltés dátuma: 2021. 01. 30.).

³² ÚJVÁRINÉ A. E.: i.m. 50.

vonatkozó speciális rendelkezéseket, azok a 2016-ban publikált verzióban kerültek a megfogalmazásra.³³

A felelősségbiztosítási szerződés Ptk-beli szabályai a PEICL tükrében

Általános megállapítások

A biztosítási szerződések Ptk.-beli felosztása a PEICL-ben található felosztást követi, így a biztosítási szerződések között a kár- és összegbiztosítás különíti el a magyar jogalkotó,³⁴ mi több a biztosítási szerződésre vonatkozó szabályok megszövegezése során szintén figyelembe vették a PEICL szabályait.³⁵ Tekintettel arra azonban, hogy a felelősségbiztosításra vonatkozó szabályok csak 2016-ban kerültek a PEICL-be, így az új Ptk. felelősségbiztosítási szabályainak kialakításakor az nem szolgálhatott alapként. Az első szembetűnő különbség a rendelkezések elhelyezése tekintetében figyelhető meg, mivel a PEICL külön, önálló fejezetben helyezi el a felelősségbiztosításra vonatkozó szabályokat,³⁶ ezzel szemben a magyar jogalkotó a kárbiztosítási szerződések körében, mint „különös kárbiztosítás” helyezte el annak szabályait.³⁷ A PEICL alkalmazása tekintetében elmondható, hogy a megfogalmazására kialakított csoport, felismerve az uniós szintű jogi norma meghozatalával összefüggő – fentiekben vázolt – nehézségeket, opcionálisan alkalmazható jogi instrumentumként fogadta el az Európai biztosítási szerződési jog alapelveit.³⁸ Ez azt jelenti, hogy a szerződő feleknek lehetőségük van arra, hogy a biztosítási szerződésükben a PEICL szabályainak kizárólagos alkalmazását kössék ki, kizárva ezzel a nemzeti biztosítási jogi szabályok alkalmazását.³⁹ Ilyen szerződéses záradék esetén a felek a szerződésükre alkalmazandó jogként kizárólag a teljes norma alkalmazását köthetik ki, nincs lehetőség arra, hogy a PEICL egyes szabályaira korlátozzák azt⁴⁰, HEISS és LAKHAN ezt nevezi a „*mindent vagy semmit*” jogalkalmazásnak, ezzel megakadályozva azt, hogy a biztosító kizárólag az ő

³³ BASEDOW, J. – BIRDS, J. – CLARKE, M. – COUSY, H. – HEISS, H. – LOACKER, L.: i.m. 6–7.

³⁴ TÓKEY B.: A biztosítási szerződések. In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.) *Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*. Budapest: Wolters Kluwer, 2014, 2103.

³⁵ MABISZ: *Magyar Biztosítók Évkönyve*. 2013, 8. lásd: <https://mabisz.hu/wp-content/uploads/2018/08/evkonyv-2013-magyar.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 01. 30.)

³⁶ Lásd PEICL 14-16. fejezeteit. A 14. fejezetben a felelősségbiztosítás általános szabályait rögzíti, amelyek valamennyi típusú felelősségbiztosítási szerződésre vonatkoznak. A 15. fejezet a károsultak közvetlen igényeivel kapcsolatos szabályokat fogalmazza meg, míg a 16. fejezetben a kötelező felelősségbiztosítások követelményeit regulálja. Vö.: HEISS, H.: i.m. 2016, 31.

³⁷ TÓKEY B.: i.m. 2152.

³⁸ Lásd: PEICL 1:102. cikk, illetve UJVÁRINÉ A. E.: i.m. 49., HEISS, H.: i.m. 2010, 7.

³⁹ HEISS, H.: i.m. 2016, 30.; HEISS, H.: i.m. 2010, 9.

⁴⁰ Lásd: PEICL 1:102. cikk második mondat.

érdekeinek megfelelő rendelkezéseket válassza ki.⁴¹ Mindemellett azonban a PEICL által biztosított keretek között az egyes rendelkezések alkalmazását a felek kizárhatják.⁴² A szabályozás jellegét tekintve két megoldást alkalmaz a PEICL: i) a 1:103. cikk (1) bekezdésében meghatározza a kógens, eltérést nem engedő normákat; ii) a 1:103. cikk (2) bekezdés rendelkezik az egyoldalú kógenciáról, amely alapján a PEICL további szabályaitól a felek egyező akarattal eltérhetnek, feltéve, hogy az eltérés nem sérti a szerződő fél, a biztosított, valamint a kedvezményezett jogait.⁴³ Fontos hangsúlyozni, hogy a klauzikálisan kógens normák nem korlátozódnak a fogyasztóval kötött szerződésre, hanem e szabályt a jogi személlyel kötött szerződések esetén is figyelembe kell venni, így tehát nem csupán a fogyasztót,⁴⁴ hanem bármely biztosítóval kapcsolatban lépő személyt mint „gyengébb” felet védi a PEICL.⁴⁵ E körben fontos még megemlíteni az 1:103. (3) bekezdésben foglalt rendelkezést, amely szerint az egyoldalú kógencia nem vonatkozik a Szolvencia II. irányelvben⁴⁶ meghatározott nagykockázatú biztosítási szerződésekre⁴⁷, ez esetben a felek bármely rendelkezéstől eltérhetnek. Az egyoldalú kógencia tehát kizárólag a tömegkockázat esetén érvényesül.⁴⁸

A PEICL alkalmazásának választására természetesen nem csak az EU-n belüli határon átnyúló biztosítási szerződések esetén kerülhet sor, hanem azt a felek a nemzetközi szintű szerződések és akár a kizárólag belföldre kiterjedő szerződések esetén is választhatják. A PEICL kizárólagos alkalmazásával a biztosítónak

⁴¹ HEISS, H. – LAKHAN, M.: An Optional Instrument for European Insurance Contract Law. *Mercurius, Utrecht Journal of International and European Law*, 2010 – Volume 27/Issue 71, 8.; Mindemellett megjegyzem, hogy a bár a PEICL megfogalmazása a felek közös, kölcsönös akaratát hangsúlyozza az alkalmazandó szabályok megválasztása körében, a vonatkozó szakirodalom – a valós gyakorlat alapulvételével – alapvetőnek tartja a biztosító akaratának elsődleges érvényesülését, amely az előre meghatározott általános szerződési feltételekben nyilvánul meg.

⁴² HEISS, H.: i.m. 2010, 9.

⁴³ HEISS, H. – LAKHAN, M.: i.m. 7.

⁴⁴ Természetesen amennyiben a biztosítóval szerződő fél fogyasztónak minősül a fogyasztóvédelmi szabályok ez esetben is érvényesülnek, így a szerződéses rendelkezések megfogalmazása során ezekre is figyelemmel kell lenni. Vö.: ROKAS, I.: i.m. 40.

⁴⁵ BASEDOW, J. – BIRDS, J. – CLARKE, M. – COUSY, H. – HEISS, H. – LOACKER, L.: i.m. 10.; ROKAS, I.: i.m. 40.

⁴⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 2009/138/EK irányelve a biztosítási és viszontbiztosítási üzleti tevékenység megkezdéséről és gyakorlásáról (Szolvencia II).

⁴⁷ A Szolvencia II. irányelv 13. cikk 27. pontja határozza meg a „nagykockázat” fogalma alá tartozó eseteket. Ezek közül a felelősségbiztosítás tekintetében nagykockázatnak minősül a légi járművekkel kapcsolatos felelősség (I. melléklet A. fejezet 11. pont), hajókkal kapcsolatos felelősség (I. melléklet A. fejezet 12. pont) minden esetben, valamint a szárazföldi gépjárművekkel kapcsolatos felelősség és az általános felelősség feltéve, hogy a szerződő a következő kritériumok határértékei közül legalább kettőt túllép: i. 6,2 millió euró összegű mérlegfőösszeg; ii. 12,8 millió euró összegű nettó árbevétel, a Szerződés 54. cikke bekezdésének g) pontja alapján meghatározott jogi formájú társaságok éves beszámolójáról szóló, 1978. július 25-i 78/660/EGK tanácsi irányelv (30) értelmében; iii. a pénzügyi év során átlagosan 250 alkalmazottat foglalkoztat.

⁴⁸ BASEDOW, J. – BIRDS, J. – CLARKE, M. – COUSY, H. – HEISS, H. – LOACKER, L.: i.m. 10.

lehetősége van olyan biztosítási termékeket kidolgozni, amelyek a világ bármely részén azonos feltételekkel értékesíthetők.⁴⁹ A PEICL hatályát tekintve a viszontbiztosítási szerződésen kívül valamennyi biztosítási nemet érintően tartalmaz szabályokat⁵⁰, amelyek közül a témát tekintve a felelősségbiztosításra vonatkozó szabályokat veszem górcső alá.

A PEICL 14. fejezete tartalmazza a felelősségbiztosításra vonatkozó általános szabályokat, a 15. fejezet a károsultak közvetlen igényével kapcsolatos rendelkezéseket, míg a 16. fejezete a kötelező felelősségbiztosítás tekintetében megfogalmazott normákat.⁵¹ A jelen fejezetben a PEICL felépítésének megfelelőm szeretném bemutatni annak szabályait, valamint e szabályok tükrében a magyar jog rendelkezéseit.

A vonatkozó fejezetek vázolását megelőzően fel kell vázolni a vonatkozó fogalmakat. A PEICL-ben meghatározott fogalmakat kockázatközpontú megközelítésben szabályozták. A PEICL 1:201 (5) bekezdése alapján a felelősségbiztosítás „*olyan biztosítás, amelynél a kockázatot a biztosított károsulttal szemben felmerülő jogi felelőssége jelenti.*” A PEICL tehát nem a felelősségbiztosítási szerződés fogalmát, hanem a felelősségbiztosítással fedezetbe vont kockázat felől közelít, amelyet a biztosítási szerződés fogalmával összhangban kell értelmezni, amely szerint „*olyan szerződés, amely alapján a biztosító ígéretet tesz a szerződő félnek, hogy fedezetet nyújt a meghatározott kockázatra biztosítási díj ellenében.*” A biztosítási szerződés fogalmának fontos eleme a kockázat átvállalása, amely alapján a biztosító viseli a kockázat bekövetkezése esetén annak gazdasági következményeit.⁵² Ez alapján tehát a felelősségbiztosítási szerződés olyan szerződés, amely alapján a biztosító fedezetet nyújt a biztosított oldalán felmerülő jogi felelősségből eredő gazdasági következmények viseléséhez. Ez tükrözi a felelősségbiztosítási szerződésben nyugvó biztosítási érdeket, amely az ún. „*felelősségi érdek*”, amely abban áll, hogy a biztosított személy harmadik személy felé jogszabály alapján fennálló felelősségének jogkövetkezményeit viselni köteles.⁵³ Mindemellett a felelősségbiztosítás károsultvédelmi funkcióját a PEICL is figyelembe veszi és a károsult személye tekintetében is megfogalmaz szabályokat. Érdekesség, hogy a PEICL a felelősségbiztosítás tekintetében a károsult helyett az „*áldozat*” („*victim*”) terminus technikust használja és akképpen definiálja, hogy „*az áldozat a felelősségbiztosítás esetén az a személy, akinek a haláláért, sérüléséért vagy veszteségéért a biztosított felelősséggel tartozik.*” A továbbiakban a magyar terminológiának megfelelően a károsult fogalmat használok.

⁴⁹ HEISS, H.: i.m. 2010, 9.

⁵⁰ HEISS, H. – LAKHAN, M.: i.m. 6., valamint UJVÁRINÉ A. E.: i.m. 50.

⁵¹ HEISS, H.: i.m. 2016, 31.

⁵² BASEDOW, J. – BIRDS, J. – CLARKE, M. – COUSY, H. – HEISS, H. – LOACKER, L.: i.m. 77.

⁵³ TÚRY S.K.: *A felelősségbiztosítás (szavatossági biztosítás)*. Budapest, Kilián F., 1923, 23–28.

Ezzel szemben a Ptk. 6:470. § (1) bekezdésben meghatározott fogalom a biztosító szerződéses kötelezettségét helyezi előtérbe, amikor a felelősségbiztosítási szerződés fogalmát úgy határozza meg, hogy a „*felelősségbiztosítási szerződés alapján a biztosított követelheti, hogy a biztosító a szerződésben megállapított módon és mértékben mentesítse őt olyan kár megtérítése, illetve sérelemdíj megfizetése alól, amelyre jogszabály értelmében köteles.*” A Ptk.-ban és a PEICL-ben foglalt fogalom tartalmilag annyiban kongruál, hogy mindkettő esetében a biztosított felelősségéhez köti a szerződéses kockázatot. A magyar Ptk.-beli fogalom a szerződéses szolgáltatás oldaláról közelíti meg a felelősségbiztosítási szerződés lényegét, rögzíti a biztosított szolgáltatásra való jogosultságát, illetve helyesebben a szolgáltatás követelésére való jogosultságát, valamint annak terjedelmére (mérték és mód) vonatkozó korlátozhatóságot. Mindemelett fontos kiemelni, hogy a fogalom a felelősségbiztosítás fedezetébe vonható elemek körét is meghatározza, ez alapján a biztosító a kár és a sérelemdíj megtérítése, illetve megfizetése alól mentesítheti a biztosítottat.

A felelősségbiztosításra vonatkozó főbb általános rendelkezések

A PEICL az általános rendelkezések keretében első körben a biztosítási fedezet járulékos költségek tekintetében fennálló terjedelmét szabályozza. Alapvetően tehát nem rendelkezik arról, hogy a felelősségbiztosítás fedezete mire terjed ki főszabály szerint, de vizsgálva a károsult („áldozat”) fogalmát megállapíthatjuk, hogy a kárnak minősül az áldozat halála, sérülése vagy vesztesége (feltehetően itt a jogalkotó bármely más egyéb veszteséget szabályozza) következtében bekövetkezett vagyonsökkenés. A biztosító helytállásának további feltétele, hogy ezért a kárért a biztosított felelősséggel tartozzon. A biztosítási fedezet terjedelme tekintetében a PEICL 14:101. cikke úgy rendelkezik, hogy „*a biztosító a 9:102. cikkel összhangban köteles megtéríteni a védekezés költségeit.*” A védekezés költségei alapvetően, de nem kizárólagosan a biztosítottal szemben indított perrel kapcsolatos költségekre terjed ki.⁵⁴ A kárbiztosítás szabályainál található 9:102. cikk (1) bekezdés alapján a biztosító megtéríti a biztosított azon költségeit, amelyek a kár mértékének csökkentése céljából megtett ésszerű lépésekkel összefüggésben merültek fel, mindezt akkor is, ha ezek a lépések nem vezettek eredményre. A rendelkezés (2) bekezdése rögzíti, hogy e költségeket akkor is meg kell térítenie, ha az a biztosítási összeg mértékét meghaladja. A szabályozás lényeges eleme, hogy a biztosítónak azon költségeket kell megtérítenie, amelyek az ésszerű lépések megtételével összefüggésben merültek fel. Vizsgálni kell, hogy mely magatartások, intézkedések minősülnek ésszerűnek. Az ésszerűség vizsgálatát a biztosított szemszögéből kell elvégezni. Ha a biztosított ésszerűen úgy véli, hogy a károsult követelése megalapozatlan vagy a kártérítés mértéke túlzó, a biztosítónak akkor is tiszteletben kell a biztosított kéréseit tartania,

⁵⁴ BASEDOW, J. – BIRDS, J. – CLARKE, M. – COUSY, H. – HEISS, H. – LOACKER, L.: i.m. 287.

ha a biztosító jogszerűnek tekinti a károsult igényét. A biztosító nem rendezheti a károsult igényét abban az esetben, ha a biztosított észszerűen tiltakozik az ellen.⁵⁵ Az észszerűség követelménye egyrészt jelenti az ügyvédválasztás szabad jogát, bármely jogi eljárással összefüggésben felmerülő valamennyi költséget.⁵⁶ Az észszerűség követelményének megfogalmazásának indoka, hogy a biztosító ne akadályozza indokolatlanul a biztosítottat, ne korlátozza a védekezéssel kapcsolatban megtenni kívánt cselekményeit. Mindemellett a biztosított védelmét szolgálja az is, hogy a biztosítónak a költségeket akkor is meg kell térítenie, ha azok nem jártak sikerrel. E szabály indoka, hogy a biztosított mindaddig nem bizonyosodhat meg arról, hogy a cselekménye hatékony-e amíg meg nem tette.⁵⁷

Ezzel összefüggésben a magyar jogalkotó a Ptk. 6:470. § (2) bekezdésben megállapítja, hogy „a biztosítás kiterjed az eljárási költségekre, ha e költségek a biztosító útmutatásai alapján vagy előzetes jóváhagyásával merültek fel. A biztosított kérésére a biztosítónak a költségeket meg kell előlegeznie.” A szabályozás koncepciója mögött az általános elgondolás az, hogy az eljárással összefüggő költségek felmerülése a biztosító magatartásának köszönhető, mivel a károsult azért kényszerül pert indítani a károkozó biztosítottal szemben, mert a biztosító nem teljesítette a szolgáltatását.⁵⁸ A költségtérítésre vonatkozó kötelezettség azonban csak olyan költségekre terjed ki, ha azok a biztosító útmutatásai alapján vagy előzetes jóváhagyásával merültek fel. Ez tehát azt jelenti, hogy a biztosító nem köteles azon költségeket megtérítenie, amelyek nem a biztosító útmutatásai alapján merültek fel, vagy amelyeket nem hagyott előzetes jóvá a biztosító. Ez a szabály tehát arra „kényszeríti” a károkozót, hogy amennyiben igényt tart az eljárási költségek biztosító által történő megtérítésére, úgy kizárólag olyan költségekkel járó eljárási cselekményeket tehet meg, amelyeket a biztosító előzetesen jóváhagyott vagy arra a biztosító utasította. Ez álláspontom szerint jelentősen korlátozza a biztosítottat, illetve a biztosított saját védelmében tett magatartásokat. A rendelkezés alapján továbbá arra sincs lehetőség, hogy a biztosító utólag hagyja jóvá a biztosított intézkedéseit. Meg kell jegyezni, hogy az eljárási költségek fogalma alá nem kizárólag a perköltség tartozik, hanem valamennyi olyan peren kívül felmerülő költség is, amelyek a biztosított károkozásával, illetve általában véve a védekezésével összefüggésben merül fel. Mindemellett a Ptk. 6:470. § (3) bekezdése alapján „a biztosítónak a károkozó biztosított jogi képviselési költségeit és a kamatokat akkor is meg kell térítenie, ha ezek a kártérítési összeggel együtt a biztosítási összeget meghaladják.” Megfigyelhető, hogy a (3) bekezdésben foglalt kötelezettség kizárólag a jogi képviselő költségeire terjed, tehát az ezen felül felmerülő költségeket már nem kell megtérítenie a biztosítónak abban az esetben,

⁵⁵ BASEDOW, J. – BIRDS, J. – CLARKE, M. – COUSY, H. – HEISS, H. – LOACKER, L.: i.m. 287.

⁵⁶ BASEDOW, J. – BIRDS, J. – CLARKE, M. – COUSY, H. – HEISS, H. – LOACKER, L.: i.m. 288.

⁵⁷ BASEDOW, J. – BIRDS, J. – CLARKE, M. – COUSY, H. – HEISS, H. – LOACKER, L.: i.m. 260.

⁵⁸ TÓKEY B.: i.m. 2154.

ha az meghaladná a biztosítási összeg mértékét.⁵⁹ A rendelkezés értelmezése alapján megállapítható, hogy a biztosítót csak abban az esetben terheli az eljárási költségek megtérítésének kötelezettsége, ha a biztosított felelősséggel tartozik a károkozó vagy személyiségi jogot sértő cselekményért. Felmerül a kérdés, hogy vajon a biztosítónak a biztosított pernyertessége esetén meg kell-e térítenie az olyan költségeket, amelyek megtérítésére nem a pervesztes felet kötelezte (pl. a Pp. 86.§ alapján) a bíróság? Úgy gondolom, hogy amennyiben az ilyen költségek a biztosító magatartására vezethetők vissza, annak köszönhető, úgy azt akkor is meg kell térítenie, ha egyébként a szerződéses szolgáltatás teljesítésére a biztosított felelősségének hiányában nem köteles. Megállapítható, hogy ezekkel a kérdésekkel a vonatkozó szakirodalom nem foglalkozik.

Meg kell továbbá jegyezni, hogy a Ptk.-ban foglalt ezen szabályok diszpozitívek, amelyekről a felek egyező akarattal eltérhetnek, még abban az esetben is, ha a szerződő fél fogyasztónak minősül.⁶⁰

A Ptk. és a PEICL szabályainak összevetése során megállapítható, hogy a magyar jogalkotó a PEICL szabályaival ellentétes koncepciót követ. A PEICL elsődlegesen a biztosított akaratát helyezi előtérbe és a költségek megtérítése tekintetében az észszerűséget tekinti zsinórmértéknek. Ezzel szemben a Ptk. a biztosító akaratának „égisze” alá helyezi a felmerülő költségek megtérítésének koncepcióját. Ha azok nem a biztosító utasításainak megfelelően vagy annak jóváhagyásával merültek fel, nem köteles megtéríteni e költségeket. Megállapítható, hogy a PEICL – az alapvető céljával összhangban – szabályai sokkal inkább a biztosított védelmét szolgálják, mint a Ptk. rendelkezései. A magyar jogalkotó a szerződő fél és a biztosított védelmét biztosító szabályokat csak a fogyasztói biztosítási szerződések esetén fogalmaz meg. Mi több a az eljárási költségek megtérítésére vonatkozó szabályok tekintetében még a fogyasztót védő szabályozásról sem beszélhetünk, hiszen e szabályok kógeneciáját nem írja elő a Ptk. ez esetben sem. Ezzel szemben – ahogy az fentebb kifejtésre került – a PEICL e szabályaitól csak akkor térhetnek el a felek, ha az a szerződő fél, illetve a biztosított előnyét szolgálják.⁶¹ A PEICL szabályainak alkalmazása esetén tehát nincs lehetőség arra, hogy a szerződésben kizárásra kerüljön az eljárással összefüggésben felmerülő költségek biztosító általi viselése.

A következő kiemelt érdemlő szabály a PEICL 14:104. cikkében található, amely a felelősség biztosított által történő elismerésére vonatkozó rendelkezést tartalmazza. Az (1) bekezdés alapján semmis a biztosítási szerződés olyan kikötése, amely a biztosító szerződéses szolgáltatásának teljesítése alóli mentesülését írja elő

⁵⁹ TÓKEY B.: i.m. 2154.

⁶⁰ TÓKEY B.: i.m. 2155.; valamint TAKÁTS P.: A biztosítási szerződések. In: Petrik Ferenc (főszerk.) *Polgári jog I-IV. - új Ptk. - Kommentár a gyakorlat számára*. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2020.

⁶¹ Egyes szerzők szerint a PEICL szerződő felet védő szabályai radikálisak, és túlzóak. Vö.: LUIK, O.-J.: Do the Principles of European Insurance Contract Law Go Too Far in Protecting the Policyholder? *Juridica International*, XVIII/2011. 73–83.

arra az esetre, ha a biztosított elismeri a károsult igényét. A (2) bekezdés alapján a biztosított és a károsult közötti egyezség nem hatályos a biztosítóval szemben, kivéve, ha ahhoz hozzájárul. E szabályok alapvetően a biztosítási szerződésből eredő együttműködési kötelezettség teljesítését hangsúlyozzák, különösen azt, hogy amennyiben a biztosított igényt tart a biztosító szolgáltatására, úgy a károsult igényének előterjesztése esetén – mielőtt bármilyen nyilatkozatot tesz – értesítse a biztosítót.⁶² Ezzel azonos szabályozást tartalmaz a Ptk. 6:474. § (1) bekezdése, amely rögzíti, hogy „a károsult kártérítési igényének a biztosított által történt elismerése, teljesítése és az azszal kapcsolatos egyezsége a biztosítóval szemben akkor hatályos, ha ahhoz a biztosító előzetesen hozzájárult vagy azt utólag tudomásul vette.” E szabály korlátját a (2) bekezdés fogalmazza meg, mégpedig abban, hogy amennyiben a károsult követelése nyilvánvalóan megalapozott a biztosító az (1) bekezdésben foglalt hatálytalanságra nem hivatkozhat.

A PEICL további felelősségbiztosításra vonatkozó általános szabályanyaga között nem találunk olyat, amely a magyar szabályozással történő összehasonlítás tárgya lehetne. Ennek ellenére egy a magyar jogban is felmerülő polémiáról említést kell tenni, nevezetesen arról, hogy miben áll a biztosítási esemény.⁶³ A felelősségbiztosítás keretében alapvetően három potenciális olyan időpontot különíthetünk el, amelyet a biztosítási esemény bekövetkezésének tekinthetünk, ezek: i) a károkozó magatartás tanúsításának ideje; ii) a kár bekövetkezésének ideje, amely nem feltétlenül azonos a károkozó magatartás tanúsításának idejével; valamint iii) a károsult igényének károkozóval szemben történő előterjesztése.⁶⁴ Ez a PEICL 14:107. cikkében található a biztosítási eseményre vonatkozó normaanyag. E cikk (1) bekezdése rögzíti, hogy a biztosítási eseménynek főszabály szerint az a tény minősül, hogy a biztosítási időszak alatt (értsd: a kockázatviselés ideje alatt) a biztosított felelősségét megalapozó magatartást tanúsít. Ez az ún. „*occurrence made*” igény, amelynek lényege, hogy a biztosító olyan a biztosító felelősségét megalapozó magatartásból eredő kárigényekért áll helyt, amelyet a biztosítási szerződés hatálya alatt tanúsított. E mellett a (2) bekezdés rögzíti, hogy a felek a kereskedelmi vagy professzionális célből között biztosítási szerződésükben biztosítási eseményként megjelölhetik a károsult igényének biztosítottal szemben történő előterjesztését. Ezt nevezzük „*claims made*” biztosításnak. A PEICL alapján ez esetben a biztosítónak fedezetet kell nyújtania a szerződés hatálya alatt, valamint annak megszűnését követő öt éven belül a károsult által előterjesztett igényekre. Az ilyen helytállási kötelezettség a biztosított által a biztosítási időszak alatt tanúsított, valamint azt megelőzően tanúsított magatartásából eredő károk esetén állhat fenn. Ez utóbbi feltétele, hogy arról a biztosított a szerződés megkötésekor nem tudott és nem is

⁶² BASEDOW, J. – BIRDS, J. – CLARKE, M. – COUSY, H. – HEISS, H. – LOACKER, L.: i.m. 291.

⁶³ TÓKEY B.: i.m. 2156.

⁶⁴ BASEDOW, J. – BIRDS, J. – CLARKE, M. – COUSY, H. – HEISS, H. – LOACKER, L.: i.m. 293.

tudhatott.⁶⁵ A Magyarországon értékesített felelősségbiztosítási termékek vizsgálata alapján megállapítható, hogy jellemzően e két rendelkezést vegyesen alkalmazzák azzal, hogy csak olyan a biztosított által okozott kárért és sérelemdíjért áll helyt, amely a biztosított biztosítási időszak alatt tanúsított magatartásából ered és amelyet ezen időszak alatt vagy bizonyos idő – jellemzően 30 nap – elteltével a biztosító részére be is jelentettek. Megállapítható, hogy ez jelentősen korlátozza a biztosított érdekét.

A károsult közvetlen igényére vonatkozó szabályozás

A PEICL főszabály szerint nem biztosít közvetlen igényérvényesítési jogot a károsult részére, azonban a 15:101. cikk rendkívül szélesre körben sorolja fel azokat az eseteket, amelyekben a károsult közvetlenül a biztosító részére terjesztheti elő igényét.⁶⁶ A károsult jogosult előterjeszteni igényét a biztosítóval szemben i) a kötelező felelősségbiztosítás esetén; ii) erre vonatkozó jogi rendelkezés esetén; iii) amennyiben a károsult személyi sérülést szenvedett;⁶⁷ iv) ha a biztosító fizetésképtelen helyzetbe került; illetve v) ha a biztosító felszámolás alá került.⁶⁸ A közvetlen igényérvényesítés főszabályát a magyar jogalkotó is rögzíti a Ptk. 6:473. § (1) bekezdésében, azonban kivételként csak a jogszabály általi kifejezett rendelkezést állapítja meg.⁶⁹ Meg kell azonban jegyezni, hogy tekintettel a rendelkezés diszpozitivitására a felek a szerződésükben eltérhetnek a főszabálytól és előre rögzíthetik a potenciális károsult részére biztosított közvetlen igényérvényesítési jogosultságot, azonban ilyen szerződési gyakorlattal nem találkozhatunk. A közvetlen igényérvényesítés tekintetében a PEICL 15:102. cikk (1) bekezdése a szerződő és a biztosított személy kötelezettségeként előírja, hogy köteles minden információt átadni a károsult részére a biztosítóval szembeni igény előterjesztéséhez. Ilyen információátadási kötelezettséget a Ptk. nem tartalmaz, azonban amennyiben a biztosítási fedezet szerződéses kockázathoz kapcsolódik (tehát a biztosított felelőssége kontraktuális) az általános együttműködési és tájékoztatósi

⁶⁵ BASEDOW, J. – BIRDS, J. – CLARKE, M. – COUSY, H. – HEISS, H. – LOACKER, L.: i.m. 297–298.

⁶⁶ HEISS, H.: i.m. 2016, 32.

⁶⁷ Ez a rendelkezés elsősorban méltányos megfontolásokon alapul és magas szociális érzékenységgel közelít. Célja, hogy amennyiben a károsult személyi sérülést szenved, úgy ne legyen elvárás, hogy elsősorban a károkozóval szemben terjessze elő az igényét, aki lehet, hogy nem képes kielégíteni az igényét, hanem lehetőséget kell biztosítani arra, hogy a biztosító felé terjessze elő az igényét annak érdekében, hogy a személyi sérülése miatt elszenvedett hátrány a lehető leggyorsabban kiküszöbölésre kerüljön. Vö.: BASEDOW, J. – BIRDS, J. – CLARKE, M. – COUSY, H. – HEISS, H. – LOACKER, L.: i.m. 303.

⁶⁸ Vö.: PEICL 15:101. cikk (1) bekezdés.

⁶⁹ E körben a magyar szabályozás azon európai országok csoportjához tartozik, amelyek kizárólag a kötelező gépjármű-felelősségbiztosítás esetén biztosít a károsult részére közvetlen igényérvényesítési jogosultságot. Ilyen megoldást alkalmaz továbbá Ausztria és Görögország is. Vö.: BASEDOW, J. – BIRDS, J. – CLARKE, M. – COUSY, H. – HEISS, H. – LOACKER, L.: i.m. 301.

kötelezettségből megállapíthatónak tűnik ilyen kötelezettség is, míg a deliktuális kárfelelősség keretében ilyen kötelezettséget kifejezetten nem azonosíthatunk, de – az egyetlen közvetlen igényérvényesítést lehetővé tevő magyar jogszabály – a kötelező gépjármű-felelősségbiztosításról szóló törvény⁷⁰ 29. § (1) bekezdése rendelkezik e körbe tartozó kötelezettségről. A biztosítóval szemben közvetlenül előterjesztett igény esetére a PEICL 15:102. cikk (2) bekezdés előírja, hogy a biztosító az igény előterjesztését követően késedelem nélkül, de legfeljebb 2 héten belül köteles értesíteni a szerződő felet. Fontos, hogy ez a szabály a szerződő fél felé írja elő az értesítési kötelezettséget, s nem említi külön a biztosítottat. E szabály lényege, hogy a szerződő fél nem feltétlenül tud arról, hogy a károsult a biztosítóval szemben elterjesztette az igényét, így érdekében áll tudomást szerezni erről, hiszen végső soron az is előfordulhat, hogy nem szeretné igénybe venni a biztosító szolgáltatását és ő maga teljesítené a károsult igényét. Ennek több oka is lehet, így pl., ha nem szeretné, hogy emelkedjen a biztosítási díj összege, vagy éppen csökkenne a biztosítási fedezet mértéke az adott biztosítási időszak tekintetében. Mindemellett a szerződő fél alapvető érdeke, hogy részt vegyen azon tárgyalásokon, amelyek tárgya az ő felelősségi körébe tartozó igények megítélése. Fontos megemlíteni, hogy a biztosítóval szemben előterjesztett igények körét tágan kell értelmezni és abba minden olyan biztosítóhoz címzett dokumentum beletartozik, amely az igényérvényesítést célozza. Így nem szükséges pl. keresetet előterjeszteni, hanem egy felszólítás, bejelentés vagy panasz is minősülhet ilyen igénynek.⁷¹ A 15:102. cikk (3) bekezdés alapján a szerződő félnek egy hónap áll rendelkezésre, hogy nyilatkozzon a károsult által előterjesztett igény, különösen a bekövetkezett biztosítási esemény tekintetében. Ez a szabály összhangban van a PEICL 6:102. cikkben foglalt biztosítási esemény körülményeinek kivizsgálása tekintetében előírt együttműködési kötelezettségre vonatkozó általános szabállyal. Amennyiben a szerződő fél nem tesz nyilatkozatot, úgy kell tekinteni, hogy nem vitatja a károsult igényét és egyúttal igénybe kívánja venni a biztosító szolgáltatását.⁷² A PEICL e szabály megfogalmazásával azt az alapesetet rendezi, amelyben a szerződő fél azonos a biztosított személyével. A (3) bekezdés utolsó mondatában azonban rendezi azt a helyzetet is, amikor e két személyi kör elválik egymástól, s rögzíti, hogy a szabályt alkalmazni kell akkor is, ha a biztosító az értesítését a biztosított személy részére küldi meg.

A PEICL 15:103. cikk a biztosító teljesítésével kapcsolatos szabályokat tartalmazza. Eszerint *„A biztosítási összeg szerződő félnek vagy biztosítottnak történő kifizetése a károsulttal szemben csak akkor mentesíti a biztosítót a teljesítési kötelezettség alól, ha a károsult lemondott az igényének közvetlen érvényesítéséről, illetve, ha a biztosító írásbeli felszólításának kézhezvételétől számított négy héten belül nem értesítette a biztosítót a közvetlen*

⁷⁰ A kötelező gépjármű-felelősségbiztosításról szóló 2009. évi LXII. törvény (Gfbtv.).

⁷¹ BASEDOW, J. – BIRDS, J. – CLARKE, M. – COUSY, H. – HEISS, H. – LOACKER, L.: i.m. 305.

⁷² BASEDOW, J. – BIRDS, J. – CLARKE, M. – COUSY, H. – HEISS, H. – LOACKER, L.: i.m. 306.

igény benyújtásának szándékáról.” Tekintettel arra, hogy a PEICL a felelősségbiztosítás elsődleges funkciójaként a károsult védelmét tekinti, ezért rögzíti a károsult jogosultságát arra, hogy az igényét a biztosítóval szemben terjeszthesse elő még abban az esetben is, ha már az igényének kielégítésére szolgáló biztosítási összeget a biztosító megfizette a szerződő félnek vagy a biztosítottnak. A biztosítót terheli tehát annak a kockázata, hogy a teljesítése ellenére a károsult továbbra is vele szemben terjeszti elő az igényét. A rendelkezés alapján a jogalkotó elkerülné azt a helyzetet, hogy a károsult igénye ne kerüljön kielégítésre. Ez alól két kivételt fogalmaz meg a PEICL, egyik a károsult kifejezett akaratához kötött jogi aktus, a közvetlen igény előterjesztéséről való lemondása, míg a másik a károsult mulasztásában áll, tehát abban az esetben, ha nem mutat érdeklődést az igény közvetlen érvényesítése iránt még abban az esetben sem, ha erről a biztosító értesítette.⁷³ Ezzel szemben a magyar Ptk. 6:472. § (1) bekezdése a biztosító szolgáltatásának irányát főszabály szerint a károsult felé állapítja meg. A biztosított felé csak abban az esetben teljesíthet, ha a károsult igényét a biztosított már kielégítette. Ennek az oka szintén az, hogy ne forduljon elő olyan helyzet, amelyben bár a biztosító teljesítette a szolgáltatását a biztosított felé, a biztosított azt nem a károsult igényének kielégítésére fordítja.⁷⁴

A kötelező felelősségbiztosítással kapcsolatos rendelkezések

A technológiai fejlődésnek köszönhetően az egyes tevékenységekhez kapcsolódó – de különösen az ipari – kockázatok jelentősen megnövekedtek. Ezek a kockázatok a tevékenységgel okozott károk következményeinek a viselését jelentik. Az egyes tevékenységekhez kapcsolódó kötelező felelősségbiztosítások bevezetésének célja a potenciális károsultak védelme, egyrésztől attól, hogy a tevékenységet végző a kockázatot ne hárítsa át a másik félre (pl. magasabb díj megállapításával), másrésztől célja, hogy a kár bekövetkezése esetén az elszenvedett anyagi veszteségek kiküszöbölése hatékonyabb legyen. A jogalkotók ezekből a célokból számos esetben beavatkoznak a szerződéses szabadságba és biztosítási kötelezettséget határoznak meg. E kötelező felelősségbiztosítással érintett tevékenységek köre,⁷⁵ illetve ezen belül is a szabályozás jellege és terjedelme nemzeti jogonként – néhány az uniós jog

⁷³ BASEDOW, J. – BIRDS, J. – CLARKE, M. – COUSY, H. – HEISS, H. – LOACKER, L.: i.m. 307.

⁷⁴ TÓKEY B.: i.m. 2157.

⁷⁵ E tekintetben a 2013. évi jelentés kiemeli, hogy a vizsgált EU-s tagállamok közül pl. Olaszországban közel 80, Franciaországban közel 120 és Spanyolországban 400 körül van azon tevékenységek száma, amelyeknél kötelező felelősségbiztosítási szerződést kötni. Final Report of the Commission Expert Group on European Insurance Contract Law. 77. Lásd: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/final_report_en.pdf, (letöltés dátuma: 2021. 01. 30.).

által meghatározott felelősségbiztosítás kivételével⁷⁶ – jelentősen eltér⁷⁷, ezért a PEICL megfogalmazása során szinte lehetetlen küldetés volt e terület harmonizálása.⁷⁸

Mindezt figyelembe véve a PEICL 16:101. cikk (1) bekezdése a kötelező felelősségbiztosítások tekintetében előírja, hogy a szerződő felek az előírt biztosítási kötelezettség teljesítése céljából kötött felelősségbiztosítási szerződés rendelkezéseinek meghatározásához választhatják a PEICL-t, ha a biztosítási kötelezettséget uniós jog, valamely tagállam nemzeti joga vagy ha azt nem uniós állam nemzeti joga írja elő, de ez utóbbi esetben csak olyan mértékben, amilyenben ezen állam joga megengedi.⁷⁹ Fontos hangsúlyozni továbbá a PEICL 16:101. cikk (2) bekezdésében foglalt szabályt, amely szerint amennyiben a felek a kötelező felelősségbiztosítási szerződés tekintetében a PEICL alkalmazását kötik ki, a biztosítási szerződés mindaddig nem felel meg a biztosítási kötelezettségnek, amíg a nemzeti jog által előírt egyes kötelezettségeknek nem felel meg. A nemzeti jognak tehát elsőbbsége van a PEICL szabályaival szemben,⁸⁰ amely azt a célt szolgálja, hogy a PEICL ilyen esetekben is összeegyeztethető legyen az egyes eltérő nemzeti szabályozással.⁸¹

Záró gondolatok

A biztosítási szerződési jog egységesítésére irányuló európai törekvések – amely mögötti nemes elgondolás szerint szükséges az egységes európai biztosítási szerződési jog kialakítása annak érdekében, hogy az Európában működő biztosítók azonos szerződési feltételek mellett végezzenek biztosítási tevékenységét és nyújtsák szolgáltatásukat – sajnos nem vezettek eredményre, vagy csak részsikereket állapíthatunk meg. Az egységesítés lehetőségeinek vizsgálatát célzó kutatások egyértelműen megállapították, hogy a nemzeti jogok sokszínűsége olyan mértékű, amely miatt a biztosítási jog egységesítése szinte kivitelezhetetlen. Ez a probléma még hangsúlyosabb a felelősségbiztosítás intézményét érintően, hiszen ez esetben nem csak az általános és a biztosítási szerződési jogok egységesítése lenne szükséges,

⁷⁶ Ilyen például a kötelező gépjármű-felelősségbiztosítás, a légi és a vízi közlekedés tekintetében előírt biztosítási kötelezettség. Final Report of the Commission Expert Group on European Insurance Contract Law. 77. Lásd: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/final_report_en.pdf, (letöltés dátuma: 2021. 01. 30.), valamint BASEDOW, J. – BIRDS, J. – CLARKE, M. – COUSY, H. – HEISS, H. – LOACKER, L.: i.m. 310.

⁷⁷ BASEDOW, J. – BIRDS, J. – CLARKE, M. – COUSY, H. – HEISS, H. – LOACKER, L.: i.m. 309.

⁷⁸ HEISS, H.: i.m. 2016, 32.

⁷⁹ BASEDOW, J. – BIRDS, J. – CLARKE, M. – COUSY, H. – HEISS, H. – LOACKER, L.: i.m. 310., valamint HEISS, H.: i.m. 2016, 32.

⁸⁰ A nemzeti jog elsőbbségét egyebekben a PEICL 1:105. cikk (1) bekezdése is megállapít.

⁸¹ BASEDOW, J. – BIRDS, J. – CLARKE, M. – COUSY, H. – HEISS, H. – LOACKER, L.: i.m. 311.,

hanem a jogi felelősség valamennyi részletszabályának harmonizálása is. Ez az elvégzett összehasonlító jogi kutatások alapján lehetetlennek bizonyult. Ezt követően megszületett a PEICL, amely jellegét tekintve opcionális jogforrás, a biztosítási szerződést kötő felek a szerződésükben kiköthetik az abban foglalt rendelkezések kizárólagos alkalmazását. A PEICL gyakorlati alkalmazását tekintve pontos statisztikai adatokat nem találhatunk, mi több a vonatkozó szakirodalom többsége a PEICL „megszületésének” idejére datálható, újabb szakirodalom csupán néhány született, amely azt is jelenti, hogy az elmélet és a gyakorlat sem tulajdonít neki nagy jelentőséget. A normák sokszínűségének köszönhetően a biztosítók által vállalt határon átnyúló kockázatok is elenyészőek.

A PEICL és a magyar Ptk. felelősségbiztosításra vonatkozó szabályainak összehasonlítása során megállapíthatjuk, hogy azok a szabályozás jellegében és a tartalmukban is eltérnek. Míg a magyar szabályozás kizárólag a fogyasztóként szerződést kötő felet védi, sőt az ilyen személyt sem valamennyi rendelkezés tekintetében (lásd pl. a járulékos költségek megtérítésére vonatkozó szabályozást), addig a PEICL valamennyi biztosítóval szerződést kötő személyt azonos mértékben védi és kizárólag a szerződő fél, illetve a biztosított személy javára történő eltérésre biztosít lehetőséget.

A felelősségbiztosításra vonatkozó két szabályanyag tartalmi összehasonlítása során elsősorban a biztosított védekezésével összefüggő költségeinek a viselése tekintetében meghatározott normák eltérése emelhető ki. E mellett eltérő megközelítést alkalmaz a PEICL a károsult biztosítóval szembeni igényérvényesítése tekintetében is. Bár annak ellenére, hogy a PEICL a Ptk-val azonos főszabályt állapít meg, számos kivétel meghatározásával a károsult védelmét hangsúlyozza. A károsultvédelmi eszme a PEICL több rendelkezésében is megjelenik.

Irodalomjegyzék

ARMBRUESTER, Ch.: PEICL – The Project of a European Insurance Contract Law. *Connecticut Insurance Law Journal*, 2013/1. 119–152.

BASEDOW, J. – BIRDS, J. – CLARKE, M. – COUSY, H. – HEISS, H. – LOACKER, L.: *Principles of European Insurance Contract Law (PEICL)*. Köln, Verlag Dr. Otto Schmidt KG, 2016.

GÁRDOS P.: Az európai jog alapelvei – új állomás au európai magánjogi jogegységesítés folyamatában? *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2007/3. 41–42.

HEISS, H. – LAKHAN, M.: An Optional Instrument for European Insurance Contract Law. *Merkourios, Utrecht Journal of International and European Law*, 2010 – Volume 27/Issue 71, 1–11.

HEISS, H.: The Principles of European Insurance Contract Law (PEICL) 2016. *European Journal of Commercial Contract Law*, 8(2), 28–35. DOI 10.7590/187714616X14768847629601

HEISS, H.: The Principles of European Insurance Contract Law: An Optional Instrument? European Parliament, Brussels, 2010. Lásd: <https://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201004/20100430ATT73919/20100430ATT73919EN.pdf> (letöltés dátuma: 2021. 01. 30.).

JURKOVIČOVÁ, L.: Poistné právo v kontexte legislatívy EÚ. *Studia commercialia Bratislavensia*, 2020/2. 119–128.

LUIK, O.-J.: Do the Principles of European Insurance Contract Law Go Too Far in Protecting the Policyholder? *Juridica International*, XVIII/2011. 73–83.

MABISZ: *Magyar Biztosítók Évkönyve*. 2013, 8. lásd: <https://mabisz.hu/wp-content/uploads/2018/08/evkonyv-2013-magyar.pdf> (letöltés dátuma: 2021. 01. 30.).

NOVOTNI Z.: A felelősségbiztosítási jogviszony alapkérdései a magyar jogban. Kandidátusi értekezés, 1981.

OSTROWSKA, M.: Transparency in the Insurance Contract Law: A Comparative Analysis Between the Principles of European Insurance Contract Law (PEICL) and Selected European Legal Regimes. In: Marano, P. – Noussia, K. (eds.) *Transparency in Insurance Contract Law*. Cham: Springer, 2019, 279–292. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-31198-8>

ROKAS, I.: Principles of European insurance contract law (PEICL) as a settled and balanced system of policyholder protection. *European Insurance Law Review*, 2013/1. 37–41.

TAKÁTS P.: A biztosítási szerződések. In: Petrik Ferenc (főszerk.) *Polgári jog I-IV. - új Ptk. - Kommentár a gyakorlat számára*. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2020.

TÓKEY B.: A biztosítási szerződések. In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.) *Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*. Budapest: Wolters Kluwer, 2014, 2100–2178.

TÚRY S.K.: *A felelősségbiztosítás (szavatossági biztosítás)*. Budapest, Kilián F., 1923.

UJVÁRINÉ A. E.: A biztosítási szerződési jog változásai az európai jogfejlődés áramában. *Európai Tükkör*, 2010/10. 37–51.

VÉKÁS L.: A DCFR és a magyar polgári jog kodifikációja. *Európai Jog*, 2010/1. 3–12.

DOMOKOS TIBOR*

Szélsőséges Iszlám megnyilvánulások Európával szemben

Absztrakt: A szélsőséges Iszlám megnyilvánulások Európával szemben új szemléletbe helyezték az integráció kérdését és a terrorcselekmények által kételyt ébresztettek és ez idáig csak lappangó előítéletek megerősödtek az Allah követőivel szemben. De ugyanakkor az Európai Jogok Európai Bíróságának döntései a tagállamok szemléletében elvesztette hitelességét, mert nem az állam védelmét helyezte előtérben, hanem az egyént.

Kulcsszavak: Európa, Iszlám, muzulmán, migráció

Abstract: Extremist Islamic manifestations against Europe have given a new perspective to the issue of integration and have reinforced hitherto latent prejudices against the followers of Allah, which have been raised by terrorist acts. But at the same time, the decisions of the European Court of Justice have lost credibility in the perception of the Member States, because they have not put the protection of the state first, but the individual.

Keywords: Europe, Islam, muslim, migration

DOI: 10.46942/SIDM.2021.2.41-54

Bevezető gondolatok

Történetünk kutatása során számtalan esetben utalásokat találunk, amelyek arra engednek következtetni, hogy olyan törzsekkel vagy etnikumokkal találkozunk és létesítünk kapcsolatot, akik Allah-ot imádják. A Kr. u. 895-900 a hét magyar törzshöz csatlakozott kabar törzsről vagy a honfoglalás során a Kárpát-medencében a magyar törzsekbe lassanként beolvadó kazárokról találunk feljegyzéseket.¹

* Domokos Tibor, doktorjelölt, Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Témavezető: Prof. Dr. Sály Pál, egyetemi tanár

¹ Magyarul böszörménynek nevezett mohamedánok alaprétegének eredete még a magyarság dél-oroszországi történetére nyúlik vissza. A kazár birodalomban, melybe az 830 körüli időkig köztudomásúan a magyarság is beletartozott, már a VIII. század óta kulcszerepet játszott részint mint katonaelem – a kagán testőrsége –, részint mint kereskedő és kincstári jövedelemkezelő réteg, két vallásilag mohamedán, etnikailag észak-iráni népcsoport: az egykor az Aral-tótól délre, Khiwa környékén virágzó, ősi kultúrájú Khorezmből bevándorolt, sőt tervszerűen telepített khorezmiek (saját nevükön khva–lisz) és az Észak-Kaukázus vidékéről származó alának egy törzscsoportja (saját nevükön a–sz),¹⁰ a mai oszétok elődei. Mindkét népelem részt vett, sőt valószínűleg vezető szerepet játszott abban a lázadásban, melynek fejleményeként három kazáriai törzs a kaganátustól akkor már függetlenül magyar néphez csatlakozott. E fejlemény az 860 körüli időre datálható. A török szóval ka–var (ahogy a görög

A keletről származó muzulmán közösségeket kálizoknak és böszörményeknek nevezték, akik szabadon gyakorolhatták hitüket egészen I. Szent István király koráig, aki megkövetelte, hogy a királyságában élő népek keresztelkedjenek meg és vegyék fel a keresztény hitet. Részben sikeresnek mondható I. Szent István hittérítése, de voltak iszlám közösségek, akik a külső kényszernek eleget téve megkeresztelkedtek, de ezt követően visszatértek Allah parancsolataihoz és imádatához. Amint a korabeli magyar törvények, I. Szent István uralkodása utánról is arról árulkodnak, hogy a Regnum Hungarie területén még két évszázaddal később is vannak iszlám közösségek.²

A XI-XII századból származó magyar törvények a muzulmánokat izmaelitáknak vagy szaracénusoknak nevezik. Elsődlegesen ezek a törvények olyan rendeleteket tartalmaztak, amelyek az iszlám közösségeket arra kötelezték, hogy térjenek vissza a keresztény hitre. Itt találkozunk az első mesterséges asszimilációs és integrációs törekvéssel, hiszen Kálmán király, aki 1095-től 1116-ig uralkodott, úgy rendelkezett, hogy az izmaeliták leányait csak keresztényekhez adhatják feleségül. Ugyancsak az ő nevéhez kötődik azon rendelkezés, amely szerint, ha egy izmaelitát tetten érnek, hogy muzulmán vallási szokásokat gyakorol, azt jelenteni kell az uralkodónak és a feljelentő a vétkes vagyónának felét megkapja.

A XIII. században is valószínűleg számottevő iszlám vallású népessége lakott a Magyar Királyság területén, akik nagy szerepet vállaltak az állam pénzügyeinek intézésében. Az akkori egyházi kamattilalom miatt a muzulmánok voltak a Magyar Királyság „hitelezői,” így jelentős befolyásra téve szert a kereskedelem terén.³ Ennek korlátozása érdekében II. András 1222-ben kiadott Aranybullája megtiltja, hogy iszlám hívőket alkalmazzanak az állami pénzügyi hivataloknál. Ezt követően az iszlám közösségek minimalizálódnak és majd a XIV. századtól kerülnek újra előtérbe a Nagy Lajos király uralkodása idején elkezdődő oszmán-török szultánokkal a XVIII. századig eltartó háborúk kapcsán.

1541-ben II. Szulejmán szultán elfoglalta a magyar fővárost, Budát és 150 évig tartó oszmán-török uralom valósult meg Magyarországon nagy részén. A királyi Magyarország habár oszmán – török vazallus állammá vált, de nagyrészt mentesek maradtak az iszlám befolyása alól.

írasmód miatt emlegetni szokás: „kabar”), azaz „lázado” összefoglaló néven segédnéppé szervezett jövevények számottevő hányada az említett két etnikumból került ki, melyek a magyarokkal együtt – de külön kötelékben – részt vettek a Kárpát-medence meghódításában és a X. századi portyázó hadjáratokban. Ugyanakkor kereskedőrétegüknek kulcsszerepe volt abban a kereskedelmi aktivitásban, melynek rádiusza északon Prágáig, délen a Duna-deltáig (Percejaslavec), keleten Kijevig, sőt a X. század közepe előtt még mindig a kazárok és az alánok földjéig terjedt.

² HAMZA G.: *Szent István törvényei és Európa*. In Szent István és Európa – Saint Étienne et l'Europe. Szerkesztette: Hamza Gábor, Budapest, 2001. 13-21 o.

³ KEDAR, B. Z.: *Ungarische Muslime in Jerusalem im Jahre 1217*. Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungariae XL 1986, 326. o.

A 150 évig tartó oszmán-török uralom a magyar jog történelmi fejlődésére nagy hatást nem gyakorolt, sőt a törökök kivonulásával együtt szinte teljesen eltűnnek az oszmán uralom nyomai, mivel a letelepült iszlám lakosság is kivonul a katonákkal együtt.

1878-ban az akkori Osztrák-Magyar Monarchia Bosznia-Hercegovina elfoglalása révén újból találkozik a muzulmán hittel, hiszen az újonnan elfoglalt terület lakosai részben muzulmánok.

Az 1910. évi népszámlálás szerint a Magyar Királyság területén 20 886 487 személy élt, amelyből csekély 757 fő vallotta magát iszlám hívőnek.⁴

1914-ben az Oszmán Birodalom a Központi Hatalmak szövetségese lett, aminek következtében Magyarországon Gróf Tisza István második miniszterelnöksége alatt 1916.évi XVII. tv. –ben az iszlám vallást elsőként Európában törvényesen elismerte, vallásfelekezetté nyilvánította.

Sokan és sokféleképpen álmotk egy egységes Európáról, egy unióról, amely az európai kontinensen élő számos nemzet koalíciójának eredménye. Ennek köszönhetően a háborúk és csaták területévé vált Európa. Kezdve a törökök gyarmatosító tendenciáin keresztül, a Napoleon-i európai vízió át, egészen az I – II világháborúig. Gyakran találkozunk olyan személyekkel, akik jövőbeni társadalmi tendenciákra utalnak, amelyek meg fogják változtatni az addig biztonságosnak hit homogén társadalmat.

A XXI század Európája mindeddig egységesnek mondhatta magát, hiszen a kulturális különbségek nem voltak szélsőségesek, a vallási identitás a kereszténységben gyökeredzett, valamint a kormányzati és a politikai érdekek is megegyeztek egyrészt. Erről tanúskodik az 1985. június 14-én az Európai Gazdasági Közösség öt⁵ tagja által, a luxemburgi Schengenben aláírt megállapodás, amely a résztvevő államok közötti közös határaikon gyakorolt ellenőrzés fokozatos megszüntetéséről szólt. A megállapodás még csak egyszerűsítette a határátlépés formaságait, de már kilátásba helyezte a határok teljes lebontását is. A megállapodás 1990. június 19-én került kibővítésre a Schengeni Végrehajtási Egyezményvel, amely meghatározta a megállapodás megvalósításának folyamatát. A személyforgalom belső országhatárokon történő ellenőrzésének megszüntetésével párhuzamosan erősítették meg a részes államok külső határellenőrzésüket, hiszen a külső határok védelme egyben a teljes schengeni térség védelmét is jelentette.

Nem beszélve arról, hogy: *„A világ naponta kisebb lesz, mert a gyorsvonat gyorsabb, mint a postakocsi, a repülő pedig egyazon idő alatt összehasonlíthatatlanul nagyobb távolságokat szel át, mint a lovas és Párizs-Berlin közötti légvonalban csak annyi a távolság, mint az antik világban Athén és Thebe, /vagy a renaissance idején Bologna vagy Ferrara között.”*⁶

⁴ A Magyar Szent Korona Országainak 1910. Évi Népszámlálása, Magyar Statisztikai Közlemények 42 kötet, Budapest 1912 https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1910_01/?pg=0&layout=s

⁵ Belgium, Hollandia, Luxemburg, Franciaország és a Német Szövetségi Köztársaság

⁶ Ligeti Ernő: Páneurópai mozaik, Korunk Kiadása, Kolozsvár 1926., 6. o.

1920-ban Richard Coudenhove-Kalergi úgy vélte, hogy a jövőbeni Európát három szélsőséges katasztrófa fenyegeti:

1. A győztes és a legyőzött államok, valamint a győztes államok között is konfliktusok merülnek fel, amelyek egy idő után háborút eredményeznek.
2. Oroszországnak minden időben imperialista céljai vannak Európával és ennek veszélye most is fennáll
3. Európát gazdasági és pénzügyi összeomlás veszedelme fenyegeti.⁷

A megoldást Európa újraegyesítésében látta, mégpedig egy európai demokratikus föderációban. Két lehetőséget vázolt fel:

1. atomfelhőkben elpusztulni, vagy újraegyesülni
2. újra egyesült Európa a Keleten és Nyugaton található „gyermekével,” Oroszországgal és az Amerikai Egyesült Államokkal együttműködve megteremtheti a békés jövőt.⁸

Az utóbbi elképzelés földrajzi területek elhagyásával, valamint már lakott területekre való beköltözéssel járna, amely az integráció és asszimiláció, különböző nemzetiségűek vegyes házasságain keresztül valósulna meg. Egy heterogén társadalom kialakulása nem jelent problémát, amennyiben minden nép érdeke a törvény által képviselve van. De ez csupán egy idillikus kép, hiszen mindig van egy erősebb vonal, amely uralkodni akar, aki jogot tart a törvények alkotására és betartatására.⁹ Így a társadalomban fellelhetőek lesznek az offenzív és defenzív csoportok, amelyeket lehet kategorizálni kulturális, vallási, politikai –jogi elképzelésük illetve habitusuk alapján.

A Migrációkutató Intézet 2016-ban áttekintette a 2015-ben keleti régiókból érkező nagyszámú migránsokkal kapcsolatos tanulmányokat és statisztikákat, valamint a rendelkezésre álló múltbeli adatokat. Arra a következtetésre jutottak, hogy a 2015. évet megelőző migrációk hasznos eszközei lehettek az országok közötti munkaerő-piaci súrlódások kezelésének. De ennek előfeltétele volt a sikeres munkaerő-piaci integráció, ami a múltban sem sikerült minden esetben, még akkor sem, ha az érkező magasan kvalifikált személy volt. A mostani migrációs hullámról az Európai Unió tekintetében a Migrációkutató Intézet a következő képpen fogalmazott: *„A jelenlegi migrációs hullám több tekintetben különbözik a korábban tapasztalt mozgásoknál. A tömegesen érkező, más kultúrájú, vélhetően zömmel alacsonyán képzett migránsok integrációja aránytalanul magas állami kiadásokat és több évtizedes, súlyos társadalmi*

⁷ Ligeti E.: i.m 7-8.

⁸ Bóka Éva: Richard Nicolaus Coudenhove-Kalergi gróf föderalizmusa, pdf. in <http://evaboka.wdfiles.com/local--files/publist/Coudenhove-Kalergifederalizmus.pdf> (2019. 07.10.)

⁹ A marxista gondolat: „hogy mindenki egyenlő” is csupán irreális víziónak bizonyult, mert mindig „vannak egyenlőbbek”

*feszültségekkel terhelt erőfeszítéseket vetít előre az EU és a tagállamok részéről... Európa pedig aránytalanul nagy terhekkel szembesül az elvárt hasznok kétségei mellett.*¹⁰

A változó Európa nem csak a munkaerő-piaci integrációval küzd, hanem a kulturális, vallási különbségekből származó feszültségekkel, amelyek kordában tartása csak a jog kikényszerítése által lehetséges.

Mióta az ember létezik mindig valami rendnek, szabálynak, törvényszerűségnek kellett alárendelnie magát; és ha kitekint a múltbeli eseményekre, akkor is a törvények, a jog és jogszerűség szemszögéből taglalja azt. Talán mindez azért van, hogy felszínre hozza az igazságot, ezzel védve a saját szabadságát és uralkodó szerepét, amit a teremtéskor kapott. Csak gondoljuk az apriorisztikus¹¹ elméletre, amely az emberi méltóságot hangsúlyozza, amely azonos a fent említett gondolatmenettel, miszerint a törvény, a jog és a jogszerűség az emberi igazság által a saját szabadságát próbálja igazolni.

A jogállam kifejezés gyakran elhangzik ma az Európai Unió Parlamentjének ülésein, ám minden esetben tartalmát tekintve változó értelemmel bír. A kifejezés a politikai filozófiai beszélgetések alapjává vált, amely meghatározását illetően egy politikai rendszer jogi, sőt erkölcsi értékelés fundamentuma lehet.¹²

Az Európai Unió a jogállam kifejezés tisztázása végett nem egy meghatározást eszközölt, hanem az Európai Unióról szóló szerződés 2. cikk alapján a jogállamiság Európai Unió alapvető értékeinek egyikeként tekint és az unióhoz csatlakozás kritériumaként. 2014-ben az Európai Bizottság a jogállamiságot érintő rendszerszintű fenyegetések megválaszolásaként elfogadta a „jogállamisági

¹⁰ Migrációkutató Intézet: Az aktuális migrációs hullám hatásai Európában, 2016. november 7. in <https://www.migraciokutato.hu/hu/2016/11/07/az-aktualis-migracios-hullam-gazdasagi-hatasai-europaban/> (2019-09-30)

¹¹ Ez az igazságosság elméletének alap gondolata, mely tartalmilag nem más, mint a természetjog kialakulásában lényeges szerepet játszó azon ókori görög filozófusok elgondolása, miszerint társadalomban élni jobb, mint azon kívül (csak néhány példa: lehetőség van a munkamegosztásra, az így kialakuló specializáció és az adott munka végzése során felhalmozott tapasztalat következtében a termelés hatékonyságának és az életszínvonalnak /az életet megkönnyítő vagyoni javak mennyiségének/ növelésére; a vadállatokkal és a természeti csapásokkal szembeni hatékonyabb védelemre; az ideiglenesen magatehetetlenné vagy védekezésre képtelenné vált személyek megvédésére, akiknek munkája például a betegség elmúltával még a közösséget gyarapítja, és aki később maga is gondoskodik azokról, akik később áthagyományozására, melynek során egyre több és több ismeret halmozódik fel a közösségben /hiszen a gyermek nemcsak szülői tapasztalatát, hanem a többi felnőtt tapasztalatait is megismerheti/; új produktív munkaerőnek a közösség egészének érdekeit szolgáló felszabadítására /például azáltal, hogy a gyermekek felügyeletét nem minden anyának külön-külön kell megoldania, hanem a közösség összes gyermekeinek felügyeletét rá lehet bízni egy vagy néhány szülőre, míg ezáltal a többiek részt vehetnek a közösség munkájában/; stb.). Ha pedig társadalomban élni jobb, akkor biztosítanunk kell azokat a feltételeket, amelyek mindenki számára garantálják, hogy a közösségi lét számukra is kedvezőbb legyen, mint az azon kívüli élet. Erre hivatottak az igazságosság elvei. In TÓTH J. Z.: John Rawls igazságosság elmélete, *Jogelméleti Szemle*, 2005/1.

¹² TÓTH J. Z.: A jogállamiság tartalma, *Jogtudományi Közlemény*, 2019/5, 197-212.

keretet.”¹³ A keret 3 pontjában a következőképpen határozza meg, hogy miért van szükség a jogállamiság megerősítésére: „*Azokban az esetekben, amikor megszünik a jogállamiságot biztosító, nemzeti szinten létrehozott mechanizmusok hatékony működése, rendszerszintű fenyegetés éri a jogállamiságot és az Unió, mint belső határok nélküli, a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség működését. Ilyen helyzetekben az Uniónak fel kell lépnie az Unió közös értékét jelentő jogállamiság védelmében.*”¹⁴

A migráció és az Európában megnövekvő szélsőjobboldali szélsőségekhez köthető olyan csoportok, amelyek az iszlám szélsőséges értelmezését követik, úgy mint az ISIS (Iraki és Szíriai Iszlám Állam), ISIL (Iraki és Levantai Iszlám állam) vagy Daesh Európát jogállamiságában rengetik meg, hiszen korlátozni akarják a keresztény hit gyakorlásának szabadságát, az emberi élethez való jogot, az emberi méltóságot az által, hogy saját hitük politikai érdekeit akarják Európára kényszeríteni.

A problémát valójában az okozta, hogy a vallási ideológiában gyökeredző szokásjogok érvényesítésével figyelmen kívül hagyták a nemzetállam alkotmányát, törvényeit, amelyek az ott élő multikulturális társadalom egységét teremtették. A keletről beáramló iszlám közösségek nem az inkulturáció jegyében léptek be az Európai Unió területeire és a Schengeni övezetbe.

Dr. Jany Jánossal a Közel-Kelet, azon belül is elsősorban Irán jog-, társadalom- és vallástörténete, a keleti jogi kultúrák kutatójával készített interjú során arra a kérdésre, hogy az iszlám jog és a nyugati jogrendszer közelíthető-e egymáshoz?-egyértelmű válaszként fogalmazta meg, hogy: „*Meg lehet próbálni, de csak kudarcélményeink lesznek.*”¹⁵

Kultúrájuk és az iszlám hit terjesztése érdekében mindent meg kell tenni a muszlim tanítások védelmének és terjesztésének elősegítésében. E kötelesség teljesítésére a Korán a *dzsihád* kifejezést használja, amely valójában nem „szent háborút,” hanem erőfeszítést jelent. Ezen erőfeszítés minden muszlim számára a legnemesebb és legszebb cél, azaz az iszlám törvényeinek elterjesztése és megerősítése a világon. De ezt a feladatot csak azok végezhetik el igazán, akik példamutató életmódot folytatnak, türelmesek, kedvesek, jó retorikai készségekkel vannak megáldva, valamint a megfelelő tudás birtokában vannak. Az előbb említett erőfeszítéseknek (erőfeszítésnek) köszönhetően számos hadi összecsapásnak vagy konfliktusnak lehetünk a történelem során tanúi. A *dzsihád* szó szerinti értelmezése tétútra vitte és viszi ma is a bigott és elfogult híveket, akik életük árán is terjeszteni

¹³ Jogállamiság in https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/rule_of_law.html?locale=hu

¹⁴ A Bizottsági Közlemény az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak a jogállamiság megerősítésére irányuló új uniós keret /**COM/2014/0158final**/ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52014DC0158&from=HU>

¹⁵ DARVAS T.: *Az iszlám jog és a nyugati jogrendszer közelíthetetlen egymáshoz*, 2016. jún.1. <https://arsboni.hu/az-izlam-jog-es-a-nyugati-jogrendszer-kozelithetetlen-egymashoz/>

és oltalmazni akarják a muszlim tanításokat. Pedig Mohamed többször is hangsúlyozta, hogy a „nagy dzsihad” valójában a léleekben zajló belső nagy küzdelem. Európában a jog egy társadalmi elvárás, amely szabályozza az egymás mellett élő személyek létét. Azaz a jog egy társadalmi igény, amelyet a jogalkotók egy törvénnyel szabályoznak, az Országgyűlés jóváhagy, az Országgyűlés Elnöke, Köztársasági Elnök aláír majd a Magyar Közlönyben kihirdetik. A törvény mindenkire nézve kötelező és szükség esetén kikényszeríthető is. Ebben a folyamatban felelhető a jogi dogmatika,¹⁶ amely magába foglalja az ellentmondásokat és a megoldásokat a jog terén. Minden esetben a jog Európában egy emberi kreáció, amely egy válasz-reakció a társadalmi, vallási, kulturális igényekre.

Ezzel ellentétben a muzulmán világban a jog isteni kinyilatkoztatás és minden törvény magától Allahtól származik¹⁷, azaz nem emberi kreáció. Így a jurisprudentia eléggé a háttérbe szorul és a jogalkotás hiánya merül fel, ezzel szemben a jog magyarázás, értelmezés kerül az előtérbe.

Az iszlámban a Sharia¹⁸ állandó és globális tulajdonságokkal rendelkezik, mert Allah által kinyilatkoztatott jogrendszer az egész világra vonatkozik.¹⁹

Ebben az értelemben a muzulmán világ számára, az általunk ismert jog nem érvényes és ilyen értelemben Európának is alkalmazkodnia kell a Shariához, amely tévedhetetlen, ezzel kizárva a jogi dogmatikát és teológiai kinyilatkoztatásnak adva helyet. Itt jól látható, hogy nem az aktuális politikai vezetés vagy a társadalmi igény alkotja a jogot, hanem épp ellenkezőleg az isteni kinyilatkoztatás alkotja, formálja a társadalmat. Nem csupán az egyének közötti kapcsolatot szabályozza, hanem Allah és az egyén kapcsolatát is. Ennek betartása az út Allah jutalmához, tehát aki nem

¹⁶ SZILÁGYI P.: *Jogi alaptan*, ELTE Eötvös Kiadó, 2014: „...a jogrendszer ellentmondásainak a legnehezebben elhárítható és föloldható csoportja abból fakad, hogy a jognak egy adott időpontot tekintve is ellentmondásos viszonyokat, érdekeket kell viszonylag ellentmondásmentesen szabályoznia, ellentmondásos politikai törekvéseket és értékeket kell összhangba hoznia, ami esetenként az állami politika belső ellentmondásait idézheti elő. A jogrendszer ellentmondás-mentessége ezért csak egy relatív optimum lehet, aminek az elérését, helyesebben megközelítését egyrészt sajátos jogi normák és elvek, másrészt pedig egy sajátos tevékenység, a jogi dogmatika teszi lehetővé. A jogrendszer ellentmondásainak a mérséklése nemcsak a jogalkotás feladata, hanem abban jelentős a jogalkalmazás és a jogtudomány szerepe is. Ez jól jelzi a sajátos jogi szaktudás jelentőségét, ami nem azonosítható a jogszabályok pusztá ismeretével.”

¹⁷ Az Iszlám törvénykezés megkülönböztető jegyei 1.in <http://iszlam.com/iszlam-az-elet-vallasa/iszlam-jog/item/1646-az-iszlam-torvenykezes-megkulonbozteto-jegyei-1>

¹⁸ WARNER, B.: *Saría törvény nem muzulmánoknak*, Publised by CSPI, LLC, fordította Dzsihadfigyelő 2010., 13. o.: „Az iszlám tudósok szerint az iszlám törvénye tökéletes, egyetemes és örökkévaló. A nyugati országok törvényei átmenetiek, korlátoltak és végül eltűnnek. Minden muszlim kötelessége, hogy engedelmesskedjen Allah törvényének, a sariának. A nyugati országok törvényeit emberek alkották, míg a saria törvény szent és az egyetlen igaz istentől, Allahtól származik. A saria olyan alapelveken nyugszik, melyek a Koránban, valamint egyéb iszlám vallási/politikai szövegekben találhatóak. Egyetlen közös alapelv sincs a nyugati törvények és a saria között.”

¹⁹ Az Iszlám törvénykezés megkülönböztető jegyei 1.in <http://iszlam.com/iszlam-az-elet-vallasa/iszlam-jog/item/1646-az-iszlam-torvenykezes-megkulonbozteto-jegyei-1>

engedelmeskedik a törvénynek, az Allahnak nem engedelmeskedik és kiérdemli haragját.

Európa küzdelme a Sáriával

Az elmúlt időszakban egyre gyakrabban hangoztatják „Allah haragját” terrorcselekmények elkövetésével. Nyugat-Európában, Franciaországban, Belgiumban és Németországban bekövetkezett terrorcselekmények rávilágítottak az egyik legveszélyesebb biztonságpolitikai fenyegetésre. A francia politológus Oliver Roy a szegénységben élő muzulmán közösségekben ténykedő szélsőséges tanokat propagáló imámokat emeli ki, akik valójában az Európában második és harmadik generációs muzulmán hitű fiatalokat toborozzák. A politológus szerint a fiatalok egyéni lázadásuk eredménye képpen csatlakoznak terrorista csoportokhoz.²⁰

Belgiumban található és egyben az Európai Unió központi elhelyezésének városában, Brüsszelben a Molenbeek negyed, ahol a társadalmi megvetettség és a kiszolgáltatottságnak köszönhetően megnőtt az iszlám radikalizálódó közösségek száma. A negyed fiatal lakosságának 35% munkanélküli, 95% pedig a marokkói iszlám kisebbséghez tartozik. Az előbb említett faktorok csökkentik az integrálódás lehetőségét, ezért az etnikai kisebbségek egységes akaratának érvényesítése érdekében csatlakoznak az ISIS vagy ahogy muszlim közösségi oldalakon felelhető Daesh csoportokhoz.

A terroristámadások a nemzeti identitás és a világi alapokkal rendelkező európai jogrendszereket, a keresztény társadalmi egységet kérdőjelezi meg, ezzel aláátámasztva az európai szélsőjobboldali nézeteket, amely kimondja, hogy a szekularizációs folyamat hiányában nem lehet integrálni a muzulmán társadalmat.²¹ A szíriai származású és 1962-től Németországban élő Bassam Tibi politológus szerint az értékeit és jogállamiságát védő Európában az „euroiszlamizmus” megerősödésére nem lát esélyt. A politológus álláspontja szerint a polgárháború elkerülése érdekében valamelyik félnek engednie kell, azaz vagy Európának kell iszlamizálódnia vagy a muzulmánoknak európaizálódnia.²²

A fenti szempontok és a kialakult nézetek alapján bátran állíthatjuk, hogy a történelem megismétli önmagát és a migrációt előidéző ok-okozatok európai

²⁰ ROY, O.: *France Oedipal Islamist Complex. The country's jihadi problem isn't about religion or politics. It's about generation revolt.*, in <https://foreignpolicy.com/2016/01/07/frances-oedipal-islamist-complex-charlie-hebdo-islamic-state-isis/> (2020. 12. 06.)

²¹ AMES, P.: *Inside Molenbeek, the troubled Brussels neighborhood linked to terror in Paris. Conflict and Justice* 2015, in <https://www.pri.org/stories/2015-11-16/inside-molenbeek-troubled-brussels-neighborhood-linked-terror-paris>

²² BASSAM T.: *Európa ohne Identität? Leitkultur oder Wertebeliebigkeit. Siedler Taschenbücher*, München, 2002. 182.

problémává válnak, hiszen a Közel - Keleten kialakuló társadalmi és gazdasági feszültségek az európai társadalom és egyben az Európai Unió kihívásává váltak. Gondolhatunk az: „arab tavaszra,” amely nagy mértékben érintette Tunéziát, Egyiptomot, Líbiát, Marokkót, Algériát, Mauritániát, ahol a többségében muszlim lakosság erőszakos tüntetések sorozatával akart felülkerekedni a korrupciós rezsimen. Az akkori vezetés nem volt képes a '60 - '80 évek között megalakult középréteg elszegényesedését megállítani, valamint a fogyatkozóban lévő nemzeti erőforrásokat önmaguk és az alattvalók luxus életmódjának fenntartására fordították. Mindezzel párhuzamosan problémaként jelentkezik a túlnépesedés, a 15-25 éves korú fiatalok arányának megnövekedése az aktív dolgozó réteggel szemben, az ebből kifolyólag megnövekvő munkanélküliség. Nem beszélve az elsivatagosodásról, az ivóvíz és az élelmiszerek hiányáról.²³

Továbbá az „arab tavasz” mozgalomban gyökeredző nagyobb léptékű szíriai polgárháborúra, vagy az uralmat magához ragadni vágyó Iszlám Állam megjelenésére.

Franciaország, Belgium és Németország mellett az Egyesült Királyság is számos csatát vívott és vív a területén letelepült erős szélsőséges nézeteket valló muzulmán hitűekkel. Sejk Omar Bakri Muhammad brit információk alapján al-Káida nexusokkal rendelkezett, valamint szervezete jelentős mértékben támogatta az Islamic Council of Britain-t, amit a Finsbury Park mecsetjének imámja hozott létre azzal a céllal, hogy a sharia jog bevezetésre kerüljön Nagy-Britanniában. A szigorításokat és a terrorellenes fellépéseknem köszönhetően Omar Bakri Muhammad Libanonba menekült és helyét Anjem Choudary jogász vette át, aki köthető az Islam4UK radikális iszlamista csoporthoz. Anjem Choudaryt 2016-ban elítélik az Iszlám Állam támogatása miatt.

Bassam Tibi politológus víziója a polgárháborút illetően megvalósulni látszik, hiszen a terrorcselekményekre „Allah haragjára” válaszként születik meg Angliában az Angol Védelmi Liga mozgalom.

Az Európai Unió szabályozásában jól fellelhető, hogy amennyiben idegen, nem európai állampolgárok követnek el terrorista bűncselekményeket a diplomáciai szükségszerűségek és nemzetközi jogi kötelezettségek miatt szoros korlátok közé szorul.

A kiutasítás vagy visszaküldés tilalmát a menekültek helyzetéről szóló 1951-es ENSZ által elfogadott Genfi Egyezmény 33. cikkelyének első és második bekezdésében ezt olvashatjuk: *„Egyetlen Szerződő Állam sem utasítja ki vagy küldi vissza a menekültet azon ország területének határára, ahol élete vagy szabadsága fűji, vallási okból, nemzeti hovatartozása miatt vagy abból az okból van veszélyeztetve, hogy bizonyos társadalmi csoporthoz tartozik vagy bizonyos politikai véleményt vall.”*

²³ BESENYŐ J.: „Arab tavasz” – politikai rendszerváltás az észak - afrikai arab államokban, *Kül-Világ, A Nemzetközi Kapcsolatok Folyóirata*, 2011/4. 52.

A jelen rendelkezésből folyó kedvezmény azonban nem illeti meg azt a menekültet, akiről alaposan feltehető, hogy veszélyezteti annak az országnak biztonságát, amelynek területén van vagy aki, mivel különösen súlyos bűncselekményért jogerősen elítélték, veszélyt jelent az illető ország lakosságára nézve.²⁴

Jól látható, hogy a második bekezdés a nemzetbiztonsági érdekeket figyelembe véve engedélyezi, hogy eltérjenek a „non-refoulement” elvének extraterritoriális alkalmazásától. A második bekezdés egyben esélyt ad a terrortámadások áldozatává vált országok számára, hogy szűkítsék a megteremtett védelem körét.

De ha az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélkezési gyakorlatait áttekintjük félelmetes képet kapunk. Gondolhatunk akár a Saadi kontra Olaszország ügyre vagy Chahal kontra Egyesült Királyság ügyére. Mind a két esetben bizonyítható volt a terrorista csoportokkal való kapcsolat, de mind a két esetben az Európai Jogok Európai Bírósága Az Emberi Jogok Európai Egyezményének 3 cikkely alapján, mely szerint: „*Senki sem lehet kényszernek vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni*”- eltekint a kitoloncolástól, a deportálástól és döntésében közölte, hogy ha bár az államok meg kell védjék közösségeiket a terrorista erőszaktól, aminek veszélyét a Bíróság nem becsüli alá, mégis nem kérdőjelezheti meg a 3. cikk abszolút jellegét. A bíróság figyelmen kívül hagyta, hogy a tunéziai állampolgárt, Nasszim Saadit a Tunéziai Katonai Bíróság terrorizmusért húsz év letöltendő szabadságvesztésre ítélte.²⁵

Nem lehet és nem szabad figyelmen kívül hagyni a modern terrorizmust, amely már túlmutat a 3. cikkely abszolút jellegén, hiszen a pszichológiai háború egyik formája, amelynek célja a félelem és a szorongás terjesztése az adott társadalom körében. Célja, hogy befolyásolja az adott társadalom politikai döntéseit és behódoljon a terroristák érdekeinek. Európa az elmúlt években a pszichológiai terrorizmus áldozatává vált és a sorozatba bekövetkező terrortámadások félelmet keltettek a lakosságban. Intézkedéseket fogantatosítottak annak érdekében, hogy egy adott helyen nagy tömeg egyidőben ne tartózkodjon, illetve szigorították a be és ki lépés szabályait, valamint a hatóságok jobban átvilágítják a személyeket. Ám a terrorizmus „*veszélyessége a váratlanságban, a kiszámíthatatlanságában és a gyors, mobil csapásmérő erejében rejlik.*”²⁶

²⁴ 1989. évi 15. törvényerejű rendelet a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi július hó 28. napján elfogadott egyezmény, valamint a menekültek helyzetére vonatkozóan az 1967. évi január hó 31. napján létrejött jegyzőkönyv kihirdetéséről <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=98900015.tvr>

²⁵ ECtHR, Saadi v. Italy (Judgement), 28 February 2008, Application no 37201/66. in GYULAI G.- DR. MINK J. – DR. IVÁN J.: *Kiutasítás és emberi jogok. A legfontosabb emberi jogi kötelezettségek gyakorlati alkalmazása a kiutasítás bírói elrendelése vagy felülvizsgálata során* http://helsinki.hu/wp-content/uploads/helsinki_birojegyzet2012_final.pdf (2020. 12. 02.)

²⁶ GÁL I. L.: A pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása az új magyar büntetőjogban. *Belső Szemle* 2013/6. 26.

Az irodalom a terrorizmus számos oldalát mutatja be: államterrorizmus, biológiai terrorizmus, kiberterrorizmus, ökoterrorizmus, nukleáris terrorizmus, narkóterrorizmus, vallási terrorizmus.²⁷ De Európában a jogállamiságot a migrációs hullámnak és a betelepül muzulmán radikális csoportjai fenyegetik, akik érvényt akarnak szerezni a Sáriának.

Konklúzió és futurisztikus tendenciák

A muzulmán közösségek már a Regnum Hungarie ideje alatt is a megtértek kategóriája volt. A történelem számtalanszor bebizonyította, hogy a muzulmán hit és szokásjog nem összeegyeztethető az európai kultúrával és hittel. Nem beszélve arról, hogy amíg Európán végigvonult a szekularizáció, addig az iszlám közösségek alapja és identitása a vallásos hitben erősödik meg és bontakozik ki. Ennek köszönhetően más látásmóddal rendelkezik a világ jövőjét illetően, min Európa.

Bátran állíthatjuk, hogy Európa multikulturális társadalom, ahol különböző nemzetek, vallások és kultúrák vannak jelen. Sőt mi több ez annyira elfogadott tény, hogy az oktatás is hangsúlyt fektet az integráció jegyeiben a multikulturális nevelésre. Hazánkban elismert multikulturális neveléssel foglalkozó szakember Czachesz Erzsébet úgy fogalmazott, hogy a nemzetközi pedagógiai szakirodalomban az interkulturális nevelés szinonimájaként használják, és a demokratikus országok a multikulturális oktatáspolitikai koncepció révén akarják elérni az eltérő rasszok, kultúrák, vallási felekezeti, társadalmi csoportok²⁸ integrációját.²⁹

A multikulturális társadalom növekedése a történelmi egyházakat is arra készítette, hogy a missziót átgondolják, és az inkulturáció szemléletében folytassák tovább tevékenységüket. Azaz az evangéliumot a megszólított kulturális közegbe építsék be úgy, hogy a misszionáriusok közben hátra hagyják saját kultúrájuk, szülőhazájuk életkörülményeit és szemléleteit.³⁰

²⁷ DR. NAGY M.: A vallási indíttatású terrorizmusról. *Büntetőjogi Szemle* 2019/1. 98.

²⁸ CZACHESZ E.: Multikulturális nevelés (szócikk). In Báthory Z. – Falus I. (főszerk.): *Pedagógiai lexikon. II. kötet*. Keraban Könyvkiadó, Budapest, 1997, 499–500.

²⁹ Integráció: Az integráció fogalma a Magyar értelmező kéziszótár definíciója szerint a különálló részeknek valamely nagyobb egészbe, egységbe való beilleszkedését, beolvadását jelenti. Az integráció a nevelésben és a pedagógiában a fogyatékkal élő, akadályozott és az ép egyének közös élet- és tanulási térben végbemenő együttnevelését, oktatását és képzését jelenti, ezáltal minden résztvevőnek optimális fejlődési lehetőséget biztosít. Az integrált nevelés a köznevelésben az esélyteremtés, az esélyegyenlőtlenségek csökkentésének eszközeként értelmezhető. Az integráció a szakértői vélemény figyelembevételével mindenki számára nyitottá teszi a nevelési-oktatási intézményeket a tapasztalható eltérő képességektől függetlenül.
http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/Az_vodapedagugus_feladata_a_sajtos_nevelsi_igny_gyermek_nevelsben/szegregci_s_integraci_fogalmnak_rtelmezese.html

³⁰ Magyar Katolikus Lexikon I. „inkulturáció”
<http://lexikon.katolikus.hu/I/inkultur%C3%A1ci%C3%B3.html>

A fent említett tendenciák mindegyike az előítéletek mértékének csökkenését szeretné elérni, hogy a különböző rasszok, vallási és kulturális csoportok egymás mellett érvényesülni tudjanak.³¹

A nemzetállamok kisebbségi jogszabályokkal, törvényekkel próbálták védeni az adott csoport kultúráját, vallási érdekeltségét, valamint anyanyelvük használatát, közben megfogalmazva, hogy az államon belüli egységet az alkotmány (alaptörvény) elfogadása teremti meg – ezzel ugyanakkor érvényt szerezve a jogállamiságnak.³² De ennek megvalósítása a legtöbb esetben kulturális, sőt leginkább vallási akadályokba ütközik azokban az Európai Unió országokban, ahol a vallás gyakorlása kihat a társadalmi mibenlétre, és önmegvalósítása szokásjogon alapszik,³³ illetve annak akar érvényt szerezni, ami elemeiben ellentétes az adott ország alkotmányával.

A szélsőséges Iszlám megnyilvánulások Európával szemben új szemléletbe helyezték az integráció kérdését és a terrorcselekmények által kételyt ébresztettek és ez idáig csak lappangó előítéletek megerősödtek az Allah követőivel szemben. De ugyanakkor az Európai Jogok Európai Bíróságának döntései a tagállamok szemléletében elvesztette hitelességét, mert nem az állam védelmét helyezte előtérben, hanem az egyént.

A tényleges gondot a törvényről alkotott vízió okozza, hiszen míg egy muszlim számára a törvény és a hit szoros szimbiózisban valósul meg, addig az európai társadalom számára a vallás és a törvény egymástól független entitásként léteznek. Ilyen értelemben az iszlám hit érvényesítése Európában nem csupán egy vallási küzdelem, hanem az állam akaratával való szembe szegülés.

Bassam Tibi politológus dilemmája továbbra is fennáll: *„Vagy a muszlimok iszlámizálják Európát, vagy Európa európiizálja az iszlámot.”*³⁴

³¹ TORGYIK J.: *Multikulturális társadalom, multikulturális nevelés* <http://ofi.hu/tudastar/multikulturalis-090617-1>

³² „Jóllehet az emberi jogok tiszteletben tartása mind a nemzeti, mind a nemzetközi jogban több évszázadra tekinthet vissza, a kisebbségi jogok védelmének rendszere – mely a nemzetközi jog jelenlegi állása szerint az általános emberi jogok védelmének része - ugyanakkor csupán pár évtizede kezd körvonalazódni, és napjainkra ölt az európai unió tagállamai által is elismerhető jogi formát. Bár számos példa igazolja, hogy a kisebbségi jogok tiszteletben tartásának már vannak markáns megnyilvánulásai az Unió rendszerén belül, ezek az intézkedések azonban még mindig nem eredményeztek közös, jogilag kötelező határozatokat. A kisebbségek védelmére vonatkozó szabályok az alapvető emberi jogokat és szabadságokat tartalmazó dokumentumokban, a tagállamok belső alkotmányos elveiben, különböző nemzetközi kötelezettségvállalásokban találhatóak, melyeket a strasbourgi Európai Emberi Jogi Bíróság, valamint a luxemburgi Európai Bíróság joggyakorlata egészít ki.” DR. SZEPESHÁZI PÉTERNÉ DR. TÓTH K.: *Emberi Jogok és Kisebbségvédelem az Európai Unióban* - <http://www.jogiforum.hu/publikacio/428>

³³ 1893. évi XVIII. tv. 63§, „...továbbá a helyi és különserű szokások, valamint a helyhatósági szabályok csak akkor bizonyítandók, ha a bíróság nem ismeri azokat. A bíróság azonban a jogszabályok megismerése végett felhasználhat a felektől fel nem hozott forrásokot is és az e végre szükséges lépéseket hivatalból is megteheti.

³⁴ BASSAM: i.m. 182.

Európa egysége a tudatosságban rejlik, abban, hogy nem csak egyes tagállamoknak kell megvívnia a csatát a radikalizálni akaró csoportokkal szemben, hanem „egy halmazként” kell fellépni Európá és az állampolgárok érdekében.

A schengeni külső határok nem képesek megállítani a szélsőséges csoportokat, hanem a tagállamoknak kell összefogniuk, hogy küzdeni tudjanak a tagállamok jogállamiságát fenyegető, befolyásoló csoportok ellen. Az Európai Uniónak abban van szerepe, hogy támogassa a tagállamokat minden féle téren: hogy a meghozott intézkedések megfelelő módon kerüljenek végrehajtásra, valamint, hogy megteremtse azt a jogi hátteret, amely biztosítja az intézkedések jogszerűségét és kikényszerítését.

Irodalomjegyzék

A Bizottsági Közlemény az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak a jogállamiság megerősítésére irányuló új uniós keret /*COM /2014/0158 final*/ in <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TEXT/HTML/?uri=CELEX:52014DC0158&from=HU>

Az Iszlám törvénykezés megkülönböztető jegyei 1.in <http://iszlam.com/iszlam-az-elet-vallasa/iszlam-jog/item/1646-az-iszlam-torvenykezes-megkulonbozteto-jegyei-1>

BASSAM Tibi: *Európa ohne Identität? Leitkultur oder Wertebelibigkeit*. Siedler Taschenbücher, München, 2002.

Benjamin Z. KEDAR: *Ungarische Muslime in Jerusalem im Jahre 1217*. Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungariae XL 1986

BESENYŐ János: „Arab tavasz” – politikai rendszerváltás az észak - afrikai arab államokban, *Kül-Világ, A Nemzetközi Kapcsolatok Folyóirata*, 2011/4.

BILL Warner: *Sária törvény nem muszulmánoknak*, Published by CSPI, LLC, fordította Dzsihadfigyelő 2010.

BÓKA Éva: *Richard Nicolaus Coudenhove-Kalergi gróf föderalizmusa*, <http://evaboka.wdfiles.com/local--files/publist/Coudenhove-Kalergifederalizmus.pdf>

CZACHESZ Erzsébet: Multikulturális nevelés (szócikk). In: Báthory Zoltán – Falus Iván (főszerk.): *Pedagógiai lexikon. II. kötet*. Keraban Könyvkiadó, Budapest, 1997.

DARVAS Tamás: „Az iszlám jog és a nyugati jogrendszer közelíthetetlen egymáshoz” 2016. jún.1. <https://arsboni.hu/az-iszlam-jog-es-a-nyugati-jogrendszer-kozelithetetlen-egymashoz/>

DR. NAGY Melánia: A vallási indíttatású terrorizmusról. *Büntetőjogi Szemle* 2019/1.

DR. SZEPESHÁZI Péterné dr. Tóth Katalin: *Emberi Jogok és Kisebbségvédelem az Európai Unióban* - <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/428>

GÁL István László: A pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása az új magyar büntetőjogban. *Belügyi Szemle* 2013/6.

HAMZA Gábor: Szent István törvényei és Európa. In: Hamza Gábor (szerk.): *Szent István és Európa – Saint Étienneet l'Europe*. Budapest, 2001.

LIGETI Ernő: *Páneurópai mozgalom*, Korunk Kiadása, Kolozsvár, 1926.

Magyar Katolikus Lexikon I. „inkulturáció” in <http://lexikon.katolikus.hu/I/inkultur%C3%A1ci%C3%B3.html>

Migrációkutató Intézet: Az aktuális migrációs hullám hatásai Európában, 2016. november 7. in <https://www.migraciokutato.hu/hu/2016/11/07/az-aktualis-migracios-hullam-gazdasagi-hatasai-europaban/>

Oliver ROY: *France Oedipal Islamist Complex. The country's jihadi problem isn't about religion or politics. It's about generation revolt, in* <https://foreignpolicy.com/2016/01/07/frances-oedipal-islamist-complex-charlie-hebdo-islamic-state-isis/>

Paul AMES: Inside Molenbeek, the troubled Brussels neighborhood linked to terror in Paris. *Conflict and Justice* 2015, <https://www.pri.org/stories/2015-11-16/inside-molenbeek-troubled-brussels-neighborhood-linked-terror-paris>

SZILÁGYI Péter: *Jogi alaptan*, ELTE Eötvös Kiadó, 2014.

TORGYIK Judit: *Multikulturális társadalom, multikulturális nevelés*. <http://ofi.hu/tudastar/multikulturalis-090617-1>

TÓTH J. Zoltán: A jogállamiság tartalma, *Jogtudományi Közlöny*, 2019/5.v

TÓTH J. Zoltán: *John Rawls Igazságosság elmélete*, <http://jesz.ajk.elte.hu/tothj212.html>

Garami Mária*

*A Miskolci Egyetem fenntartóváltása és ennek következtében
jogviszonyváltása*

Absztrakt: A kilencvenes évek végén kezdődött a mai napig tartó jogpolitikai koncepció, miszerint megsokasodik, tömegessé válik a közsféra bizonyos tevékenységeinek magánkézbe adása. A jogalkotó a kezdeti nehézségek ellenére felkészült az állam által ellátott számos feladat kiszervezésére, a fenntartóváltás szükségszerűen eredményezi a jogviszonyváltás jogintézményét. 2020. augusztus 1. napján a Miskolci Egyetemen fenntartóváltás történt, így a jogintézmény vizsgálata képezi jelen tanulmány tárgyát.

Kulcsszavak: fenntartóváltás, átjárhatóság, jogviszonyváltás, jogállásváltozás, továbbfoglalkoztatás

Abstract: The concept of legal policy, which continues to this day, began in the late 1990s, according to which the privatization of certain activities of the public sector became more and more widespread. The legislator is prepared for the initial difficulties to outsource the task provided by the state, the change of maintainer necessarily helps the legal institution of the change of legal relationship. On August 1, 2020, a change of maintainer took place at the University of Miskolc, so the examination of this legal institution is the subject of the present study.

Keywords: change of maintainer, interoperability, change of legal relationship, change of legal status, re-employment

DOI: 10.46942/SIDM.2021.2.55-74

A jogviszonyváltás intézménye

A munkajog a függő munka, az önállótlan munkavégzés joga.¹ A magyar munkajog sajátos trichotóm tagozódást mutat, ami magában foglalja a magán-munkajogot, a közszolgálati jogviszonyt, illetve a közalkalmazottak jogát. A közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény és végrehajtási rendeletei, a magánmunkajog és a kógens szabályozású közszolgálati tisztviselők jogáról szóló

*dr. Garami Mária, PhD hallgató, Miskolci Egyetem, Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Prof. Dr. Jakab Nóra, egyetemi tanár

¹ LEHOZKYNÉ KOLLONAY Cs.: *A magyar munkajog*. Vince Kiadó 2000. A magyar munkajog körébe tartozik valamennyi munkajogviszony keretében, azaz függőségben végzett munka, tekintet nélkül a munka fajtájára, munkáltató személyére.

törvény között helyezkedik el. A magyar munkajog tagozódásának a munkáltató eltérő jogállása az oka, tehát a magánmunkajog a magánjogi jogállású munkáltatókkal, a közalkalmazottak joga az állami és a helyi önkormányzati költségvetési szervekkel, a közszolgálati tisztviselőkről szóló törvény a helyi önkormányzat képviselő-testületének polgármesteri hivatalával, közterület-felügyeletével, a közös önkormányzati hivatalával (a továbbiakban: képviselő-testület hivatala) a Kormány által intézményfenntartásra kijelölt szervekkel, a kormányzati igazgatási szervekkel, Országgyűlés Hivatalával és az Országgyűlési Őrséggel létesített köztisztviselői, közszolgálati ügykezelői, kormánytisztviselői és kormányzati ügykezelői jogviszonyokra terjed ki.² Jogalkalmazási szempontból mégsem ilyen egyszerű, mivel közigazgatási szerveknél is foglalkoztathatnak Mt. hatálya alá tartozó fizikai jellegű tevékenységet folytatókat, felsőoktatási intézményekben hallgatókat hallgatói munkaszerződéssel, valamint a munkajogi jogszabályok ezeken a csoportokon túl tágabban is értelmezhető a fegyveres és rendvédelmi szervekkel, bírósággal, ügyészséggel szolgálati viszonyban állókkal.³ Elmondható ezek alapján, hogy a magánmunkajogban erőteljesebben érvényesül a magánautonómia és a kollektív autonómia, míg a közalkalmazotti és közszolgálati jogviszonyban az állami beavatkozás érvényesül markánsan, a kollektív autonómia kevésbé.⁴ A Miskolci Egyetem mivel állami alapítású költségvetési szerv volt a kezdetektől, így a 1992. évben megalkotott közalkalmazottak jogállásáról szóló XXXIII. törvény hatálya alá került.

Szabályozási szempontból a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. tv (továbbiakban: Mt.) a közalkalmazottak jogának mögöttes jogaként funkcionált, mivel az Mt. a munkajog legáltalánosabb szabálya, emellett a Kjt. egyes rendelkezései az Mt. egyes rendelkezéseinek alkalmazását kizárja, vagy a meghatározott eltéréssel engedi alkalmazni.⁵

Az állami szerepvállalás változásainak köszönhetően a magyar munkajogban az úgynevezett jogviszonyváltás intézménye kapcsán a közalkalmazotti, vagy közszolgálati jog hatálya alatt foglalkoztatottak fenntartóváltás következtében szükségképpen egy másik jogterület hatálya alá kerülnek.⁶

Az alapító szerv - mely esetünkben az állam - a költségvetési szervet jogutóddal, vagy jogutód nélkül megszüntetheti.⁷ A költségvetési szerv jogutód nélküli megszüntetése esetén az állami vagyonról szóló 2007. évi CVI. törvény (a továbbiakban: Vtv.), vagy a megszüntetéséről rendelkező jogszabály, ennek

² BERKE Gy.: Jogutódlás a munkáltató személyében - A munkáltató személyében bekövetkező változás az európai és a magyar munkajogban. PhD értekezés. Pécsi Tudományegyetem, 2006.

³ RADNAY J. Munkajog, Szent István társulat Budapest, 2000. Tágabban értelmezi a magyar munkajog tagozódást, kibővítette a speciális szolgálati jogviszonyban állókkal.

⁴ BERKE: i.m. 339.

⁵ Pl. Kjt. 3. §, Kjt. 13. §, Kjt. 38. §.

⁶ BERKE: i.m. 340.

⁷ Áht. 11. § (1) bek.

hiányában a megszüntetés időpontjában fennálló magánjogi jogait és kötelezettségeit az alapító szerv, vagy általa kijelölt szerv gyakorolja és teljesíti. A nem magánjogi jogai és kötelezettségei megszűnnek azzal, hogy a megszüntetés napján fennálló kötelezettségek teljesítéséért és követelések beszedéséért az alapító, vagy általa kijelölt szerv felel. Jogszabállyal alapított költségvetési szerv megszüntése esetén jogszabályban, nem jogszabállyal alapított költségvetési szerv esetén megszüntető okiratban kell rendelkezni a költségvetési szerv megszüntetésének tényéről.⁸ A nemzeti vagyonról szóló 2011. évi CXCVI. törvény (a továbbiakban: Nvtv.) meghatározza, hogy nemzeti vagyon tulajdonjogát átruházni természetes személy, vagy átlátható szervezet részére, valamint ingyenesen átruházni, csak törvényben meghatározott esetekben és feltételekkel lehet.⁹

A korábbi joggyakorlat általánosságban azt mutatta, hogy a költségvetési szervek jogutód nélkül szűntek meg a Kjt. 25. § (1) bekezdés c) pontja alapján, melyhez kapcsolódóan a közalkalmazottak számos juttatásra, valamint a Kjt. 37. §-a alapján végkielégítésre is jogosulttá váltak. Gyakorlati szempontból a korábbi fenntartó megszüntette jogutód nélküli megszüntetéssel a közalkalmazottak jogviszonyát, kielégítette a közalkalmazotti igényeket, majd az érintetteket - akik új jogviszonyt létesítettek az átvevő magánjogi jogállású munkáltatóval - folyamatosan foglalkoztatták tovább Mt. hatálya alatt, viszont az új munkaviszony létesítése nyomán a közalkalmazotti létből fakadó munkavállalói jogok kvázi elvesztek.¹⁰

Több eltérő jogi megoldás született a korábbi időszakokban erre a problémára, az egyik a BH 1996/234. számú eset, amikor egy önkormányzathoz tartozó közoktatási intézményt egy Katolikus Főplébánia egyház vett át, azzal a megállapodással, hogy az önkormányzati iskola jogutódja. Az átvevő vállalta, hogy az egyébként munkajogviszonyban foglalkoztatottakra továbbra is alkalmazza a Kjt. rendelkezéseit, így munkaszerződések megkötésére nem került sor. Az ügy alperese az átvevő egyház a munkavállalóinak besorolását megváltoztatta, átsorolta őket, melyet nehezményeztek. Az LB ügy foglalt állást, hogy mivel az átvevő szervezet kötelezte magát a Kjt. szabályainak fenntartásához, így ezek a változások az irányadók, míg a szerződés hatályban van. Több szempontból ellentmondásos volt ez a jogalkalmazás, mivel az Mt. hatálya alatt álló munkáltató szerződéssel helyezte magát Kjt. hatálya alá, vállalta a közalkalmazotti kötelezettségeket, így a később belépő munkavállalók esetében is alkalmazni kellett volna a Kjt. szabályait. A munkajogviszonyban állók jogviszonyának megszűnéskor is a Kjt. szabályait kellett volna alkalmazni, ami jogalkalmazási szempontból nyilvánvalóan megvalósíthatatlan lett volna. Eltérő megoldásra utal a BH 1997/423. számú ügy, amelyben úgyszintén egyház vett át egy önkormányzati iskolát, ahol az érintett közalkalmazotti jogviszonya megszűnt, munkaviszonyt létesítettek. A két munkáltató közötti

⁸ Áht. 11. § (5)-(6)-(7) bek.

⁹ A nemzeti vagyonról szóló 2011. évi CXCVI. törvény 13. § (2)-(3) bek.

¹⁰ BERKE: i.m. 341.

megállapodás arra irányult, hogy a munkavállaló bérét a felek a Kjt. besorolásának figyelembevételével állapították meg és az átvevő vállalta a munkavállalók ugyanazon jogainak biztosítását, mint amelyek őket a mindenkori Kjt. rendelkezései alapján illették meg. Az alperes érvelésében arra hivatkozott, hogy az átvételre vonatkozó megállapodás nem része a munkaszerződésnek és ki is zárták a jogutódlást arra vonatkozóan, hogy a munkavállaló a közalkalmazotti jogviszonyából eredően követelést támasszon. A LB határozatában a két munkáltató közötti megállapodásnak kötőerőt tulajdonított harmadik féllel fennálló jogviszonyban is.

Különböző jogviszonytípusok közötti átjárhatóság biztosítása

A fennálló joghézag kiküszöbölésére irányult a Kjt. 25/A §-ának beiktatása, mely a közalkalmazotti jogviszony és a munkaviszony közötti átjárhatóságot biztosítja,¹¹ azzal, hogy az átadó és az átvevő munkáltató legkésőbb az átadást megelőzően harminc nappal korábban köteles tájékoztatni a közalkalmazottat az átadás időpontjáról, okáról és közalkalmazottakat érintő jogi, gazdasági és szociális következményeiről.¹² Majd a közalkalmazott tizenöt napon belül az átadó munkáltatónak írásban nyilatkozik, hogy az átvevő munkáltatónál történő további foglalkoztatásához hozzájárul-e. Ha a közalkalmazott az előírt határidőn belül nem nyilatkozik, úgy kell tekinteni, mintha nem járulna hozzá a további foglalkoztatásához.¹³

A korábbi jogalkalmazás során 2 esetben kellett az átjárhatósági szabályt alkalmazni, amikor a munkáltató személye azért változik meg, mert nem állami szervnek vagy helyi önkormányzatnak adja át a fenntartói jogokat, a másik, amikor a munkáltató, vagy egy részének gazdasági társasággá történő átalakítása kapcsán történik meg a fenntartóváltás.¹⁴

A Kjt. 25/A. § (7) bekezdése később került be a törvénybe,¹⁵ azokra az esetekre, amit a 154. számú kollégiumi állásfoglalás „gazdasági társaságba való vagyonevitelként” nevesített, mivel állami szervek, vagy önkormányzatok a tulajdonukban lévő vagyon „apportálásával” gazdasági társaságokat hozhatnak létre.¹⁶

Az LB néhány határozata érinti a Kjt. 25/A. §-ának bevezetése körüli jogalkalmazási kérdéseket. A BH 1998/151. számú ügy a közútkezelői rendszer

¹¹ BERKE: i.m. 343.

¹² Kjt. 25/A. § (2) bek.

¹³ Kjt. 25/A. § (5) bek.

¹⁴ BERKE: i.m. 343-344.

¹⁵ Megállapította: a 2016. évi CIV. törvény 12. § (1) bekezdése Hatályos: 2016. X. 21-től

¹⁶ BERKE: i.m. 344.

átalakításával kapcsolatos jogutódlásról szóló rendelet alkalmazásával kapcsolatban merült fel. A közúti igazgatóságnál foglalkoztatott munkavállalók jogviszonya közalkalmazotti jogviszonnyá alakult át 1992. év július 1-jétől, majd 1996. március 31. napjával e rendelet megszüntette a költségvetési szervet, azonban a feladatok ellátására gazdasági és közhasznú társaságokat hozott létre. A 30 napos tájékoztatósi időintervallumot betartva tájékoztatta a közalkalmazottakat és felhívta őket, hogy nyilatkozzanak a továbbfoglalkoztatás hozzájárulásáról. A felperes hozzájárult 1996. február 12-én, majd visszavonta 1996. május 31-én a továbbfoglalkoztatásra irányuló nyilatkozatát. Az LB határozata utal arra, hogy az elsőfokú bíróság csak a fenntartói jog átadását állapította meg, mivel ítéletének indokolásában kifejtette, hogy a 15/1996. (V.7.) KHVM rendelet 6. §-a értelmében a továbbfoglalkoztatásra a Kjt. 25/A. §-ában foglaltak az irányadók, mely szerint, a továbbfoglalkoztatáshoz hozzá nem járulók esetében a közalkalmazotti jogviszony Kjt. 25. § c) pontja szerint jogutód nélküli megszűnéssel és végkielégítés megfizetésével szűnik meg a jogviszony. Az alperes vitatta, hogy jogutódja lenne a megszűnt költségvetési szervnek, így végkielégítés megfizetésére nem lehet marasztalni. A másodfokú bíróság megállapította a rendelet 3. §-ában és 4. §-ában megállapított feladatok alapján, hogy a közhasznú társaság jogutódja a költségvetési szervnek, bár nem egyetemes, csupán a feladatok tekintetében az, mivel felperes a továbbfoglalkoztatásra irányuló nyilatkozatát visszavonta, ennek következtében nem következett be különös munkajogi jogutódlás, nem jött létre munkaviszony, valamint felperes követelése az alperes megalakulását megelőzően jött létre, így nem érvényesítheti igényét az alperessel szemben. A megyei bíróság szerint mivel a közúti igazgatóság jogutód nélkül megszűnt, így a felperes az Államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. tv. 90. § (3) bekezdése szerint a Közúti Igazgatóság alapítójával szemben érvényesítheti végkielégítésre irányuló követelését. A felperes felülvizsgálati kérelemmel élt, melyben célja a sérelmezett jogerős ítélet hatályon kívül helyezésére irányult, kérelmében kifejtette, hogy a polgári és munkajogi jogutódlás nem különül el egymástól, a jogutódlás egységes egész, így a közhasznú társaság általános jogutódja a közúti igazgatóságnak. Ezzel szemben az alperes álláspontja szerint a költségvetési szerv jogutód nélkül lett megszüntetve a költségvetési szervvel szemben fennálló követelésekért is az alapító szerv, a KHVM tartozik helytállni és csak a feladatok tekintetében keletkezett jogutódlás. A felperes saját akaratából vált munkanélkülivé, mivel visszavonta a továbbfoglalkoztatási nyilatkozatát, majd az év júniusában mégis a közhasznú társaságnál helyezkedett el, így végkielégítésre irányuló igénye alaptalan. Az LB szerint tévedett a megyei bíróság, a jogutód nélküli megszűnés tekintetében, tévedett, amikor a felperes igényét a jogutódlás hiányára hivatkozással utasította el. Az átadás időpontjában a Kjt. 25. §

(1) bekezdés c) pontjában meghatározottak szerint,¹⁷ vagyis jogutód nélkül szűnt meg, és a megszűnésnek ez a módja nem azt jelenti, hogy a munkáltató szűnt meg jogutód nélkül, hanem a közalkalmazotti jogviszony szűnik meg jogutód nélküli megszűnés módja szerint, így a végkielégítésre a felperes jogosult. Jól látható, hogy ebben az esetben elválik a feladatok és a munkajogviszony tekintetében a jogutódlás.

A BH 2000/271. számú esetben a megyei közgyűlés az Idegenforgalmi Hivatalát szüntette meg 1997. május 14. napjával jogutód nélkül, a feladatok ellátására létrehozott egy szervezetet, ami az ügyben II. rendű alperes lett. A felpereseket értesítette a munkáltató a jogutód nélküli megszűnésről, majd a II. rendű alperes felajánlotta a további foglalkoztatást, amit nem fogadtak el, így végkielégítésben részesültek. A felperesek arra hivatkoztak, hogy jogviszonyukat csak felmentéssel lehetett volna megszüntetni, mivel a munkáltatójuk nem szűnt meg jogutód nélkül, a felmentési időre járó illetményre jogosultak. Az elsőfokú bíróság keresetüket elutasította, mivel a jogviszonyuk a Kjt. 25/A. §-ának (1) és (7) bekezdése alapján jogutód nélküli megszűnéssel, nem felmentéssel szűnt meg, így további illetményre nem jogosultak. A felperesek fellebbeztek, a megyei bíróság az elsőfokú ítéletet helyben hagyta. Majd felülvizsgálati kérelemmel éltek, melyet arra alapoztak, hogy a megszünt szerv feladatát más szerv ugyanazzal a vagyonnal átvette. A LB helybenhagyta a már meghozott ítéleteket, azzal, hogy a munkáltató jogutód nélkül megszűnt, a Kjt. kizárja a munkajogi jogutódlást, a közalkalmazottra és az átvevő szervere bízzák, hogy új jogviszonyt létesítenek-e, így a felperesek közalkalmazotti jogviszonya is minden további intézkedés nélkül megszűnt.

A Kjt. 25/A. § (7) bekezdésére hivatkozva a BH 2002/284. ügyben egy már működő gazdálkodó szervezet kapta meg pályázat alapján a fenntartói jogot egy Kórház Központi Laboratóriuma és Röntgen Osztálya funkcionális privatizációja során. A munkáltató a felperesek közalkalmazotti jogviszonyát a Kjt. 25/A. § (1) bekezdésére hivatkozva, a Kjt. 25. § (1) bekezdésének c) pontja alapján szüntette meg, végkielégítés kifizetéséről intézkedett. A felperesek keresetet nyújtottak be, kérték a közalkalmazotti jogviszonyuk jogellenesen történő megszüntetés tényének, kétszeres végkielégítés és felmentési időre járó illetmény megállapítását, arra hivatkozással, hogy a munkáltató nem hozott létre az Mt. hatálya alá tartozó új szervezetet. Az elsőfokú bíróság a keresetet elutasította, mivel a Megyei Önkormányzat közgyűlése határozatával döntött a részleges privatizációról, a közalkalmazottakat tájékoztatták a továbbfoglalkoztatás lehetőségéről, amit a pályázat tartalmazott.¹⁸ A közalkalmazotti jogviszony csak kivételes, törvényben meghatározott esetekben szűnhet meg, ez biztosítja az élethivatásterű közalkalmazotti pályát. A munkáltató csak szűk körben folyamodhat az

¹⁷ A LB a miniszteri rendeletet úgy értelmezte, hogy a fenntartó nem állami szervnek vagy helyi önkormányzatnak adta át a fenntartói jogot, a Kjt. 25/A. § (1) bekezdésében foglalt tényállást látta fennállni.

¹⁸ BERKE: i.m. 345-346.

elbocsátáshoz, ezekben az esetekben is köteles a törvényi rendelkezéseket szigorúan megtartani. A közalkalmazotti jogviszony abban az esetben is megszűnik, ha a munkáltató jogutód nélkül megszűnik, azaz nem lép a helyébe másik munkáltató.¹⁹ Ilyen eset lehet a gyakorlatban az, amikor az önálló költségvetési szervként működő iskolát, vagy óvodát a fenntartó önkormányzat megszüntet, így a megszűnés jogcíme jogutód nélküli megszűnés. A jogutód nélküli megszűnés esetében a közalkalmazott végkielégítésre válik jogosulttá, azonban felmentési idő és a munkavégzés alóli mentesítés nem lehetséges. A Kjt. 2003. július 1-jei módosításával bevezetett szabályozás rendelkezik arról, hogy a közalkalmazotti jogviszony a törvény erejénél fogva abban az esetben is megszűnik, ha a munkáltató egy része vagy egésze a Ktv. vagy az Mt. hatálya alá tartozó munkáltató részére kerül átadásra. A Kjt. 25/A. §-a rögzíti ezt a megszűnési módot, továbbá rendelkezik az eljárási szabályokról is. Ennek a rendelkezésnek a beiktatása a Kjt.-be a jogutódlásról szóló 2001/23/EK irányelv²⁰ átvétele során vált szükségessé.²¹ Az irányelv védi a munkavállalókat a munkáltató személyének megváltozása esetére, jogaik védelmének biztosítására²² és a tagállamok közötti különbségek csökkentése érdekében. Az alperes a fenntartási jogot átadta, a Kjt. 16. §-ának (2) bekezdésében²³ foglaltak betartásával.²⁴ A felperesek fellebbezést nyújtottak be, amit a másodfokú bíróság elutasított, majd felülvizsgálati kérelmet terjesztettek elő arra hivatkozva, hogy a fenntartói jog az önkormányzatnál maradt, a Kjt. 25/A. § (7) bekezdését nem lehet alkalmazni, mivel a tevékenységet már egy meglévő vállalatnak adták át. A LB az elsőfokú bíróság ítéletét helyben hagyta, mivel a perben nem volt vitás, hogy a gazdálkodó szervezet vállalta a továbbfoglalkoztatást, melynek a felperesek tudatában voltak, Kjt. 25/A. § (7) bekezdését nem lehet olyan megszorító módon értelmezni, hogy kizárólag újonnan létrehozott szervezetnek lehet csak átadni a fenntartói jogot. A tény dönti el, hogy a feladatot átadták-e, fennállt-e a közalkalmazottak továbbfoglalkoztatási kötelezettsége, ezt pedig a felperesek nem vitatták.

A Kjt. 25/A. § (1) bekezdésének második fordulata rendelkezik arról, hogy a fenntartóváltás következtében a munkáltató átadásra kerülő szervezete, vagy

¹⁹ Kjt. 25. § (1) c)

²⁰ 2001/23/EK irányelve a munkavállalók jogainak a vállalkozások, üzletek, vagy ezek részeinek átruházása esetén történő védelmére vonatkozó tagállami jogszabályok közelítéséről

²¹ Kjt. kommentár http://pavogy.web.elte.hu/FDSz/KollSzer/Koz_AI_Jog/KJT_020_038.html

²² Az 1989. december 9-én elfogadott Szociális Charta 7., 17. és 18. pontjában kimondja, hogy „A belső piac megvalósításának a munkavállalók élet- és munkakörülményeinek javításához kell vezetnie az EK-ben. E változásnak szükség esetén ki kell terjednie a munkajogi szabályozás bizonyos szempontjainak fejlesztésére...”

²³ A munkáltató döntése előtt a közalkalmazotti tanáccsal véleményeztetni a közalkalmazottak nagyobb csoportját érintő munkáltatói intézkedés tervezetét.

²⁴ A Tanács 1977-ben elfogadta a 77/187/EGK irányelvet, miszerint a munkavállalói jogok védelmének biztosítása érdekében a munkavállalóik képviselőit időben tájékoztassák az átruházás időpontjáról, indokairól, jogi, gazdasági, szociális következményeiről, munkavállalókkal kapcsolatban tervezett intézkedésekről.

tevékenysége keretében foglalkoztatott közalkalmazotti közalkalmazotti jogviszonya az átadás időpontjában megszűnik. A jogalkotói szándék arra irányult tehát, hogy a közalkalmazotti jogviszonyban irányadó jogok és kötelezettségek ne legyenek „rátelepíthetők” a magánmunkajog területére, annak ellenére, hogy az átvevő szervezet gyakran vállalja a Kjt. egyes szabályainak meghatározott időre történő alkalmazását. Mindezek ellenére látjuk, hogy ez egy fikciós természetű szabály, mivel nem jár szükségképpen a munkáltató jogutód nélküli megszűnésével, a közalkalmazotti jogviszony megszűnésének időpontját az átadás napjához köti, a tényleges fenntartói jog átadás-átvételéhez.²⁵

A Kjt. 25/A. §-a támogatja azt a széles mérlegelési jogot biztosító gazdasági érdeket, hogy a költségvetési szervnél, vagy részénél foglalkoztatottak közül azoknak ajánlja fel az átvevő szerv a továbbfoglalkoztatási lehetőséget, akikre szüksége van, nincs kötve a korábbi közalkalmazotti feltételekhez, kizárólag az Mt. szabályaihoz, így a jogalkotó szűk körben korlátozza a munkaszerződés szabadságot. Célja a közfunkciókat átvevők terheinek csökkentése, emellett a költségvetési szervek, szervezeti egységeinek átstrukturálási lehetősége. A Kjt. 25/A. § (2) bekezdése biztosítja a közalkalmazottak részére az „ellentmondás jogát”, mivel a továbbfoglalkoztatás lehetőségéről a fenntartóváltást megelőzően harminc nappal köteles a költségvetési szerv írásban tájékoztatni a közalkalmazottat az átadás időpontjáról, okáról, közalkalmazottat érintő jogi, gazdasági, szociális következményeiről, valamint hogy a foglalkoztatását az átvevő biztosítja. Ebben az esetben a tájékoztatásnak a munkaszerződés tartalmi elemeire vonatkozó ajánlatot is tartalmaznia kell, melyet a Kjt. 25/B. § rendelkezéseire figyelemmel kell megtenni.²⁶

A Kjt. 25/B. §-a értelmében amennyiben a közalkalmazott hozzájárult a továbbfoglalkoztatásához, az átvevő munkáltató köteles a közalkalmazottal munkaszerződést kötni. A munkaszerződés alapján a közalkalmazott munkabére²⁷ nem lehet alacsonyabb, mint az átadást megelőzően irányadó illetményének és illetménypótlékainak összege,²⁸ a törvényalkotó biztosítani kívánta, hogy az érintettek személyi alapbére ne csökkenjen. Határozatlan időtartamú közalkalmazotti jogviszonyt az átvevő munkáltatónál határozatlan időtartamú, teljes munkaidős foglalkoztatás esetén az átvevő szervezetnél teljes munkaidős jogviszonyként kell a továbbiakban is megállapítani, próbaidő kikötése nélkül. A jogfolytonosság érdekében, hogy a közalkalmazotti létből fakadó munkavállalói jogok ne vesszenek el, az átadó munkáltatónál töltött közalkalmazotti jogviszonyt

²⁵ BERKE: i.m. 346.

²⁶ BERKE: i.m. 347.

²⁷ személyi alapbér, bérapótlékok és bérelemeinek együttes összege

²⁸ Kivéve, ha az illetménypótlék megállapításul szolgáló körülmény a munkaszerződés megkötésekor már nem áll fenn. Például bizonyos feladatot ellátott a közalkalmazott, amit az átvevő munkáltatónál már nem.

úgy kell tekinteni, mintha az átvevő munkáltatónál töltötte volna el, tehát a felmondási idő, valamint a végkielégítés mértékét az átadó és az átvevő munkáltatónál töltött együttes időtartam figyelembevételével kell megállapítani.

A közalkalmazottnak a tájékoztatás kézhezvételétől számított 15 napon belül van lehetősége írásban nyilatkozni, hogy ehhez a továbbfoglalkoztatáshoz hozzájárul-e. Ha nem nyilatkozik, úgy kell tekinteni, mintha nem járulna hozzá. Egyes speciális tevékenységek és munkakörök körében jelentős problémát okozhat a munkaszerződés megkötésének hiánya.

A jogviszonyváltás szabályozás alkotmányos megítélése az 55/1995. (IX. 15.) AB határozat tükrében²⁹

Az alkotmánybíróság a gazdasági stabilizációt szolgáló egyes törvénymódosításokról szóló 1995. évi XLVIII. törvény (továbbiakban: Gst.) számos rendelkezését vizsgálta meg a Kjt. 25/A, valamint a Kjt. 37. §-a tekintetében alkotmányellenesség utólagos vizsgálatára irányuló indítvány tárgyában. Az indítványozók szerint a Gst. 115. §-a és a 117. § (2) bekezdése sérti az Alkotmány 2. § (1) bekezdését, 9. §-át, 57. § (1) bekezdését, 60. §-át, 70/A. §-át, 70/B. § (1)-(3) bekezdését és a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 4. cikkelyét. Az érvelésük arra irányult, hogy a meglévő munkájától csak bizonyos feltételekkel lehet bárkit megfosztani. Egyenlő munkáért megkülönböztetés nélküli egyenlő bérhez, valamint szociális biztonsághoz való alkotmányos jogok sérelme a fenntartói jog átadás pillanatában „ésszerű felmondási idő” nélküli közalkalmazotti jogviszony megszűnése. Az esetleges bíróság előtti jogvitának jogorvoslat esetén nem a valóságos szervezeti, személyi körülmények vizsgálatára fog kerülni a hangsúly, hanem csak a fenntartói jog átadása. Az indítványozó a köztulajdon és magántulajdon közötti alkotmányellenes megkülönböztetésnek véli azt is, amikor magánmunkahely köztulajdonba kerülése esetén a törvény nem mondja ki a munkaviszonyok sommás megszüntetését.

A Kjt. 25/A §-ban megjelenő jogintézmény kapcsán az Alkotmánybíróság arra az álláspontra helyezkedett, miszerint az államnak széleskörű döntési jogosultsága van milyen típusú intézményeket, milyen formában működtet és ezeket milyen forrásokból finanszírozza. A döntési szabadságának korlátja, az állam köteles az Alkotmányból és a jogszabályokból eredő kötelezettségének eleget tenni, miszerint kötelessége az állami, társadalmi működést elősegítő intézményeket költségvetésből finanszírozni. Ez a korlát tág keretet biztosít arra, hogy a finanszírozás leginkább megfelelő formáját találja meg az állam. Önmagában a fenntartói jog átadása nem

²⁹ Alkotmánybírósági ügyszám: 523/B/1995. Az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybírósági határozatok hatályukat veszítik. E rendelkezés nem érinti az ezen határozatok által kifejtett joghatásokat. Lásd: Alaptörvény 5.

állami szervnek vagy nem helyi önkormányzatnak alkotmányossági szempontból nem vitatható, feltétele, hogy a jogszabályi normák megfelelnek-e az Alkotmánynak. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a fenntartói jog átadásával értelem szerűen megszűnik a további közalkalmazotti jogviszonyban alkalmazás lehetősége nem ellentétes a jogállamisággal, valamint a köztulajdon és magántulajdon egyenjogú és egyenlő védelmének követelménye sem sérül. A megszűnés esetén jogorvoslati jog keretein belül a közalkalmazottnak jogában áll a bírói út igénybevétele, így a jogorvoslathoz való jog alkotmányos tartalma a tényleges jogvita bírói elbírálásának követelményét jelenti, tehát a valós megszűnés oka tisztázásra kerül. Az Alkotmánybíróság határozatában kifejti azt is, miszerint a jogalkotó kellő körültekintéssel vizsgálta meg azt, hogy a fenntartói jog átadása mennyiben tér el a jogutód nélküli megszűnéstől. A fenntartói jog átadása kapcsán maga az intézmény fennmarad, így ez biztosítékul szolgál a továbbfoglalkoztatás jogintézményéhez, a közalkalmazottak megszerzett jogai nem vesznek el. A jogalkotó továbbfoglalkoztatási jogintézménye nem áll ellentétben az Alkotmány 70/B. § (1)-(3) bekezdéseivel, mivel figyelemmel volt a fenntartói jog átadása és a jogutód nélküli megszűnése miatti közalkalmazotti jogviszony megszűnése közötti különbségekre is, ami nem eredményezheti azt, hogy a fenntartói jog átadása kapcsán hátrányosabb helyzetbe kerüljön a közalkalmazott, mint a közalkalmazotti jogviszony megszűnése esetén. Az Alkotmánybíróság a Kjt. 25/A. § jogi konstrukcióját nem találta Alkotmányba ütközőnek.

Az Alkotmánybíróság döntése érintette a Kjt. 37. § alkotmányellenességének kérdését is, miszerint a fenntartói jog átadása kapcsán megszűnt közalkalmazott nem jogosult teljes végkielégítésre, ha nem fogadja el a továbbfoglalkoztatás lehetőségét. Az indítványozó a lelkiismereti és vallásszabadság alkotmányos jogának megsértésével érvelt, amennyiben a továbbfoglalkoztatás elutasításának oka lelkiismereti okokra vezethető, mivel itt is a végkielégítés felére lesz jogosult a közalkalmazott. Továbbá sérelmesnek tekintik a továbbfoglalkoztatási ajánlat el nem fogadásának szankcionálását, mivel a közalkalmazottat egy munkaszerződés elfogadására kényszerítik, amire a közalkalmazotti jogviszony létrejöttékor nem volt akarati hajlandósága, mivel a közalkalmazotti törvény által biztosított jogok terjedelme kedvezőbb, mint a Munka Törvénykönyve által meghatározott garanciák. Az Alkotmánybíróság megvizsgálta mind a két esetben, hogy a csökkentett mértékű végkielégítés ellentétes-e az Alkotmánnyal. A fenntartói jog átadása nem állami szervnek vagy nem helyi önkormányzatnak a közalkalmazotti jogviszony - törvény erejénél fogva - megszűnését eredményezi, mely következményeképp a közalkalmazottat meg kell illetnie mindazon jogosultság, mint amikor a megszűntetésre nem a közalkalmazott személyében rejlő ok miatt került volna sor. Ebben az esetben alkotmányossági kifogás támasztható, a végkielégítés mértékének csökkenése az ára az alkotmányos jogok gyakorlásának. Alkotmányellenesnek találta a munkáltató állásajánlatát visszautasító közalkalmazott esetében is a végkielégítés

felének mértékét. Amennyiben a közalkalmazott további foglalkoztatására nincs lehetőség a Kjt. 30. § (1) bek. *a)* és *b)* pont, továbbá (3) bekezdés alapján, a közalkalmazottat fel kell menteni. További feltétele, hogy a közalkalmazottnak a munkáltatónál vagy szervezeténél fel kell ajánlani a képzettségének megfelelő más munkakört, illetve ha van is ilyen munkakör, de az áthelyezéshez a közalkalmazott nem járult hozzá. A felmentés esetében a közalkalmazottnak teljes mértékű végkielégítés jár. Az Alkotmánybíróság indokolatlan megkülönböztetésnek ítélte meg ezeket a szabályokat, így megsemmisítette hatálya lépésük napjával.³⁰

A Miskolci Egyetem fenntartóváltása kapcsán történő jogviszonyváltás megvalósulása

A kilencvenes évek végén kezdődött a mai napig tartó jogpolitikai koncepció, miszerint megsokasodik, tömegessé válik a közszféra bizonyos tevékenységeinek magánkézbe adása. A jogalkotó felkészült az állam által ellátott számos feladat kiszervezésére a Kjt. 25/A. §-ban a jogutódlásban megjelenő, 2003. évi XX. törvény által kihirdetett 2001/23/EK irányelvek átvételéről szóló jogharmonizáció keretében. A jogalkotó úgy ítélte meg, hogy az Mt., Kjt, vagy a Kttv. közötti átjárhatóságot csak speciális szabályok biztosíthatják.³¹

A felsőoktatási intézmények tekintetében a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény (továbbiakban Nftv.) rendelkezik ezekről a speciális szabályokról jogviszonyváltás esetére. A felsőoktatási intézmények fenntartóváltására vonatkozó szabályokat az Nftv. 117/C. §-a tartalmazza, melyet a 2019. évi XIX. törvény 6. §-a vezetett be 2019. IV. 3-ai hatállyal.

A Miskolci Egyetem mivel állami alapítású költségvetési szerv volt a kezdetektől, így a 1992. évben megalkotott közalkalmazottak jogállásáról szóló XXXIII. törvény hatálya alá került. A közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény (továbbiakban Kjt.) elsődlegesen alkalmazandó jogszabályok összessége, míg a korábbi Munka Törvénykönyvről szóló 1992. évi XXII. törvény, majd a később megalkotott, jelenleg is hatályos 2020. évi I. törvény szolgál azokra az esetekre, amelyeket a Kjt. nem szabályoz le, mögöttes jogszabályként funkcionálva.

A felsőoktatási intézmény jogszabály által alapított költségvetési szervnek minősül, így jogszabályban volt szükséges rendelkezni a költségvetési szerv megszűnéséről, valamint ezzel egyidejűleg a fenntartói jog, mint vagyoneértékű jog átruházásáról, így a fentiek alapján a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény (továbbiakban Nftv.) 117/C. § felhatalmazása alapján,³² az Országgyűlés

³⁰ BERKE: i.m. 349-353.

³¹ BERKE: i.m. 353.

³² Nftv. 117/C. § (1) A 4. § (1) bekezdés *a)* pontja szerinti fenntartó által működtetett felsőoktatási intézmény fenntartói joga, mint vagyoni értékű jog - a Kormány külön engedélyével - a Kormány által

döntött a Miskolci Egyetem új fenntartójának a létrehozásáról, az Universitas Miskolcensis Alapítványról. Az Universitas Miskolcensis Alapítványról, az Universitas Miskolcensis Alapítvány és a Miskolci Egyetem részére történő vagyonjuttatásról szóló 2020. évi XXXIX. törvény rendelkezik.

Az Nftv. 20. § (2) hatályos bekezdése biztosítja azt, hogy az állami felsőoktatási intézmény, vagy szervezeti egysége a Kormány külön engedélyével nem állami felsőoktatási intézményhez csatlakozzon, így az intézményszervezési feladatok, finanszírozási lehetőségek szabadabb formában - nem kizárólagosan a költségvetési szervekre vonatkozó szabályrendszer keretei között - valósulhatnak meg. A törvény megteremti az állami felsőoktatási intézmény fenntartói jogának nem állami fenntartó, de az állam által - az Országgyűlés hozzájárulásával létrehozott - alapítvány részére közfeladat-ellátási és továbbfoglalkoztatási kötelezettséggel³³ történő átruházásának lehetőségét.

Az Nftv. 117/C. § (2) bekezdése szerint a fenntartóváltás következtében a felsőoktatási intézmény költségvetési szervi jogállása megszűnik, azzal, hogy a jogi személyiségében nem történik változás.³⁴ A (3) bekezdés egyértelműen rögzíti, hogy a felsőoktatási költségvetési szervnek a fenntartóváltást követően általános és kizárólagos jogutódjává válik³⁵ a fenntartóváltással érintett szervezet. A jogutódlás érinti a fennálló követeléseket is, az átalakuló szervezet záró beszámolóját, a jogutód intézet nyitó mérlege tételeinek meghatározását,³⁶ ingyen vagyonjuttatásként kapott eszközeinek, pénzeszközeinek³⁷ mérlegben történő elszámolásának módját.³⁸

létrehozott alapítványra átruházható. A fenntartóváltás az 1. mellékletnek a felsőoktatási intézmény tekintetében történt módosításáról szóló törvény hatálybalépésének napján hatályosul.

³³ Kjt. 25/A. § (7) b) pontja alapján

³⁴ A fenntartói jognak az Nftv. 4. § (1) bekezdés d) pontja szerinti szervezet részére történő átruházása a Kormány külön engedélyével az Nftv. módosításának napján hatályosul.

³⁵ kivéve a kizárólag költségvetési szervként működő felsőoktatási intézmények által gyakorolható jogosultságok és kötelezettségek

³⁶ Beiktatta: 2019. évi LXVIII. törvény 19. § (2). Hatályos: 2019. VIII. 1-től.

³⁷ Beiktatta: 2019. évi LXVIII. törvény 19. § (2). Hatályos: 2019. VIII. 1-től.

³⁸ Nftv. 117/C. § (4) A jogutódlás a felsőoktatási intézménnyel szemben fennálló követeléseket nem teszi lejárttá, és arra való hivatkozással szerződésszegési igényt vagy biztosíték nyújtására vonatkozó igényt nem lehet érvényesíteni.

(4a) Az (1) bekezdés szerinti fenntartóváltással érintett felsőoktatási intézmény fenntartóváltás napját megelőző fordulónappal az államháztartási számviteli szabályok szerinti záró beszámolót készít, azzal hogy a záró beszámolót megalapozó könyvviteli zárlat során az aktív és a passzív időbeli elhatárolásokat nem kell kivezetni. Az általános és kizárólagos jogutód felsőoktatási intézmény a fenntartóváltás napján nyitó mérleget köteles készíteni, amelybe az (1) bekezdés szerinti fenntartóváltással érintett felsőoktatási intézmény záró beszámolója mérlegében kimutatott vagyoni elemeket azok jellegének, és a záró beszámoló mérlegében bemutatott könyv szerinti értékének megfelelően veszi fel azzal, hogy a saját tőken belül a nemzeti vagyon induláskori értéke jegyzett tőkeként, a nemzeti vagyon változásai és az egyéb eszközök induláskori értéke és változásai tőketartalékként, a mérleg szerinti eredmény és a felhalmozott eredménytartalékként veendő fel a nyitómérlegbe.

(4b) Az (1) bekezdés szerinti fenntartóváltással érintett felsőoktatási intézmény a fenntartóváltáshoz kapcsolódóan ingyenes vagyonjuttatásként kapott eszközöket - ide nem értve a (4c) bekezdésben foglalt

A Miskolci Egyetemnek, mint felsőoktatási intézménynek a költségvetési szerve jogállása megszűnt és mint közhasznú magán felsőoktatási intézmény került az Oktatási Hivatal nyilvántartásában átvezetésre.³⁹ A fenntartóváltást követően a felsőoktatási intézmény általános és kizárólagos jogutódja az átalakult fenntartóváltással érintett felsőoktatási intézménynek.⁴⁰

Az Nftv. 117/C. § (5) bekezdése alapján a fenntartóváltás következtében az Nftv. 4. § (1) a) pontja szerinti állami fenntartásból az átruházott fenntartói joggal érintett felsőoktatási intézmény és az intézményben foglalkoztatottak jogállását az Nftv. 4. § (1) d) pont szerint közalapítványi fenntartásba helyezi esetünkben. A költségvetési intézmény a fenntartói jog átadásának napján megszűnik, ennek következtében a költségvetési szervekre irányadó foglalkoztatási szabályok - a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény és végrehajtási rendeletei - helyett a munka törvénykönyve lesz a foglalkoztatásra irányuló jogviszonyok alapja.⁴¹ A fenntartóváltás következtében a felsőoktatási intézmény, mint munkáltató által foglalkoztatottak közalkalmazotti viszonya 2020. augusztus 1. napjától munkaviszonyra alakult.

A munkáltató alapító okirat szerinti feladatai nem változnak, valamennyi közalkalmazott foglalkoztatása – a munkakör tartalmának változatlansága mellett – a Nftv. 117/C. § (5) bekezdésére tekintettel, a törvény erejénél fogva – a felek minden további jognyilatkozata nélkül – jogfolytonos, a Miskolci Egyetemnek továbbfoglalkoztatási kötelezettsége keletkezik.

A továbbfoglalkoztatási kötelezettségből adódóan a 2020. július 31. napján érvényes kinevezési dokumentum 2020. augusztus 1-jével a határozatlan idejű közalkalmazotti kinevezés határozatlan idejű munkaszerződéssé, a határozott idejű közalkalmazotti kinevezés - az abban megadott határidőre - határozott idejű munkaszerződéssé alakul át. A kikötött és még le nem járt próbaidők az eredeti határidőig fennmaradnak, a teljes munkaidős kinevezés teljes munkaidős munkaszerződéssé, a részmunkaidős kinevezés részmunkaidős munkaszerződéssé

pénzeszközöket - nyilvántartási értéken, mint bekerülési értéken a tőketartalékkal szemben köteles a könyveibe felvenni. Azon eszközöknél, amelyekhez a jogelődnél részben vagy egészben halasztott bevétel kapcsolódott, az ingyenes vagyonjuttatásként történő átvétel a jogelőd könyveiben halasztott bevételként megjelenő összeg erejéig a tőketartalék helyett a halasztott bevételekkel szemben kell elszámolni.

(4c) Az (1) bekezdés szerinti fenntartóváltással érintett felsőoktatási intézmény a fenntartóváltáshoz kapcsolódóan a jogelőd felsőoktatási intézmény által az állami fenntartó útján a jogutód felsőoktatási intézmény részére átadott pénzeszközöt az eredménytartalékkal szemben köteles a könyveibe felvenni.

³⁹ Nftv. 117/C. § (2) Az (1) bekezdés szerinti fenntartóváltás a felsőoktatási intézmény

a) költségvetési szerve jogállását megszünteti,

b) 5. § (1) bekezdésében meghatározott jogalanyságát nem érinti.

⁴⁰ Nftv. 117/C. § (3) A fenntartóváltást követően a felsőoktatási intézmény - a kizárólag a költségvetési szerveként működő felsőoktatási intézmény által gyakorolható jogosultságok és kötelezettségek kivételével - általános és kizárólagos jogutódja az (1) bekezdés szerinti fenntartóváltással érintett, a Kormány külön döntésében megjelölt, felsőoktatási intézménynek.

⁴¹ Nftv. kommentár

alakul, a munkáltatónál töltött közalkalmazotti jogviszonyt az átalakulással létesülő munkaviszonnyal egybe kell számítani. 2020. augusztus 1. napjától a munkaviszonyban állók elnevezése munkavállaló, a Kjt. szerinti munkakör megnevezések - a munkakör tartalmi változatlansága mellett – továbbra is megmaradnak.

A továbbfoglalkoztatási kötelezettségből következik továbbá, hogy a 2020. július 31-én érvényes garantált illetmény 2020. augusztus 1-jétől a munkaszerződésekben az Mt. szerinti alaplétként kötelező érvénnyel változatlan összegben garantált.

A kinevezési dokumentumban megjelenő illetményelemek közül garantált illetménynek tekintendő a Kjt. szerinti tábla fizetési osztály és fokozat szerinti alapilletmény, vagy az oktatói/kutatói/tanári bértábla alapján járó besorolási illetmény, valamint mindazon – a munkakörhöz kapcsolódó – határozatlan időre adott munkáltatói döntésen alapuló illetményrész, amely nem konkrét, nevesített feladatokhoz kapcsolódik.

Mivel a közalkalmazotti törvény alól a Miskolci Egyetem kikerült, ezért a közalkalmazotti létre vonatkozó címek, pótlékok, kinevezések már nem adhatók, ezért 2020. július 31. napján közalkalmazotti jogviszonyban állók esetében a 2020. július 31-én is fennálló alábbi bérelemek az alplétkébe beépítésre kerülnek: címpótlék, kulturális illetménypótlék, bérkompenzáció, egyéb olyan pótlékok, melyek nem konkrét feladatellátáshoz kapcsolódnak.

Azon pótlékok, amelyeket az Mt. is szabályoz, pótlék címén változatlan tartalommal és összegben fennmaradnak, amennyiben a pótlék alapjául szolgáló feladatot, munkakört a munkavállaló ellátja.

Az Nftv. 117/C. § (5) bekezdése meghatározza, hogy a munkáltató és foglalkoztatott közötti jogállásváltásra - mivel a Kjt. részben kógens szabályozása esetünkben megszűnik - a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény 25/A. § (7) bekezdésében foglaltakat,⁴² valamint a 37. § (2) bekezdés c) pont rendelkezéseit kell alkalmazni.⁴³

⁴² Kjt. 25/A. § (7) Ha a munkáltató személye azért változik meg, mert az alapító a költségvetési szerv útján ellátott közfeladatot

a) az alapító közvetett vagy közvetlen, legalább többségi befolyása alatt álló, vagy

b) az államháztartásról szóló törvény szerint az alapításra jogosult szerv által alapított és annak közvetett vagy közvetlen, legalább többségi befolyása alatt álló gazdasági társaság utódszervezet vagy alapítvány részére adja át közfeladat-ellátási és továbbfoglalkoztatási kötelezettséggel, a közalkalmazotti jogviszony megszűnik, és a megszűnését követő nappal az új munkáltatóval munkaviszony létesül. Ebben az esetben az átadó és átvető munkáltatók tájékoztatási kötelezettsége kizárólag a (2) és (3) bekezdésben foglaltakra kiterjedően áll fenn. A munkaviszony tartalmi elemeit az e bekezdésben foglaltak szerint adott tájékoztatás és a 25/B. § rendelkezései alapján kell meghatározni és legkésőbb az átadás napjáig írásba foglalni.

⁴³ Kjt. 37. § (2) Nem jogosult végkielégítésre a közalkalmazott, ha felmentésére - az egészségügyi okot kivéve - tartós alkalmatlansága vagy nem megfelelő munkavégzése miatt került sor. Nem jár továbbá végkielégítés a közalkalmazottnak, ha

c) közalkalmazotti jogviszonya a 25/A. § (7) bekezdése vagy a 25/C. § (12) bekezdése szerint alakult át.

A Kjt. 25/A. § (7) bekezdése egyértelműen rögzíti a jogviszonyváltás speciális esetét, miszerint a munkáltató személye azért változik meg, mert az alapító a költségvetési szerv útján ellátott közfeladatot az államháztartásról szóló törvény szerint az alapításra jogosult szerv által alapított és annak közvetett vagy közvetlen, legalább többségi befolyása alatt álló alapítvány részére adja át közfeladat-ellátási és továbbfoglalkoztatási kötelezettséggel. A továbbfoglalkoztatási kötelezettségből következik, hogy nem jár végkielégítés a közalkalmazottnak, mivel a közalkalmazotti jogviszonya a 25/A. § (7) bekezdése vagy a 25/C. § (12) bekezdése szerint alakult át, a korábbi jogviszonyváltással kapcsolatos jogalkalmazási bizonytalanságokat megszüntetve ezzel.

Végkielégítés csak abban az esetben járna, ha a közalkalmazott közalkalmazotti jogviszonya felmentés, rendkívüli lemondás, a munkáltató jogutód nélküli megszűnése, illetve, ha két alkalommal határozott időre szóló közalkalmazotti jogviszonyt létesít, és a korábbi közalkalmazotti jogviszony megszűnése, valamint az újabb közalkalmazotti jogviszony létesítésének időpontja között hat hónapnál hosszabb idő nem telt el, a közalkalmazott végkielégítésre jogosult, feltéve, hogy a határozott idejű közalkalmazotti jogviszonyt a munkáltató azonnali hatállyal, megszünt tevékenységre, vagy létszámcsökkenésre hivatkozva szüntette meg, vagy a Kjt. 25. § (1) bekezdés a) pontja szerint szűnik meg.⁴⁴

Az Nftv. 117/C. (6) bekezdésében megjelenő szabályozás garanciákat nyújt a jogállásváltozás folytán létesített munkaviszony első évében a Kjt. munkáltatói felmentésre vonatkozó szabályai tekintetében, a Kjt. 33. §-ában foglaltakat kell alkalmazni 2021. július 31. napjáig mindazon munkavállalókra, akik betöltik az öregségi nyugdíjkorhatárt,⁴⁵ illetve rendelkeznek ezen időpontig a nők 40 éves kedvezményes nyugdíjához szükséges szolgálati idővel.⁴⁶ A megjelölt időszak elteltét követően az Mt. vonatkozó rendelkezései alkalmazandók.⁴⁷ A 2020. augusztus 1. napján felmentési idejét már töltő, vagy felmentési idejét megkezdő - nyugdíjazás

⁴⁴ Kjt. 37. § (1) Végkielégítés illeti meg a közalkalmazottat, ha közalkalmazotti jogviszonya

- a) felmentés,
- b) rendkívüli lemondás,
- c) a munkáltató jogutód nélküli megszűnése következtében vagy
- d) a (3) bekezdés szerint szűnik meg.

⁴⁵ Mt. 294. § (1) g) pontja alapján

⁴⁶ Kjt. 30. § (4) A közalkalmazotti jogviszonyt felmentéssel meg kell szüntetni, ha a társadalombiztosítási nyugellátásról szóló 1997. évi LXXXI. törvény 18. § (2a) bekezdésében foglalt feltételt legkésőbb a felmentési idő leteltekor teljesítő közalkalmazott kérelmezi.

(5) A társadalombiztosítási nyugellátásról szóló 1997. évi LXXXI. törvény 18. § (2a) bekezdésében foglalt feltételt megállapításához szükséges jogosultsági időt a nyugdíjbiztosítási igazgatási szerv határozatával kell igazolni.

⁴⁷ Nftv. 117/C. § (6) Az (5) bekezdés szerinti jogállásváltozás folytán létesített munkaviszony első

- a) évében a közalkalmazottak jogállásáról szóló törvénynek a munkáltatói felmentésre,
- b) öt évében a közalkalmazottak jogállásáról szóló törvénynek a jubileumi jutalomra vonatkozó szabályait még alkalmazni kell. Az a) és b) pontban megjelölt időszak elteltét követően a munka törvénykönyve vonatkozó rendelkezései alkalmazandók.

miatt - közalkalmazotti jogviszonya is munkaviszonnyá alakul a felmentési idő lejáratának napjáig.

Az Nftv. 117/C. § (6) bekezdés b) pontja alapján a jogállásváltozás folytán létesített munkaviszony első öt évében a közalkalmazottak jogállásáról szóló törvénynek a jubileumi jutalomra vonatkozó szabályait még alkalmazni kell.⁴⁸ A Kjt. 78. §-ában foglaltakat kell továbbra is alkalmazni 2025. július 31. napjáig mindazon munkavállalókra, akik a Miskolci Egyetemenél jubileumi jutalomra jogosulttá válnak. A megjelölt időszak elteltét követően az Mt. rendelkezései alapján az intézményi foglalkoztatási szabályok alkalmazandók.

Az Nftv. 117/C. § (7)-(8) bekezdései biztosítják valamennyi közalkalmazott, ennek körében a vezetői, magasabb vezetői megbízással rendelkezők foglalkoztatási folyamatosságát.⁴⁹ Az Nftv. 37. §-a szerinti magasabb vezető és ezen kívül adható vezetői megbízása esetén a közalkalmazotti jogviszony az alpmunkaköre szerinti kinevezése alapján alakul munkaszerződéssé és ezzel egyidejűleg a létrejött munkaszerződés a vezetői megbízás határozott idejére és annak tartalma szerint – az Nftv.117/C. § (8) bekezdésben meghatározott eltéréssel⁵⁰ - módosul. A vezetői megbízás eredeti időtartamának lejáratát követően a munkaviszony - a felek eltérő megállapodása hiányában – a korábbi munkaszerződésre módosul vissza azzal, hogy az Mt. munkaszerződés módosítására vonatkozó rendelkezéseit alkalmazni kell. Tehát a magasabb vezetőknek a közalkalmazotti jogviszonyuk alapján készül egy alap munkaszerződés és ezzel egyidejűleg egy magasabb vezetői megbízást tartalmazó munkaszerződés. A magasabb vezetői megbízás meg nem hosszabbítása esetén a magasabb vezetői megbízás lejár, majd ekkor lép érvénybe az alpmunkaszerződés. Az alpmunkaszerződés tartalmazza a munkavállaló munkakörét, valamint vezetői megbízását, abban az esetben, ha azzal is rendelkezik. A magasabb vezetői munkaszerződése tartalmazza a munkavállaló munkakörét, vezetői – amennyiben rendelkezik vezetői megbízással is - és a magasabb vezetői megbízását. A fenntartóváltás időpontjában, vagy azt követő 3 hónapos időszakban lejárató magasabb vezetői megbízás esetében a vezetői megbízás meghosszabbítására, ha az arra jogosult - rektor esetében a köztársasági elnök, kancellár esetében a miniszterelnök - a megbízás lejáratát követő időszakra vonatkozóan nem hozott döntést, a pályázat eredményes lebonyolításáig, vagy ennek hiányában az adott vezető állású munkavállaló megbízásáig, de legfeljebb a fenntartóváltás időpontját követően egy éves időtartamra hosszabbítható meg.⁵¹

⁴⁸ Nftv. 117/C. § (6) Az (5) bekezdés szerinti jogállásváltozás folytán létesített munkaviszony első

a) évében a közalkalmazottak jogállásáról szóló törvénynek a munkáltatói felmentésre,

b) öt évében a közalkalmazottak jogállásáról szóló törvénynek a jubileumi jutalomra vonatkozó szabályait még alkalmazni kell. Az *a)* és *b)* pontban megjelölt időszak elteltét követően a munka törvénykönyve vonatkozó rendelkezései alkalmazandóak.

⁴⁹ Nftv. kommentár

⁵⁰ A Miskolci Egyetemenél nem releváns, mivel rektor váltás is volt, illetve a kancellári beosztás megszűnt.

⁵¹ Ebben az esetben az Nftv. 37. § (3) és (6) bekezdésében foglalt korlátozások nem alkalmazhatók

Az Mt. 208. §-a szerint vezető állású munkavállalónak minősülnek 2020. augusztus 1. napjától a Miskolci Egyetem FKR 5. §-a alapján a rektor, az általános rektorhelyettes, a dékánok és a gazdasági vezető. A vezető állású munkavállalókra az Mt. szigorúbb szabályokat ír elő. A vezető gondatlan károkozás esetén a teljes kárért felel, további munkavégzésre irányuló jogviszonyt nem létesíthet, nem szerezhethet részesedést - a nyilvánosan működő részvénytársaságban való részvénytársaság kivételével - a munkáltatóval azonos vagy ahhoz hasonló tevékenységet is végző, vagy a munkáltatóval rendszeres gazdasági kapcsolatban álló más gazdálkodó szervezetben. Nem köthet a saját nevében vagy javára a munkáltató tevékenységi körébe tartozó ügyletet, továbbá köteles bejelenteni, ha a hozzátartozója tagja a munkáltatóval azonos vagy ahhoz hasonló tevékenységet is folytató vagy a munkáltatóval rendszeres gazdasági kapcsolatban álló gazdasági társaságnak, vagy vezetőként munkavégzésre irányuló jogviszonyt létesített az ilyen tevékenységet is folytató munkáltatónál.⁵² Erre vonatkozóan a Miskolci Egyetem vezető állású munkavállalói összeférhetetlenségi nyilatkozatot töltötték ki.

Az alapítvány által fenntartott felsőoktatási intézménynek is kiemelt célja az oktatási tehetséggondozás, így az Nftv. 117/C. § (10) bekezdése biztosítja azt, hogy az intézmény által nyújtott támogatás, a képzés költségeit fedező ösztöndíj a felsőoktatási felvételi eljárás során is meghirdethető legyen, biztosítva azt, hogy a képzésre jelentkezők kellő információ birtokában a tanulmányi teljesítmény szerint választhassanak egyéni tanulmányi utat.⁵³

A jogállásváltozást követően az érvényes közalkalmazotti kinevezés munkaviszonya alakulása esetén továbbra is a 2020. évre Kjt. alapján megállapított szabadságos napok illetik meg a munkavállalókat, kivéve amennyiben az Mt. kedvezőbb rendelkezéseket tartalmaz. Amennyiben az Mt. kedvezőbb a munkavállalóra nézve, 2020. augusztus 31. napjáig az időarányos Kjt. szerint megállapított szabadság, 2020. szeptember 1 – 2020. december 31. között az időarányosan megállapított Mt. szerinti szabadság jár. 2020. augusztus 1. napjától új alkalmazás esetén az Mt. szabadságra vonatkozó szabályait kell alkalmazni. 2021. évtől kezdődően a szabadságok tekintetében az Mt. előírásai az irányadóak, azzal az

⁵² Mt. 211. § alapján

⁵³ Nftv. 117/C. § (10) A magán felsőoktatási intézmény által meghirdetett azon ösztöndíj esetében, amely a képzés felsőoktatási intézmény által meghatározott költségét fedezi, a (3) bekezdés szerinti magán felsőoktatási intézmény a felsőoktatási felvételi eljárásban a magán felsőoktatási intézmény által finanszírozott ösztöndíjas képzés meghirdetését is kezdeményezheti. A felsőoktatási információs rendszer működtetéséért felelős szerv a felvételi eljárás során az ösztöndíjas képzést és az arra történő jelentkezést a 46. § (1) bekezdés a) pontja szerinti képzésként hirdeti meg, azzal, hogy a képzést támogató szervezetre külön tájékoztatást tesz közzé. A magán felsőoktatási intézmény által meghirdetett ösztöndíjas képzésre történő felvételi jelentkezés során a felsőoktatási információs rendszer működtetéséért felelős szerv a felsőoktatási intézménnyel kötött együttműködési megállapodásban meghatározott feltételekkel hoz az ösztöndíjas képzésre vonatkozó besorolási döntést. Az ilyen képzésben részt vevő hallgató a képzés finanszírozása szempontjából önköltséges hallgatónak minősül. E képzésre a 46. § (4) bekezdésében, 47-48. §-ban, 48/A-48/S. §-ában foglaltak nem alkalmazhatók.

eltéréssel, hogy oktató és tanár munkakörök esetében egységesen, életkortól függetlenül mindösszesen évi 40 nap szabadság jár a munkavállalónak,⁵⁴ mely tartalmazza az Mt. szerinti alap- és életkor szerint járó pótszabadságot is. A gyermeknevelési és fogyatékosági támogatásra jogosult munkavállalói pótszabadság ezen felül jár a munkavállalónak. A vezetői pótszabadság mértéke 5 nap változatlan formában fennmarad.⁵⁵

A jogállásváltozást követően a Kjt. szerinti munkakör megnevezések – a munkakör tartalmi változatlanlansága mellett – továbbra is megmaradnak, de 2020. augusztus 1. napjától új alkalmazás esetén Kjt. szerinti munkakörtől eltérő munkakör megnevezés adható.

Az oktatók-kutatók esetében az Nftv. szabályai alapján változatlanul kötelező a foglalkoztatás megszüntetése a 70 éves kor betöltésekor,⁵⁶ azonban 2020. augusztus 1. napjától az Mt. 294. (1) g) pontja szerint nyugdíjasként minősülő munkavállaló nyugdíjjogosultság miatti kötelező felmentése megszűnik, így a nyugdíj megigénylése mellett jogosultak a munkabérrre. A közszférában alkalmazandó nyugdíjpolitikai elvekről szóló 1700/2012. (XII. 29.) Korm. határozat tiltotta meg a közalkalmazottak nyugdíj melletti foglalkoztatását, ami a jogállásváltozást követően már nem alkalmazandó. Ennek ellenére, a továbbfoglalkoztatását a munkavállalónak az öregségi nyugdíj jogosultság és nyugdíj megigénylésével párhuzamosan kérnie kell, hiszen a munkáltató erről nem szerez tudomást. A Miskolci Egyetem vonatkozásában a munkavállaló kéri továbbfoglalkoztatását, az illetékes dékán véleményezi, a rektor pedig engedélyezi. Amennyiben az egyetem nem szeretné továbbfoglalkoztatni a munkavállalót, az Mt. szabályai szerint, 2021. július 31. napját követően – mert addig a Kjt. felmentési szabályait kell alkalmazni - az Mt. szabályainak megfelelően kerül megszüntetésre.⁵⁷

Összegzés és értékelés

A magyar munkajog sajátos felépítése jól mutatja, hogy magán-munkajogra, közszolgálati jogviszonyra és a kettő között elhelyezkedő hibrid közalkalmazottak jogára tagozódik, amelyek még sem határolhatók el élesen. A korábbi joggyakorlat azt mutatta, hogy a költségvetési szervek általában jogutód nélkül szűntek meg, amely több joghátrányt okozott, ennek a kiküszöbölésére több eltérő jogi megoldás született. Az átjárhatóság biztosítására, joghézag kiküszöbölésére történt meg a Kjt.

⁵⁴ FKR-ben rögzítve

⁵⁵ 7/2020. Rektori-Kancellári utasítás egyes kiemelt foglalkoztatási kérdéseket érintő 2020. évi átmeneti rendelkezésekről

⁵⁶ Nftv. 31. § (4) bekezdése alapján

⁵⁷ Mt. 65. § (1) A munkaviszonyt mind a munkavállaló, mind a munkáltató felmondással megszüntetheti. Mt. 66. § (9) A munkáltató a határozatlan tartamú munkaviszony felmondással történő megszüntetését nem köteles indokolni, ha a munkavállaló nyugdíjasként minősül.

25/A §-ának beiktatása. A mai napig tartó jogpolitikai koncepció megvalósítása érdekében a jogalkotó felkészült az állam által ellátott bizonyos feladatok kiszervezésére, amely szükségszerűen jogviszonyváltással jár, továbbá a jogalkotó úgy ítélte meg, hogy ezt az átjárhatóságot csak speciális jogszabályok biztosíthatják. Az Országgyűlés 2021. április 30. napján döntött több egyetem fenntartóváltásáról és részükre történő vagyonyjuttatásról, jól látható, hogy a kormány kiemelt nemzetstratégiai célja az egyetemek megújítása, jogalkotói szándék az egyetemek önállósodásának növelése. A felsőoktatási intézmények esetében a speciális jogszabály a Nemzeti felsőoktatási törvény, amely biztosítja a fenntartóváltás következtében többek között a foglalkoztatottak jogállásváltozását is, ennek érdekében utal a Közalkalmazottak jogállásáról szóló törvény átjárhatósági szabályainak alkalmazására. A modellváltás lehetőséget teremt az egyetemeknek, hogy maguk alakítsák ki szervezeti, pénzügyi, oktatási, kutatási, valamint a munkáltatói joggyakorlás kereteit, ami rugalmasságot teremt a jövő kihívásai tekintetében, mivel így gyorsabban reagálhatnak a gazdasági, társadalmi és tudományos igényekre, hozzájárulva Magyarország versenyképességének növekedéséhez.

Irodalomjegyzék

LEHOCZKYNÉ KOLLONAY Csilla: A magyar munkajog. Vince Kiadó 2000.

RADNAY József: Munkajog, Szent István társulat Budapest, 2000.

BERKE Gyula: Jogutódlás a munkáltató személyében - A munkáltató személyében bekövetkező változás az európai és a magyar munkajogban. PhD értekezés. Pécsi Tudományegyetem, 2006.

MAKÁCS ADRIENN*

*Az érdemtelenység és a kitagadás megjelenése Magyarországon az első
Polgári Törvénykönyv hatályba lépése előtti ítélezésben*

Absztrakt: Magyarországon a magánjogi kodifikáció más európai országokkal ellentétben még a XX. század elején sem mutatott előrehaladást, hazánk bíróságai továbbra is az utolsó írott jog, Werbőczy István 1514-ben megjelent Hármaskönyve szerint látták el tevékenységüket. Az érdemtelenység és a kitagadás gyakorlati rendezésével foglalkozik jelen dolgozat, részletesen bemutatva a bíróságok XX. század eleji jogfejlesztő tevékenységét.

Kulcsszavak: érdemtelenység, kitagadás, kötelekrész, öröklés, végrendelet, jogtörténet.

Abstract: In Hungary, the codification of private law, in contrast to other European countries, did not show much progress even at the beginning of the 20th century, the courts of our country continued to operate according to the last written law, István Werbőczy's Tripartitum published in 1514. The present dissertation deals with the practical settlement of unworthiness and disinheritance, presenting in detail the legal development activities at the beginning of the 20th century.

Keywords: unworthiness, disinheritance, reserved portion, inheritance, last will, legal history.

DOI: 10.46942/SIDM.2021.2.75-90

Bevezetés

Magyarországon a XIX. és a XX. század elején számos kodifikációs kísérlet indult el az egységes polgári jogi kódex megalkotása érdekében, ám sajnálatos módon egyik kiváló munka sem emelkedett törvényerőre, így a polgári jogi jogviszonyokat, köztük az öröklési jog területét a Werbőczy István által alkotott Hármaskönyv szabályozta. A legkiválóbb öröklési jogi tervezetek között tartjuk számon Teleszky István 1882-ben elkészült, Szászy-Schwarz Gusztáv 1900-ban megjelentetett műveit, valamint az 1928. évi Magánjogi Törvényjavaslatot.

Az ítékezés nem maradt mankó nélkül polgári törvénykönyv hiányában sem, az időközben elkészült tervezetekre és javaslatokra támaszkodva a bíróságok kialakítottak bizonyos gyakorlatot, mert a teljesen megváltozott társadalmi

*dr. Makács Adrienn, doktorjelölt, Miskolci Egyetem, Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola, Témavezető: Prof. Dr. Barzó Tímea, tanszékvezető egyetemi tanár

viszonyok között a Hármaskönyv ősiségen alapuló és sokszor hiányos szabályai már nem voltak alkalmazhatóak. Fentiek okán érdemes vizsgálat alá vonni a XIX. és a XX. század korszakának érdemtelenégi és kitagadási bírósági gyakorlatát, mert látni fogjuk, hogy az évek során kialakult értékes és gazdag gyakorlat nemcsak az érdemtelenység és a kitagadás eseteinek meghatározására, a jogintézmények fogalmi elemeinek behatárolási elemeire terjedt ki, hanem azok egyéb fontos gyakorlati kérdéseire is.

Új kódex híján az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok (a továbbiakban: ITSZ) 7. §-a alapján kizárólag a Tripartitum I. részének 52. és 53. címeiben foglalt esetekben¹ lehetett helye a kötelelrésztől és az örökségtől való megfosztásnak, az ITSZ tehát csak a kitagadást ismerte, az érdemteleniséget nem. A bíróságok azonban azokban az esetekben, amikor az örökhagyónak nyilvánvalóan már nem volt lehetősége a kitagadás jogával élni, mégis megállapították az érdemteleniséget és hosszú évek alatt kifejlesztették alkalmazásának szabályait.

¹ Tripartitum, I. rész, 52. Czim: „Azok az esetek, melyekben az apa fiát a jószágok megosztására kényszerítheti.

Továbbá tudnunk kell aztán, hogy az apa, felserdült és törvényes korú fiát - de nem a serdületlent - az alább írt esetekben, az örökségnek és egyéb vagyonnak megosztására kényszerítheti, de ki nem tagadhatja.

1. § Először: ha a fiú erőszakkal veti kezét szülőire, vagy velük szemben egyéb súlyos és szembetűnő bántalmat követ el.

2. § Továbbá: ha olyan esetből emel bűnvádat a szülők ellen, a mely a fejedelem vagy az egész ország közveszélyével nem jár.

3. § Továbbá: ha a szülők élete ellen leselkedik, tudniillik: méreggel vagy másképp azoknak vesztére tör.

4. § Továbbá: ha az apa akaratának ellenére, az apai javak gonosz vesztegetése mellett gonosztevő vagy más istentelen életű emberekkel cimboraságban áll.

5. § Továbbá: ha a fogságba esett apát az ellenség kezéből vagy a tömlöczből, midőn azt tehetné, ki nem váltja, sem ki nem szabadítja, vagy érette kezességet vállalni vonakodik.”

Tripartitum, I. rész, 53. Czim: „Azokról az esetekről, a melyekben megfordítva a fiu osztozhatik meg az apjával.

A fiu pedig megfordítva (még ha apai hatalom alatt áll is), az apját a fekvő jószágok és vagyon megosztására az alább jegyzett esetekben kényszerítheti és szoríthatja, az előbocsátott apai hatalom ennek útját nem állván:

1. § Először: mikor az apa jószágait pazarolja és úgy a maga, mint fiai jószágait nem szükségből és helyes okból, hanem inkább álnokságból elidegenítette, vagy nyíltan elidegeníteni szándékozik és ez az akaratja a fiunak nyilván tudására jut.

2. § Továbbá: mikor az örökséget és birtokjogot jöllehet el nem idegenítette, sem elidegeníteni nem törekszik, de azokat kellően nem miveli vagy gondozza, hanem pusztulni hagyja.

3. § Továbbá: ha az apa a fiut igazságos ok és nagyobb vétke nélkül iszonyatosan és kegyetlenül fenyeíti.

4. § Továbbá: mikor az apa teljeskoru fiát a házasságkötésből eltiltja.

5. § Továbbá: mikor az apa fiát bün elkövetésére kényszeríti.”

Az érdemtelenység gyakorlati megítélése

Az érdemtelenység megállapításának korabeli esetei a közzétett határozatok áttekintését követően jól meghatározhatóak, azok nagyjából megegyeznek a mai gyakorlattal és szinte egybevágóan az addig megjelent javaslati, tervezeti szövegekkel.

Az érdemtelenység megállapításának alapvetéseként elvi élel mondta ki a Kúria, hogy azokban az esetekben, amikor az örökhagyó az örökös bűnös cselekménye következtében végakarátát nem érvényesíthette és ekként az ITSZ. 7. §-ából adódó kitagadási jogával nem élhetett, az örökös örökségben részesíteni a törvény céljával össze nem egyeztethető, „*általános jogszabály lévén, hogy a büntett a tettes előnyére jogforrás nem lehet.*”²

Az érdemtelenséget a bíróságok minden esetben megállapították akkor, ha örököse az örökhagyót megölte, éspedig mindegy, hogy szándékos vagy nem előre megfontolt emberölésből illetve gondatlan halált okozó testi sértésből adódott az örökhagyó halála.

A budapesti királyi ítélőtábla és a Kúria által is helyben hagyott 3126/1901. számú ítéletében a szolnoki királyi törvényszék az apját meggyilkoló felperes öröklésre való érdemtelenységét a fennálló joggyakorlatra és a régi törvényeink szellemére hivatkozva mondta ki. A Kúria a törvényszék ítéletét helybenhagyó indoklásában kifejtette, hogy habár nincs olyan hazai törvény, mely a megölt szülő utáni törvényes öröklésből az annak életét szándékosan kioltó gyermeket kifejezetten kizárná, régi törvényeink mégis elegendő elvi alapot nyújtanak annak megállapítására, hogy a törvény szelleménél fogva az olyan gyermek, aki saját szülőjét szándékosan megölte, „*e bűncselekményének magánjogi következményeül, az általa megölt szülő utáni örökösödésre érdemtelennek válik s örökjogát elveszti végrendeleti kitagadás nélkül is.*”³

16115/1903. számú ítéletében a debreczeni királyi törvényszék a felperes testvér keresetének helyt adva az állandó bírói gyakorlatra hivatkozva megállapította,⁴ hogy az olyan gyermek még kötelezészt sem igényelhet, aki szülője élete ellen tör, a szülőt jelentős és súlyos méltatlansággal bántalmazza és ezekkel magát a kitagadásra érdemessé tette. A törvényszék szerint a Hármaskönyv vonatkozó rendelkezései és az állandó gyakorlat sem tesznek különbséget abban, hogy a szülő élete elleni merénylet előre megfontolt vagy kevés idővel előbb eltökélt szándékkal illetve erős felindulásban történt, mert ez a szülő ellen

² 11595/1895. In: *Döntvénytár. A felsőbbbíróságok elvi jelentőségű határozatai. Jegyzetekkel ellátva kiadja a „Jogtudományi Közöny” szerkesztősége.* Harmadik folyam. I. kötet. LXIX. folyam. Budapest: Franklin-társulat, 1895, 265-271.

³ In: *Ügyvédek lapja. 1900/25, Jogesetek.* A Magyar Királyi Curia, a királyi táblák és a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság elvi jelentőségű határozatai. Melléklet az „Ügyvédek Lapja” 25. számához. 1.

⁴ GLÜCKLICH E. (szerk.): *Polgári törvénykezés. A Büntető jog tára XLIX. kötetének 5. melléklapja.* XLIX. kötet. Budapest: Lloyd, 1905, 44-45.

szándékosan intézett és teljesen befejezett bűntény a kitagadás indokál felállított eseteket jóval meghaladja. A törvényszék ítéletét az alperes testvér fellebbezését követően a debreczeni királyi ítélő tábla és a Kúria is helyben hagyták.

Szintén az állandó bírósági gyakorlatra valamint a törvény szellemére hivatkozva nyilvánította öröklésre érdemtelennek az anyját pisztollyal szándékosan meggyilkoló gyermeket a debreczeni királyi törvényszék. A törvényszék szerint igaz ugyan, hogy a Hármaskönyv I. részének 52. címében felhívott szabályok a kitagadásra vonatkoznak, de a jogesetben az örökhagyónak végintézkedésre és kitagadásra ideje sem lett volna, mivel a lövések után azonnal elhunyt. A törvényszék ítéletét az indokaiban helyesen megállapított tényállás alapján a Kúria 2973/1904. számú ítéletével helyben hagyta.

Kern Tivadar ügyvéd elemezvén az örökhagyó megölésén alapuló érdemtelenység addigi bírósági gyakorlatát arra a következtetésre jutott, hogy a gyilkosságra való felbújtás és annak elkövetésében való részesség egyaránt érdemteleniséget valósítanak meg, azonban nem tesz érdemtelenné a kísérlet, „*mert annál nincs elérve a legsúlyosabb eredmény*”, sem a bűnpártolás, „*mert az nem foglalja, magában a legnagyobb kegyeletlenséget.*”⁵ Kern véleményével ellentétesen foglalt állást a Kúria egy pár évvel korábbi esetben (10020/1890.)⁶ amikor kimondta, hogy férje után öröklésre érdemtelén az a nő, aki férjének gyilkosával házasságtörést követett el és őt a gyilkosság elkövetése után pártolásban részesítette.

A halált okozó testi sértést a Kúria egyöntetűen az egyik legsúlyosabb érdemteleniségi esetként azonosította, még akkor is, ha a szándék nem is irányult az élet kioltására.⁷

A debreczeni tábla és a 9739/1892. számú ítéletével a Kúria által is helybenhagyottan a debreczeni törvényszék kifejtette, hogy nemcsak a törvényes öröklésre érdemtelenít az örökhagyó meggyilkolása, hanem a végrendelet alapján történő öröklésre is.⁸

Az örökhagyó meggyilkolása mellett a gyakorlat a végakarát ellen irányuló örökös cselekményeket is az érdemteleniség joghatásával látta el. Így például öröklésre való érdemteleniség megállapításához vezettek a Kúria szerint⁹ a

⁵ FODOR Á. (szerk.): *Magyar Magánjog V. kötet. Örökési jog.* Budapest: Singer és Wolfner kiadása, 1905, 56.

⁶ VADÁSZ L. (szerk.): *Magánjogi törvénykönyvrünk és élő tételes jogunk. II. kötet. Kötelmi és örökési jog. II. rész. Örökési jog.* Budapest: Attila-nyomda R.T., 1930, 7.

⁷ 11595/1895.: „a szülő halálát okozó testi sértés a legsúlyosabb érdemteleniségi eset”. In: FODOR Á. (szerk.): i.m. 565. és 2577/1906.: „A hitves halálát okozott szándékos testi sértés, még ha a szándék nem is irányult az élet kioltására, a legsúlyosabb érdemteleniségi eset.” In: PLOPU Gy: Szemelvények a m. kir. Kúria I. polgári szaktanácsának joggyakorlatából. *Jogtudományi Közöny, 1916/20*, 175.

⁸ IMLING K. (szerk.): *Magánjog III. Örökési jog.* Budapest: Grill Károly könyvkiadóvállalata, 1906, 40-42.

⁹ Dt. u.f. XXIII.11. In: *A felső bíróságok gyakorlata. Útmutató, a döntvénytár ötvenégy kötetének revíziójával.* Kiadja a Jogtudományi közlöny szerkesztősége. Budapest: Franklin-társulat, 1891, 182. és 3378/1888., 3593/1910. In: PLOPU Gy.: i.m. 175. valamint 7342/1904. In: *Döntvénytár. A felsőbíróságok elvi jelentőségű*

végrendeletet eltitkoló, elsikkasztó vagy azt megsemmisítő cselekmények is, továbbá az is érdemtelennek minősült az adott örökhagyó utáni öröklésre, aki az örökhagyót fenyegetés vagy megtevesztés által halálesetre szóló rendelkezésre jogellenesen rábírta.¹⁰

A házastársak öröklésre való érdemtelenége kapcsán a gyakorlat az általános okokra alapítottan mondta ki az érdemteleniséget,¹¹ emellett az özvegyi jogra való érdemteleniség körében a gyakorlat meglehetősen színes képet mutat. Áttekintve a bírósági határozatokat, az özvegyi haszonélvezeti jog érdemteleniség miatti megvonását a bíróságok az özvegyasszonynak a házasság erkölcsi alapját durván megsértő magatartására hivatkozva állapították meg. Ennek megfelelően a gyakorlat a más férfival ágyasságra lépett özvegyasszonyt általánosságban özvegyi jogra érdemtelennek tekintette,¹² ellenben érdekes módon nem tekintette a Kúria érdemtelennek azt az özvegyet, aki nemi viszony nélkül élt más férfival közös háztartásban.¹³ Az előbbi általános állásponttal ellentétes döntést hozott a Kúria egy korábbi - a 8410/1890. számú - ítélettel is, amikor kimondta, hogy „*az a körülmény, hogy I. r. alperes özvegyége tartama alatt törvénytelen ágyból gyermeket szült, a törvényen alapuló özvegyi jog megszüntetését még nem vonja maga után*”,¹⁴ ezt követően pedig egy 1916-os ügyben a Kúria úgy döntött, hogy az a körülmény, hogy az özvegy özvegyisége ideje alatt más férfitől gyermeket szült, egymagában érdemtelenlenné teszi őt az özvegyi jogra, bár nem él ágyassági viszonyban.¹⁵ A házasságot durván megsértő cselekménynek minősítette a Kúria annak a nőnek a magatartását, aki érvényesen fennálló házassága alatt közokirattal bizonyíthatóan New Yorkban magát özvegynek kiadva más férfival is házasságra lépett¹⁶ és öröklésre érdemtelennek tartotta a Kúria a férj emléke iránti tiszteletet megsértő özvegyeket is.¹⁷

határozatai. Jegyzetekkel ellátva kiadja a „Jogtudományi Közlöny” szerkesztősége. Negyedik folyam. I. kötet. Budapest: Franklin- társulat, 1905, 211-212.

¹⁰ 2890/1912. In: PLOPU Gy: i.m. 175.

¹¹ Nem tartotta érdemteleniséget megvalósító oknak a házastársi hűség megszegését a Kúria az 275/1925. számú jogesetben. In: FABINYI T. (szerk.): *Magyar magánjog mai érvényben. Törvények, rendeletek, szokásjog, joggyakorlat. V. kötet. Öröklési jog és örökösödési eljárás.* Budapest: Grill Károly könyvkiadóvállalata, 1929, 31. valamint 8022/1926: A Kúria szerint az a nő, aki a férjét megölte, a férje hagyatékából járó semminemű anyagi előnyben, tehát sem végrendeleti juttatásban, sem özvegyi jogban nem részesülhet és a férje hagyatékában való birtoklása kezdettől fogva rosszhiszeműnek tekintendő. In: FABINYI T. (szerk.): i.m. 1929, 30.

¹² 5282/1910., 5816/1910, 2047/1911. In: SZLADITS K. – FÜRST L. (szerk.): *A magyar bírói gyakorlat. Magánjog. II. kötet.* Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1935, 777-778. valamint 3456/1916. In: TÉRFY Gy. (szerk.): *Grill-féle új döntvénytár. XVII. kötet. 1916-1924.* Budapest: Grill Károly könyvkiadóvállalata, 1927, 360.

¹³ 4662/1923. In: SZLADITS K. – FÜRST L. (szerk.): i.m. 778.

¹⁴ FODOR Á. (szerk.): i.m. 154.

¹⁵ 6146/1916. In: TÉRFY Gy. (szerk.): i.m. 360.

¹⁶ 220/1909. In: FABINYI T. (szerk.): i.m. 1929, 30.

¹⁷ 8565/1928., 4219/1933. In: SZLADITS K. – FÜRST L. (szerk.): i.m. 778-779.

Az özvegyi jogra való érdemtelenység érvényesítésében is találunk egymásnak ellentmondó gyakorlati példákat, így a 4720/1911. számú ítélet szerint a házassági köteleességek ellen súlyosan vétő nő az özvegyi jogra érdemtelennek válik tekintet nélkül arra, hogy az örökhagyó őt az özvegyi jogtól végrendeletében megfosztotta-e vagy nem – tehát az örökhagyó halálát követően arra hivatkozhatott más öröklésben érdekelt –, ellenben az 5432/1926. számú ítélet szerint a nőnek a férj életében tanúsított olyan magatartása miatt, amelyet a férj maga nem tekintett oknak az életközösség megszüntetésére, a férj halála után annak örökösei nem kérhették az özvegy érdemtelenységének a megállapítását.¹⁸

Tulajdonképpen az özvegyi jogra való érdemtelenység gyakorlata - akárcsak az érdemtelenység általános esetei – megegyezett a fent ismertetett tervezetekben szabályozott özvegyi jogra való érdemteleniséggel. Szász-Schwarz első tervezeti szövegének vonatkozó szakasza (1817.§), az annak alapján készült 1913-as bizottsági törvényjavaslat (1533.§) valamint az 1915-ös bizottsági törvényjavaslat (1534.§) szerint is akkor volt elvonható az özvegyi haszonélvezeti jog, ha az örökhagyó házastársának egyedül vétkessé nyilvánítása mellett a házasság felbontását kezdeményezhette, tehát például házasságtörés, kettős házasság, indokolatlan elhagyás, élet ellen törés, súlyos bántalom vagy éppen erkölcstelen életmód folytatása esetén.

Az érdemtelenység eseteinek kapcsán a Kúria kimondta,¹⁹ hogy azok nem képeznek zárt kört és nem csak a Hármaskönyv I. részének 52. és 53. címeiben felsorolt kitagadási okok valamelyikének fennforgása esetén lehet szó érdemtelenység megállapításáról, mert az érdemtelenység esetei a kitagadási okokkal nem azonosak.

Habár a vonatkozó jogszabály az érdemteleniség jogintézményét nem szabályozta, azonban a gyakorlatban felmerült szükségszerűség okán az ítélkezés kialakította annak részletes szabályozását, amely a jogintézmény alapjául szolgáló magatartásokon túl kiterjedt annak érvényesíthetőségére és jogkövetkezményére is. Így például a gyakorlat megállapította, hogy az érdemteleniség nem vehető figyelembe hivatalból és az arra irányuló kifogást csak az érdemtelen örökös helyébe lépő jogosult előterjeszteni.²⁰ Korabeli joggyakorlatunk kitért az érdemteleniség jogkövetkezményének kimondására is, amikor több esetben rögzítette a bíróság, hogy az öröklésre érdemtelen az öröklési rend megállapításánál figyelembe nem jön, hanem úgy tekintendő, mintha az örökhagyó előtt halt volna meg.²¹ Több szempontból érdekes jogeset az a konkrét ügy, amelyben az édesanyját, két testvérét és azok három kisgyermekét meggyilkoló örökösöt 10968/1884. számú ítéletével az első fokon eljáró szombathelyi

¹⁸ In: SZLADITS K. – FÜRST L. (szerk.): i.m. 777.

¹⁹ 1996/1927. In: FABINYI T. (szerk.): i.m. 1929, 26.

²⁰ 3593/1910. In: PLOPU Gy.: i.m. 175. és 2527/1918. In: FABINYI T. (szerk.): i.m. 1929, 31.

²¹ 2577/1906., 4694/1911, 2890/1912. In: PLOPU Gy.: i.m. 175.

törvényszék jogszabály híján arra a jogelvre figyelemmel, hogy bűntény elkövetése sem birtok, annál kevésbé jogserű tulajdonszerzés alapjául nem szolgálhat ugyan öröklésre érdemtelennek mondta ki, azonban annak leszármazóit is érdemtelennek nyilvánította. A fellebbezés folytán eljáró budapesti törvényszék helybenhagyva az elsőfokú döntést elvi érrel rögzítette, hogy ugyan érdemtelenséget nem szabályoznak hazai tételes törvényeink, de a gyilkos öröklésre érdemtelensége úgy a régiebb, mint az újabb törvényeink szelleméből világosan következtethető. A törvényszék szerint továbbá az is igaz ugyan, hogy a Hármaskönyv kitagadási esetei csak a szülők és a gyermekek közötti örökösödésre vonatkoznak, és hogy annak alkalmazhatósága az örökhagyó akaratától függ, de azokban az esetekben, amikor az örökös cselekménye folytán az örökhagyó valódi végakarátát érvényre nem emelheti és ekként az ITSZ 7. §-ában gyökerező kitagadási jogával nem élhet, „*az örökös örökségben részesíteni, a törvény czélzatával össze nem egyeztethető*”²² továbbá ha ez a gyermek és a szülő között felmerülhet örökösödési kérdésre áll, akkor annak állni kell a távolabbi rokonok közötti örökösödési ügyekben is. A Kúria az ügyben részben megváltoztatva a korábbi döntést kimondta, hogy nem érdemtelenek öröklésre a gyilkos leszármazói, mert egyrészt nincs olyan tételes törvényünk, amely ezt kimondaná, másrészt az általános jogérvényesítést is sértené oly személyeknek törvényes öröklési joguktól megfosztása, akik a bűnös cselekmény elkövetésében teljesen ártatlanok, tehát az ilyen döntés a bűnöst és büntelent egyaránt sújtaná (988/1886.).

A gyakorlat ismerte a megbocsátást is, mint az érdemtelenséget megszüntető cselekményt,²³ amely végbemehetett az örökhagyó általi ráutaló magatartással is.²⁴

Kitagadás okok a gyakorlatban

A kitagadás jogintézménye kapcsán sem várt könnyebb feladat a polgári törvénykönyv nélküli jogalkalmazásra, mert ugyan a Hármaskönyv rendezte annak eseteit, de alkalmazásának gyakorlati részleteiről semmilyen eligazítást nem adott. Megállapítható, hogy a Werbőczy Hármaskönyvében foglalt kitagadási okok négy száz év után is jól hasznosíthatóak voltak a gyakorlat számára és szinte teljesen lefedték a megjelent öröklési jogi tervezetek, javaslatok által is összegyűjtött, kitagadásnak minősített magatartásformákat.

Fabinyi Tihámér jogász, későbbi kereskedelmi és pénzügyminiszter akként vélekedett,²⁵ hogy a Hármaskönyvben írt kitagadási magatartásokra a bírói

²² IMLING K. (szerk.): i.m. 32.

²³ 1172/1899. In: FABINYI T. (szerk.): i.m. 1929, 29. vagy 853/1927. In: SZLADITS K. – FÜRST L. (szerk.): i.m. 780.

²⁴ 4651/1927. In: SZLADITS K. – FÜRST L. (szerk.): i.m. 780.

²⁵ FABINYI T. (szerk.): *Magyar magánjog mai érvényében. Törvények, rendeletek, szokásjog, joggyakorlat. IV. rész. Öröklési jog és örökösödési eljárás.* II. kiadás. Budapest: Grill Károly könyvkiadóvállalata, 1935. 565.

gyakorlat elvként tekintett, azok nem képeznek zárt kört és a bíróságok akkor állapították meg a kitagadást az adott konkrét esetekben, ha az örökös cselekménye a szülő iránti köteles kegyeletet durván megsértette. Fabinyi állításával nem lehet teljes mértékben egyetérteni, ugyanis a korabeli joggyakorlat áttekintését követően megállapítható, hogy a bíróságok sokáig ragaszkodtak az írott jog alkalmazásához a kitagadás komoly jogkövetkezémmel járó alkalmazása esetében és akkor állapították meg a kitagadás érvényességét, ha annak oka ténylegesen megtalálható volt a Hármaskönyv vonatkozó szakaszaiban.

Megállapította a Kúria a leszármazó kitagadásának jogosságát a 498/1874. számú jogesetben,²⁶ mert tanúvallomások által is beigazolódott az örökös pazar, könnyelmű és erkölcstelen életmódja. Ebben az esetben az örökhagyó a Hármaskönyv I. része 52. címére hivatkozott végrendeletében, amelyre való hivatkozás és amelynek elfogadása helyesnek mondható, mert a Hármaskönyv vonatkozó rendelkezése²⁷ az erkölcstelen életmód vonatkozásában megkívánta a pazarlást is.

Olyannyira ragaszkodtak a bíróságok az írott jog alkalmazásához, hogy a századfordulón a budapesti királyi ítélőtábla nem találta kitagadásra alkalmasnak azt a végrendeletben felhozott indokot, hogy az örökös állandóan nyilvános erkölcsiséget megbotránkozató életmódot folytat, ugyanis az megemlítvé nincs a Hármaskönyvben (pontosabban a pazarlás nélküli ilyen jellegű életvitel). Előbbi mellett nem fogadta el az ítélőtábla az alperesnek azt az indokát sem, hogy a felperes örökös az örökhagyó ellen alaptalanul pereket indított, ugyanis azok nincsenek megjelölve a végrendeletben, így eldönthetetlen, hogy beletartoznak-e a Hármaskönyv I. rész 52. cikkének 2. pontjába²⁸ foglalt perek közé. Az ítélőtábla szerint amennyiben a becsatolt peranyagban található atyaság elismerése iránt és becsületsértés miatt indított perről lenne is jelen esetben szó, a kitagadás ezekre alapítva sem állna meg, mert ezek a perek a hivatkozott „I. R. 52. cím 2. pontjában megjelölt perek közé nem tartoznak.”²⁹ Az ítélőtábla döntését a Kúria 2601/1900. számú ítéletével helyben hagyta.

Helybenhagyta a Kúria a másodfokon eljáró debreczeni királyi ítélőtábla ítéletét is,³⁰ amely szerint a nyilvánosan folytatott, családra szégyent hozó szerelmi viszony nem fogadható el kitagadási okként, mert az nem található meg a Hármaskönyv I.

²⁶ FODOR Á. (szerk.): i.m. 568.

²⁷ HK. I. 52. „(...) 4. § Továbbá: ha az apa akaratának ellenére, az apai javak gonosz vesztegetése mellett gonosztevő vagy más istentelen életű emberekkel czimboraságban áll.(...)”

²⁸ HK. I. 52. „(...) 2. § Továbbá: ha olyan esetből emel bűnvádat a szülők ellen, a mely a fejedelem vagy az egész ország közveszélyével nem jár. (...)”

²⁹ GLÜCKLICH E. (szerk.): *Polgári törvénykezés. A Büntető jog tára XLII. kötetének 7. melléklapja*. XLII. kötet. Budapest, Lloyd-társulat könyvnyomdája, 1901, 53.

³⁰ 1545/1901. In: *Ügyvédek lapja. 1901/46*, Jogesetek. A Magyar Királyi Curia, a királyi táblák és a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság elvi jelentőségű határozatai. Melléklet az „Ügyvédek Lapja” 46. számához. 1-2.

rész 52. cikkében. Jelen jogesetben azért nem állhatott meg a kitagadás, mert hiányzott a pazarlás eleme, míg a Kúria a kitagadás jogosságát megállapította abban az esetben,³¹ ahol bebizonyosodott a gyermeknek a végrendelet keletkezése előtti anyai örökséget rossz társaságban eldorbézoló, tékozló életmódja.

Érdekes jogeset a 3119/1904. számú ügy,³² amelyben a másodfokú bíróság a tanúvallomások ellenére sem fogadta el az öröknyomó kitagadást tartalmazó rendelkezését arra hivatkozva, hogy gyermeke őt nyilvánosan szidta, rá átkokat szórt, káromolta, becstelentette, fenyegette, ugyanis a felhozott okok nem valószínűsítették meg a Hármaskönyv I. rész 52. cikkében foglalt súlyos bántalmat.³³ A Kúria a másodfokú döntést helyben hagyta.

Előzővel ellentétes döntést hagyott helyben a Kúria ugyanabban az évben a 972/1904. számú ítéletével,³⁴ amely esetben a gyermek revolvért hordva magával édesanyját több ízben tanúk előtt gyilkossággal fenyegette meg és gyalázó kifejezésekkel illette. A Kúria szerint a Hármaskönyvben írt súlyos, szembetűnő bántalom jelen esetben megállapítható volt, ezért az örökös gyermek kitagadása jogos édesanyja részéről.

Ez utóbbi jogesetet azért érdemes kiemelni, mert ebben a kitagadás írott jogban rögzített szigorú kereteinek tágítása iránti kísérlet mutatkozik meg, ugyanis jogában súlyos, szembetűnő bántalom fizikai értelemben nem történt, de az ilyen jellegű, a szülő iránti minden szeretetet és hálát nélkülöző magatartás esetén nem lett volna méltányos az örököszt részesíteni a hagyatékból. A Kúria 1927-ben már elvi érveléssel mondta ki, hogy a szülő vérontással való fenyegetése az örökségből való kitagadásra okul szolgáló körülmény.³⁵

Figyelemre méltó megállapításra jutott a balassagyarmati királyi törvényszék (7316/1906.) és a fellebbezés folytán másodfokon eljáró budapesti királyi ítélőtábla (1340/1908.).³⁶ Mindkét bírói fórum a szülők megátkozását súlyos bántalmazásnak minősítette és az ítélőtábla indoklásában azt is kifejtette, hogy a szülők megátkozása nemcsak össze nem egyeztethető a gyermeknek a szülő irányában fennálló kötelességeivel, hanem a legdurvább megsértése annak és szerfelett súlyos bántalmazása a szülők személyének. Jelen ügyben tehát a durva hálátlanság szubjektív kategóriájának első jelei mutatkoztak meg. Az ügyben a Kúria 3955/1908. számú ítéletében arra hivatkozással változtatta meg az alsóbb bíróságok döntéseit, hogy a leánygyermek által levélben megfogalmazott

³¹ 900/1930. In: SZLADITS K. – FÜRST L. (szerk.): i.m. 900.

³² MÁRKUS D. (szerk.): *Felsőbíráóságaink elvi határozatai. XVI. kötet - 1905.* Budapest: Grill Károly könyvkiadó vállalata, 1907, 288-290.

³³ HK. I. 52. „(…)1. § Előszőr: ha a fiú erőszakkal veti kezét szülőire, vagy velük szemben egyéb súlyos és szembetűnő bántalmat követ el.(…)”

³⁴ MÁRKUS D. (szerk.): *Felsőbíráóságaink elvi határozatai. XVII. kötet - 1906.* Budapest: Grill Károly könyvkiadó vállalata, 1908, 463-464.

³⁵ 552/1927. In: Vadász Lajos (szerk.): i.m. 125.

³⁶ GLÜCKLICH E. (szerk.): *Polgári törvénykezés. A Büntető jog tára LVII. kötetének 9. mellékletje. LVII. kötet.* Budapest: Lloyd-társulat könyvnyomdája, 1909, 65-66.

átokszórás érthető indokokon alapult, ugyanis zsidó szülei őt szülei 11. éven keresztül próbálták meg keresztény férjétől elszakítani, még kitagadással is megfenyegették. A Kúria szerint kétségtelenül megállapítást nyert, hogy a leány a levelet nem sértési szándékkal írta, hanem abban a szülei által vele szemben minden ok nélkül több éven át tanúsított méltatlan viselkedés által előidézett lelki felháborodása nyilatkozott meg, így tehát a szülők súlyos sértése nem állapítható meg. A Kúria tehát nem akként foglalt állást, hogy az átokszórás ne tartozna a Hármaskönyv kitagadási magatartásai közé, hanem akként, hogy a súlyos bántalom nem volt alaptalan.

A durva hálátlanságot és a tartási kötelezettség vétkes megszegését láthatjuk már megjelenni egy sokkal korábban hozott kúriai döntésben is.³⁷ A hivatkozott esetben súlyos, szembetűnő bántalomnak és így az örökösök jogos kitagadásának minősítette a Kúria azt az örökösi cselekményt, amely szerint az örökhagyó eltartására és gondozására a törvénynél fogva is köteles gyermekei nemcsak súlyosan elhanyagolták ebbéli kötelezettségüket, hanem a 79 éves, beteges, alig számbavehető csekély vagyonnal rendelkező ápolásra szoruló örökhagyót házukból kiűzték és kidobták. A durva hálátlanság szubjektív kategóriájáról és az esetenkénti elbírálásról a dinamikusan fejlődő gyakorlat később akként foglalt állást,³⁸ hogy a konkrét örökösödési perben a polgári bíróságnak önállóan kell eldöntenie azt, hogy a büntetőbíróság által megállapított rágalmazás vagy becsületsértés kitagadási okként szolgálhat-e, illetve hogy a durva hálátlanság fogalmát kimeríti-e. Egyébiránt a szülő ellen elkövetett durva becsületsértés a Kúria gyakorlata szerint tekintet nélkül a felek műveltségi fokára, minden körülmények között kitagadási oknak minősült,³⁹ amely szintén az írott jog betű szerinti értelmezésétől való elmozdulást jelentette már, hiszen ezekben az esetekben sem valósult meg a súlyos, szembetűnő bántalom.

A testi sértés, mint kitagadási ok vonatkozásában Kern Tivadar ügyvéd kifejtette, hogy véleménye szerint csak a súlyos testi sértés szolgálhat kitagadási okként, míg a könnyű azért nem, mert az „*oly bántalom, mely miatt bűnvádi üldözésnek nincs helye*”.⁴⁰ Az bizonyos, hogy a súlyos, szembetűnő bántalom kategóriájába a könnyű testi sértés nem tartozik bele, ennek ellenére a gyakorlat már a szülő egyszeri testi sértését is, annak minősítése nélkül egyértelműen kitagadási okként azonosította.⁴¹

³⁷ 423/1891. In: IMLING K. (szerk.): i.m. 37.

³⁸ IV. 132. In: MARKOS O. - VINCENTI G.: *A Jogi hírlap döntvénytára. 1927 I. 1. - 1930. IX. 1. Egyben a Jogi hírlap mutatója polgári eljárási jog.* 11. kiadás, Budapest, 1931, 73.

³⁹ 7872/1916. In: SZLADITS K. – FÜRST L. (szerk.): i.m. 899. és 662/1927. In: VADÁSZ L. (szerk.): i.m. 125. valamint 5746/1926-1927. In: SZLADITS K.: *A magyar magánjog. Hatodik kötet. Örökési jog.* Budapest: Grill Károly könyvkiadóvállalata, 1939, 402.

⁴⁰ FODOR Á. (szerk.): i.m. 564.

⁴¹ 1334/1892. és 8966/1877. In: IMLING K. (szerk.): i.m. 38.

A gyakorlat a kitagadás okainak fejlesztő értelmezése mellett már elég korán a kitagadás mikéntjének módjára és egyéb gyakorlati elemeire is hangsúlyt fektetett. A Hármaskönyv a kitagadás indokainak felsorolásán kívül más rendelkezést nem tartalmazott, így a jogintézmény gyakorlati elemeinek meghatározását, például a konkrét okok megjelölésének kötelezettségét, a bizonyítási teher kérdését vagy a megbocsátás joghatását a gyakorlatnak kellett kialakítania, amelyben láthatóan nagy segítségére szolgáltak a megjelent öröklési jogi törvénytervezetek.

Így például a Kúria már elég korán, a 498/1874. és a 8966/1877. számú jogesetekben⁴² kimondta, hogy csak azok a kitagadási okok vehetők figyelembe, amelyeket az örökhagyó végrendeletében megjelölt, ezt az érvényességi feltételt már Teleszky tervezetében is megtaláljuk, illetve onnantól kezdve az összes tervezeti, javaslati szövegben egyaránt, ahogyan a megbocsátás jogintézményének rendezését és a kitagadott örökös hagyatéki vagyონrészének sorsát is.

A kitagadás konkrét eseteinek megjelölési kötelezettségét és azt, hogy általánosságban felhozott indokok nem fogadhatóak el kitagadásként, a gyakorlat számos, a következőkben ismertetettekben felüli esetben feltételként rögzítette. A 2503/1894. számú jogesetben⁴³ pedig már az is kimondásra került, hogy hiába nyert bizonyítást az örökhagyó gyermeke általi fizikai bántalmazás, minthogy az a végrendeletben megemlítve nincsen, figyelembe venni nem lehet. Ugyanerre a döntésre jutott a Kúria az 5019/1901. számú jogesetben is, helybenhagyva az Ipolysági királyi törvényszék ítéletét.⁴⁴ A pécsi királyi törvényszék eseti döntésében⁴⁵ – amelyet a Kúria 3361/1901. számú ítéletével helybenhagyott – egyetértve az előbbi gyakorlati állásponttal akként foglalt állást a durva hálátlanság kategóriájának fejtegetése kapcsán, hogy a kitagadáshoz az azt alátámasztó konkrét eseteket is szükséges megjelölni a kitagadás határozott kifejezése mellett, általános kifejezések használatával nem lehetséges hatályosan kitagadni az örökösöket. Azonos döntést hozott a Kúria a 4822/1903. számú esetben is amikor kimondta,⁴⁶ hogy a „hütlén apai szeretet és gorombaság” általánosságban, az egyes tények megjelölése nélkül nem képez kitagadási okot. Az utolsó két jogesetben látható, hogy az ítélezés jogfejlesztő munkája során nem zárkózott el az írott jogtól való eltéréstől, de annak jogi garanciáit is igyekezett felállítani.

⁴² ZLINSZKY I.: *A magyar magánjog mai érvényében különös tekintettel a gyakorlat igényeire*. Harmadik kiadás. Budapest: Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1888, 765.

⁴³ In: SZLADITS K. – FÜRST L. (szerk.): i.m. 899.

⁴⁴ In: *Ügyvédek lapja. 1901/15*, Jogesetek. A Magyar Királyi Curia, a királyi táblák és a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság elvi jelentőségű határozatai. Melléklet az „Ügyvédek Lapja” 15. számához. 1-2.

⁴⁵ GLÜCKLICH E. (szerk.): i.m. 1901, 51-52.

⁴⁶ In: LÁNYI M. (szerk.): *Magánjog. A személyjogra, a házassági törvényre, a házassági vagyónjogra, a rokonságra, a gyámságra és gondnokságra, a dologi jogra, a kötelmi jogra, az öröklési jogra vonatkozó felsőbbirásági határozatok. A M. Kir. Curianak, a kir. ítélőtábláknak és más ítélőhatóságoknak elvi jelentőségű határozatai*. Budapest: Grill Károly könyvkiadó vállalata, 1911, 687.

Később, 1904-ben Jókai Mór hagyatéki eljárásában már a gyakorlat általános álláspontjaként került rögzítésre Charmant Oszkár királyi közjegyző előtt,⁴⁷ hogy kitagadásról Jókai hagyatéki ügyében már csak azért sem lehet szó, mert annak hazai jogunk szerint kifejezetten benne kell foglaltatnia a végrendeletben, amely Jókai végintézkedéséből hiányzott.

A Kúria későbbi gyakorlatában is kifejtette, hogy a kitagadás jogosságának megítélésénél elengedhetetlen, hogy az örökhagyó végrendeletében konkrét, határozott eseteket jelöljön meg, mert az olyan általánosan használt kijelentések, mint a „sokszor bántott”,⁴⁸ „*durrán bántak, nem törődtek vele és öreg napjaiban nem gámolítják és semmivel sem segítik*”⁴⁹ kitagadási okul nem szolgálhatnak.

A kitagadás jogszerűségének a kitagadott általi el nem fogadása esetén a gyakorlat több esetben is megállapította, hogy a kitagadás alapjául szolgáló magatartás valóságának bizonyítási kötelezettsége azt terheli a perben, aki arra hivatkozik.⁵⁰ A jogalkalmazás a kitagadás megbocsátásának kérdésével is foglalkozott, azonban a gyakorlatban az utólagos megbocsátásra nemigen lehet precedenst találni,⁵¹ szemben a vélelmezett megbocsátással, amelyre több jogeset is felfedezhető. A gyakorlat felállította azt a vélelmet, hogy bizonyítottsága ellenére az örökhagyó által megbocsátottnak kell tekinteni azt a kitagadási magatartást, amely nincs megemlítve a végrendeletben, hiszen az örökhagyó döntésén múlt a kitagadás jogának érvényesítése.⁵² A kitagadással kapcsolatos bizonyítási teherrel már Teleszky tervezetében (85.§) majd Szász-Schwarz öröklési jogi tervezetében is (1982.§) a fentihez hasonló tartalommal találkozhatunk, azonban érdekes módon sem az 1913-as, sem az 1915-ös bizottsági törvényjavaslatokban nem esett szó a bizonyításról, ellenben az Mtj.-ben már ismét megtaláljuk (2012.§). Arra figyelemmel, hogy a bizonyítási teher kérdéséről a gyakorlat már az Mtj. közzététele előtt tett megállapítást, nagy valószínűséggel a Teleszky és Szász-Schwarz tervezetek segítséget nyújthattak a bíróságoknak. A bizonyítás kérdéséhez kapcsolódik a Kúria 8149/1903. számú ítélete is,⁵³ amelyben a bíróság kifejtette, hogy az örökhagyó köteles végrendeletében azokat a körülményeket előadni, amelyeknél fogva a szükségörököst a kötelelsruészéből kitagadja.

⁴⁷ Törvényszéki csarnok. Jókai Mór hagyatéka. In: *Budapesti Hírlap*, 1904/327, 12.

⁴⁸ 8380/1928. In: SZLADITS K. – FÜRST L. (szerk.): i.m. 900.

⁴⁹ 1461/1930. In: SZLADITS K. – FÜRST L. (szerk.): i.m. 900.

⁵⁰ 3119/1904. In: MÁRKUS D. (szerk.): i.m. 1907, 288., 2970/1927. In: NIZSALOVSKY E. - SÁRFFY A. - TÉRFY B. - ZEHERY L. (szerk.): GRILL-FÉLE UJ DÖNTVÉNYTÁR. XXII. kötet 1928-1929. Budapest: Grill Károly kiadóvállalata, 1930, 573.

⁵¹ Találunk ellenben gyakorlati példát a kitagadás visszavonására, amelynek a Kúria szerint ugyanolyan formában kell történnie, mint a kitagadásnak. 5717/1906. In: SZLADITS K.: i.m. 404.

⁵² 498/1874. In: ZLINSZKY I.: i.m. 765., 5019/1900. In: GLÜCKLICH E. (szerk.): i.m. 1901, 53-54. és 5019/1901. In: *Ügyvédek lapja*. 1901/15 ... 1-2.

⁵³ In: CHARMANT O. (szerk.): *Kir. közjegyzők közlönye*. 1905/5, 136-137.

Nagyon fontos gyakorlati kérdést rendezett a Kúria elvi élel a 3995/1931. számú határozatában akkor, amikor kimondta, hogy nem lehet kitagadási ok a végrendelet tétele utáni örökös magatartás⁵⁴ valamint korábban a Temesvári királyi törvényszék a Kúria által jóváhagyott ítéletében⁵⁵ is jelentős megállapításra jutott annak kimondásával, hogy ugyan a kitagadást az írott jog csak a szülők és gyermekek között szabályozza, ám nem szenvedhet kétséget, hogy analóg jogalkalmazással kitagadásnak a házastársak között is helye lehet.

Láthattuk, hogy noha a bíróságok a korábbi törvényjavaslatok rendelkezéseit nagyrészt alkalmazták, a hatályos magánjog egységes törvénykönyvbe foglalása iránti igény töretlennek mutatkozott a jogbiztonság szilárd alapokra helyezése érdekében.

⁵⁴ SZLADITS K. – FÜRST L. (szerk.): i.m. 900.

⁵⁵ 12534/1898. In: Anyakönyvi közlemények. *A Magyar Közigazgatás melléklete.* 1900/17, 2.

Irodalomjegyzék

A felső bíróságok gyakorlata. Útmutató, a döntvénytár ötvennégy kötetének revisiójával. Kiadja a Jogtudományi közlöny szerkesztősége. Budapest: Franklin-társulat, 1891.

Anyakönyvi közlemények. *A Magyar Közigazgatás melléklete. 1900/17.*

CHARMANT O. (szerk.): *Kir. közjegyzők közlönye. 1905/5.*

Döntvénytár. A felsőbíróságok elvi jelentőségű határozatai. Jegyzetekkel ellátva kiadja a „Jogtudományi Közlöny” szerkesztősége. Harmadik folyam. I. kötet. LXIX. folyam. Budapest: Franklin-társulat, 1895.

Döntvénytár. A felsőbíróságok elvi jelentőségű határozatai. Jegyzetekkel ellátva kiadja a „Jogtudományi Közlöny” szerkesztősége. Negyedik folyam. I. kötet. Budapest: Franklin-társulat, 1905.

FABINYI T. (szerk.): *Magyar magánjog mai érvényében. Törvények, rendeletek, szokásjog, joggyakorlat. IV. rész. Öröklési jog és örökösödési eljárás.* II. kiadás. Budapest: Grill Károly könyvkiadóvállalata, 1935.

FABINYI T. (szerk.): *Magyar magánjog mai érvényben. Törvények, rendeletek, szokásjog, joggyakorlat. V. kötet. Öröklési jog és örökösödési eljárás.* Budapest: Grill Károly könyvkiadóvállalata, 1929.

FODOR Á. (szerk.): *Magyar Magánjog V. kötet. Öröklési jog.* Budapest: Singer és Wolfner kiadása, 1905.

GLÜCKLICH E. (szerk.): *Polgári törvénykezés. A Büntető jog tára XLII. kötetének 7. melléklapja.* XLII. kötet. Budapest, Lloyd-társulat könyvnyomdája, 1901.

GLÜCKLICH E. (szerk.): *Polgári törvénykezés. A Büntető jog tára XLIX. kötetének 5. melléklapja.* XLIX. kötet. Budapest: Lloyd, 1905.

GLÜCKLICH E. (szerk.): *Polgári törvénykezés. A Büntető jog tára LVII. kötetének 9. melléklapja.* LVII. kötet. Budapest: Lloyd-társulat könyvnyomdája, 1909.

IMLING K. (szerk.): *Magánjog III. Öröklési jog.* Budapest: Grill Károly könyvkiadóvállalata, 1906.

LÁNYI M. (szerk.): *Magánjog. A személyjogra, a házassági törvényre, a házassági vagyonjogra, a rokonságra, a gyámságra és gondnokságra, a dologi jogra, a kötelmi jogra, az öröklési jogra vonatkozó felsőbírósági határozatok. A M. Kir. Curianak, a kir. ítélőtáblának és más ítélőhatóságoknak elvi jelentőségű határozatai.* Budapest: Grill Károly könyvkiadó vállalata, 1911.

MARKOS O. - VINCENTI G.: *A Jogi hírlap döntvénytára. 1927 I. 1. - 1930. IX. 1. Egyben a Jogi hírlap mutatója polgári eljárási jog.* 11. kiadás, Budapest, 1931.

MÁRKUS D. (szerk.): *Felsőbíróságaink elvi határozatai. XVI. kötet - 1905.* Budapest: Grill Károly könyvkiadó vállalata, 1907.

MÁRKUS D. (szerk.): *Felsőbíróságaink elvi határozatai. XVII. kötet - 1906.* Budapest: Grill Károly könyvkiadó vállalata, 1908.

NIZSALOVSZKY E. - SÁRFFY A. - TÉRFY B. - ZEHERY L. (szerk.): GRILL-FÉLE UJ DÖNTVÉNYTÁR. XXII. kötet 1928-1929. Budapest: Grill Károly könyvkiadóvállalata, 1930.

PLOPU Gy: Szemelvények a m. kir. Kúria I. polgári szaktanácsának joggyakorlatából. *Jogtudományi Közlöny, 1916/20.*

SZLADITS K.: *A magyar magánjog. Hatodik kötet. Örökési jog.* Budapest: Grill Károly könyvkiadóvállalata, 1939.

SZLADITS K. – FÜRST L. (szerk.): *A magyar bírói gyakorlat. Magánjog. II. kötet.* Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1935.

TÉRFY Gy. (szerk.): *Grill-féle új döntvénytár. XVII. kötet. 1916-1924.* Budapest: Grill Károly könyvkiadóvállalata, 1927.

Törvényszéki csarnok. Jókai Mór hagyatéka. In: *Budapesti Hírlap, 1904/327.*

Ügyvédek lapja. 1900/25, Jogesetek. A Magyar Királyi Curia, a királyi táblák és a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság elvi jelentőségű határozatai. Melléklet az „Ügyvédek Lapja” 25. számához.

Ügyvédek lapja. 1901/15, Jogesetek. A Magyar Királyi Curia, a királyi táblák és a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság elvi jelentőségű határozatai. Melléklet az „Ügyvédek Lapja” 15. számához.

Ügyvédek lapja. 1901/46, Jogesetek. A Magyar Királyi Curia, a királyi táblák és a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság elvi jelentőségű határozatai. Melléklet az „Ügyvédek Lapja” 46. számához.

VADÁSZ L. (szerk.): *Magánjogi törvénykönyvünk és élő tétéles jogunk. II. kötet. Kötelmi és örökési jog. II. rész. Örökési jog.* Budapest: Attila-nyomda R.T., 1930.

ZLINSZKY I.: *A magyar magánjog mai érvényében különös tekintettel a gyakorlat igényeire.* Harmadik kiadás. Budapest: Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1888.

Makács Adrienn

Az érdemtelenység és a kitagadás megjelenése Magyarországon az első Polgári Törvénykönyv...

DOI: 10.46942/SIDM.2021.2.75-90

MÁTÉ DÁVID ADRIÁN*

*A munkajog egyes polgári jogi vonatkozásai kitekintéssel a platform munkavégzésre***

Absztrakt: A munkajog és a polgári jog szoros kapcsolatot ápolnak egymással. Az egymáshoz való viszonyuk az utóbbi időben még inkább kiemelt jelentőséggel bír. Ennek egyik fő oka, hogy a hatályos munka törvénykövének szabályozási technikája jelentős magánjogi elemeket alkalmaz. Továbbá megjelentek a foglalkoztatás horizontján olyan új típusú munkavégzési formák, amelyek szintén a polgári jog területére sodorják a munkát végzőket. Jelen tanulmány arra hivatott, hogy áttekintse a polgári jog és a munkajog viszonyát kiemelve ezek közül azokat a kapcsolódási pontokat, melyek relevanciával bírnak a platform munkavégzés kapcsán.

Kulcsszavak: kapcsolódási pont, szerződési szabadság, platform munkavégzés, munkaerő kölcsönzés

Abstract:

Labor law and civil law are closely linked. Their relationship with each other has become even more important recently. One of the main reasons for this is that the regulatory technique of the labor law in force uses significant elements of private law. In addition, new forms of work have emerged on the employment horizon that also push workers into the field of civil law. The present study is intended to review the relationship between civil law and labor law, highlighting the points of connection that are relevant to each of the issues that arise in connection with the platform work.

Keywords: point of connection, freedom of contract, platform work, temporary agency work

DOI: 10.46942/SIDM.2021.2.91-112

* dr. Máté Dávid Adrián, II. évfolyamos PhD hallgató, Miskolci Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Agrár-és Munkajogi Intézeti Tanszék. Témavezető: Dr. Rácz Zoltán egyetemi docens

** A cikkben/előadásban/tanulmányban ismertetett kutató munka az EFOP-3.6.1-16-2016-00011 jelű „Fiatalodó és Megújuló Egyetem – Innovatív Tudásváros – a Miskolci Egyetem intelligens szakosodást szolgáló intézményi fejlesztése” projekt részeként – a Széchenyi 2020 keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

The described article/presentation/study was carried out as part of the EFOP-3.6.1-16-2016-00011 “Younger and Renewing University – Innovative Knowledge City – institutional development of the University of Miskolc aiming at intelligent specialisation” project implemented in the framework of the Széchenyi 2020 program. The realization of this project is supported by the European Union, co-financed by the European Social Fund.

Bevezető gondolatok

A fennálló jogrendszeren belül a munkajog több szempontból egy speciális területnek számít és talán nem túlzok, ha azt mondom, hogy annak egy üde színpontját képezi. Az egyes társadalmi viszonyok szabályozásában már hosszú idő óta jelentős szerephez jut a munkajog. Ennek során jogági megítélése és ennek alapjai rengeteg változáson ment keresztül. Vitán felül áll, hogy a munkajog alapjai egyértelműen a magánjog fundamentumain nyugszanak. A szerződéses liberalizáció időszakában a munkajog szinte teljes mértékben és tisztán magánjogi jegyeket viselt magán. Majd a munkásmozgalmaknak köszönhetően szép lassan, de markánsan megjelent a közjogi jellegű beavatkozás a munkavállaló és a munkáltató viszonyában. A szocializmus ideálja miatt egyes országok munkajogát - mint hazánkét is - teljesen áthatotta a közjogi beavatkozás. Majd szép lassan eljutunk ahhoz a megközelítéshez, hogy jogágiság szempontjából a munkajog egy keresztülfekvő jogág.¹ Ennek alapján több jogágot részben átfödve, a közvetlen gyakorlati igényeknek megfelelően eltérő tartalmú magatartásokra, de azonos vagy hasonló társadalmi viszonyokra vonatkozó jogi normákat foglalja össze.² A munkajog relatív önállósága a nyugat-európai munkajogban nem abból adódik, hogy a munkaszerződés minőségében eltérő lenne a magánjog egyéb szerződéseitől, hanem abból, hogy joghatásának - a munkajogviszonynak - tartalmát a szerződésen kívül számos egyéb tényező is befolyásolja, s ezek némelyike nem feltétlenül illeszkedik a klasszikus civiljogi dogmatikába. A jogirodalmi vita azonban tisztulni látszik: a munkajog a magánjog talaján nyugvó, de attól relatíve elkülönülő jogterület.³

A rendszerváltást követően ismét egy magánjogi erősödés figyelhető meg a munkajogi szabályozás terén. Mindez a piacgazdaságon nyugvó gazdasági modellnek köszönhető. A jelenleg hatályos munka törvénykönyvének⁴ szabályozási struktúrája még inkább magánjogi irányba tendálja a munkajogi viszonyokat. Mindezt azért mondhatjuk, mert a jelenlegi szabályozás a korábbi szabályozásokhoz

¹ A keresztülfekvő jogág, valamint a vegyes szakjogág kifejezést első ízben Sárközy Tamás használta a szaknyelvben. Lásd: SÁRKÖZY T.: A vállalati jog, mint jogággazat problémájához. *Jogtudományi Közöny* 1979/12, 795–805.

A kifejezést a munkajogban Prugberger Tamás használta előszeretettel, így a területen a nevéhez köthető a terminológia használatának elterjesztése: Lásd: PRUGBERGER T.: A gazdasági szervezetek szabályozásának jogrendszertani kérdései (különös tekintettel a szövetkezeti és az agrár viszonyokra), Budapest, *Szövetkezeti Kutató Intézet, Közlemények* 133. sz. 1978.

² SZILÁGYI P.: *A jog általában. Propedeutika. A jog módszerei és segéd tudományai Jogi alaptan*, ELTE Eötvös Kiadó, 2014.

https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_527_jogi_alaptan/ch10s02.html (letöltés dátuma: 2021. január 7.)

³ KISS Gy.: Az új Ptk. és a munkajogi szabályozás, különös tekintettel az egyéni munkaszerződésekre (*PJK, 2000/1., 3-17.*)

⁴ 2012. évi I. törvény a Munka törvénykönyvéről, a továbbiakban Mt.

képest jelentősen nagyobb mozgásteret biztosít a munkaviszony alanyainak a jogviszony alakítására. A szabályozás a struktúráját áthatja a felek megállapodásain nyugvó magánjogi jellegű jogviszony alakítási mód, szemben a kógens, valamint imperatív jellegű normák alkalmazásával.

A munkajog jogágisági kérdése, illetve a magánjoghoz való viszonya napjainkban nem csak a klasszikus jogi vizsgálatok szempontjából nyer jelentőséget. Életünket egyre jobban behálózzák a digitális változások és az ezzel járó technikai újítások. Ezek pedig markáns hatást gyakorolnak a jogra. A munkajogviszony meghatározó jegyei, melyek lehetővé teszik az elhatárolást más jogviszonyoktól egyre jobban összerosódnak a digitális hatások következtében. Ezek az ismertető jegyek a polgári jogi jogviszonyok felé orientálják a jogviszonyt, ugyanakkor sajátos jegyeket hordoz magán a munkaviszony ismérvei közül is. Mindezek rengeteg új kérdést vetnek fel. A platform munka megjelenésével a munkavállalói és a fogyasztói státusz, vagy éppen a munkaerőkölcsönzés egymáshoz való viszonyát mindenképpen érdemes ezen keretek között vizsgálat tárgyává tenni. A foglalkoztatásra irányuló egyéb - elsősorban polgári jogi - jogviszonyok és a munkaviszony egymáshoz való viszonya visszatérő kérdésnek tekinthető. Ugyanakkor a foglalkoztatásra irányuló formák bővülése, a munkaviszony atipizálódása és a munkajogi szabályrendszere alól történő kikerülése a digitális megoldások révén teljesen új kihívás elé állítják a jogviszonyokat és a szerződő alanyokat egyaránt.

Áttekintés a Munka törvénykönyv és a Polgári törvénykönyv kapcsolatáról

A korábbi Munka törvénykönyvének⁵ alkalmazása során nem volt teljesen egyértelműen tisztázva a munkajog és a polgári jog viszonyrendszere. A jellegét tekintve a polgári jogi szabályok keretszabálynak minősültek, azonban meglehetősen megosztotta a hazai munkajogtudományt. Az egyik álláspont szerint a munkajogviszony jogdogmatikai intézményrendszere lényegében a polgári jogi szerződéses viszonyok alapstruktúrájának adaptációja. A másik nézőpont szerint a munkajog kógens elemeinek léte miatt nem vetődhet fel a polgári hagyományok átvétele.⁶

A polgári jog és a munkajog kapcsolatának megítélését napjainkban egyre erőteljesebben befolyásolja a munkajogi szabályozás szociális töltésének intenzitása. Ez a folyamat különösen az Európai Unió munkajogi normáiban követhető nyomon. A sokat hangoztatott szociális jogállam az adott állam rendeltetését, célmeghatározását is jelenti. Ebből következően értelmezési alapely,

⁵ 1992. évi XXII. törvény a Munka Törvénykönyvéről

⁶ KISS Gy.: Foglalkoztatás gazdasági válság idején – a munkajogban rejlő lehetőségek a munkajogviszony tartalmának alakítására (Jogdogmatikai alapok és jogpolitikai indokok), *Allam- és Jogtudomány* 55. évf. 1. sz. / 2014., 36-76.

hogy amennyiben egy jogi normának több interpretációja lehetséges, mindenkor azt kell előnyben részesíteni, amely a partnerek közötti szociális kiegyenlítődést a legjobban szolgálja. A polgári jog elveinek és normáinak munkajogi alkalmazása során tehát meg kell vizsgálni, hogy az adott norma megfelel-e a szociális jogállam által meghatározott követelményeknek, így kifejezésre juttatják-e azokat a munkavállalót védő elveket, amelyek más kötetekben nem találhatók meg.⁷

A munkajogi szabályozás tendenciái, annak változó fogalmi rendszere Európában és Magyarországon is egyre inkább a polgári jog felé sodorja a munkajogi szabályozást.⁸ A hatályos Munka törvénykönyvének szabályozási struktúrájában lényegesen több szerephez jutnak a magánjogi eszközök. A szabályozás ezzel azt a célkitűzést valósítja meg, hogy tág teret enged a felek megállapodásainak és e munkaviszonytípusok felek általi alakításába csak annyiban avatkozik be, amennyiben ez a munkavállaló garanciális érdekeinek biztosítása, illetve a nyomós közérdek védelme érdekében szükséges.⁹ Ezt erősítette meg a Polgári törvénykönyv¹⁰ 2014. március 15-ei hatálybalépésével beálló Mt. módosítás, amely a fogalomrendszer egységesítése mellett több magánjogi erősödést is hozott.¹¹ A korábbi szabályozással ellentétben a hatályos törvény rendezi a polgári joggal való kapcsolatát. Az Mt. tételesen felsorolja, hogy mely polgári jogi szabályok alkalmazhatóak. Ezen felül a törvény a személyiségi jogok védelme, a jognyilatkozatokra vonatkozó szabályok, a kamat, a kártérítési felelősség, a versenytilalmi megállapodás, a tanulmányi szerződés, valamint az elévülés vonatkozásában utal a törvény a polgári jogi szabályok kifejezett alkalmazásának lehetőségére. Az Mt. és a Ptk. kapcsolatának szorosabbra fűzését fémjelzi továbbá az is, hogy a kártérítési felelősség szabályai rendkívül közel állnak egymáshoz. A munkáltatói és a munkavállaló kárfelelősségi alakzata egyaránt tartalmazza az előreláthatósági klauzulát.¹²

⁷ KISS Gy.: i.m. (PJK, 2000/1., 3-17.)

⁸ JAKAB N.: A munkajog és a polgári jog kapcsolata a jogpolitika tükrében. *Magyar Jog*, 62 (1), 2015. 18-26.

⁹ T/4786. számú törvényjavaslat a Munka Törvénykönyvéről, Általános indokolás

¹⁰ 2013. évi V. törvény a Polgári törvénykönyvről, a továbbiakban Ptk.

¹¹ RAFFAY B.: Összhangba kerül az Mt. és az új Ptk., <https://jogaszvilag.hu/szakma/osszhangba-kerul-az-mt-es-az-uj-ptk/> (letöltés dátuma: 2021. január 14.)

¹² Az előreláthatósági klauzula lényegében a kár törvényi szintű mérséklésének tekinthető.

Ptk. 6:521. § [Előreláthatóság] Nem állapítható meg az okozati összefüggés azzal a kárral kapcsolatban, amelyet a károkozó nem látott előre és nem is kellett előre látnia.

Továbbá a Ptk. bevezeti a kontraktuális kárfelelősségi alakzat körébe is az előreláthatóságot: A Ptk. 6:143§ (2) A szerződésszegés következményeként a jogosult vagyoniában keletkezett egyéb károkat és az elmaradt vagyoni előnyt olyan mértékben kell megtéríteni, amilyen mértékben a jogosult bizonyítja, hogy a kár, mint a szerződésszegés lehetséges következménye a szerződés megkötésének időpontjában előre látható volt.

Az előreláthatósági klauzula átvétele 1987. évi 20. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzeteknek az áruk nemzetközi adásvételi szerződéséről szóló, Bécsben, az 1980. évi április hó 11. napján kelt

A törvény tehát egyértelműen meghatározza, hogy a munkaviszony tekintetében mely polgári jogi szabályokat kell alkalmazni. Valamennyi olyan polgári jogi norma, amely ezen a körön kívül reked, érvényesen nem alkalmazható a munkaviszonyra.¹³ Érdemes megjegyezni, hogy az Mt. az említett helyen nem utal többek között a Ptk. feltűnő értékaránytalanság (*laesio enormis*) szabályaira, így nem alkalmazható az értékaránytalanságra alapított megtámadási jog sem. Ugyanakkor a munkaviszonyban a megállapodásokkal kapcsolatos arányossági problémák kapcsán lehetőség nyílik az aránytalanság kiküszöbölésére a részleges érvénytelenség révén. Ez a megoldás talán még kedvezőbb a munkavállaló számára, hiszen nem csupán a feltűnő értékaránytalanságot, hanem az attól kisebb fokú aránytalanság kiküszöbölésére is lehetőség nyílik.¹⁴

Meghatározott területeket a Ptk. és az Mt. együttesen szabályoz, például a jogi személy, mint munkáltató. Itt elsősorban a jogi személy munkáltató belső szervezetére kell gondolni. Ezen a téren nem vitásan elsődlegesen a polgári jogi szabályozás érvényesül, de ezen belső viszonyokról óhatatlanul rendelkezik a munkajog is. Itt elsősorban a kollektív munkajog szabályai jönnek szóba, de a vezető állású munkavállaló jogállásának meghatározása szükségképpen érinti a munkáltatói belső viszonyokat is.¹⁵ Ebben a vonatkozásban továbbra is fennáll a kérdés, hogy miként alakul a munkaviszonyban álló vezető tisztségviselő jogállása. A szakirodalom többségi álláspontja szerint a munkaviszonyban álló vezető tisztségviselő a Ptk. szabályai alapján tartozik felelősséggel. A gazdasági társaság munkaviszonyban álló vezető tisztségviselője az általában vett vezető állású alkalmazottakhoz képest egy különleges státuszú munkavállaló, akire nézve a munkajogi szabályok csak ott és annyiban érvényesülhetnek, amennyiben arról a Ptk. nem rendelkezik. Ilyen értelemben a Ptk. a *lex speciális*, az Mt. a *lex generális*.¹⁶

Az eddig említett részekén felül azonban elvitathatatlan, hogy a munkajogot áthatja a polgári jog. Gondoljunk csak az Mt. általános magatartási követelmények címszó alatt elhelyezett jogelvekre, melyek egy része a polgári jog rendező elvei is egyben.

Egyezménye kihirdetéséről (Bécsi Vételi Egyezmény) 74. cikke alapján történ, amely kimondja, hogy: A fél szerződészségése következményeként járó kártérítés összege megegyezik azzal a veszteséggel, amely a szerződészségés következtében a másik felet érte, ideértve az elmaradt hasznot is. Ez a kártérítés nem haladhatja meg azt a veszteséget, amelyet a szerződészségés fél a szerződés megkötésének időpontjában előre látott, vagy amelyet előre kellett látnia azon tények és körülmények alapján, amelyekről mint a szerződészségés lehetséges következményeiről az említett időpontban tudott vagy tudnia kellett.

¹³ PETROVICS Z.: A polgári jog egyes rendelkezéseinek alkalmazása a munkaviszonyban, különös tekintettel a kötbérré, *Munkajog, HVG Orac, 2019/4. lapszám*, 15-22.

¹⁴ CSÉFFÁN J.: *A munka törvénykönyve és magyarázata*, Szegedi rendezvényszervező Kft., 2020. 102.

¹⁵ LŐRINCZ Gy.: Az új Ptk. alkalmazása a munkaviszonyra <https://ptk2013.hu/szakcikkek/lorincz-gyorgy-az-uj-ptk-alkalmazasa-a-munkaviszonyra/4215> (letöltés dátuma: 2021. január 17.)

¹⁶ BARTA J. - PRUGBERGER T.: *Kérdések a gazdasági társaság munkaviszonyban álló vezető tisztségviselőjének „kettős jogi státuszáról”*, Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica, 79. Tom. 1-64. Fasc. / 2016. 61-83.

Végül de nem utolsó sorban pedig rögzítenünk kell azt is, hogy az Mt. rendelkezéseit Magyarország és az Európai Unió jogrendjével összhangban kell értelmezni. Ebből pedig az következik, hogy - többek között - a Ptk. egyes rendelkezései anélkül is érvényesülhetnek a munkajogban, hogy azok kívül esnek az Mt. tételes felsorolásából. Itt kifejezetten olyan, az egész jogrendszert érintő alapvető szabályokra kell gondolni, amely külön említés nélkül is érvényesülnek más jogterületen. Ilyen „univerzális” szabályok a munkajogban például a jogképességre, a cselekvőképességre, a jogi személyekre, a gazdasági társaságokra, a tulajdonra és az öröklésre irányadó polgári jogi normák.¹⁷

Munkaszerződés, mint a polgári jogban nevesített szerződés - avagy a fogyasztói és a munkavállalói státusz kapcsolata

Az előző fejezetben egyértelművé vált, hogy a munkajog rengeteg specialitást rejt magában, azonban mégis ezer szálon kötődik a polgári joghoz. A polgári államok munkajogi fejlődésének egyik megkerülhetetlen problémája a polgári jog szabályainak érvényesülése az individuális munkajogban. Ennek jogtechnikai vetületét képezi, hogy az egyes országok polgári törvénykönyvei rendelkeznek-e a munkaszerződésről, illetve a munkajogviszonyról.¹⁸ Felmerül a kérdés ezáltal, hogy miért nem szerepel a Ptk. szabályai között a munkaszerződés? Ennek vizsgálatához többek között dogmatikai kérdéseket kell tisztáznunk.

A dogmatikai fejtegetések előtt azonban érdemes leszögezni a munkajogviszony polgári jogi szabályozását illetően, hogy a munkaszerződés megtalálható több nyugat-európai jogrendszer polgári jogi szabályozásában. Esetükben a következő konstrukciókkal találkozhatunk:

- a munkaszerződés és a munkajogviszony általános szabályozása megtalálható a polgári jogban jelesül a polgári törvénykönyvben - azonban a munkajog tárgyát alkotó joganyag kodifikált vagy legalábbis kompilált jogszabályban rögzítésre került,
- a polgári jog - a Polgári Törvénykönyvben - szabályozza a munkaszerződés, illetve a munkajogviszony intézményét, azonban ezen túl külön jogszabály egyéb definíciót nem tartalmaz, vagy azért, mert erre vonatkozó jogi szabályozás minden erőfeszítés ellenére sem jött létre, vagy a jogalkotó elegendőnek tartotta a polgári törvénykönyv szabályozását,
- az egységes törvényi szabályozás elmarad, az érintett jogintézmények meghatározását részletjogszabályokban fedezhetjük fel, és így a dogmatikai értékű fogalomképzésről a jogalkotó lemond.

¹⁷ PETROVICS Z.: i.m. 15-22.

¹⁸ KISS Gy.: i.m. (PJK, 2000/1., 3-17.)

Mindhárom megoldásban közös alapját képezi, hogy a munkaszerződés a maga valóságában, minőségében nem különbözik a polgári jog egyéb szerződéseitől. Vagy azért nem, mert a munkaszerződést más - tradicionális (legtöbbször a bérlet) - szerződések mögött rejtették el, vagy azért, mert a munkaszerződés-szolgálati szerződés fogalma valójában definíció helyett a jogviszony minimális tartalmi elemeit tartalmazza.¹⁹

Rátérve a dogmatikai kérdésekre rögzítenünk kell, hogy a munkajog alapvető szabályozási tárgya az önálló és függő munkavégzés. Ennek megítélése eleinte a gazdasági függőség dogmatikai alapjain nyugodott. Ez alapján a munkáltaó gazdasági erőfölényben van a munkavállalóval szemben, amely előidézi a felek között az aszimmetrikus helyzetet. Az elmélet gyenge pontját jelentette, hogy bizonyos tevékenységek folyamatában a munkáltató és a munkavállaló gazdasági függősége nem mutatható ki, a munkavállaló tevékenységét azonban mégis önálló munkavégzésnek kell minősíteni, mert a munkavállaló a gazdasági, piaci forgalomban saját neve alatt nem jelenik meg. Az elmélet emiatt jelentőségét veszítette és új dogmatikai alapokra helyezték a függőség elméletét.

Így került előtérbe a személyi függőség elmélete, amely polgári joggal való szembenállás premisszáján nyugodott. Az elmélet lényegét az adta, hogy a munkavállalók teljesítményükhöz személyiségüket is adják, miáltal sajátos függőségi helyzetbe kerülnek. Az elmélet képviselői egy korábbi nézethez nyúltak vissza, amely szerint a szolgálati szerződés valójában az ún. ősi státuszjog intézményei közé tartozik, és mint ilyen sajátos személyi-uralmi viszonyt keletkeztet a munkaadó és a munkavállaló között. Mindebből adódóan sajátos "szinallagma" alakul ki a felek között, amelynek két pillére a munkavállaló hűségkötelessége és a munkaadó gondoskodási kötelessége.²⁰

Az ismertetett két domináns elmélet mellett azonban még mindig nem kaptunk választ arra, hogy miért ne lehetne nevesített szerződés a munkaszerződés a polgári jogban? A kérdés külön érdekesnek minősül figyelembe véve azt, hogy aszimmetrikus pozícióban lévő alanyokkal találkozhatunk a polgári jog területén is. Gondoljunk csak a fogyasztókra vonatkozó szabályokra. A munkajogi minimálstandardok munkavállalókat érintő, a munkáltatók antiszociális és egzisztenciális bizonytalanságot teremtő, valamint az alapvető emberi jogokat sértő intézkedéseinek a megelőzésére hivatottak, a társadalmi stabilitás érdekében szükséges fenntartani éppen úgy, mint a polgári jognak a fogyasztói érdekeket védő kógens előírásait a szakmai és gazdasági erőfölényt laikus szervezetekkel szemben.²¹ A munkajoghoz hasonlóan a polgári jogban is a fogyasztókra vonatkozó speciális rendelkezésekkel igyekszik helyreállítani a jogalkotó a felek között létrejövő

¹⁹ KISS Gy.: i.m. (PJK, 2000/1., 3-17.)

²⁰ KISS Gy.: i.m. (PJK, 2000/1., 3-17.)

²¹ PRUGBERGER T.: Kritikai észrevételek az új Munka Törvénykönyve koncepciójához, *Miskolci Jogi Szemle 1. évfolyam (2006) 1. szám*, 28-50.

erőltolódást a jogviszonyon belül.²² A hatályos Ptk. nem határozza meg a fogyasztói szerződés fogalmát,²³ csupán annyit tudunk a törvényből, hogy fogyasztó és vállalkozás között fennálló szerződésről van szó. Azonban rendezi a törvény a fogyasztó fogalmát,²⁴ amely szerint fogyasztó a szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körén kívül eljáró természetes személy.²⁵ Ezek alapján a párhuzamot vonhatunk a munkavállaló és a fogyasztó státusza között, amely elvezet minket a munkaszerződés polgári jogi szabályozásának dilemmájához.

A felvetés, mely szerint a Ptk. szabályai tartalmazzák a munkaszerződésekre vonatkozó szabályokat nem ismeretlen a jogtudomány számára. Nem csupán azért, mert egyes országok szabályozásában megfigyelhető jelenség, hanem mert hazánkban is folyt diskurzus ennek kapcsán. Prugberger Tamás szerint amennyiben integrálódna a munkaszerződésre vonatkozó fejezet, az a vállalkozási szerződés és a megbízási jogviszony közé kerülne elhelyezésre. Szerinte ez a megoldás jogdogmatikailag és a gyakorlat szempontjából is teljesen helytálló, mivel a munkaszerződés egyfelől éppen olyan “facere” jellegű, azaz éppen úgy valamilyen tevékenység kifejtésére, elvégzésére orientált kötelem, mint a vállalkozás vagy a megbízási. A vállalkozás és a megbízási között az alapvető különbség csupán az, hogy míg a vállalkozásnál a díj a munka elvégzése, vagy a mű elkészítése után jár, addig a megbízásnál a megbízási díj az ügyintézés eredményétől független. Feltétele a gondos és lelkiismeretes eljárás csupán. Meglátása szerint lényegében a kettő között helyezkedik el a szolgálati, illetve a munkaszerződés, aminek a nyugat-európai jogokban két fajtája van. Az egyik az ún. “szabad szolgálati szerződés”, míg a másik az ún. “függő munka”.²⁶

A munkaszerződés, mint a polgári jogban nevesített szerződés egyik lehetséges megvalósulási módját képezi, hogy a Ptk. kötelmi különös része meghatározza a munkaszerződés fogalmát - utalva ezzel a munkaszerződés dogmatikai hovatartozására -, azonban a részletes szabályozás továbbra is az Mt.-ben kerülne rögzítésre. A másik megoldás, hogy a Ptk. a többi kötelemhez hasonlóan szabályozza a munkaszerződést és az egyes - alapvetően közjogi - rendelkezések

²² A munkavállaló státusza több ponton mutat hasonlóságot a fogyasztó státuszával, melyek közül az egyik és talán legfontosabb a felek mellérendeltségének felborulása a jogviszonyon belül. Lásd: RAB H.: A munkavállalói státusz egyes kérdései, In: HAJNAL Zs. (szerk.) *A fogyasztóvédelmi jogról másképpen - Előképek, közjogi és munkajogi vetületek*, Debrecen, 2019. 121-138.

²³ Említést érdemel, hogy a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 685. §-ának e) pontja meghatározta a fogyasztói szerződés fogalmát. Ennek alapján fogyasztói szerződés az a szerződés, amely fogyasztó és olyan személy között jön létre, aki (amely) a szerződést gazdasági vagy szakmai tevékenysége körében köti.

²⁴ Megjegyzendő, hogy a Fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény 2.§ a) pontjában meghatározott fogalom szélesebb terjedelmű, tekintettel arra, hogy ezen definíció nem szűkíti a kört a természetes személyek körére.

²⁵ Ptk. 8:1.§

²⁶ PRUGBERGER T.: A kiszolgáltatottabb fél védelmének kérdése az új magyar Polgári Törvénykönyv Konceptiójának kötelmi jogi részében (*PJK, 2002/3.*, 36-41.)

külön jogszabályban kerülnek elhelyezésre.²⁷ Tekintettel arra, hogy a munkavállalót védő közjogi jellegű normák nem összeegyeztethetők a magánjog dogmatikájával azokat mindenképpen szükséges más helyen rögzíteni. Ebben az esetben azonban az a helyzet áll elő, hogy a munkajogviszony szerződéssel átfogható része a polgári törvénykönyvekbe kerül, míg a felek - pontosabban az egyik fél - szerződési autonómiáját korlátozó szabályok ezeken kívül nyernek elhelyezést.²⁸

Fontos hangsúlyozni, hogy a polgári jogba ágyazott munkaszerződés nem összekeverendő a munkajog védelmi szintjének csökkentésével. Sokkal inkább a munkaszerződés dogmatikai hovatartozását demonstrálja.

Mint ahogy azt már fentebb kifejtettük a személyi függőség elméletének hanyatlását az adta, hogy nem tudta megmagyarázni azt, hogy miért végezhető más részére munka bizonyos esetekben mellérendelt viszonyban, alárendeltség nélkül. Mint azt rögzítettük a munkajogviszonyt általában a vállalkozási és a megbízási típusú jogviszonyoktól határolták el. A számunkra jelentős lényegadó különbség abban ragadható meg, hogy az említett mindkét szerződésben előre meghatározott a szolgáltatás tárgya. Tehát ebben a helyzetben a szolgáltatás fogadójának nincs arra lehetősége, hogy a teljesítés szakaszában - a szolgáltatás realizálásának folyamatában - mintegy uralmi helyzetbe kerüljön a szolgáltatást nyújtóval szemben.²⁹ Ennek alapján választ kaphatunk az önálló és az önállótlan munkavégzés közötti különbségre is. Fontos megjegyezni továbbá, hogy az önállótlan munka ismérvei közé tartozik az, hogy a munkát végző más javára és más érdekében végzi a tevékenységet, tehát önállóan nem jelenik meg a piaci folyamatokban. Ahogy Kiss György is említi a munkajog elsődlegesen "azoknak a joga", akik nincsenek az önállóság olyan fokának birtokában, hogy ne lenne szükséges munkaerejüknek más érdekében történő hasznosítására. A polgári jog a személyek vagyoni (áru)viszonyait és egyes személyi viszonyait szabályozza, míg a munkajog csak egy bizonyos "adós-hitelezői" pozíció megjelenítésére képes.³⁰

Ezen a ponton érdemes reflektálni az új típusú munkavégzésre irányuló formákra,³¹ amelyet a digitális változások hívtak életre. A kérdéskör szorosan kapcsolódik az előbb vázolt elméleti és dogmatikai alapokhoz. Ezeknek az új formáknak a köre rendkívül változatos, azonban a leggyakoribb megoldás szerint háromszereplős jogviszony keretében történik meghatározott tevékenység végzése,

²⁷ Kiss Gy.: i.m. (*PJK, 2000/1.*, 3-17.)

²⁸ Kiss Gy.: i.m. (*PJK, 2000/1.*, 3-17.)

²⁹ Kiss Gy.: i.m. (*PJK, 2000/1.*, 3-17.)

³⁰ Kiss Gy.: i.m. (*PJK, 2000/1.*, 3-17.)

³¹ Az új típusú foglalkoztatási formák köre alatt elsősorban a platform munkavégzést értem. A platform alapú vagy internetes munkavégzés során a felek online platformokon keresztül kerülnek egymással kapcsolatba. A munkavégzők általában honlapon vagy applikáción keresztül végeznek el feladatokat, nyújtanak szolgáltatást, dolgoznak, de maga a tevékenység bizonyos esetekben csak közvetve zajlik az internetes felületen keresztül.

szolgáltatás nyújtása, mint például személyszállítás, vagy ételszállítás.³² Egyik szereplő a tevékenységet végző személy, a másik a platformot biztosító fél, a harmadik pedig a szolgáltatást igénybe vevő. A legnagyobb problémát a tevékenységet végző személy klasszifikációja jelenti. Ugyanis a felek között fennálló polgári jogi jogviszony olyan sajátos jegyeket hordoz, amely a munkajog határmezsgyéjén jön létre. Ezek alapján pedig kialakulóban van egy olyan munkát végző réteg, akik nem minősülnek munkavállalóknak, tekintettel arra, hogy nem munkaszerződés keretében történik a tevékenység végzése, hanem polgári jogi szerződés alapján, általában vállalkozói minőségben látják el a feladatokat. Azonban (gazdasági) függőségük sok esetben megközelíti a munkavállalókét, ennek ellenére függőségükhöz nem kapcsolódnak védelmi garanciák.³³

A platformalapú munkavégzés fent nevezett problémájára a szakirodalomban legtöbbször felmerülő megoldás lényegében egy olyan fikció, mely szerint a platform munkavégző személyekre tekintünk úgy mintha Ők munkavállalók lennének. Ezzel szemben magam részéről járhatónak tartom azt az utat, - figyelembe véve a fent leírtakat - hogy a polgári jogi szabályok rendszerébe épülnének be a védelmi garanciák, úgy ahogy az a fogyasztók esetében is történik. Ezáltal orvosolva a felek aszimmetrikus helyzetét a közöttük lévő magánjogi jogviszonyban.

Szerződési szabadság a munkajogban

A felek viszonyában fennálló aszimmetria kiegyenlítése érdekében egy külső beavatkozás figyelhető meg a munkajogi jogviszonyokban, amelynek fő jellegzetessége közjogi mivoltában rejlik. Ahogy azt Kiss György megfogalmazza, a munkaszerződés tartalmában a felek önrendelkezésének korlátozása, továbbá a munkajogviszony tartalmába történő külső beavatkozás jelentős mértékben hatott a szerződéses liberalizmus ellen.³⁴

A fentebb taglaltak szerint bizonyos esetekben szükséges a jogalkotó beavatkozása a társadalmi viszonyokba a „gyengébb fél” védelme érdekében. A munkajogban a minimumstandardok megléte, vagy a polgári jogban a fogyasztókat védő szabályok mind kisebb vagy nagyobb fokú beavatkozást jelentenek, ezáltal pedig bizonyos értelemben vett korlátokat állítanak fel. Az egyik ilyen lényeges korlátot a szerződési szabadság tekintetében figyelhetjük meg. Mindez komoly

³² A platform munkavégzés legismertebb szereplője az UBER cégcsoport, akik személyszállítási tevékenység szervezéséhez biztosítanak felületet. Ugyanakkor számos hozzá hasonló tevékenységet folytató cégről beszélhetünk úgy, mint például a Taskrabbit, Lyft, Grab, Wonolo és még hosszasan lehetne sorolni.

³³ RÁCZ I.: *A digitális átmenet hatása a munkajog egyes alapintézményeire*, PhD értekezés, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2020. 41.

³⁴ Kiss Gy.: i.m. (PJK, 2000/1., 3-17.)

történelmi múltra tekint vissza, ugyanis a társadalmi feszültségek, a „forrongó” munkásság követelése, valamint a népegészségügyi megfontolások és végső soron a jól felfogott állami érdekek a munka világába történő nyílt állami beavatkozáshoz - a „gyengébb fél” védelmét biztosító, a felek szerződési szabadságát korlátozó rendelkezésekhez - vezettek.³⁵

A szerződési szabadság munkajogi kiindulópontjának tekinthető az Alaptörvény azon cikke, amely kimondja, hogy mindenkinek joga van a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához, valamint a vállalkozáshoz.³⁶ A szerződési szabadság nem jelent mást, mint hogy a felek szabadon köthetnek szerződést, és szabadon választhatják meg a másik szerződő felet, továbbá a felek szabadon állapíthatják meg a szerződés tartalmát. A szerződéseknek a felek jogaira és kötelezettségeire vonatkozó szabályaitól egyező akarattal eltérhetnek, ha e törvény az eltérést nem tiltja.³⁷

Kevés kivételtől eltekintve alapvetően a szerződési szabadság hatja át a polgári jog szerződéses kapcsolatait. A felek maguk döntenek el, hogy milyen típusú szerződést szeretnének kötni. Ezzel összefüggésben azonban felmerül a kérdés, hogy miért jelent problémát az, hogy a munkaviszony konkurensként megjelentek olyan, új foglalkoztatásra irányuló formák -lásd platform munkavégzés -, melyek polgári jogi alapon - többnyire vállalkozási, vagy megbízási formában - jönnek létre?

Amennyiben egy tevékenység az elvégzendő munka természetétől folytán munkaviszony, vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszony keretében is elvégezhető, a szerződési szabadság elvére figyelemmel a felek szabadon dönthetnek arról, hogy milyen formában szerződnek.³⁸ Ezzel összefüggésben először is felmerülhet bennünk a gyanú, hogy platform munkák nem minősülnek-e leplezett szerződésnek? A Ptk. az érvénytelenség alatt rendelkezik a színlelt szerződésről, mint a szerződési akarat hibája. Ennek alapján a színlelt szerződés semmis, ha az más szerződést leplez, a felek jogait és kötelezettségeit a leplezett szerződés alapján kell megítélni.³⁹

Ezzel kapcsolatban hangsúlyozandó, hogy amennyiben a tevékenység jellege nem teszi lehetővé a szerződés típusának megválasztását a felek polgári jog szerződéskötésre utaló egyező nyilatkozata esetén is megállapítható a munkajogviszony fennállása, mivel a felek egyező akaratára sem vonatkozik ki a munkajog hatálya alól a munkavégzést. Tehát lényeges, hogy a felek akaratának csak abban az esetben van jelentősége, ha a tevékenység jellege megengedi a

³⁵ HALMOS Sz. – PETROVICS Z.: *Munkajog*, <http://m.ludita.uni-nke.hu/repozitorium/bitstream/handle/11410/8585/Teljes%20sz%C3%B6veg%21?sequence=1&isAllowed=y> (letöltés dátuma: 2021. január 18.) 22.

³⁶ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.), XII. cikk (1)

³⁷ Ptk. 6:59. §

³⁸ CSÉFFÁN J.: *A munka törvénykönyve és magyarázata*, Szegedi rendezvényszervező Kft., 2020.151.

³⁹ Ptk. 6:92. §

típusválasztást. Ebben az esetben az a körülmény vizsgálendő, hogy a felek feltehető akarata ténylegesen mely szerződéstípus megkötésére irányult.⁴⁰ Ekkor nyernek relevanciát az eset körülményei és a jogviszonyban tett nyilatkozatok. A platform munkavégzés vonatkozásában jelentős kérdéskört vet fel a következő bírói gyakorlat, amely szerint a munkaviszonyra jellemző legfontosabb jogok és kötelezettségek bizonyítottsága esetén a munkaszerződés egyes elemeinek a megbízási szerződéssel való azonossága nem teszi lehetővé a munkaviszony helyett megbízásra irányuló jogviszony megállapítását.⁴¹ Ennek alapján akár előfordulhatna az az eset, hogy a munkaviszonyt meghatározó jellemvonásokkal rendelkező platform munkavégzés esetén munkaviszonynak minősítse a bíróság a felek között fennálló jogviszonyt annak ellenére, hogy párhuzamosan fennállnak más - megbízási, vállalkozási - szerződés típusokra jellemző elemek.

Bizonyos esetekben a típuskényszer enyhébb változatával találkozhatunk, mondhatni típus szűkítés történik. A gazdasági társaság ügyvezetése vonatkozásában választási lehetőség áll fenn arra vonatkozóan, hogy milyen típusú jogviszonyban látja el feladatait a vezető tisztségviselő. Ennek alapján a társaság ügyvezetését a vezető tisztségviselő - a társasággal kötött megállapodása szerint - megbízási jogviszonyban vagy munkaviszonyban láthatja el.⁴² Ugyanakkor találkozhatunk típuskényszerrel is a cégvezető esetében. A társaság legfőbb szerve a vezető tisztségviselők munkájának segítése érdekében egy vagy több cégvezetőt nevezhet ki. A cégvezető feladatait munkaviszonyban látja el. A cégvezető olyan munkavállaló, aki a vezető tisztségviselő rendelkezései alapján irányítja a társaság folyamatos működését.⁴³

Ezen a ponton érdemes kitérnünk a munkaszerződés kötelező tartalmi elemire. Ez nevezetesen az alpbér és a munkakör. Ezek az esszenciális, nélkülözhetetlen tartalmi elemek, amelyek nélkül a munkaszerződés nem jön létre. Ebből következően az érvénytelenség és a részleges érvénytelenség szabályainak alkalmazása fogalmilag kizárt. Kiemelendő, hogy a joggyakorlat szerint a létre nem jött munkaszerződés alatt azt érti, hogy a felek között más megállapodás sem jön létre. Kötelelem azonban értelemszerűen fennáll(hat) a felek között. Erre tekintettel a nem létező szerződésből eredő elszámolásra a jogalap nélküli gazdagodás⁴⁴ szabályit kell megfelelően alkalmazni.⁴⁵

Érdekes helyzet áll elő abban az esetben, ha korábban munkaviszony keretében folytatták ugyanazt a tevékenységet, melyet később más polgári jogi jogviszonyban vagy fordítva. A bírói gyakorlat szerint a felek szerződési szabadsága kerül előtérbe

⁴⁰ 7001/2005. (MK 170.) FMM-PM együttes irányelv

⁴¹ BH 2006. 92.

⁴² Ptk. 3:112. § (1) bekezdés

⁴³ Ptk. 3:113. § (1) bekezdés

⁴⁴ Ptk. 6:579. §

⁴⁵ EBH 2004. 1146.

és a fent vázolt tényállás nem állít fel típuskénszert. A korábban fennállt munkaviszony nem zárja ki, hogy utóbb a (korábbi) munkavállaló a tevékenységét polgári jogi megállapodás alapján végzi.⁴⁶

Sajátos viszony áll fenn a gazdasági társaság személyes közreműködés keretében végzett munka esetében. Fontos kiemelni, hogy a személyesen közreműködő magánszemély tag nem munkaviszony és nem megbízási szerződés keretében vesz részt a társas vállalkozás tevékenységében. A személyes munkavégzés nyilvánvalóan a társaság részére és érdekében történik. A következetes bírói gyakorlat alapján az ugyanazon tevékenység elvégzése nem eshet eltérő megítélés alá. Fennálló munkaviszony alatt azonos feltételekkel végzett tevékenység eltérő jogviszonyban való minősítésére nem vezethet az sem, ha az érintett munkavállalók a munkáltató kft-ben egyben tagok is. A kft. tagjai által meghatározott napokon végzett személyes munkavégzés nem minősül tagi mellékszolgáltatásnak, ha ugyanazon tevékenységet a hét más napjain munkaviszonyban látják el.⁴⁷

További speciális viszonyokat foglal magában a szövetkezetekről szóló törvény például az iskolaszövetkezet, vagy a szociális szövetkezet⁴⁸ személyes közreműködés keretében történő munkavégzésre. A szociális szövetkezetek esetében a személyes közreműködés sajátos formája a közös termelésben való, a tagsági jogviszonyon alapuló közvetlen közreműködés.⁴⁹

A munkajogi és a polgári jogi szabályozás kapcsán érdemes kiemelnünk, hogy a tradicionális kötelmi jogi szabályok döntően diszpozitívak, azaz a felek a szerződésekre vonatkozó rendelkezésektől egyező akarattal eltérhetnek, kivéve, ha jogszabály az eltérést kifejezetten nem tiltja.⁵⁰ Vékás Lajos szerint ez a magánautonómia széles körű elismerése az árucserét közvetítő kötelmi jogi szerződések világában hagyományosan a szerződési szabadságban ölt testet.⁵¹ Ezzel szemben a munkajogi szabályozás jelentős mennyiségben tartalmaz kogens szabályokat, egyes részekről kizárólag a munkavállaló javára lehet eltérni, tehát relatív diszpozitív szabályozással találkozhatunk.

A munkaszerződés a szerződések rendszerében minőségét tekintve nem mutat különbséget más szerződések vonatkozásában. Ebből kiindulva egyetértek Kiss György azon megállapításával, mely szerint a munkajogviszony, mint szerződéses alapozású kötelelem szubsztanciájában nem mutat fel olyan sajátosságot, amely eleve lehetetlenné tenné kirekesztését a polgári jog kötelmei sorából. Sőt, a

⁴⁶ BH 2008. 167.

⁴⁷ EBH 2012. M. 13.

⁴⁸ Lásd bővebben: FERENCZ J.: A szociális szövetkezetek tagjának munkaviszonya, *Magyar Munkajog E-Folyóirat* 2015/1, 61-71.

⁴⁹ 2006. évi X. törvény a szövetkezetekről 18.§ (1)

⁵⁰ KISS Gy.: i.m. (*PJK, 2000/1.*, 3-17.)

⁵¹ VÉKÁS L.: A diszpozitív szabályozás elve és az elv kérdőjelei a gyakorlatban (*MJ 2018/7-8.*, 385-391.)

munkaviszonyon belül is érvényesül a felek tartalomalakító szabadsága, azonban itt már megjelenik a munkáltatót védő munkaadói oldalon felmerülő korlátok.⁵²

Jakab Nóra azon állításával is azonosulni tudok, amely szerint a Munka Törvénykönyv szabályozási technikájában egyértelműen kimutatható a szerződési szabadság elvének tiszteletben tartása, és az egyéni önkormányzat érvényesülésének segítése.⁵³ Azonban mindenképpen hozzá kell tenni, hogy a munkaviszony specialitása számos korlátot állít fel a szerződési szabadság vonatkozásában.

Quasi munkaerő-kölcsönzés polgári jogi alapokon

A munkaerő-kölcsönzés szabályainak keretét a munkaerő-kölcsönzés keretében történő munkavégzésről szóló Európai Parlament és a Tanács 2008/104/EK Irányelv adja meg. A munkaerő-kölcsönzés szabályainak lefektetésére hazánkban 2001-ben került sor, melyet a Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény XI. fejezetébe helyezett el a jogalkotó. A hatályos munka törvénykönyve a XVI. fejezet alatt részletezi a szabályokat. Munkaerő-kölcsönzés az a tevékenység, amelynek keretében a kölcsönbeadó a vele kölcsönzés céljából munkaviszonyban álló munkavállalót ellenérték fejében munkavégzésre a kölcsönvevőnek ideiglenesen átengedi (kölcsönzés).⁵⁴ Az irányelv szerint munkaerő-kölcsönző olyan természetes, vagy jogi személy, aki/amely a nemzeti joggal összhangban munkaszerződést köt, vagy munkaviszonyt létesít kölcsönzött munkavállalókkal annak céljából, hogy azokat a kölcsönvevő vállalkozásoknál való ideiglenes, az adott vállalkozás felügyelete és irányítása melletti munkavégzésre kölcsönözze ki. A kikölcsönzés az az időszak, amelyre a kölcsönzött munkavállalót a kölcsönvevő vállalkozáshoz helyezik ki az adott vállalkozás felügyelete és irányítása melletti ideiglenes munkavégzés céljából.⁵⁵ Ami számunkra lényegadó ismérv, hogy egy háromoldalú jogviszonyról beszélhetünk ez esetben is. A hatályos polgári törvénykönyvben is találkozhatunk háromoldalú jogviszonyokkal, mint például a tartozásátvállalás, vagy épp a szerződésátruházás.⁵⁶ Fontos kiemelni, hogy a munkaerő-kölcsönzés során a kölcsönbeadó és a kölcsönvevő között polgári jogi jogviszony áll fenn, míg a kölcsönbeadó és a munkavállaló között munkaviszony.⁵⁷

⁵² KISS Gy.: i.m. (PJK, 2000/1., 3-17.)

⁵³ JAKAB N.: Az egyéni önkormányzat jelentőségéről a munkajogban. *Ünnepi Tanulmányok Csézy György 65. születésnapja tiszteletére, 2017. 1.* 247-260.

⁵⁴ Mt. 214.§ (1) bekezdés

⁵⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 2008/104/EK Irányelve a munkaerő-kölcsönzés keretében történő munkavégzésről (2008. november 19.) 3. cikk

⁵⁶ Ptk. 6:203-211.§

⁵⁷ KÁRTYÁS G. - RÉPÁCZKI R. - TAKÁCS G.: *A munkaerő-kölcsönzés és az iskolaszünetkezeti munka szerepe a fiatalok foglalkoztatásában*, Budapest, 2012. 44.

Ahogy arra RÁCZ Ildikó is rámutat a platform munka erős hasonlóságot mutat a munkaerő-kölcsönzéssel. Ennek alapja, hogy a platform munkások jogviszonyát egy három oldalú jogviszonyként lehet ábrázolni. A taglalt jogviszony esetében sem a tradicionális munkaviszony, sem a megbízási vagy a vállalkozási jogviszony kerete nem fedi le teljes mértékben a felek közötti kapcsolatot. Van, aki a jogviszonyt egy háromszereplős jogviszonyként definiálja (akár a munkaerő-kölcsönzés analógiájára): munkaadó (az utas), munkát vállaló (a sofőr) és az őket összekötő szervezet.⁵⁸

A tanulmány ezen pontján szeretnék kitérni arra, hogy a platform munkavégzés szereplőit és az ő helyzetüket a jogviszonyon belül lehet-e úgy értelmezni, hogy az egy quasi munkaerő-kölcsönzésnek minősüljön?

Szeretném leszögezni, hogy az elemzés értelemszerűen a jogviszonyok lényegadó ismérveinek összehasonlítására terjed ki, nem pedig a törvényi feltételeknek való konkrét megfelelésre. A munkaerő-kölcsönzés Mt. szerinti definíciója, valamint az irányelv alapján szükséges elem, hogy a munkavállaló a kölcsönbeadó munkáltatóval kifejezetten kölcsönzés céljából létesítsen munkaviszonyt. Ebben a tekintetben szintén egy típuskénszerrel találkozhatunk. A munkaszerződésben meg kell állapodni abban, hogy a munkaszerződés kölcsönzés céljából jön létre, továbbá meg kell határozni a munkavégzés jellegét és az alaptípust.⁵⁹ A célhoz kötöttség tekintetében a platform munkavégzésre bizonyos szempontból tekinthetünk egy olyan speciális kölcsönzésre irányuló jogviszonyra, amelyben a platformot üzemeltető azzal a céllal köt szerződést a szolgáltatás majdani nyújtójával, hogy őt kölcsönadja a szolgáltatást igénybe vevőjének. Ez azonban gyenge lábakon áll, hiszen egy hagyományos taxitársaság esetén sem beszélhetünk munkaerő-kölcsönzésről amennyiben munkavállalókat foglalkoztat abból a célból, hogy taxirendelés esetén személyszállítási szolgáltatást nyújtson az igénybe vevőnek. E tekintetben tehát hiányzik a cél, a felek akarata, hogy munkaerő-kölcsönzésre irányuló tevékenység megvalósulhasson. A platform munka esetén a felek akarata tehát nem munkaerő-kölcsönzés céljából létesítenek jogviszonyt így a típuskénszer sem köti őket.

A további vizsgálódáshoz szükséges a munkaerő-kölcsönzés alanyainak és pozíciójának tisztázása. Munkaerő-kölcsönzés esetén kölcsönbeadóról, kölcsönvevőről és kölcsönzött munkavállalóról beszélhetünk. Ennek alapján:

- kölcsönbeadó: az a munkáltató, aki a vele kölcsönzés céljából munkaviszonyban álló munkavállalót a kölcsönvevő irányítása alatt munkavégzésre, kölcsönzés keretében a kölcsönvevőnek ideiglenesen átengedi,

⁵⁸ RÁCZ I.: i.m. 66.

⁵⁹ Mt. 218.§ (1)

- kölcsönvevő: az a munkáltató, amelynek irányítása alatt a munkavállaló ideiglenesen munkát végez,
- kölcsönzött munkavállaló: a kölcsönbeadóval kölcsönzés céljából munkaviszonyban álló munkavállaló, akivel szemben a kikölcsönzés alatt a munkáltatói jogokat a kölcsönbeadó és a kölcsönvevő megosztva gyakorolja (munkavállaló).^{60 61}

Első lépésként abból indulunk ki, hogy platformot biztosító szervezet, aki összekapcsolja a munkaerő igényeket betölti a kölcsönbeadó szerepét (a munkaviszony keretében történő foglalkoztatást leszámítva). Az Mt. meghatározza azt is, hogy a ki lehet kölcsönbeadó, így elsősorban meghatározott feltételeknek megfelelő vállalkozás, gazdasági társaság, szövetkezet. Ennek a kritériumnak a platformot biztosító fél megfelel, vagy viszonylag könnyen meg tud felelni, tehát az alannyá válás alapvető feltételei fennállnak.

A kölcsönvevő vállalkozás tekintetében szintén hasonló felvetésből indulunk ki. A kölcsönvevő tekintetében az Mt.-ben szereplő definíció bizonyos szempontból megfeleltethető a platform munkavégzés keretében a szolgáltatást igénybe vevő félnek, hiszen a jogviszony ezen szereplője tölti meg tartalommal a munkavégzésre irányuló jogviszonyt. Ez a személy az, aki konkretizálja a munkavégzést, utasítást ad a munkát végzőnek, akinek az irányítása alatt a munkavállaló ideiglenesen munkát végez. Fontos kiemelni, hogy lényeges minőségbeli különbség van a szolgáltatást igénybe vevő és a kölcsönvevő státusza között. Nevezetesen az, hogy a szolgáltatást igénybe vevő a végső fogyasztó lesz, nem pedig az a személy, akinek az érdekében a szolgáltatást nyújtó elvégzi a feladatot. Így tehát profitot, gazdasági hasznot nem a szolgáltatást igénybe vevő realizál, így nem tekinthető kölcsönvevő munkáltatónak. Érdemes azt is kiemelnünk, hogy a szolgáltatást igénybe vevő, mint kölcsönvevő munkáltató adott esetben 10 percenként más és más személy lenne. Továbbá mivel a szolgáltatást igénybe vevő fél magánszemély minőségében jár el szintén nehézséget okoz, hogy a terminológia alá vonjuk.⁶² Ugyanakkor az Mt. további megkötést tartalmaz a kölcsönvevő tekintetében, mint például a tájékoztatási kötelezettség. Lényeges azonban, hogy a szolgáltatást igénybe vevő fél csak részben rendelkezik azokkal a jogosítványokkal, amelyek a munkaerő-kölcsönzésben a kölcsönvevőt illetnek. Többek között ez az oka, hogy nem, vagy csak nagyon nehezen lenne értelmezhető a szolgáltatást igénybe vevő fél, mint munkáltató. Ezek közül kiemelendő, hogy szolgáltatást igénybe vevő nem határozhatja meg, hogy pontosan melyik személy végezheti el a feladatot. Ez abból következik, hogy a platform munkások maguk döntenek el, hogy mikor veszik fel a

⁶⁰ Mt. 214.§ (1)

⁶¹ Az irányelv némileg eltérően definiálja a feleket, azonban a jogviszony tartalmát vizsgálva az irányelv megfogalmazása is ugyanezekre a következtetésekre adnak alapot.

⁶² GARBEN, Sacha: Protecting Workers in the Online Platform Economy: An overview of regulatory and policy developments in the EU. *European Risk Observatory Discussion Paper*, 2017. 16.

munkát, mikor fejezik azt be, tehát a munkaidő beosztásuk felett saját maguk rendelkeznek. A platformot biztosító fél csupán orientálni tudja például, hogy bizonyos (csúcs)időszakokban magasabb pénzbeli ellenszolgáltatást nyújt. Ezáltal megállapítható az is, hogy hiányzik a személyes jelleg a jogviszonyból. A platformot biztosító fél, mint közvetítő, csupán arra vállal kötelezettséget, hogy az adott pillanatban fennálló igények összekapcsolásához segítséget nyújt. Ugyanakkor a hasonlóságot tovább növeli, hogy a jogviszony megszüntetésének joga a platformot biztosító felet illeti, de erre mégis kihatással van a szolgáltatást igénybe vevő fél értékelése. Az az értékelés pedig, hogy hány „csillagra” értékeli a tevékenységet végző felet meglehetősen szubjektív alapokon nyugszik. Bár megjegyzendő, hogy a hagyományos munkaviszony keretében történő munkavégzés esetén is lehet jelentősége - akár más jogviszonyon kívüli személy - az „értékelésnek” a munkaviszony megszüntetésére. Gondoljunk csak a munkavállaló ellen tett fogsztói panaszokra.

A platformot biztosító fél rendszerint arra az állápontra helyezkedik, hogy ő csupán a platformot biztosítja a felek számára, éppen ezért nem is minősülhet munkáltatónak. Ebből kiindulva érdemes megvizsgálnunk azt, hogy esetlegesen beszélhetünk-e munkaerő közvetítésről? Munkaerő közvetítés esetén szintén egy háromoldalú kapcsolatról van szó. Azonban jelentős eltérés figyelhető meg a munkaerő-kölcsönzéshez képest is, mivel ebben az esetben egy potenciális munkáltató ad megbízást egy közvetítő cég felé, hogy keressen megfelelő munkaerőt a számára. A kiválasztási folyamatot követően a közvetítő cég összekapcsolja a megrendelő munkáltatót és a kiválasztott jelöltet. Két utóbbi között jön létre a jogviszony, tehát ebben az esetben a munkáltatói jogok nem osztoznak meg a felek között, csupán a kiválasztás, toborzás tevékenységét vállalja át a közvetítő cég.⁶³ A platformot biztosító fél valóban közvetítő szerepet tölt be, azonban rendelkezik a munkáltatókhoz hasonló jogosítványokkal úgy, mint az ellenérték fizetésének (bér) kötelezettsége, vagy a jogviszony megszüntetésének joga, stb. Ezek alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a közvetítés speciális változatával állunk szemben.

Figyelembe véve a fentieket, megítélésem alapján a platform munkavégzés esetén egy speciális polgári jogi alapokon nyugvó, hibrid jogviszony jön létre, amely magán viseli egyfelől a közvetítői tevékenység jegyeit, ugyanakkor megjelennek erős munkaerő-kölcsönzési jegyek is. Hiszen a közvetítő, nem csupán összehozza a két felet, hanem lényegében egy személyi állományt is fenntart - velük szerződéses viszonyban áll - akik nyújtani fogják a szolgáltatást. Megítélésem szerint az elemek erős keveredése miatt nem tehetjük azt meg, hogy egyik vagy másik meglévő jogintézmény alá soroljuk be ezt a típusú jogviszonyt, hanem egy új típusként kell rá tekintenünk. Ez nem más, mint a munkaerő-kölcsönzés polgári jogi változata.

⁶³ KÁRTYÁS G.: Kölcsönzés vagy közvetítés? <https://ado.hu/munkaugyek/kolcsonzes-vagy-kozvetites/> (letöltés dátuma: 2020. december 20.)

Tény, hogy az atipikus munkajogviszonyok esetében a munkavállaló státusza nem változik, a tipikus formától való eltérés nem befolyásolja a munkavállalói minőséget. Erre tekintettel Rácz Ildikó szerint a platform munkavégzés esetben is munkavállalókról beszélhetünk, azonban eltérő - a legtöbb esetben csökkentett - garanciákkal, biztosítékokkal.⁶⁴ Azonban nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a felek viszonyában egy nagyon fontos dolog hiányzik, mégpedig a munkaviszony megléte. Mint ahogyan azt az előzőekben is láthattuk, rengeteg hasonlóságot mutat a munkaerő-kölcsönzés és a platform munkavégzés, azonban mégsem sorolhatóak a munkaerő-kölcsönzés szabályai alá. Már csak azért sem, mert a felek szerződési szabadságuknál fogva nem munkaviszonyt létesítenek munkaerő-kölcsönzés céljából, hanem egy speciális polgári jogi jogviszonyt, ahol a felek a kötelmi jogon belül fennálló szerződéses tartalom alakító joguknál fogva maguk formálják a kapcsolatukat. Egyéb tekintetben pedig a polgári jog általános szabályai vonatkoznak rájuk. Ugyanakkor egyetértek Rácz Ildikóval abban, hogy egy kifinomult üzleti modell húzódik meg a hangzatos fogalmak mögött, mégpedig a „digitális munkaerő-közvetítés”.⁶⁵

Míndez egyértelműen ahhoz vezet, hogy a munkát végző oldalára helyeződik nagyobb kockázat, amelyet egy klasszikus munkajogi jogviszonyban törvény telepít és megszabt a jogviszonyban álló felek között.

Összegző gondolatok

A korábbi időszakban a tartós vállalkozási és megbízási szerződések okoztak hasonló problémát, mint amit várhatóan a platform munkavégzés fog a jövőben. Németországban azonban a jogdogmatika és a joggyakorlat megtalálta az ilyen kényszervállalkozók és kényszermegbízottak védelmének a módját az “Arbeitsvertragsähnliche Rechtsverhältnis” fogalmának a megkonstruálásával. E jogi konstrukció felhasználásával a bírói gyakorlat a munkaviszonyra jellemző tartós vállalkozási és megbízási viszonyok esetében kiterjesztő értelmezéssel a munkajogi szabályokat alkalmazza.⁶⁶

A gyorsuló gazdasági és társadalmi változások következtében a tendencia változatlanul megfigyelhető, hogy a munkáltatók igyekeznek kilépni és megkerülni a munkaviszony keretében történő foglalkoztatást.⁶⁷ Ez az eset áll fenn a platform munkavégzés esetén is. Ennek a folyamatnak az eredménye az atipikus

⁶⁴ RÁ CZ I.: i.m. 66.

⁶⁵ RÁ CZ I.: i.m. 45.

⁶⁶ PRUGBERGER T.: i.m. (PJK, 2002/3., 36-41.)

⁶⁷ DEAKIN, S. – GILLIAN S. Morris: *Labour Law. Sixth Edition. Hart Publishing*, Oxford and Portland, Oregon. 2012., 30-37.

foglalkoztatási formák térnyerése és elmozdulás a tradicionális munkajogi jogviszonyoktól a polgári jogi jogviszonyok irányába.

Megítélésem szerint a platform munkavégzés által életre hívott kérdéseknek a megoldása nem feltétlenül abban gyökerezik, hogy mindenképpen a munkajog hatókörébe vonjuk az említett formát. Már csak azért sem, mert lényegi eleme veszne el úgy, mint a felek szinte korlátlan szerződésalakítási lehetősége. Ugyanakkor vallom, hogy a munkajog és a polgári jog viszonyának vizsgálata közelebb visz minket a felemerülő kérdések megoldásához.

Prugberger Tamás szerint a fogyasztóvédelmi szerződések általános szabályaihoz hasonlóan indokolt lenne azon is gondolkodni, hogy miként lehetne a munkatevékenységgel összefüggő tartós, olyan kétoldalú együttműködési kapcsolatoknak azokat a normáit elhelyezni, amelyek az egyik fél kiszolgáltatott helyzetbe csúszásának akadályát képeznék. Példaként szolgál német jogban a vállalkozási és megbízási szerződéses kapcsolat, ahol a munkavállalóhoz hasonló pozícióban álló vállalkozónak vagy megbízottnak “*ex lege*” biztosítja a német jog azokat a jogosultságokat, amelyek a munkavállalókat megilletik, ideértve a munkavállalók érdekeit védő minimál standardokat is. Ezzel pedig a munkajog is “betagolódhat” abba az általános polgári jogi dogmatikai elvbe, hogy a kötelmi jogi kapcsolatokban, ha a jogokat a kötelmi jogviszony tárgyát képező iparszerű tevékenységet folytató szakmailag jártas fél az ilyen jártassággal nem rendelkező vevő, megrendelő vagy megbízó “fogyasztói” közönség, vagy azok érdekképviselőinek a bevonása, közreműködése nélkül alakítja, a polgári jog a fogyasztói közönségnek érdekvédelmet biztosít.⁶⁸

A platform munkavégzés keretében a munkát végzők valóban nem rendelkeznek a munkajog védelmi garanciáival, azonban semmi esetre sem szabad úgy tekintenünk, mintha az ő helyzetük egy teljesen szabályozatlan térbe került volna. A polgári jogi szabályok ugyanúgy érvényesülnek a felek viszonyában, mint más esetekben. Így például a feltűnő értékaránytalanság szabályai részben védik a munkát végző felet az alacsony ellenszolgáltatással szemben. Az általános szerződési feltételekkel szerződő platformot biztosító fél rosszhiszemű eljárása esetén a tisztességtelen általános szerződési feltétel szabályai szintúgy érvényesülnek. Azonba tény az is, hogy a fogyasztó Ptk.-ban szereplő jelenlegi fogalma alól többnyire kívül esnek a platform munkát végző személyek, ezért a Ptk. fogyasztókra vonatkozó védelmi szabályai rájuk nem terjednek ki.

A platform munkások helyzetének szabályozási megoldására több javaslat⁶⁹ is született az utóbbi időben. Az egyik lehetőség a munkaviszony alá kategorizálás. Egy másik megközelítés szerint inkább egy atipikus foglalkoztatási forma kialakítása lenne a helyes. Megint másik nézőpont szerint szükséges esetekben egy új jogi

⁶⁸ PRUGBERGER T.: i.m. (*PJK, 2002/3.*, 36-41.)

⁶⁹ KOVÁCS E.: Regulatory Techniques for ‘Virtual Workers’, *Hungarian Labour Law E-Journal* 2017/2, 1-15.

kategória létrehozása, amely egyfajta átmenetet képezne a munkavállalók és az önálló vállalkozók között. Felmerült az a megoldási lehetőség, hogy univerzális munkajogi biztosítékok megalkotásával orvosolható lenne a kérdéskör. Azoknak a tábora is meglehetősen népes, akik szerint a platform gazdaságban munkát végző személyek maradnának az éppen meghatározott státuszukban, ami a legtöbb államban a vállalkozói forma.⁷⁰

Irodalomjegyzék

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.), XII. cikk (1)

2006. évi X. törvény a szövetkezetekről

1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről

1992. évi XXII. törvény a Munka Törvénykönyvéről

2012. évi I. törvény a Munka törvénykönyvéről

2013. évi V. törvény a Polgári törvénykönyvről

Az Európai Parlament és a Tanács 2008/104/EK Irányelve a munkaerő-kölcsönzés keretében történő munkavégzésről (2008. november 19.)

T/4786. számú törvényjavaslat a Munka Törvénykönyvéről

BH 2006. 92.

BH 2008. 167.

EBH 2004. 1146.

EBH 2012. M. 13.

7001/2005. (MK 170.) FMM-PM együttes irányelv

Barta Judit - Prugberger Tamás: Kérdések a gazdasági társaság munkaviszonyban álló vezető tisztségviselőjének „kettős jogi státuszáról”, *Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica*, 79. Tom. 1-64. Fasc. / 2016. 61-83.

Cséffán József: A munka törvénykönyve és magyarázata, Szegedi rendezvényszervező Kft. 2020.

Deakin, S. - Gillian S. Morris: *Labour Law. Sixth Edition.* Hart Publishing. Oxford and Portland, Oregon. 2012., 30-37.

Ferencz Jácint: A szociális szövetkezetek tagjának munkaviszonya, *Magyar Munkajog E-Folyóirat* 2015/1

⁷⁰ RÁCZ I.: i.m. 61.

Halmos Szilvia - Petrovics Zoltán: Munkajog, <http://m.ludita.uni-nke.hu/repozitorium/bitstream/handle/11410/8585/Teljes%20sz%C3%B6veg%20?sequence=1&isAllowed=y> 22.

Jakab Nóra: A munkajog és a polgári jog kapcsolata a jogpolitika tükrében. Magyar Jog, 62 (1), 2015. 18-26.

Jakab, Nóra: Az egyéni önkormányzat jelentőségéről a munkajogban. Ünnepi Tanulmányok Csécsy György 65. születésnapja tiszteletére, 2017. 1. 247-260.

Kártyás Gábor: Kölcsönzés vagy közvetítés? <https://ado.hu/munkaugyek/kolcsonzes-vagy-kozvetites/> (2020. december 20.)

Kártyás Gábor - Répáczki Rita - Takács Gábor: A munkaerő-kölcsönzés és az iskolaszövetkezeti munka szerepe a fiatalok foglalkoztatásában, Budapest, 2012. 44.

Kiss György: Az új Ptk. és a munkajogi szabályozás, különös tekintettel az egyéni munkaszerződésekre (PJK, 2000/1., 3-17.)

Kiss György: Foglalkoztatás gazdasági válság idején - a munkajogban rejlő lehetőségek a munkajogviszony tartalmának alakítására (Jogdogmatikai alapok és jogpolitikai indokok), Állam- és Jogtudomány 55. évf. 1. sz. / 2014., 36-76.

Kovács Erika: Regulatory Techniques for 'Virtual Workers Hungarian Labour Law E-Journal 2017/2

Lőrincz György: Az új Ptk. alkalmazása a munkaviszonyra <https://ptk2013.hu/szakcikkek/lorincz-gyorgy-az-uj-ptk-alkalmazasa-a-munkaviszonyra/4215>

Petrovics Zoltán: A polgári jog egyes rendelkezéseinek alkalmazása a munkaviszonyban, különös tekintettel a kötbérre, Munkajog, HVG Orac, 2019/4. lapszám, 15-22.

Prugberger Tamás: A gazdasági szervezetek szabályozásának jogrendszeri kérdései (különös tekintettel a szövetkezeti és az agrár viszonyokra), Budapest, Szövetkezeti Kutató Intézet, Közlemények 133. sz. 1978.

Prugberger Tamás: A kiszolgáltatottabb fél védelmének kérdése az új magyar Polgári Törvénykönyv Konceptiójának kötelmi jogi részében (PJK, 2002/3., 36-41.)

Prugberger Tamás: Kritikai észrevételek az új Munka Törvénykönyve koncepciójához, Miskolci Jogi Szemle 1. évfolyam (2006) 1. szám, 28-50.

Rab Henriett: A munkavállalói státusz egyes kérdései, A fogyasztóvédelmi jogról másképpen - Előképek, közjogi és munkajogi vetületek, Debrecen, 2019. 121-138.

Raffay Bálint: Összhangba kerül az Mt. és az új Ptk., <https://jogaszvilag.hu/szakma/osszhangba-kerul-az-mt-es-az-uj-ptk/> (2020. december 14.)

Máté Dávid Adrián

A munkajog egyes polgári jogi vonatkozásai kitekintéssel a platform munkavégzésre

DOI: 10.46942/SIDM.2021.2.91-112

Rácz Ildikó: A digitalizáció hatása a munkajog egyes alapintézményeire, PhD értekezés, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2020.

Sárközy Tamás: A vállalati jog, mint jogágazat problémájához. Jogtudományi Közlöny 1979/12, 795-805.

Szilágyi Péter: A jog általában. Propedeutika. A jog módszerei és segédtudományai Jogi alaptan, ELTE Eötvös Kiadó, 2014.
https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_527_jogi_alaptan/ch10s02.html

Vékás Lajos: A diszpozitív szabályozás elve és az elv kérdőjelei a gyakorlatban (MJ 2018/7-8., 385-391.)

DOMINIKA MRÓZ*

*Legal Protection of a Family with a Mentally Ill Family Member under Polish Law***

Abstract: The article aims to provide insights into the position of mentally ill persons and their family members under Polish law. The topic remains vital in light of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, which was never fully implemented by Poland. The Convention, aimed at securing rights of persons troubled by mental diseases, conflicts with some national provisions limiting those rights. An unexplored territory within this area pertains to weighing the rights and interests of mentally ill with the rights and interests of immediate family members. The article provides a bird's-eye view on institutions of Polish law intended to bring the two values into balance and their assessment.

Keywords: family and guardianship law, civil law, incapacitation, legal capacity, Convention on the Rights of Persons with Disabilities, mental illness.

Absztrakt: A cikk célja, hogy betekintést nyújtson a mentális zavarban szenvedő személyek és családtagjaik helyzetébe a lengyel jog szerint. A téma továbbra is létfontosságú a fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ-egyezmény fényében, amelyet Lengyelország soha nem hajtott végre teljes mértékben. A mentális betegségekkel küzdő személyek jogainak biztosítását célzó egyezmény ütközik egyes, ezeket a jogokat korlátozó nemzeti rendelkezésekkel. Ezen kérdéskörben feltáratlan terület a mentálisan beteg személyek jogai és érdekei, valamint a közvetlen családtagok jogai és érdekei közötti mérlegelés kérdése. A cikk madártávlatból mutatja be a lengyel jog intézményeit, amelyek célja a két érték egyensúlyának megteremtése és azok értékelése.

Kulcsszavak: családjog és gyámsági jog, polgári jog, cselekvőképtelenség, jogképesség, Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény, mentális zavar

DOI: 10.46942/SIDM.2021.2.113-130

* Dominika Mróz, doctoral candidate at the Institute of Law Studies of Polish Academy of Sciences in Warsaw. Supervisor: Prof. Dr. Marek Andrzejewski, full professor

** This article is based on the speech of the author under the same title at the international Webinar conference for doctoral students, under the title "Saving Families – Saving Values", which was held on 26th March 2021 and was organized by the Central European Professors' Network coordinated by the Ferenc Mádl Institute of Comparative Law (Hungary, Budapest); by the University of Miskolc, Faculty of Law, Institution of Private Law, Department of Civil Law; by the Hungarian Scientific Academy Miskolc Regional Committee of the Private Law Scientific Working Committee; and by the Central-European Comparative Law Association.

Mental illness of an individual should constitute an important research matter, not only in the field of medicine, but also in the field of law. The main difference between mental disorders and other types of illnesses is that physical diseases usually remain neutral from the perspective of law, apart from situations when the existence of a specific illness is a significant circumstance in the settlement of a given court case or decisive for purposes of evaluating suitability for certain benefits or performance of certain functions or professions.

However, mental illnesses may directly impact the capacity to perform acts in law of individuals and their functioning in the legal turnover. They may have important meaning in evaluating the legal status of an individual, the validity of the legal actions performed by such a person and the responsibility for the consequences of the actions taken not only under criminal law, but also under civil law and family and guardianship law¹. Sometimes, during the intensification of symptoms or in a more advanced stadium, a mental illness may lead to the total loss of sanity and it may pose a threat not only to the person suffering from a mental illness, but also to the people who live close to the one who is sick, especially the closest family members.

In mitigating those negative consequences of mental illnesses appropriate legal regulations may be helpful. It is a challenge not only for civil law, which regulates the legal capacity of individuals, but also for family and guardianship law, which concerns the rights connected with the functioning of an individual in a marriage or in a family, including issues such as raising children and having custody over them.

Under Polish law, a legal act that regulates thoroughly all the family issues is the Code of Family and Guardianship Law of 25 February 1964². On its basis, it is possible to conduct a thorough analysis of several legal solutions, which regulate legal relations within the family, between spouses, parents and children pertaining to property, parental custody, care and guardianship, insofar as they concern the rights of mentally disordered persons. The influence of the mental illness on the legal situation of the affected person under family law, has not been undertaken in the Polish legal discipline yet. Due to the fact that this issue is very broad, and it is very difficult to make an attempt to exhaust this topic within the limited scope of this publication, I will try to outline this topic at a general level, leaving individual and specific issues to be explored in dedicated publications.

It is definitely difficult to regulate and submit to provisions the relations in the family, emotional bonds between family members and mutual duties, resulting from

¹ More about the influence of the mental illness on existence of the individual in the legal turnover, can be found in: KOCIUCKI, L., *Legal capacity of adults and its limitations*, C.H. Beck Publishing House, Warsaw 2011.

² The Act as of 25th February 1964 Code of Family and Guardianship Law (Journal of Laws as of 1964, no 9, pos. 59 with later amendments).

love, marital honesty, respect and responsibility. Given the nature of relations between family members, the role of the family in the treatment of an ill person, including a mentally ill person, cannot be undervalued. From dedicated research it is apparent that the health care to sick individuals in approximately 70 percent of cases is provided by family members³. The closest relatives are in general the first to observe the worrying symptoms of a mental illness, and who then encourage the individual to schedule a doctor's appointment, and in more severe cases to make the decision on treatment on their behalf and assist the individual in complying with medical regulations.

This is especially important in times of significant increases in the incidence of mental illnesses. The World Health Organization (WHO) has estimated that mental illnesses, especially depression, will become the most frequent illnesses in the world⁴, and given the outbreak of SARS-Cov-2 pandemic it is unofficially claimed that the number of people suffering from depression has doubled when compared with pre-pandemic times⁵. Taking the above into consideration, it is necessary and worthy at the same time to address the following questions: is Polish law capable of dealing with this phenomenon and is the legislator taking a timely and relevant response to the ever more serious problem of mental diseases.

This topic is gaining momentum and gaining on significance due to appearance of different international movements supporting the abolishment of any and all restrictions in the rights of disabled people, including mentally ill ones. Polish Family and Guardianship Law Code was adopted almost 60 years ago (in the same year as the Polish Civil Code⁶). Despite various amendments, many solutions applied therein are currently being criticized by supporters of abolishing those restrictions.

The biggest change in this field took place with the adoption of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) by the General Assembly of United Nations on 13 December 2006⁷. The Convention describes the concept of disability in a very broad way, specifying that persons with disabilities includes

³ KAWCZYŃSKA-BUTRYM, Z., Family and health sociology, *Annual Articles of Family Sociology*, 1990/2, 79; PRZYWARKA, I., Family in the face of illness. The Impact of the mental disease on functioning of family in a big city (on the example of Chorzów), *Family Life – makro- and microstructural conditions, Annual Articles of Family Sociology*, 2002/14, 159.

⁴ Report from the WHO website: <http://www.wfmh.org/2012DOCS/WMHDay%202012%20SMALL%20FILE%20FINAL.pdf> (date of download: 10/05/2021).

⁵ Article: Facing mental health fallout from the coronavirus pandemic, as of 29th May 2020, from website World Health Organization (WHO): <https://www.who.int/news-room/feature-stories/detail/facing-mental-health-fallout-from-the-coronavirus-pandemic> (date of download: 10/05/2021).

⁶ The Act of 23 April 1964 – Civil Code (Journal of Laws as of 1964, no 16 pos. 93 with later amendments).

⁷ The Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) by General Assembly of United Nations of 13 December 2006.

persons who have long-term physical, mental, intellectual or sensory impairments which in interaction with various barriers may hinder their full and effective participation in society on an equal basis with others (article 1 of the Convention). Moreover, the preamble to the Convention recognizes "the diversity of people with disabilities" and indicates that: "disability is an evolving concept", therefore the catalog of types of disability remains open. The Convention refers to the rights not only of physically or mentally disabled people, as is commonly used, but also to the rights of people suffering from mental illnesses⁸.

The Polish government signed the Convention on 20 March 2007, while its ratification happened 5 years later, on 6 September 2012. The 5-year delay in signing of the Convention and its ratification, resulted i.a. from the necessity of conducting an analysis on the compliance of Polish law with the provisions of the Convention and introducing amendments to the national legal system, i.a. by passing amendments to the Electoral Code⁹, adopting the act on sign language¹⁰ and determining the status of assistance dogs¹¹ etc. Poland is a party to the Convention, hence remains obliged to harmonize its legal system with the requirements of that Convention.

However, some of the legal regulations in Polish law, which were not amended before ratification, both in family and guardianship law, as well as civil law, raise doubts as to whether they are compliant with regulations of the Convention. For example, the Convention in article 12 paragraph 2 guarantees legal capacity to disabled individuals on the basis of the equality principle in all aspects of life, while Polish law still provides for the institution of incapacitation:

- a) complete incapacitation, by virtue of which a mentally ill person is deprived of the capacity to perform acts in law and any activities taken by such a person are deemed invalid, and
- b) partial incapacitation, by virtue of which the capacity to perform acts in law is limited to some selected activities, which a partially incapacitated

⁸ JASTRZĘBSKA, A., Indications according to which the qualification to the appropriate degrees of disability takes place, 29th August 2003, www.niepelnosprawni.pl/ledge/x/4892 (date of download: 12.04.2018); MRÓZ, D., The Critical approach to the postulate to abolish incapacitation in the context of harmonization of Polish civil law with the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, *Acta Iuris Stetinensis*, 2018/4(24), 7-43.

⁹ The Act as of 5 January 2011 Electoral Code (Journal of Laws as of 2011, no 21, pos.112 with later amendments).

¹⁰ The Act as of 19 August 2011 on sign language and others means of communication (Journal of Laws as of 2011, no 209, pos. 1243 with later amendments).

¹¹ The Act as of 21 November 2008 on the amendment of the act on professional and social rehabilitation and employment of disabled people, the act on taxes and local charges and the act on safety of food and eating (Journal of Laws as of 2008, no 223, pos. 1463),

person may perform independently, while performing all the remaining activities requires the explicit consent of a statutory representative¹².

In a similar way, the Convention in article 23 paragraph 1 a) acknowledges the rights of all disabled people to conclude a marriage and establish a family, voluntarily and at their discretion, with the full consent of the future spouses, while Polish family law forbids concluding marriages by completely incapacitated persons, including mentally ill ones. The latter prohibition is relative, because if a mentally ill person is not completely incapacitated and the health condition of the individual does not endanger a marriage and the health of prospective children, the court may grant consent for marriage¹³.

Given the above-mentioned inconsistencies between Polish law and the requirements of the Convention, to avoid accusations of infringement of the provisions of the Convention by the time appropriate changes in the law are implemented, Poland has made reservations and interpretative declarations with reference to these regulations. With reference to article 12 of the Convention Poland has made an interpretative declaration, that it allows the application of the institution of incapacitation under the circumstances and in the manner, specified internally (in national law). Poland has made another reservation to art. 23 paragraph 1 a) of the Convention, which guarantees the law to conclude a marriage and establish a family to all disabled persons, further to which Poland would apply these regulations until amendments to national law are introduced. Poland has made a further reservation to art. 23 paragraph 1 b) and art. 25 item a) of the Convention, which refer to health care and health programs in the field of sexual health and connected with reproductive capacity, pointing to the fact that these rules should

¹² KOCIUCKI L., Problems of implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities in the Polish civil law, *Legal Studies*, 2013/2(194), 103-122; PILARZ, Ł., The future of incapacitation in Poland – due to background of the requirements of international law, *Kortowski Legal Reviews*, 2016/2, 18-25; ZIMA-PARJASZEWSKA, M., Article 12 of the Convention UN on the Rights of Persons with Disabilities and incapacitation in Poland, *Legal Studies*, 2013/2(194), 79-102; ZIMA-PARJASZEWSKA, M., Incapacitation in the light of the Constitution of the Republic of Poland and the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Polish Association of Antidiscriminatory Law; ZIMA, M., Incapacitation of persons with intellectual disabilities in the light of Constitution of the Republic of Poland and the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, in: Study of the necessity of the ratification the Convention on the Rights of Persons with Disabilities by the Republic of Poland, Łódź 2010; DOMAŃSKI, M., Incapacitation under Polish law and selected standards of international human rights protection, *Law in Action. Civil Cases*, 2014/17, 7-48; RADLIŃSKA, I., BAŻYDŁO, M., KARAKIEWICZ, B., The rights of persons with disabilities in Poland, *Journal of Public Health, Nursing and Medical Rescue*, 2014/4, 25-30.

¹³ DOMAŃSKI M., Contracting marriage by persons with intellectual and mental disabilities according to Polish law and the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, *Legal Studies*, 2013/2(194), 47-62; WOŹNIAK, M., Prohibition of concluding marriages by persons affected by mental disease or mental deficiency, *Kortowski Legal Reviews*, 2016/2, 187-191; CYNKIER, P., Psychic barriers in concluding a marriage – court and psychiatrist’ opinions. Part I, *Polish Psychiatry*, 2018/103, 1-10.

not be interpreted as granting the right of abortion to an individual, except in situations when state law clearly allows for that.

It is worth noticing, that Poland is not a party to the Facultative Protocol to the Convention, under which the victims of infringement of any of their rights, which are named in the act, may reported to the Committee on the Rights of Persons with Disabilities¹⁴.

Polish science is divided into supporters and adversaries of the complete abolishment of the institution of incapacitation, the introduction of a flexible model of multi-stage care system, which is adjusted to the specific needs of the mentally ill, as well as advocates and adversaries of the abolishment of restrictions in concluding marriages by such persons.

Opponents of incapacitation accuse the Polish government of exploiting the inconsistency in translating the term “legal capacity”, which was used in art. 12 of the Convention, and which was translated as “legal ability”. That may incorrectly suggest that it refers to the concept of legal ability under Polish civil law, which pursuant to appropriate provisions can be lost only in case of death or at the moment indicated by the court in a decision on the presumption of death. Meanwhile, the adversaries of incapacitation indicate that the authors of the Convention understand “legal capacity” as the ability to acquire rights and undertake legal obligations through legal activities, which under Polish law would corresponds to the concept of “capacity to perform acts in law”. Under Polish law an individual can be limited or deprived in his capacity to perform acts in law as a result of his partial or complete incapacitation. For this reason, with regard to incapacitation, Poland has only submitted an interpretative declaration, rather than an objection. In the opinion of the opponents of incapacitation, this conduct should be considered a violation or infringement the Convention, since according to art. 46 par. 1 of the Convention, no objections can be made against it, which would be contrary with its main aim.

The Polish Supreme Court has had the opportunity to interpret art. 12 of the Convention, and ultimately took the view that the foreign-language version of the text of the Convention, when compared with its polish translation, leads to the conclusion that the provision refers to both legal capacity and capacity to perform legal actions. Due to the cessation of legislative works on eliminating the institution of incapacitation from the Polish legal system, the burden of adapting the law to the standards of the Convention currently lies with courts – the Supreme Court concluded¹⁵.

¹⁴ SEKOWSKA-KOZŁOWSKA, K., The international monitoring mechanism of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, *Legal Studies*, 2013/2 (194), 7-22.

¹⁵ The resolution of the Polish Supreme Court as of 21 December 2017, ref. no: III CZP 66/17, LEX no 2422464.

It is therefore worthy to evaluate the opportunities and threats connected with the harmonization of Polish law with the requirements of the Convention and its influence on the shape of regulations in the field of rights of mentally ill persons. It is crucial to establish, whether granting more rights to persons with mental disorders will be balanced by granting more guarantees to the family and the relatives of the sick individual.

In this context, there is a conflict of two values, of which both require legal protection. On the one hand, there is the interest of mentally ill persons, who are autonomous, independent individuals of inalienable dignity and who should have the broadest scope of rights. It is crucial to underline the necessity of their protection, as, not being able to decide on their own actions and having limited consciousness. Their rights may be endangered by their own unsupervised actions or by the risk of third parties acting in bad faith, willing to exploit their position.

On the other hand, there is the interest of the family, of the relatives, for whom the mental illness of a family member is usually a critical situation, because of the disorganization of its basic functions, the risk of experiencing physical violence from the affected person, threat to the family property and many other types of threats. For that reason, the family of the mentally ill person should also be subjected to protection. Therefore the need arises to consider how these virtues and values should be balanced and if priority should be given to the legal protection of the mentally ill or to their family members.

Another problem associated with the state of regulations on mental illnesses under Polish law, is the lack of congruence of the vague and archaic terms used by the legislator, such as "mental illness" and "mental retardation" with the terms currently used in medical sciences. The former terms are scarcely used and have been replaced with the terms "mental disorders" and "intellectual disability" respectively. From the perspective of the society, the former terms may be considered harmful and insulting, therefore the supporters for their elimination from the legal language demand appropriate amendments to the law. They also point out that the term "mental illness" is vague in that sense, that it is unclear if it covers all the ailments connected with human mental health, or only the most serious ones leading to loss of consciousness, such as psychoses.

The dispute with respect to the legal terms, which should be used in cases of mental illness, has ultimately been taken up to the Polish Constitutional Tribunal. It has ruled, that the replacement of terms used by the legislator is not necessary, because they cannot be perceived as having a vague or unclear nature. Furthermore, the Polish Constitutional Tribunal decided, that in any case, when a doubt exists as to the mental state of an individual, the competent court should appoint an expert psychiatrist to determine if a person satisfies the condition of mentally ill. It is for the expert to perform a detailed analysis and to diagnose the mental illness, allowing the court to verify if a person is in fact mentally ill within the meaning of the

statutory terms used, taking into account the current state of medical knowledge provided by the expert¹⁶.

In this article I present legal solutions applicable in Poland, aimed at protecting persons suffering from mental disorders and their family members. The subject of my analysis is concentrated on the provisions of family and guardianship law, but this issue is interdisciplinary and therefore to be covered thoroughly, requires references to other branches of the law, including civil law, social assistance law as well as medical law, in particular the act on mental health protection¹⁷. I shall use the same structure as I have used in my doctoral dissertation, covering relevant regulations and institutions not in the order in which they are provided for in the Family and Guardianship Code, but according to the sequence of stages in human development. The analysis therefore seeks to evaluate the legal position of the person affected by a mental illness through three main stages in life: from childhood, through adulthood, when a person becomes mature enough to conclude a marriage, setup a family and have children, until seniority.

The first part of the analysis should therefore concern the problems of mentally ill children and their families. Mental illnesses among children pose a serious threat not only because of the fact that they occur frequently, but also because of difficulties in their diagnosis, especially at the very early stages of their development. Providing children suffering from mental illnesses with legal protection is extremely important, because future generations depend on the mental health of children.

In public perception, the occurrence of mental diseases is associated mainly with adolescence and corresponds with mental maturity. Childhood, during which the psyche of a child is still developing, should be a time of joy, freedom and lack of stress. Meanwhile, according to estimates of the World Health Organization (WHO) from 2005, as many as 20% of children and teenagers suffer from various types of mental disorders and account for a third of deaths among teenagers by

¹⁶ The verdict of the Constitutional Tribunal as of 22 November 2016 referring to the consistency with the Constitution of the prohibition to conclude a marriage by mentally ill spouses, ref. no: K 13/15, LEX nr 2152312; *vide* CZUBALA, M., Gloss to the verdict of the Constitutional Tribunal as of 22 November 2016, K 13/15, *Attorney of Law*, 2018/3 (16), 169-193; SZWED, M., The right of psychic or intellectual disability persons to conclude a marriage – comments on the background to the verdict of CT referring to the case ref. no: K 13/15, *Quarterly Magazine on Human Rights*, 2016/3–4(19–20), Helsinki Foundation of Human Rights, 45-51; PUZYŃSKI, S., Mental illness – problems with definition and its position in diagnostics and legal regulations, *Polish Psychiatry*, 2007/3(41), 304-305; KLUCZYŃSKA, S., Mental health – selected definitions and explanatory concept, in: SOKOŁOWSKA, E., et. al, Mental health of young adults. Selected issues, Diffin Publishing House, Warsaw 2015, 20-27; DOMAŃSKI, M., The term of mental illness in: Relative prohibitions of marriage, Wolters Kluwer Publishing House, Warsaw 2013, 220.

¹⁷ The Act as of 19 August 1994 on protection of mental health (Journal of Laws as of 2014, no 111, pos. 535 with later amendments).

reason of suicide¹⁸. In Poland, there has also been an increase in the scale of the disturbing phenomenon of suicides committed by adolescents, which at the end of 2017 has accounted for nearly 20% of their deaths¹⁹. It places Poland in the second place in terms of the number of suicides of children and teenagers under 19 among all European Union countries²⁰. Contrary to popular opinions, various types of mental disorders may appear during childhood in the form of massive developmental disorders, e.g. Asperger's syndrome, childhood autism, etc. At the same time first signs of symptoms of serious mental illnesses specific to adulthood may appear, e.g. schizophrenia, affective bipolar disorder, depression, eating disorders, etc.²¹.

In this respect Polish law provides for many legal institutions aiming at supporting children and their parents. One of such institutions is partial incapacitation of a child below the age of 13. If an incapacitated child is under parental custody, the parents of such a child are subject to the same limitations as a guardian. The court supervises the actions of such parents, may give them recommendations and demand explanations from them. If they perform their duties wrongfully, the court may correct their conduct with appropriate decisions and even impose fines on parents acting to the detriment of children under their supervision. Moreover, parents are required to obtain the court's permission in all material issues concerning such a child. They are also subject to duties connected with the proper management of the child's property, for example: inventory making, depositing the

¹⁸ Child and adolescent mental health policies and plans. WHO Bulletin 2005, in: NAMYSŁOWSKA, I., Mental Health of children and teenagers in Poland – the status of development psychiatric care and tasks for the future, *Progress in Medical Sciences*, 2013/1(26), 4-9,

¹⁹ Statistical analysis: Demographic situation of Poland to 2018. Creation and breakdown of a families, Main Statistical Office, Warsaw 2019, from the website: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/sytuacja-demograficzna-polski-do-2018-roku-tworzenie-i-rozpad-rodzin,33,2.html> (date of download: 11/01/2020).

²⁰ SAJKOWSKA, M. (ed.), Children do matter 2017. Report on threats of safety and development of children in Poland. Foundation named „We give children strength”, *Quarterly "Harmed Child. Theory, research and practice"*, 2017/1(16).

²¹ SŁOPIEŃ, A., WOJCIECHOWSKA, A., PYTLIŃSKA, N., Disorders with autism spectrum, in: GMITROWICZ, A. (ed.), JANAS-KOZIK, M. (ed.), Mental disorders of children and teenagers, Medical Tribune Poland, Warsaw 2018, 36-46; JAKLEWICZ H., Complex development disorders. Children's autism, in: NAMYSŁOWSKA, I. (ed.), Psychiatry of children and teenagers, PZWL Doctor's Publishing House, Warsaw 2004, 120; JAKLEWICZ, H., Complex development disorders. Asperger syndrome, in: NAMYSŁOWSKA, I. (ed.), PSYCHIATRY of children and teenagers, PZWL Doctor's Publishing House, Warsaw 2004, 135; RABE-JABLONSKA, J., Affective disorders in case of children and teenagers. Affective bipolar disease, in: NAMYSŁOWSKA, I. (ed.), Psychiatry of children and teenagers, PZWL Doctor's Publishing House, Warsaw 2004, 370; ROLA, J., Depression in case of children, Special Pedagogics Publishing House, Warsaw 2001, 11; BOMBA, J., Youth depression, in: NAMYSŁOWSKA, I. (ed.), Psychiatry of children and teenagers, PZWL Doctor's Publishing House, Warsaw 2004, 266-269; RAJEWSKI, A., Eating disorders, in: NAMYSŁOWSKA, I. (ed.), Psychiatry of children and teenagers, PZWL Doctor's Publishing House, Warsaw 2004, 276-298.

child's money with a bank, or submitting statements and reports connected with property management.

Another institution of family law established to protect a mentally ill child is the extension of the deadline for initiating court proceedings aimed at determining family ties, for example establishing fatherhood or motherhood.

Apart from that, in extreme cases, when the well-being of a mentally ill child is endangered, there is a possibility to place such a child with a so-called "professional foster family", which is qualified to take care of handicapped children, alternatively in various kinds of facilities providing nursing-care and medical treatment.

The second part of the analysis concerns mentally ill adults who function within their families. The majority of institutions of Polish family law concern adulthood, among which one should list the above-mentioned prohibition of concluding a marriage by mentally ill persons or the institution of annulment of a marriage if it has been concluded despite that prohibition. Furthermore, the Code calls any act of marriage concluded with a defect in declaration of intent due to a state of unconsciousness as null and void. The main purpose of those institutions is to safeguard the marriage and the family.

If a mental illness appears in one of the spouses after concluding marriage, the illness poses a threat to marriage stability and ultimately may lead to its breakdown. In this context it is necessary to evaluate if the illness may be regarded as a cause of breakdown, and if the fault may be attributable to the affected spouse. The Polish legislator has foreseen legal institutions, which – if subject to specific interpretation by courts – could protect the interests of mentally ill spouses. For example, a court could refuse to grant a divorce if it is contrary to the principles of social coexistence or to the welfare of minor children. Therefore, a divorce could be judged negatively in the moral dimension, due to the fact that spouses share the obligation of mutual assistance, especially if one of them suffers from an illness. Similarly, the mental illness of a spouse cannot be the basis for recognizing guilt on their part in the breakdown of marital life, especially if they have neglected marital obligations due to lack of conscious decision-making. However, in a hypothetical situation, in which a spouse's symptoms are remitting, but the spouse intentionally refuses to take the prescribed medications, or withdraws from treatment, then such conduct may be considered by the court as a manifestation of that spouse's guilt²².

Many legal institutions also aim to protect the family's property, in case of reckless commitments made by the mentally ill spouse or in the risk of

²² OGRODNIK-KALITA, A., Alcohol addiction as the cause of marital breakdown, John Paul II Catholic University of Lublin, Lublin 2016, 71-76; IGNACZEWSKI, J. (ed.), Divorce and separation. Court Thematic Commentaries, C.H. Beck Publishing House, Warsaw 2014, 78; KARCZ, M, Spouse's illness as the cause of divorce, *Legal Bulletin*, 2014/22, 2; KRZEMIŃSKI, Z., Divorce – commentary on the regulations, Zakamycze Publishing Office, Cracow 2004, 53.

squandering that property. Some examples of such institutions are: the possibility to annul contracts concluded by the mentally ill spouse, depriving such a spouse of the right to manage common property independently, the right to express an objection by the other spouse to a planned act with respect to family property.

Another group of institutions relevant with respect to manifests of mental illnesses during adulthood concerns exercising custody by mentally ill parents. To protect the children it has been stipulated, that if a mentally ill parent, exercises parental custody wrongfully or behaves in a way that endangers the well-being of a child, the possibility arises to suspend and in extreme cases deprive such parents of parental custody, as well as to limit or deprive them of the right to stay in touch with the child. However, a the incidence of a mental illness of parent by itself is insufficient to apply those institutions and a court intervention will only be justified if the well-being of a child is endangered. An emphasis should be placed on the fact that a disability, also one caused by a mental illness, cannot become a reason for unlawful separation of a child from their parents, and that a relevant prohibition has also been included in the UN Convention of the Rights of Disabled Persons.

The third part of the analysis concerns the legal situation of elderly persons suffering from mental disorders. The demographic aging of Europe's population and highly developed countries in general is a global process, which may be result in serious problems not only of economic nature, but also related to the necessity of providing care and support to increasing numbers of elderly people. According to research carried out in 2011, 11% of the world's population constitutes the elderly (i.e. aged 60 and over), and it is estimated that by 2050 1 in 5 inhabitants of the Earth will be in this group²³. Also for Poland, demographic changes will be particularly severe, as according to forecasts from one of the youngest societies of the European Union, by 2060 it will become one of the oldest²⁴. Apart from diseases most common in the case of younger people, disorders typical to seniors are: senile dementia, Parkinson's or Alzheimer's disease.²⁵

²³ ŁOBODZIŃSKA, A., Ageing populations – a challenge for sustainable development, *Geographic Works*, 2016/144, 127-142; SZUKALSKI P., KALUŻA-KOPIAS D. (ed.), *Ageing of the population. Between demography and social politics*, Publishing House of University of Łódź, Łódź 2013; DRAGAN, A., *Aging of the Polish society and its effects*, Senate Chancellery, Warsaw 2011; CZEKANOWSKI, P., *Social aspects of an aging society in Poland*, Publishing House of University of Gdańsk, Gdańsk 2012; ADAMCZYK M., *The aging of the Polish society as a challenge for sustainable development*, *Scientific Papers of Silesian University of Technology*, 2017/106, 106-113.

²⁴ OKÓLSKI, M., Demographic challenges of Europe and Poland, *Sociologic Studies*, 2010/4, 37-78.

²⁵ More about kinds of mental illnesses typical of old age, can be found in: BILIKIEWICZ, A., PARNOWSKI, T., *Aging and mental disorders in old age*, in: BILIKIEWICZ, A. (ed.), *Psychiatrii. Coursebook for medical students*, PZWL Doctor's Publishing House, Warsaw 2006, 527-578; KRZYŻOWSKI, J., *Psychogeriatry*, Medyk Publishing House, Warsaw 2004; KRZYMIŃSKI, S. (ed.), *Mental disorders in the senior years*, PZWL Doctor's Publishing House, Warsaw 1993; CYBULSKI, M. (ed.) et al., *Psychogeriatry*, PZWL Doctor's Publishing House, Warsaw 2017; HEITZMAN, J. (ed.), *Geriatrics in psychiatry*, Termedia

Polish law provides various forms of support for the elderly, among which one should mention provision of nursing-care services and placement in social care homes, should round-the-clock care be required and prove impossible to provide by other family members²⁶. Unfortunately, the execution of those provisions encounters many country-specific and budget-dependent difficulties. Furthermore, a mental illness of an elderly person may become the reason for applying the institution of annulment of the last will, if it was drawn in a state excluding conscious decision-making and expression of intent²⁷.

Polish law fails to provide however an adequate level of protection to families, who face violent or aggressive behavior from family members troubled by mental illnesses. According to the requirements of the Mental Health Protection Act, admitting a mentally ill person to a psychiatric hospital without their consent is allowed only in strictly defined cases, in particular when they directly threaten their own life or the life or health of other people. During their stay in the hospital, the ill may only be treated with the necessary remedies, sufficient to cure the causes of hospitalization²⁸. This poses a serious threat to the integrity of the family.

The defectiveness of this regulation lies in the fact that admission to a psychiatric hospital is a measure of last resort of temporary nature, which is intended only to mitigate inappropriate behaviors undertaken by the mentally ill, and not intended nor designed to permanently treat the source of such behaviors. These actions are not long-term and do not restore mental health, which makes it extremely likely that

Medical Publishing House, Poznań 2018; PITT, B., Psychogeriatry. Introduction to old age psychiatry, National Institute of Medical Publishing, Warsaw 1986.

²⁶ KILIAN M., CZECH, J., Family Nursing Homes as an alternative form of institutional care for the elderly, *Social Work*, 2012/4, 39-56;

²⁷ ŚMIAŁEK, P., Defects of the declaration of intent and the validity of the will, *Quarterly of the National School of Judiciary and Public Prosecution*, 2019/3 (35), 65-80; WIERCIŃSKI, J., The lack of consciousness or freedom of drawing up the will”, LexisNexis Publishing House, Warsaw 2010; SKUPIEŃ, E., KOWANETZ, M., Psychiatric-psychological opinions in cases of declaration of will invalidation with emphasis on assessment of discretion, *Archives of Forensic Medicine and Criminology*, 2008/58, 37-42.

²⁸ ANDRZEJEWSKI, M., The foster care for children of mentally disturbed parents, in: ANDRZEJEWSKI, M. (ed.), Status of minors - foster care, contacts, adoption, Institute of Legal Sciences Polish Academy of Science (INP PAN) Publishing House, Warsaw 2020, 38-43; More about the issue of compulsory admission to a psychiatric hospital without the consent of the patient, can be found in: CZUBALA, M., The compulsory psychiatric treatment in the light of the Convention UN on the Rights of Persons with Disabilities, *Legal, Economic and Sociological Movement*, 2018/3(80), 137-148; SZWED, M., The compulsory placement in a psychiatric facility in the light of modern standards of human rights protection, Wolters Kluwer Publishing House, Warsaw 2020; PAŁDYNA, T., The court practice in the application of selected legal institutions included in the Mental Health Protection Act, Institute of Justice, Warsaw 2015; KMIĘCIAK, B., The compulsion in psychiatry - between the common and the individual good, in: KMIĘCIAK, B. (ed.), *Legal regulations in the mental health care system*, Wolters Kluwer Publishing House, Warsaw 2019, 39-58; GOLONKA, A., The issue of consent to treatment expressed by a person with mental disorders, *Military Legal Review*, 2013/2, 106-122; CHELMOWSKA, P., The compulsory hospital treatment of mentally ill persons - a few remarks on the background of the Mental Health Protection Act, *Student Scientific Papers*, 2017/34(20), 17-35.

such dangerous behavior will recur. After leaving the psychiatric hospital, the mentally disturbed family member may therefore continue to pose a threat to the entire family²⁹.

Taking into account that binding provisions of Polish law do not seem to provide an adequate level of protection for families of persons troubled by mental illnesses, it is necessary to further evaluate legal initiatives intended to improve their positions. Different measures may be proposed, whereby some advocate to grant courts wider scopes of competences, allowing judicial bodies to direct individuals for psychiatric examinations, and after diagnosing mental illnesses, to impose compulsory treatment³⁰.

An investigation into the provisions of Polish family and guardianship law proves that there exist many legal institutions aiming to provide legal protection to both mentally ill persons and their families. The legal system is still constantly evolving and without any doubt there are still many legal issues, which need to be addressed and corrected in the future. In my view, radical measures aimed at abolishing legal institutions that with greater or lesser success attempted to weigh the interests of the mentally ill and members of their families, such as incapacitation, pose a risk to high to take. The essence of that problem lies in maintaining that proper balance, and to ensure that the rights are granted in the wildest possible scope, with no harm to the rights of the family members.

²⁹ GALECKI, P., BOBIŃSKA, K., EICHSTAEDT, K., The Mental Health Protection Act. Commentary, art. 33, LEX/el. 2016, no 4; DĄBROWSKI, S., PIETRZYKOWSKI, J., The Mental Health Protection Act. Commentary, Institute of Psychiatry and Neurology, Warsaw 1997, 168–170.

³⁰ ANDRZEJEWSKI, M., The foster care for children of mentally disturbed parents, in: ANDRZEJEWSKI, M. (ed.), Status of minors - foster care, contacts, adoption, Institute of Legal Sciences Polish Academy of Science (INP PAN) Publishing House, Warsaw 2020, 38–43; SZYMALA, K., The influence of the family on the treatment of a person with mental disorders, in: TKACZUK, M. (ed.), JAWORSKA-STANKIEWICZ, R. (ed.), Family in legal sciences. Collection of studies, Publishing House of the Faculty of Law and Administration of the University of Szczecin (WPiA USz.), Szczecin 2012, 49–86.

Bibliography

ADAMCZYK M., The aging of the Polish society as a challenge for sustainable development, *Scientific Papers of Silesian University of Technology*, 2017/106.

ANDRZEJEWSKI, M., The foster care for children of mentally disturbed parents, in: ANDRZEJEWSKI, M. (ed.), Status of minors - foster care, contacts, adoption, Institute of Legal Sciences Polish Academy of Science (INP PAN) Publishing House, Warsaw 2020.

BILIKIEWICZ, A., PARNOWSKI, T., Aging and mental disorders in old age, in: BILIKIEWICZ, A. (ed.), Psychiatry. Coursebook for medical students, PZWL Doctor's Publishing House, Warsaw 2006.

BOMBA, J., Youth depression, in: NAMYSŁOWSKA, I. (ed.), Psychiatry of children and teenagers, PZWL Doctor's Publishing House, Warsaw 2004.

CHELMOWSKA, P., The compulsory hospital treatment of mentally ill persons - a few remarks on the background of the Mental Health Protection Act, Student Scientific Papers, *Student Scientific Papers*, 2017/34(20).

CYBULSKI, M. (ed.) et. al., Psychogeriatry, PZWL Doctor's Publishing House, Warsaw 2017.

CYNKIER, P., Psychic barriers in concluding a marriage – court and psychiatrist's opinions. Part I, *Polish Psychiatry*, 2018/103.

CZEKANOWSKI, P., Social aspects of an aging society in Poland, Publishing House of University of Gdańsk, Gdańsk 2012.

CZUBALA, M., Gloss to the verdict of the Constitutional Tribunal as of 22 November 2016, K 13/15, *Attorney of Law*, 2018/3 (16).

CZUBALA, M., The compulsory psychiatric treatment in the light of the Convention UN on the Rights of Persons with Disabilities, *Legal, Economic and Sociological Movement*, 2018/3(80).

DABROWSKI, S., PIETRZYKOWSKI, J., The Mental Health Protection Act. Commentary, Institute of Psychiatry and Neurology, Warsaw 1997.

DOMAŃSKI M., Contracting marriage by persons with intellectual and mental disabilities according to Polish law and the Convention on the rights of persons with disabilities, *Legal Studies*, 2013/2(194).

DOMAŃSKI, M., Incapacitation under Polish law and selected standards of international human rights protection, *Law in Action. Civil Cases*, 2014/17.

DOMAŃSKI, M., The term of mental illness in: Relative prohibitions of marriage, Wolters Kluwer Publishing House, Warsaw 2013.

- DRAGAN, A., Aging of the Polish society and its effects, Senate Chancellery, Warsaw 2011.
- GALECKI, P., BOBIŃSKA, K., EICHSTAEDT, K., The Mental Health Protection Act. Commentary, LEX/el. 2016.
- GOLONKA, A., The issue of consent to treatment expressed by a person with mental disorders, *Military Legal Review*, 2013/2.
- HEITZMAN, J. (ed.), Geriatrics in psychiatry, Termedia Medical Publishing House, Poznań 2018; PITT, B., Psychogeriatry. Introduction to old age psychiatry, National Institute of Medical Publishing, Warsaw 1986.
- IGNACZEWSKI, J. (ed.), Divorce and separation. Court Thematic Commentaries, C.H. Beck Publishing House, Warsaw 2014.
- JAKLEWICZ H., Complex development disorders. Children's autism, in: NAMYSŁOWSKA, I. (ed.), Psychiatry of children and teenagers, PZWL Doctor's Publishing House, Warsaw 2004.
- JASTRZĘBSKA, A., Indications according to which the qualification to the appropriate degrees of disability takes place, 29th August 2003, www.niepelnospawni.pl/ledge/x/4892 (date of download: 12.04.2018).
- KARCZ, M., Spouse's illness as the cause of divorce, *Legal Bulletin*, 2014/22.
- KAWCZYŃSKA-BUTRYM, Z., Family and health sociology, *Annual Articles of Family Sociology*, 1990/2.
- KILIAN M., CZECH, J., Family Nursing Homes as an alternative form of institutional care for the elderly, *Social Work*, 2012/4.
- KLUCZYŃSKA, S., Mental health – selected definitions and explanatory concept, in: SOKOŁOWSKA, E., et. al, Mental health of young adults. Selected issues, Diffin Publishing House, Warsaw 2015.
- KMIECIAK, B., The compulsion in psychiatry - between the common and the individual good, in: KMIECIAK, B. (ed.), Legal regulations in the mental health care system, Wolters Kluwer Publishing House, Warsaw 2019.
- KOCIUCKI, L., Legal capacity of adults and its limitations, C.H. Beck Publishing House, Warsaw 2011.
- KOCIUCKI L., Problems of implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities in the Polish civil law, *Legal Studies*, 2013/2(194).
- KRZEMIŃSKI, Z., Divorce – commentary on the regulations, Zakamycze Publishing Office, Cracow 2004.
- KRZYŻOWSKI, J., Psychogeriatry, Medyk Publishing House, Warsaw 2004; KRZYMIŃSKI, S. (ed.), Mental disorders in the senior years, PZWL Doctor's Publishing House, Warsaw 1993.

ŁOBODZIŃSKA, A., Ageing populations – a challenge for sustainable development, *Geographic Works*, 2016/144.

MRÓZ, D., The Critical approach to the postulate to abolish incapacitation in the context of harmonization of Polish civil law with the Convention UN on the Rights of Persons with Disabilities, *Acta Iuris Stetinensis*, 2018/4(24).

NAMYSŁOWSKA, I., Mental Health of children and teenagers in Poland – the status of development psychiatric care and tasks for the future, *Progress in Medical Sciences*, 2013/1(26).

OGRODNIK-KALITA, A., Alcohol addiction as the cause of marital breakdown, John Paul II Catholic University of Lublin, Lublin 2016-

OKÓLSKI, M., Demographic challenges of Europe and Poland, *Sociologic Studies*, 2010/4.

PALDYNA, T., The court practice in the application of selected legal institutions included in the Mental Health Protection Act, Institute of Justice, Warsaw 2015.

PILARZ, Ł., The future of incapacitation in Poland – due to background of the requirements of international law, *Kortowski Legal Reviews*, 2016/2.

PRZYWARKA, I., Family in the face of illness. The Impact of the mental disease on functioning of family in a big city (on the example of Chorzów), Family Life – makro- and microstructural conditions, *Annual Articles of Family Sociology*, 2002/14.

PUŻYŃSKI, S., Mental illness – problems with definition and its position in diagnostics and legal regulations, *Polish Psychiatry*, 2007/3(41).

RABE-JABŁOŃSKA, J., Affective disorders in case of children and teenagers. Affective bipolar disease, in: NAMYSŁOWSKA, I. (ed.), *Psychiatry of children and teenagers*, PZWL Doctor's Publishing House, Warsaw 2004.

RADLIŃSKA, I., BAŻYDŁO, M., KARAKIEWICZ, B., The rights of persons with disabilities in Poland, *Journal of Public Health, Nursing and Medical Rescue*, 2014/4.

RAJEWSKI, A., Eating disorders, in: NAMYSŁOWSKA, I. (ed.), *Psychiatry of children and teenagers*, PZWL Doctor's Publishing House, Warsaw 2004.

ROLA, J., Depression in case of children, Special Pedagogics Publishing House, Warsaw 2001.

SAJKOWSKA, M. (ed.), Children do matter 2017. Report on threats of safety and development of children in Poland. Foundation named „We give children strength”, *Quarterly "Harmed Child. Theory, research and practice"*, 2017/1.

SEKOWSKA-KOZŁOWSKA, K., The international monitoring mechanism of the convention on the rights of persons with disabilities, *Legal Studies*, 2013/2 (194).

SKUPIEŃ, E., KOWANETZ, M., Psychiatric-psychological opinions in cases of declaration of will invalidation with emphasis on assessment of discretion, *Archives of Forensic Medicine and Criminology*, 2008/58.

SŁOPIEŃ, A., WOJCIECHOWSKA, A., PYTLIŃSKA, N., Disorders with autism spectrum, in: GMTROWICZ, A. (ed.), JANAS-KOZIK, M. (ed.), *Mental disorders of children and teenagers*, Medical Tribune Poland, Warsaw 2018.

SZUKALSKI P., KALUŻA-KOPIAS D. (ed.), *Ageing of the population. Between demography and social politics*, Publishing House of University of Łódź, Łódź 2013.

SZWED, M., *The compulsory placement in a psychiatric facility in the light of modern standards of human rights protection*, Wolters Kluwer Publishing House, Warsaw 2020.

SZWED, M., The right of psychic or intellectual disability persons to conclude a marriage – comments on the background to the verdict of CT referring to the case ref. no: K 13/15, *Quarterly Magazine on Human Rights*, 2016/3–4(19–20), Helsinki Foundation of Human Rights.

SZYMAŁA, K., The influence of the family on the treatment of a person with mental disorders, in: TKACZUK, M. (ed.), JAWORSKA-STANKIEWICZ, R. (ed.), *Family in legal sciences. Collection of studies*, Publishing House of the Faculty of Law and Administration of the University of Szczecin (WPiA USz.), Szczecin 2012.

ŚMIAŁEK, P., Defects of the declaration of will and the validity of the testimony, *Quarterly of the National School of Judiciary and Public Prosecution*, 2019/3 (35).

WIERCIŃSKI, J., *The lack of consciousness or freedom of drawing up the will*”, LexisNexis Publishing House, Warsaw 2010.

WOŹNIAK, M., Prohibition of concluding marriages by persons affected with mental disease or mental deficiency, *Kortowski Legal Reviews*, 2016/2.

ZIMA, M., Incapacitation persons with intellectual disabilities in the light of Constitution of the Republic of Poland and the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, in: *Study of the necessity of the ratification the Convention on the Rights of Persons with Disabilities by the Republic of Poland*, Łódź 2010.

ZIMA-PARJASZEWSKA, M., Article 12 of the Convention UN on the Rights of Persons with Disabilities and incapacitation in Poland, *Legal Studies*, 2013/2(194).

ZIMA-PARJASZEWSKA, M., *Incapacitation in the light of Constitution of the Republic of Poland and the Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, Polish Association Antidiscriminatory Law.

The Act as of 25th February 1964 Code of Family and Guardianship Law (Journal of Laws as of 1964, no 9, pos. 59 with later amendments).

The Act as of 23rd April 1964 Civil Code (Journal of Laws as of 1964, no 16 pos. 93 with later amendments).

The Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) by General Assembly of United Nations as of 13th December 2006.

The Act as of 5th January 2011 Electoral Code (Journal of Laws as of 2011, no 21, pos.112 with later amendments).

The Act as of 19th August 2011 on sign language and others means of communication (Journal of Laws as of 2011, no 209, pos. 1243 with later amendments).

The Act as of 21st November 2008 on the amendment of the act on professional and social rehabilitation and employment of disabled people, the act on taxes and local charges and the act on safety of food and eating (Journal of Laws as of 2008, no 223, pos. 1463).

The Act as of 19th August 1994 on protection of mental health (Journal of Laws as of 2014, no 111, pos. 535 with later amendments).

OROSZ FLÓRA*

A szociális farm modelljének értelmezése

Absztrakt: Jelen tanulmány kutatási területem egy főpillérét, a szociális farm modell(ek) fogalmának meghatározását, valamint rendszertani elhelyezését taglalja. Sokak számára még mindig egy ismeretlen fogalomról, modellről van szó, sokan összekeverik a szociális szövetkezettel, arról nem is beszélve, hogy nehezen vagy nem tudják megkülönböztetni más zöld gondozási modellektől, így a kutatás nélkülözhetetlen részét képi a definíció és rendszerezés. A hazai definíció mellett a tanulmány ismerteti a külföldi példák meghatározását is. Mindez átfogó és átláthatóbb képet ad a szociális farm modellek világáról.

Kulcsszavak: szociális farm, szociális mezőgazdaság, multifunkcionális mezőgazdaság, hátrányos helyzetű személyek

Abstract: This study discusses one of the main pillars of my research topic, the concept of social farm model(s) and the system of it (them). For many social farm is still an unknown concept, many confuse it with social cooperative, moreover, it is difficult to differentiate social farm from other green care models. Therefore, definition and the determination of its system are necessary within my research. In addition to the national concept, the study examines the definition of foreign examples. All of it provides a comprehensive and transparent picture of social farm models.

Keywords: social farm, social agriculture, multifunctional agriculture, disabled people

DOI: 10.46942/SIDM.2021.2.131-148

Bevezetés

A szociális farm fogalma hazánkban sokak számára még mindig ismeretlen fogalom, annak ellenére, hogy már több mint 10 éve léteznek szociális farmok, Európa más országaiban pedig ennél messzebbre nyúlnak vissza a modell gyökerei. A szociális farm modellje az innovatív, multifunkcionális mezőgazdasági megoldások megfelelő alternatívájának tekintendő, amely a zöld környezethez „visszatérve”, annak előnyeit ki- és felhasználva karolja fel a mentális betegséggel, testi fogyatékossággal, hátrányos helyzettel, illetve más problémával küzdőket, akik

* dr. Orosz Flóra, doktorjelölt, Miskolci Egyetem, Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola, Témavezető: Prof. Dr. Csák Csilla, egyetemi tanár

önállóan nem képesek sorsukon, helyzetükön javítani, és így segítségre szorulnak. Opcionális modellként szolgál a társadalomban ott, ahol az állami egészségügyi és szociális szolgáltatás nem létezik vagy nem megfelelő.¹ Sajátos módon a farm az egészséges emberek számára is hasznos lehetőségeket kínál, akiknek a farm ismeretszerzést, képzést nyújt mezőgazdasági munkák végzése által, valamint segítségükre van a vidéki élet (újra)felfedezésében. A szociális farm modellje tehát valódi társadalmi és gazdasági jelentőséggel bír. Társadalmi súlyát az adja, hogy társadalmunk nagy hányadát érintő problémát, a hátrányos helyzetben élők mentális körülményeit és foglalkoztatási lehetőségeit javítja. Gazdasági fontossága pedig abban rejlik, hogy a célcsoporti kör tagjai mezőgazdasági tevékenységeket végeznek a farmon, amely tevékenységek által egyben foglalkoztatásuk is megvalósul.

Az alapkövet maga a farm képzi, amely biztosítja a farm szolgáltatásait igénybe vevőknek a biztosságot, helyreállító zöld környezetben való készségfejlesztést, rehabilitációt és integrációt.² A szociális farm azonban több vonatkozásban is túllép a hagyományos gazdaságokon. Kiszélesíti, elmélyíti, és új alapokra helyezi tevékenységeit, kapcsolatrendszerét. A mezőgazdasági tevékenységeken kívül számos más funkciókra, nevezetesen társadalmi, szociális és ökológiai funkciókra is kiterjed szerepe. Így pl. munkát ad, integrálja a hátrányos helyzetűeket (szociális és foglalkoztatási szempontból), egyben hagyományokat őriz, gondozza a vidéki tájat, stb.

A tanulmányban a szociális farm hazai definiálását, illetve más európai ország által meghatározott fogalmat ismertetem, majd arra teszek kísérletet, hogy bemutassam a szociális farm modelljének rendszerbeli elhelyezést. A tanulmány leíró, elemző jellegű jogtudományi módszerekkel elemzi a vizsgálni kívánt agrárjogi területet.

A szociális farm fogalma

A szociális farm fogalmának hazai értelmezése

Hazánkban a 2000-es évek elején jelent meg a szociális farm modellje alulról építkező, jogszabályi keret nélküli kezdeményezésként. A modell újszerűsége révén megfelelő elnevezést kellett találni a szakértőknek. A fogalomalkotás során több lehetséges elnevezés is felmerült, nevezetesen „szociális farm”, „társadalmi farm”,

¹ LANFRANCHI, M. et al.: Agriculture and the social farm: Expression of the multifunctional model of agriculture as a solution to the economic crisis in rural areas. *Bulgarian Journal of Agriculture*, 2015/4, 711.

² DR. RÁCZ J. – HAYES. M. – KAJNER P.: A Szociális Farmok Kialakításának Elméleti Alapjai. In: KAJNER P. – JAKUBINYI L. (szerk.): *Szociális Farmok Létrehozása Magyarországon*. Miskolc: Szimbiózis Alapítvány, 2015, 22.

„közösségi farm” és az „impakt farm” elnevezés. A szakértők igyekeztek olyan fogalmat választani, ami megfelelően tükrözi a farm hazai jellemzőit, jelentőségét. Nem könnyítette meg a helyzetet az a tény, hogy más országok hasonló modelljei esetében nem létezik egységes fogalomhasználat, a „social farming” (szociális farmszolgáltatás), „care farming” (gondoskodós farmszolgáltatás) elnevezés mellett a „farming for health” (egészségpromóciós farm) és a „green care” (zöld gondoskodás) kifejezés is ismert. A hazai szakértői csoport végül a „szociális farm” megnevezést vélte a legmegfelelőbbnek, így a modell jellemzőit megvalósító kezdeményezéseket egységesen szociális farmként nevezzük hazánkban.³ Mivel a szociális farm működése tekintetében a folyamatnak, azaz a farm által nyújtott szolgáltatásnak van meghatározó szerepe, így érdemes és célszerűbb lehet inkább szociális farmszolgáltatásként említeni, hogy a laikus emberek is helyszín (farm) helyett magára a folyamatra koncentráljanak.⁴

A szociális farm kifejezés tekintetében megjegyzést érdemel, hogy bár az jól kifejezi a farm lényegét, annak hallatán sokan tévesen a szociális szövetkezetre asszociálnak – emiatt talán szerencsésebb lett volna a szociális szó helyett egy másik szót választani, azonban a szakértők választása erre a kifejezésre esett, így ezt használjuk hazánkban. E két fogalom ellenben nem szinonimái egymásnak. Az elhatárolás a tudomány feladata, melynek ismertetését e tanulmány keretében elvégezzük.

Közös jellemezőként néhány ismérvt nevezhetők meg. Egyrészt, mind a szociális farm, mind a szociális szövetkezet hátrányos helyzetű személyeket céloz meg, célja ezeknek a személyeknek a felkarolása; másodsorban jelentős foglalkoztatást ösztönző szerepük van e személyi kör szociális helyzetének javítása érdekében; harmadrészt az előző két jellemző alapján megállapítható hogy működésük szociális céllal történik; végül mindkettő a szociális gazdaság keretében helyezhető el. A szociális farm és a szociális szövetkezet működése, szervezeti keretei azonban eltérnek egymástól.

A gazdasági kooperáció személyegyesítő formájának jellemző megnyilvánulási formája a szövetkezetek, melyek azonos szövetkezeti alapelveken és értékeken alapulnak, amelyek mentén különféle szövetkezeti típusok alakultak ki azok eltérő céljai és tevékenységi köre révén. A szociális szövetkezet is egy szövetkezeti típus, még hozzá speciális típus, melyet a szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény (a továbbiakban: Szöv. tv.) vezetett be a munkaerőpiacon tett sikertelen kiterjesztési kísérletekre⁵ válaszként. Ez a szövetkezeti típus a (tartós) munkanélküliek és a

³ JAKUBINYI L.: A szociális farm fogalma és típusai. In: KAJNER P.– JAKUBINYI L. (szerk.): *Szociális farmok létrehozása Magyarországon. Miskolc: Szimbiózis Alapítvány, 2015, 28.*

⁴ DR. RÁCZ J. – HAYES, M. – KAJNER P.: i. m. 22.

⁵ A rendszerváltást követően több intézkedést foganatosítottak a munkanélküliek arányának csökkentésére: munkaerő-átcsoportosítás, átképzési programok, munkaerő arányosabb térbeli elosztása.

szociálisan hátrányos helyzetű emberek számának csökkentését, illetve ezen célcsoportot kör társadalmi és munkaerő-piaci integrációját hivatott biztosítani. Tehát fontos szerepet vállal a foglalkoztatáspolitikai terén. A kizárólag profitszerzésre törekvő gazdasági társaságokkal szemben a szociális szövetkezet bevételszerző célja mellett nagy hangsúlyt fektet a tagok társadalmi, szociális helyzetének előmozdítására, a humanitárius munkakörülmények biztosítására, a közösségi értékrend teljesülésére, az integrációra és a kiszámítható jövedelemre. Ezen rendelkezések és célkitűzések megjelennek az Szöv. tv.-ben meghatározott fogalomban,⁶ miszerint a szociális szövetkezet célja, hogy munkalehetőséget biztosítson a hátrányos helyzetben lévő tagjainak, valamint más módon javítsa szociális helyzetüket.

Alapvetően olyan gazdálkodó szervezetnek tekinthető ez a szövetkezeti típus, amely ötvözi a gazdasági társaságok és a társadalmi szervezetek előnyeit, mivel kiszolgáltatott helyzetben lévő emberek számára biztosít munkalehetőséget, és olyan igényeket elégít ki, melyet a piacgazdaság nem tud felvállalni vagy nem vállal fel. Tevékenysége irányulhat például a háztartásban ellátandó munkák helyettesítésére; személyi, szociális, oktatási és kulturális szolgáltatások végzésére; kisipari szolgáltatásokra; termelési, feldolgozó, értékesítési, beszerzési tevékenységekre.⁷Döntően azonban a szolgáltatási és ipari szektorban működnek szociális szövetkezetek, és csak kisebb részben a mezőgazdaságban és a kereskedelemben.⁸

A szociális szövetkezet további speciális jellemzőiként említendő az önkormányzati tagság, és a tagi munkavégzés. A Szöv. tv. kivételesen írja elő ennél a szövetkezeti típusnál, hogy a természetes személy tagokon kívül legalább egy önkormányzatnak, vagy nemzetiségi önkormányzatnak, vagy ezek társulásának, illetve karitatív tevékenységet végző közhasznú szervezetnek is kötelezően szerepelnie kell a tagok között.⁹Ez a rendelkezés azt a célt szolgálja, hogy foglalkoztató szerepét minél hatékonyabban betölthesse a szövetkezet. A tagi munkavégzés¹⁰ a személyes közreműködés sajátos formája a szociális szövetkezetek vonatkozásában, ami 2013. március 1-jétől létezik, és amely a közös termelésben való, tagsági jogviszonyon alapuló közvetlen közreműködést jelent. Ebben az esetben a tag és a szövetkezet közötti munkavégzés egy sajátos, sui generis jogviszonyt hoz létre, amely kizárja minden más munkaviszony létesítését. Ezek a rendelkezések mindegy a közfoglalkoztatás alternatívájává teszik a szociális szövetkezetet, hiszen a felsorolt jogi személy tagok a közfoglalkoztatásban

Azonban ezek a lépések nem hozták meg a kívánt eredményeket. Erre a társadalmi-gazdasági helyzetre jelentett megoldást a szociális szövetkezet létrehozása.

⁶ A szociális szövetkezet célját a Szöv. tv. 14.§ (1) bekezdése határozza meg.

⁷ DR. PÁNTI I.: A szociális szövetkezetekről I. *Céghírnök*, 2011/7, 10.

⁸ NÉMETH L.: A szociális szövetkezetek jellemzői és tényszerű adatai. *Szövetkezés*, 2012/1-2, 142.

⁹ Szöv. tv. 15. § (1) bekezdés

¹⁰ Szöv. tv. 18. §

alapvető szerepet vállaló intézmények, a tagi munkavégzés pedig kifejezetten a regisztrált álláskeresőknek és a közfoglalkoztatottaknak van fenntartva.

A szociális szervezetet tehát egy jogilag szabályozott, önálló szervezeti forma, amely hátrányos helyzetű személyek foglalkoztatására koncentrál. Ezzel szemben a szociális farm modellje nem jelenik meg önálló szervezeti formaként, a jogi szabályozás számára ismeretlen fogalomról van szó. Ez egy összetett, multifunkcionális mezőgazdasági tevékenységi forma, amelyben a társadalmi funkció kerül előtérbe a gazdasági szereppel ellentétben. Míg a szociális szervezet célja a hátrányos helyzetű személyek foglalkoztatása, addig a szociális farm esetében a foglalkoztatás eszközként jelenik meg a különféle mezőgazdasági tevékenységek végzése során, ami a célcsoporti kör integrációjához, rehabilitációjához járul hozzá. Alapvetően a farm bármely szervezeti formában működtethető. Tehát nem a szervezeti formán van a hangsúly a szociális farm tekintetében, hanem azon, hogy ezt az elnevezést azok a szervezetek viselhetik, melyek megfelelnek a szociális farmszolgáltatás lényegének, jellemzőinek. A könnyebb összehasonlítás érdekében táblázatba foglalom a szociális szervezetet és szociális farm jellemzőit.

	Szabályozottság	Cél	Gazdasági-társadalmi funkció	Foglalkoztatás kérdése	Tagi munkavégzés
Szociális szervezet	2006. évi X. tv.	szociális célú működés, hátrányos helyzetű személyek felkarolása, foglalkoztatás ösztönzése	ötvözi a gazdasági társaságok és a társadalmi szervezetek előnyeit	cél	a személyes közreműködés sajátos formája
Szociális farm	–		a társadalmi funkció kerül előtérbe a gazdasági szereppel ellentétben	eszköz	–

A fogalom kiválasztását követően szükségesnek bizonyult a szociális farm modelljének pontos definiálása is, mit takar a fogalom, mit értünk szociális farm alatt hazánkban. A fogalom-meghatározásnál alapvető szempont volt az, hogy a modellt a tevékenység szabályozásának iránya és célja határozza meg. Ezért a szakértők a szociális farm fogalmának definiálásakor arra törekedtek, hogy a farm céljának megfelelő, széleskörű tevékenységi kört magában foglaló definíciót alkossanak meg. Ennek megfelelően a definíciónak célszerű volt meghatározni azt, hogy a tagok elsősorban mezőgazdasági termelő, feldolgozó, szolgáltató tevékenységet végeznek a farmon – melyek a gazdasági jelentőség mellett gyógyító

és fejlesztő hatással bírnak a résztvevők számára –, másodsorban kiegészítő tevékenységként pedig ismeretátadást és a mezőgazdasághoz kapcsolódó szemléletformálást biztosít a farm a társadalom szélesebb köre számára. Továbbá fontos volt megjelölni az alanyi kört is, akik igénybe veszik a szociális farmszolgáltatást, és akik számára segítséget nyújt a farm. Valamint nem jelenthetett mellékes szempontot az sem a fogalomalkotásnál, hogy a szociális farmok a szociális szolidaritás elvére épülve, kooperatív gazdálkodási formában működnek. Mindezt figyelembe véve, a meglévő hazai tapasztalatok alapján a szakértők az alábbi fogalmat alkották meg: „*A szociális és szolidáris elveknek megfelelően, a társadalmi és környezeti szemléletformálás érdekében működő kooperatív gazdálkodási forma, amely mezőgazdasági termelő, feldolgozó, szolgáltató tevékenységet végez hátrányos helyzetű személyek bevonásával; illetőleg mezőgazdasághoz kapcsolódó szemléletformáló kiegészítő tevékenységet végez a társadalom szélesebb köre számára.*”¹¹ A fogalom bizonyos elemei kiemelését és magyarázatot érdemelnek, azok alatt mit is kell érteni a farm vonatkozásában. A „szociális” kifejezés a társadalomban elfoglalt helyzettel kapcsolatos olyan jelenség, tényező, probléma, körülmény, tény, amely egy személy vagy közösség társadalomban elfoglalt helyzetére, más társadalmi rétegekhez fűződő viszonyára vonatkozik.¹² A „szolidaritás” – szociológiai értelemben véve – a közös, kölcsönös felelősség- és segítségvállalást jelenti a közérdek érdekében.¹³ Ezek a fogalmak, a gazdaságra vonatkoztatva, a következő értelemmel bírnak. A „szociális gazdaság” az állami és piaci szektor közötti, dinamikusan változó szektor, amely olyan igényeket elégít ki, olyan problémák megoldását öleli fel, melyeket sem az állami, sem a piaci szektor nem vállal fel, vagy nem tud ellátni megfelelően. Egységes definíciója nem létezik, országonként eltér¹⁴ meghatározása. Úgy fogalmazható meg, hogy olyan szervezeti formákat magában foglaló, társadalmi felelősségvállalást megvalósító, társadalmi és gazdasági célt egyszerre megvalósító szervezetek összessége, melyek termelő és/vagy szolgáltató tevékenységet végeznek nonprofit céllal. „Szolidáris gazdaság” esetében pedig a társadalmi felelősségérzet és –vállalás, illetve a közösségi érdek kerül előtérbe. A két fogalom együttes megvalósulása tekintetében az állapítható meg, hogy a szociális és szolidáris gazdaság a társadalmi és ökológiai érdekeket helyezi

¹¹ A „Szociális farmok létrehozása Magyarországon NCTA-2014-8221-C” c. projekt keretében felállított munkacsoport fogalmazta meg a fogalmat. Lásd JAKUBINYI L.: i. m. 28.

¹² <https://wikiszotar.hu/ertelmezo-szotar/Szoci%C3%A1lis> (letöltés dátuma: 2021.03.10.)

¹³ [https://hu.wikipedia.org/wiki/Szolidarit%C3%A1s_\(szociol%C3%B3gia\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Szolidarit%C3%A1s_(szociol%C3%B3gia)) (letöltés dátuma: 2021.03.10.)

¹⁴ Magyarországon nem létezik a szociális gazdaságra vonatkozó jogszabály vagy dokumentum, amely meghatározná annak hazai fogalmát. Frey Mária megközelítése értelmében a szociális gazdaság fogalomkörébe azokat „a helyi kezdeményezéseket sorolhatjuk, amelyek célja a nehezen elhelyezhető emberek integrálása a munka világába, foglalkoztatást, szakmai tudásuk fejlesztését és tanácsadást kínálna számukra”. Lásd CSOBA J. et al: *Szociális gazdaság kézikönyv*. Budapest: Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, 2007, 22-23.

előtérbe az egyéni gazdasági céllal szemben, amely elsősorban a társadalmi célok megvalósulását szolgálja, vagyis *a profitszerzés másodlagos szerepet tölt be a működés során*.¹⁵ Ha kifejezetten a szociális farm kapcsán vizsgáljuk e két kifejezést, akkor az magában foglal *minden olyan tevékenységet, cselekményt, beavatkozást, amelyek célja a hátrányos helyzetű személyek terápiája, integrációja, rehabilitációja, készségfejlesztése, illetve az egészséges és hátrányos helyzetű személyek ismereteinek bővítése, szemléletének alakítása a természet nyújtotta pozitívumok által*. A mezőgazdasági tevékenységeken kívül számos más funkciókra is kiterjed. A szociális és szolidáris gazdaság mellett magyarázatra szorul a „kooperáció” fogalma is, amely együttműködést, partnerséget jelent egy közös cél elérése érdekében, valamint érdekérvényesítés céljából való közös fellépést. Az együttműködés alapját pedig a csoportban való lét és kapcsolatrendszer képezi. A kooperáció a társadalom és a gazdaság területén is érvényesül. A gazdaság területén belül két formában nyilvánulhat meg a kooperáció, személyegyesítő vagy tőkeegyesítő szervezeti és működési formában – az előbbinek a gazdasági társaságok, az utóbbi tipikus példája a szövetkezet, illetve jelen esetben a szociális farm is. A társadalom és gazdaság területek gyakran összefonódnak, és a kitűzött társadalmi és gazdasági célok megvalósítását szolgáló elemek egy összetett kapcsolatrendszert alkotnak a kooperáció típusai között. Csák Csilla nézete szerint az együttműködés ilyen komplex rendszere megalapozza az integráció alapját és működésének esszenciáját, valamint pozitívan értelmezi és oldja meg az esélyegyenlőségen alapuló elveket, és hoz létre előnyös tevékenységeket és programokat a piaci szereplők és az érintettek számára is. *A szociális farm modellje is egy speciális jellegű mezőgazdasági integrációs modellnek tekinthető, amelyben mind a társadalmi, mind a gazdasági kooperáció különböző formái megjelennek, így: a társadalmi felelősségvállalás, a fenntartható mezőgazdaság, a környezettudatosság, a személyiségfejlesztés (kétség- és képességfejlesztés), az ismeretátadás és a gazdasági előnyök (termelés, feldolgozás, értékesítés, felhasználás, jövedelem/bevétel) révén.*¹⁶

A szociális farm modelljének külföldi meghatározása

Ahogy az a hazai fogalom-meghatározásnál említettem, Európa szerte elterjedt, elfogadott megnevezése és definíciója nem létezik a szociális farm modellnek. Ennek következtében többféle kifejezés terjedt el az ebbe a körbe tartozó kezdeményezésekre: „zöld gondozás” (*Green Care*) – német területen jellemző megnevezés –, „gondoskodó farmszolgáltatás” (*Care Farming*), „szociális

¹⁵ G. FEKETE É.: A szolidáris és szociális gazdaság elemei a magyarországi helyi gazdaságfejlesztésben. *Észak-magyarországi stratégiai füzetek*, 2011/2, 38-39.

¹⁶ CSÁK Cs.: Szociális inklúzió megvalósulása szociális farmrendszer keretei között. In: VERESNÉ SOMOSI M. – LIPTÁK K. (szerk.): „Mérleg és Kihívások” IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia = „Balance and Challenges” IX. International Scientific Conference. A Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából, Konferencia Kiadvány, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 2015, 1-2.

farmszolgáltatás” (*Social Farming*) és az „egészségpromóciós farmszolgáltatás” (*Farming for Health*) – az angol nyelvű területeken jellemző ez utóbbi három megnevezés.¹⁷ Az elnevezésekhez a kutatók különféle megfogalmazásokat alkottak, országonként – bizonyos esetekben országon belül is – eltérő módon megfogalmazva.¹⁸ Ezek közül ismertettek a továbbiakban néhányat.

Hollandiában a gondoskodó farm elnevezés terjedt el. Jan Hassink holland kutató értelmezésében „a gondoskodó farmszolgáltatás az egészségpromóciós farmszolgáltatások közé sorolandó kategória, amely olyan munkakörnyezetet jelent, ahol különféle célcsoportok körében végeznek értelmes tevékenységeket”.¹⁹ A gondoskodó farmok működését, jellemzőit, szabályozását összefoglaló kézikönyv eltérő módon határozza meg a fogalmát: „Olyan mezőgazdasági vállalkozás, amely lehetőséget kínál azon személyek számára, akik támogatásra, gondozásra vagy útmutatásra szorulnak. A mezőgazdaság és a gondozás egy gondoskodó farmon egyesül. A gondoskodó farmszolgáltatást nyújtó gazdák tudatosan döntenek erről a tevékenységről.”²⁰

Norvégiában is a gondoskodó farm kifejezés vált ismertté. Bjarne Braastad norvég kutató „a mezőgazdasági farmok mentális és fizikai egészség elősegítése céljából való hasznosításaként”²¹ határozza meg annak jelentését.

Belgiumban az egészségpromóciós farmszolgáltatás kifejezés használatos. Joost Dessein belga úgy határozza meg, hogy: „az egészségpromóciós farmszolgáltatás a farmon zajló gondozást foglalja magába. Nem zár ki semmilyen terápiás módszert. Azonban nem tartoznak bele azok a gondozásra irányuló szolgáltatások, melyek bár a zöld környezetbe

¹⁷ WIESINGER, G. et al.: *Soziale Landwirtschaft, Situation und Potenziale einer Form der Diversifizierung land- und forstwirtschaftlicher Betriebe in Österreich, Südtirol und Trentino*. Wien: Bundesanstalt für Bergbauernfragen, 2013, 6.

¹⁸ A fogalom-meghatározások tekintetében Deborah Wilcox kutatását vettük alapul, aki gyűjtést végzett a gondoskodó farmszolgáltatás definiálása kapcsán. Lásd WILCOX, D.: *Farming and Care across Europe*. A Nuffield Farming Scholarships Trust Award, 2007, 10-11. https://www.nuffieldscholar.org/sites/default/files/reports/2007_UK_Deborah-Wilcox_Farming-And-Care-Across-Europe.pdf (letöltés ideje: 2021.02.05.)

¹⁹ HASSINK, J. – VAN DIJK, M.: Farming for Health across Europe, Comparison between countries and recommendations for a research and policy agenda. In: HASSINK, J. – VAN DIJK, M. (ed): *Farming for Health, Green Care Farming Across Europe and the United States of America*. Wageningen: Springer, 2006, 347-352.

²⁰ A holland gondoskodó farmok működését, jellemzőit, szabályozását összefoglaló kézikönyv, Landbouw & zorg, Handboek, Versie 5, 2007. https://www.zorgboeren.nl/images/Documenten/Handboek_LZ_juni2009.pdf (letöltés ideje: 2021.02.20.); angol nyelven <https://www.socialfarmingacrossborders.org/images/custom/uploads/40/files/Dutch%20Handbook.pdf> (letöltés ideje: 2021.02.20.)

²¹ Bjarne Braastad: Presentation to COST's Technical Committee of Agriculture, Biotechnology and Food, 2005. http://www.umb.no/statisk/greencare/general/costpresentation_braastadkomprimert.pdf (letöltés ideje: 2021.02.25.)

*kapcsolódnak, de semmilyen összeköttetésben nem áll a farmon végzett mezőgazdasági tevékenységekkel.*²²

George Wiesinger és társai osztrák kutatók megállapítása szerint a szociális mezőgazdaságba – németül: *Sozialen Landwirtschaft*), ami angol szinonimájának tekintik a szociális farmszolgáltatást (*Social Farming*) – amibe bele tartozik valamennyi szociális, gondozási és pedagógia-oktatási szolgáltatás, melyek multifunkcionális mező-, erdőgazdaság vagy kertészet keretében zajlanak, és melyek az embereket azzal a céllal integrálják, hogy élethelyzetüket terápia és foglalkoztatás révén javítsák.²³Ezen belül definiálták valamennyi szociális mezőgazdasági formát is. *Azöld gondozásnak* tekintik minden, emberek számára nyújtandó egészségügyi ellátást és egészségmegőrző kezdeményezést, amelyhez a növények, állatok és a természet segítségét alkalmazzák. Célja az emberek jóllétének — társadalmi, szellemi, fizikai értelemben — megertermése. A *gondoskodó farmszolgáltatás* értelmezésükben mezőgazdasági és kertészettel foglalkozó gazdaságokban nyújtott egészségügyi szolgáltatásokat jelent növények és állatok felhasználásával. A *szociális farmszolgáltatást* társadalmi integrációt megvalósító multifunkcionális szolgáltatásként definiálják, amit mezőgazdasági környezetben nyújtanak. A fogalomból érzékelhető, hogy mind a gondoskodó farmszolgáltatás, mind a szociális farmszolgáltatás két területre épül, egyrészt a mezőgazdaságra, másrészt az egészségügyi szolgáltatásokra. Az *egészségpromóciós farmszolgáltatás* pedig gyakorlatilag ezek szinonimájának felel meg.²⁴

Olaszországban a szociális farmszolgáltatás vált elfogadottá, ahol a szociális farmszolgáltatásról szóló 141/2015. számú törvény határozza meg annak fogalmát: „*Szociális farmszolgáltatás alatt az olasz Polgári Törvénykönyv 2135. cikkében meghatározott gazdálkodók által egyénileg vagy csoportosan végzett, illetve a 381/1991. számú törvényben szabályozott szociális szövetkezetek által végzett tevékenységek értendők.*”

Ezek az eltérő módon definiált kezdeményezések nemcsak a vidéki térségekben működő mezőgazdaságra és kertészetre épülő szolgáltatásokat foglalják magukba, hanem a városi környezetben induló és működő projekteket is. A városi kezdeményezések azt is szolgálják, hogy a természettől elidegenedett, eltávolodott városi lakók is visszatérhessenek a természet közelébe. A zöld gondozási projektek keretében a városiak is saját zöltséget, gyümölcsöt termeszthetnek, állatokat gondozhatnak. Mindez szintén mutatja, hogy a szociális

²² DESSEIN, J. (ed.): *Farming for Health*, Proceedings of the Community of Practice Farming for Health. Ghent, Belgium, 2008, 16.
<https://www.slideshare.net/ElisaMendelsohn/farming-for-health-proceedings-of-the-community-of-practice-farming-for-health> (letöltés ideje 2021.02.27.)

²³ WIESINGER, G. et al: i. m., 6.

²⁴ WIESINGER, G. et al.: i. m., 5-6.

mezőgazdaság átfogó koncepciót takar, amely segít az embereknek visszatérni a természethez, és hozzájárul az emberek jóllétéhez, integrációjához.²⁵

Mindezen ismertetett fogalom alapján láthatóvá vált, hogy országonként eltérő módon határozzák meg a szociális farm modellek fogalmát, ami tükrözi az egyes európai országok modelljeinek eltérő jellemzőit, értelmezésbeli különbségeket. Mindez arra vezethető vissza, hogy mai napig nem létezik európai szintű fogalom-meghatározás, definíció, amely lefedné, mely jellemzők szerint működő kezdeményezések minősülnek szociális farm modellnek. Továbbá nem létezik egy szabályozási keret sem, amely jogszabályi keretek közé szorítani a szociális farm modellek működési és szervezeti keretét. Emiatt szükségesnek találom az európai szintű definíció és jogszabályi keret kialakítását.

Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság értelmezése

Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (a továbbiakban: EGSZB) 2012-ben megfogalmazott véleménye²⁶ a „legtalálóbbról” összefoglaló kifejezést meghatározó kutatást, illetve mondhatni a legrelevánsabb megállapításokat tevő kutatást tartalmazza. Az EGSZB véleményében a multifunkcionális mezőgazdaságot és a helyi szintű szociális szolgáltatásokat, illetve az egészségügyi ellátást összekapcsoló innovatív megközelítéseket együttesen *‘szociális mezőgazdaság’* (social agriculture, német nyelvterületen Soziale Landwirtschaft) néven illette²⁷ – azaz a szociális farm modellek együttes megnevezéseket. Véleményében megállapította, hogy a szociális mezőgazdaság egyrészt a multifunkcionális mezőgazdasághoz kapcsolódik, és beillik a vidékfejlesztés koncepciójába is, másrészt pedig a szociális, egészségügyi szolgáltatások révén a társadalom számára bír jótékony hatással, és a mezőgazdasági erőforrások felhasználása által javítja a vidéki térség helyzetét is.²⁸ Mindezek alapján az EGSZB a következő képen fogalmazta meg a szociális mezőgazdaság fogalmát: *„olyan tevékenységek összessége, amelyek – növényi és állati – mezőgazdasági forrásokat használnak fel vidéki vagy városkörnyéki övezetekben olyan szociális szolgáltatások létrehozására, mint a rehabilitáció, a terápia, a védett munkahelyek, az egészségügyi életen át tartó tanulás és a társadalmi integrációhoz hozzájáruló más tevékenységek. Ennek megfelelően a cél többek között az, hogy egy mezőgazdasági üzem keretén belül megteremtse azokat a feltételeket, amelyeknek köszönhetően a sajátos szükségletekkel rendelkező személyek részt tudnak venni a farm mindennapi tevékenységeiben, hogy így biztosítsák e személyek fejlődését és előrelépését, valamint hogy javítsanak jóllétükön.”*²⁹

²⁵ WIESINGER, G. et al: i. m., 5.

²⁶ Európai Gazdasági és Szociális Bizottság: *Szociális mezőgazdaság: „zöld gondozás”, szociális és egészségügyi politikák* (saját kezdeményezésű vélemény), NAT/539CES1236-2012_00_00_TRA_CA (EN), Brüsszel, 2012, december 12. (a továbbiakba: EGSZB Vélemény)

²⁷ EGSZB Vélemény 1.1.

²⁸ EGSZB Vélemény 2.1.

²⁹ EGSZB Vélemény 3.3.

Az EGSZB a szociális mezőgazdaság gyűjtőfogalmán belül négy területét különböztet meg:

- a) rehabilitációs és terápiás tevékenységek,
- b) munkaerőpiaci és társadalmi integráció,
- c) pedagógiai tevékenységek,
- d) személyes ápolás.³⁰

E négy terület tekintetében három fő megkülönböztetési pontot azonosított:

- a) intézményi megközelítés, ahol az állami/egészségügyi intézmények játszanak fő szerepet (pl. Németországban, Franciaországban találkozhatunk ilyen típusú modellekkel);
- b) terápiás farmokon alapuló magánjellegű megközelítések (pl. Hollandiában, Belgiumban jellemző);
- c) szociális szövetkezeten és magánfarmokon alapuló begyes megközelítés (főként Olaszországban jellemző).

A kezdeményezések irányultsága szerint is három csoportot különített el:

- a) szociális és ellátási/ápolási ágazathoz kapcsolódók (pl. Olaszországban),
- b) egészségügyi rendszerhez kapcsolódók (Hollandiában), és
- c) szociális/egészségügyi ágazat és az egészségügyi ágazat között működő kezdeményezések (pl. Nagy-Britanniában).

A kezdeményezések formáját tekintve magánkézben lévő mezőgazdasági üzemeket, vállalkozásokat, szociális szövetkezeteket, és civil szervezeteket (egyesületeket, alapítványokat) azonosított. Bár a felsorolt jellemzők alapján megállapítható, hogy a szociális mezőgazdaságba tartozó kezdeményezések rendkívül sokszínűek, az eltérések ellenére azonban EGSZB is megállapítja, azokban közös egyrészt, hogy mezőgazdasági tevékenységet végeznek, amik másrészt sajátos szükségletű személyeket céloznak.³¹ Az EGSZB a szociális mezőgazdaság fogalmának meghatározása, és rendszertani ismertetésén túl előremutatóan megfogalmazta, hogy a hatékony és Európán belül egységes keretek közötti fejlődéshez szükség van a szociális mezőgazdaság közösségi szintű elismerése és szabályozási keret létrehozása, emellett hasznosnak vél egy EU-s szintű adatbázis létrehozását, illetve a szociális mezőgazdaság kutatási programokat.³²

Ezek a törekvések rendkívül célszerűek és fontosak lennének a szociális mezőgazdasági modellek léte szempontjából, ellenben sajnálatos módon az EGSZB egyik törekvése terén sem történt még előrelépés, azok még váratnak magukra. Mindazonáltal meglátásom szerint a szociális mezőgazdaság gyűjtőfogalom megfelelően összefoglalja az e körbe tartozó kezdeményezéseket.

³⁰ EGSZB Vélemény 3.4.

³¹ EGSZB Vélemény 2.2. - 2.5.

³² EGSZB Vélemény 5.1. - 5.3.

Rendszertani alapok

A fogalom-meghatározásokat követően igyekszem összegyűjteni a szociális mezőgazdasági modelleket rendszerező kutatásokat. A szociális mezőgazdaságon belüli kezdeményezések rendszerezésére több kutató, kutatócsoport is vállalkozott. A következőkben ezeket mutatok be néhányat a teljesség igénye nélkül.

Jan Hassink holland kutató az *egészségpromóciós farmszolgáltatás* mint ernyőfogalom körében helyezi el a mezőgazdasági tevékenységeket és egészségügyi, szociális szolgáltatásokat kombináló kezdeményezéseket, amelyek a zöld környezet nyújtotta pozitív előnyöket felhasználva lehetővé teszik a nehézségekkel küzdő, hátrányos helyzetű személyeknek, hogy újra kapcsolódjanak a mezőgazdasági tevékenységekhez, hozzájárulnak egészségügyi és oktatási problémáik javításához, jólétükhöz, valamint társadalmi integrációjukhoz. Ez a fogalom magába foglalja a különféle szociális mezőgazdasági modelleket.³³ Yvette Buist holland kutató a *faming for health* ernyőfogalom helyett a *zöld gondozás* gyűjtőfogalmat használja, amely, a megnevezésbeli eltérést leszámítva, ugyanazt a modellt takarja.³⁴

Mind a *faming for health*, mind a *green care* fogalmon belül három nagyobb modellt különít el egymástól a két kutató:

- a) a gondoskodó farmszolgáltatást (*care farming*)³⁵,
- b) a terápiás kertszolgáltatást (*horticultural therapy*) és
- c) az állatasszisztált terápiát (*animal-assisted therapy*).

A három modell közül a gondoskodó farmszolgáltatás jól megkülönböztethető a másik két modelltől. Ugyanis a terápiás kertszolgáltatás³⁶ és az állatasszisztált terápia³⁷ esetében a terápián van a hangsúly, e modellek célja a résztvevők mentális jólétének elősegítése a növények ápolása, valamint az állatok gondozása által. Az ilyen jellegű terápia kezdeményezői egészségügyi, szociális intézmények, valamint helyi közösségek is lehetnek. Ezzel szemben bár a gondoskodó farmszolgáltatásnál

³³ HASSINK, J. – VAN DIJK, M: i. m.,347-352.

³⁴BUIST, Y.: *Connect, Prioritise and Promote, A comparative research into the development of care farming in different countries from the transition perspective*. Wageningen University and Research Center, 2016, 2-3.

³⁵ Láthatjuk, hogy a gondoskodó farmszolgáltatás fogalma többféle értelemben is megjelenik: egyrészt mint a szociális mezőgazdaságon belüli kezdeményezések egyik elnevezési lehetőségeként, másrészt mint az egészségpromóciós farmszolgáltatáson/zöld gondozáson belül elhelyezhető egyik típus. Ez a két értelmezés nem tekinthető tévesnek, vagy összeütkezőzőnek, hanem egységes értelmezés, fogalom-meghatározás hiányában megnyilvánuló eltérő, egyénileg meghatározott rendszertani, definíciós különbségnek.

³⁶ Az Egyesült Királyságban, Németországban és Ausztriában jellemző.

³⁷ Finnországban, Németországban, Ausztriában és Svájcban elterjedt.

is szerepet játszik a terápia, de az annál összetettebb szolgáltatást nyújt a résztvevőknek. A farmon mind a növényápolás, növénytermesztés, mind az állatgondozás, állattartás pozitívumait alkalmazzák, ahol a szolgáltatást igénybe vevők társadalmi és munkaerőpiaci integrációja, illetve foglalkoztatás biztosítása is fontos funkcióval bír.³⁸

Más jellegű kategorizálást végeztek az ún. „SoFar Projek”t keretében. Az ebben vizsgált európai országok jellemzői alapján, az alábbi módon csoportosították az Európában működő, zöld gondozás – Yvette Buisthez hasonlóan ezt a gyűjtőfogalmat alkalmazták – körébe tartozó kezdeményezéseket.

Két fő tényezőt vettek alapul, melyek szerint négyféle zöld gondoskodási modellt különítettek el.

- a) Egyik tényezőként a zöld környezethez való kapcsolatot határozták meg, azon belül is a növények és állatok alkalmazását, melyek a vizsgálati eredmények szerint elsősorban:
 - vagy terápiás célt
 - vagy mezőgazdasági (élelmiszertermelési) célt szolgálnak.
- b) A másik tényezőt a kezdeményezők specializációja alkotta, miszerint:
 - vagy egészségügyi, szociális háttérrel,
 - vagy mezőgazdasági háttérrel rendelkezik a kezdeményező.

E két fő szempont szerint a kutatás résztvevői azokat a modelleket sorolják a gondoskodó farmok körébe, ahol a mezőgazdasági tevékenység dominál, és/vagy a kezdeményező rendelkezik mezőgazdasági tapasztalattal. Ide tartoznak:

- a) a zöld szociális szervezetek (green social units), melyek az Olaszországban működő B-típusú szövetkezetekhez hasonlítanak,
- b) a befogadó farmok (inclusive farms), melyek Belgiumban jellemzőek, és
- c) a Hollandiában működő gondoskodó farmok (care farms).

A zöld gondoskodáson belül helyezték el továbbá a terápiás zöld szervezeteket (therapeutic green units), melyek azonban nem tekinthetők gondoskodó farmoknak, ugyanis azok olyan kerteket, állatterápiás helyeket foglalnak magukba, melyek kizárólag terápiás célt szolgálnak.³⁹

A zöld környezethez való kapcsolat	A kezdeményező specializációja	
Növények és állatok alkalmazása	Egészségügyi háttér	Mezőgazdasági háttér

³⁸ HASSINK, J. – VAN DIJK, M: i. m., 347-352.; BUIST: i. m. 2-3.

³⁹ DI IACOCO, F. – O’CONNOR, D.: *Supporting policies for Social Farming in Europe, Progressing Multifunctionality in Responsive Rural Areas*. Firenze: ARSIA, 2009, 21-23.

Mezőgazdasági tevékenység az elsődleges	2. zöld szociális szervezetek (green social units)	4. befogadó farmok (inclusive farms)
Terápia az elsődleges	1. zöld terápiás szervezetek (therapeutic green units)	3. gondoskodó farmok (care farms)

Forrás: Di Iacoco, O'Connor: i. m. 22. o.

Georg Wiesinger és társai kutatásuk során Dorit Haubenhofer és társai kutatását⁴⁰ vették alapul, akik szintén a zöld gondozás gyűjtőfogalmat tekintették kiindulási fogalomnak. Ezen belül helyezték el az egyes szociális mezőgazdasági modelleket.⁴¹

A zöld gondozáson belüli tevékenységeket:

- egyrészt a természeti elemek (növények, állatok, maga a zöld környezet) megtapasztalása és az azokkal való kölcsönhatás alapján,
- másrészt aszerint csoportosították, hogy azok pedagógiai-oktatási, egészségügyi gondozási, társadalmi és munka integrációs vagy terápiás célt szolgálnak.

Ezek alapján az alábbi modelleket azonosították:

- gyógyító kertek (heilende Gärten),
- zöld tevékenységek (green exercise),
- vadonon belüli és erdei terápia (Wildnistherapie, Waldtherapie),
- kertterápia (Gardentherapie),
- természetbeni játszótérek, szabadtéri-, erdei- és élménypedagógia, városi farmszolgáltatás (Naturspielräume, Outdoor-, Wald-, Erlebnispädagogik, city farming),
- állatasszisztált pedagógia (tiergestützte Pädagogik),
- állatasszisztált terápia (tiergestützte Therapie).⁴²

⁴⁰ HAUBENHOFER, D. et al.: *Gartenherapie, Theorie – Wissenschaft – Praxis*. 2013, 59. <https://www.haup.ac.at/wp-content/uploads/2019/11/Gartenherapie-Theorie-Wissenschaft-Praxis.pdf> (letöltés ideje: 2021.05.15.)

⁴¹ Ez a fajta rendszerezés látszólag az EGSZB véleményében foglaltakkal mond ellent, ugyanis Haubenhofer és Wiesinger a zöld gondozás fogalmából indul ki, és azon belül értelmezi a szociális mezőgazdaságot, szemben az EGSZB által meghatározottakkal. Természetesen ez a fajta megközelítés sem tekinthető ellentmondónak, csupán egy másfajta szemléletet tükröz.

⁴² WIESINGER, G. et al.: i. m. 6.

Zöld gondozás					
Természeti elemek megtapasztalása			Természeti elemekkel való kölcsönhatás		
	Természetben lét	Természetbe ni aktív lét	Növények aktív gondozása	Állatok aktív gondozá sa	
Pedagógia, oktatás			kertterápia természetbeni játsszótterek, szabadtéri-, erdei- és élménypedagógia, városi farmszolgáltatás	állatasszi- stált pedagógia	Szociális mezőgazdas ág
Egészségügyi gondozás	gyógyító kertek		kertterápia természetbeni játsszótterek, szabadtéri-, erdei- és élménypedagógia, városi farmszolgáltatás		
Társadalmi és munka integráció			kertterápia természetbeni játsszótterek, szabadtéri-, erdei- és élménypedagógia, városi farmszolgáltatás		
Terápia		zöld tevékenység vadonon belüli és erdei terápia	kertterápia	állatasszi- stált terápia	

Forrás:Haubenhofner et al.: i. m. 59. o.

Jómagam azzal az értelmezéssel értek egyet, amely a szociális farmszolgáltatási modellek közzé azokat a kezdeményezéseket sorolja, melyek összetett szolgáltatást nyújtanak, azaz terápiás szolgáltatás mellett foglalkoztatási lehetőséget is biztosítanak az igénybe vevők körének. Ez a multifunkcionális jelleg különbözteti meg ugyanis a szociális farmokat más, zöld környezetet igénybe vevő terápiás szolgáltatásoktól. Tehát a zöld gondozási/egészségpromóciós szolgáltatások nagy halmazán belül megkülönböztetjük a kizárólag terápiás célt szolgáló kezdeményezéseket a komplex szolgáltatást nyújtó kezdeményezésektől.

Összefoglaló gondolatok

A tanulmányban arra vállalkoztam, hogy meghatározzam a szociális farm modelljének mibenlétét, eszenciáját, mit is értünk a fogalom alatt. Majd tágabb kontextusban, rendszertani elemzést végeztem. A szociális farm modelljének rendszerbeli elhelyezése a tudományos élet szereplői mellett az olvasó számára is segítséget jelent, hogy megértse és átlássa a szociális mezőgazdaság rendszerét, és az egyes értelmezéseket. A kutatás eredményeként világossá vált, hogy egységesen elfogadott fogalom – hazánkban a szociális farm elnevezés terjedt el, de Európa más országaiban találkoznunk még a zöld gondozás, gondoskodó farm kifejezéssel is –, jogi szabályozás nem létezik, ami változatos, egyedi megfogalmazásokat, értelmezéseket eredményez. Ezeket a csoportosításokat táblázatban is bemutattam a jobb és könnyebb áttekinthetőség érdekében. Az EGSZB 2012-ben meghatározott véleményében foglaltak – amely óta közel 10 év eltelt – amellett, hogy előremutatóak voltak, meglátásom szerint egy jól átlátható, és átvehető kategorizálást határoz meg. Az EGSZB által javasolt egységes definíció és jogi szabályozás meghatározásával teljes mértékben egyet értek, annak szükségességét

hangsúlyozom, ami megkönnyítené a szociális mezőgazdasági modellek működését.

Irodalomjegyzék

BUIST, Y.: Connect, Prioritise and Promote, A comparative research into the development of care farming in different countries from the transition perspective. Wageningen University and Research Center, 2016.

CSÁK Cs.: Szociális inklúzió megvalósulása szociális farmrendszer keretei között. In: Veresné Somosi M. – Lipták K. (szerk.): „Mérleg és Kihívások” IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia = „Balance and Challenges” IX. International Scientific Conference. A Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából, Konferencia Kiadvány, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 2015.

CSOBA J. et al: Szociális gazdaság kéziköny. Budapest: Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, 2007.

DESSEIN, J. (ed): Farming for Health, Proceedings of the Community of Practice Farming for Health. Ghent, Belgium, 2008.

DI IACOCO, F. – O’CONNOR, D.: Supporting policies for Social Farming in Europe, Progressing Multifunctionality in Responsive Rural Areas. Firenze: ARSIA, 2009.

DR. PÁNTI I.: A szociális szövetkezetekről I. Céghírnök, 2011/7.

DR. RÁCZ J. – HAYES, M. – KAJNER P.: A szociális farmok kialakításának elméleti alapjai. In: Kajner P. – Jakubinyi L. (szerk.): Szociális farmok létrehozása Magyarországon. Miskolc: Szimbiózis Alapítvány, 2015.

G. FEKETE É.: A szolidáris és szociális gazdaság elemei a magyarországi helyi gazdaságfejlesztésben. Észak-magyarországi stratégiai füzetek, 2011/2.

HASSINK, J. – VAN DIJK, M.: Farming for Health across Europe, Comparison between countries and recommendations for a research and policy agenda. In: Hassink, J. – Van Dijk, M. (ed): Farming for Health, Green Care Farming Across Europe and the United States of America. Wageningen: Springer, 2006.

HAUBENHOFER, D. et al.: Gartentherapie, Theorie – Wissenschaft – Praxis. 2013. <https://www.haup.ac.at/wp-content/uploads/2019/11/Gartentherapie-Theorie-Wissenschaft-Praxis.pdf> (letöltés ideje: 2021.05.15.)

JAKUBINYI L.: A szociális farm fogalma és típusai. In: Kajner P.– Jakubinyi L. (szerk.): Szociális farmok létrehozása Magyarországon. Miskolc: Szimbiózis Alapítvány, 2015.

LANFRANCHI, M. et al.: Agriculture and the social farm: Expression of the multifunctional model of agriculture as a solution to the economic crisis in rural areas, *Bulgarian Journal of Agriculture*, 2015/4.

Németh L.: A szociális szövetkezetek jellemzői és ténytérületei. *Szövetkezés*, 2012/1-2.

WIESINGER, G. et al.: Soziale Landwirtschaft, Situation und Potenziale einer Form der Diversifizierung land- und forstwirtschaftlicher Betriebe in Österreich, Südtirol und Trentino. Wien: Bundesanstalt für Bergbauernfragen, 2013.

WILCOX, D.: Farming and Care across Europe. A Nuffield Farming Scholarships Trust Award, 2007.
https://www.nuffieldscholar.org/sites/default/files/reports/2007_UK_Deborah-Wilcox_Farming-And-Care-Across-Europe.pdf (letöltés ideje: 2021.02.05.)

A szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény

PÁHI BARBARA*

*A csődbűncselekmény elkövetése miatt folyamatban lévő büntetőeljárásban
bejelentett polgári jogi igényre vonatkozó szabályok*

Absztrakt: A csődbűncselekmény büntetőjogi szabályozása már a kezdetektől szoros összefüggésben állt a polgári jogi rendelkezésekkel. Már csődbűncselekmény jogi tárgya is erre utal, melynek a hitelezői érdekek védelmét tekintjük a csőd-, illetve a felszámolási eljárás eredményes lefolytatásának biztosításával. Ezt a képet árnyalja némileg a csődbűncselekmény sértetti fogalmáról Kúria 6/2018. Büntető jogegységi határozata, mely kifejezetten azzal érvel, hogy a bűncselekmény esetén a kárt és az érdeksérelmet maga a gazdálkodó szervezet szenvedte el, a hitelezők érdekei csak közvetetten sérülnek.

Kulcsszavak: csődbűncselekmény, polgári jogi igény, sértett, büntetőeljárás, polgári perjog

Abstract: From the outset, the criminal law regulation of bankruptcy has been closely linked to civil law provisions. The legal object of a bankruptcy crime already refers to this, which we consider to be the protection of creditors' interests by ensuring the effective conduct of bankruptcy and liquidation proceedings. This picture is somewhat nuanced by the concept of a victim of a bankruptcy crime Mansion 6/2018. Its decision on criminal unity, which expressly argues that in the case of this crime, the damage and the damage to the interests of the victim was suffered by the economic organization itself, the interests of the creditors are only indirectly harmed.

Key words: bankruptcy, civil law claim, victim, criminal proceedings, civil litigation

DOI: 10.46942/SIDM.2021.2.149-164

* dr. Páhi Barbara, IV. évfolyam, Miskolci Egyetem Deák Ferenc Doktori Iskola, Bűnügyi Tudományok Intézete, Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék

„Sajnos gyors, kapkodó, naponta változó világban élünk, s úgy tűnik, a gazdasági büntetőjog területén még nem ért véget a próbálkozások és a kísérletek kora. Pedig, ha valamibez, a büntetőjogi kérdések komoly téttel járó megítéléséhez biztosan állandóságra és nagyobb megfontoltságra lenne szükség.”
(Tóth Mihály)

Bevezető gondolatok

A fizetéseképtelenség büntetését a XIII. században az itáliai városokban alkalmazták először, ahol a csődjog a kereskedelmi tevékenység fejlettségének köszönhetően alakult ki. Ez a gyakorlatban lényegében úgy nézett ki, hogy felborították a kereskedők asztalait, mely egyenlő volt a foglalkozástól eltiltással. Bár hazánkban a hitelezők kielégítéséről egy ügyletsorozat kapcsán már 1609-ben szó esik, s a magánjogi szabályok már rendezik, arra még kétszáz évig várni kellett, hogy védelmüket büntető rendelkezések is biztosítsák. Erről csak Ferenc császár 1807-ben kiadott dekrétumában olvashatunk először, amely tartalmazta a csődbűncselekmény első változatát. A fejlődés következő állomása a „csődületről” rendelkező 1840. évi XXII. tc. volt, amelyet az 1844. évi VII. tc. módosított.¹ Az 1878. évi V. tc. is tartalmazott rendelkezéseket, s büntetni rendelte a csalárd és vétkes bukást. A történelmi fejlődés további állomása az 1931. évi IX. tc. volt, mely hatályon kívül helyezte a Csemegi-kódex említett tényállását, valamint néhány olyan további normát, mint például amely a hitelezők kijátszásáról szólt.² 1992. április 1. napjával a csődhöz kapcsolódó bűncselekmények léptek hatályba, melyet a 2007. évi XXVII. törvény nagy mértékben újrafogalmazott. A tényállás a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (továbbiakban: Btk.) hatálybalépésével számos ponton ismét változott.³

A csődbűncselekmény büntetőjogi szabályozása már a kezdetektől szoros összefüggésben állt a polgári jogi rendelkezésekkel, hiszen elkövetése minden esetben feltételez egy magánjogi jogviszonyt. Ahhoz, hogy a csődbűncselekményre vonatkozó szabályokat megismerjük és megértsük, rendelkezniünk kell polgári jogi ismeretekkel is. Már csődbűncselekmény jogi tárgya is erre utal, melynek a hitelezői érdekek védelmét tekintjük a csőd-, illetve a felszámolási eljárás eredményes lefolytatásának biztosításával. Ez a hitelezők kielégítésére szolgáló adósi vagyonnak a közvetlen védelmén keresztül teszi lehetővé az ahhoz fűződő társadalmi érdek védelmét. Ezt a képet árnyalja némileg a csődbűncselekmény sértetti fogalmáról

¹ TÓTH M.: *Gazdasági bűnözés és bűncselekmények*, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2002, 160-162.

² TÓTH Mihály: *Gazdasági bűncselekmények az alakuló gyakorlatban*, Budapest, 76.

³ GÖRGÉNYI I. - GULA J. - HORVÁTH T. - JACSO J. - LÉVAY M. - SÁNTHA F. - VÁRADI E.: *Magyar Büntetőjog Különös Rész*, Complex Kiadó, Budapest, 2013. 636.

Kúria 6/2018. Büntető jogegységi határozata, mely kifejezetten azzal érvel, hogy a bűncselekmény esetén a kárt és az érdeksérelmet maga a gazdálkodó szervezet szenvedte el, a hitelezők érdekei csak közvetetten sérülnek.

A csődbűncselekmény⁴ törvényi tényállásának elemzését jelen tanulmányban mellőzöm, azonban fontosnak tartom kiemelni, hogy a Btk. a bűncselekmény négy alapesetét szabályozza:

1. fizetésképtelenséggel fenyegető helyzet esetén
2. fizetésképtelenséget előidéző csődbűncselekmény
3. fizetésképtelen helyzetben elkövetett csődbűncselekmény
4. hitelező jogtalan előnyben részesítésével elkövetett csődbűncselekmény.

Jelen tanulmány célja a csődbűncselekmény sértettjének magánfélként történő fellépésére vonatkozó büntető és polgári eljárásjogi szabályok bemutatása. Tanulmányomban elsődlegesen a csődbűncselekmény sértettjének kérdését ismertetem, hiszen a bírói gyakorlat korábban nem volt e téren egységes, annak egyértelműsítésére csak 2018-ban került sor. Mielőtt rátérnék tehát a polgári jogi igény előterjesztésére vonatkozó szabályokra, fontosnak tartom annak világossá tételét, hogy ki is tekinthető egyáltalán a csődbűncselekmény miatt indult

⁴ Btk. 404. § (1) Aki a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló törvény hatálya alá tartozó gazdálkodó szervezet fizetésképtelenséggel fenyegető helyzete esetén

a) a vagyon vagy annak egy része elrejtésével, eltitkolásával, megrongálásával, megsemmisítésével, használhatatlanná tételével,

b) színtelt ügylet kötésével vagy kétes követelés elismerésével, vagy

c) az ésszerű gazdálkodás követelményeivel ellentétes más módon a gazdálkodó szervezet vagyonát ténylegesen vagy színleg csökkenti, és ezzel a hitelező vagy a hitelezők kielégítését részben vagy egészben meghiúsítja, büntetett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló törvény hatálya alá tartozó gazdálkodó szervezet

a) fizetésképtelenné válását vagy annak látszatát az (1) bekezdésben meghatározott magatartások valamelyikével idézi elő, és ezzel vagy

b) fizetésképtelensége esetén az (1) bekezdésben meghatározott magatartások valamelyikével a hitelező vagy a hitelezők kielégítését részben vagy egészben meghiúsítja.

(3) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha

a) a csődbűncselekményt stratégiailag kiemelt jelentőségű gazdálkodó szervezetre nézve követik el, vagy b) a tényleges vagy színlelt vagyonszökkenés mértéke különösen jelentős.

(4) Aki a felszámolás elrendelését követően valamely hitelezőjét a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló törvényben meghatározott kielégítési sorrend megsértésével előnyben részesíti, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(5) Az (1)-(3) bekezdésében meghatározott bűncselekmény akkor büntethető, ha

a) a csődeljárást megindították,

b) a felszámolást, kényszerterelési, illetve kényszer-végelszámolási eljárást elrendelték, vagy

c) a felszámolási eljárás megindítása törvény kötelező rendelkezése ellenére nem történt meg.

(6) A csődbűncselekményt tettesként az követheti el, aki az adós gazdálkodó szervezet vagyonával vagy annak egy részével rendelkező jogosult, vagy arra lehetsége van, akkor is, ha a vagyonnal történő rendelkezés alapjául szolgáló jogügylet érvénytelen.

büntetőeljárásban sértettek. Ezt követően azt kívánom bemutatni, hogy milyen szabályok vonatkoznak a sértett által bejelentett polgári jogi igényre. Ennek során különösen nagy hangsúlyt kívánok fektetni a polgári- és büntetőeljárási szabályok párhuzamának bemutatására, hiszen ahogyan arra már korábban utaltam a csődbűncselekmény elbírálása során a büntető anyagi jogi és eljárásjogi szabályokon túl a magánjogi rendelkezéseknek kiemelt is jelentősége van, így a polgári eljárásjog szabályainak ismerete is elengedhetetlen.

A csődbűncselekmény sértettjének kérdése

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) alapvető célkitűzései között szerepel a sértettek védelmének kiterjesztése, melyet minden lehetséges eszközzel és módon támogatni kíván. Ennek érdekében olyan megoldásokat dolgozott ki a jogalkotó, amelyek alkalmazásával az eljáró bíróságok a lehető legkíméletesebb módon bánnak a sértettekkel.

A joggyakorlat korábban szűken értelmezte a sértett büntetőeljárási törvényben meghatározott fogalmát, az alatt kizárólag a passzív alanyt és azt a személyt értette, akivel kapcsolatban a bűncselekmény tényállásában megfogalmazott eredménye megvalósult. Ami a csődbűncselekményt illeti, nem volt egységes álláspont, hogy kit tekint a bírói gyakorlat a bűncselekmény sértettjének, ahogy az sem, hogy pontosan milyen jogai és kötelezettségei vannak. A csődbűncselekmény elbírálása esetén ez számos esetben okozott problémát, és eltérő joggyakorlatot eredményezett. A következőkben ezek felvázolására tesztek kísérletet.

Konkrét ügyben a hitelezők, mint sértettek polgári jogi igényként zár alá vétel iránti indítványt terjesztettek elő, melyet a bíróság elutasított tekintettel arra, hogy álláspontja szerint a bűncselekménynek nincs – anyagi jogi értelemben – közvetlen sértettje, mivel a csődbűncselekmény közvetlen jogi tárgya a gazdálkodás törvényes rendje, mely absztrakt fogalom. Eszerint a hitelező – aki egyes nézetek szerint a csődbűncselekmény sértettje lehetett – az eljárásban pusztán egyéb érdekeltként léphetett volna fel, aki viszont a büntetőeljárás szabályai szerint polgári jogi igényt nem terjeszthetett elő. A sértettek a védett jogi tárgyból történő levezetése tehát sok esetben eltéríthette a helyes útról a jogalkalmazót.⁵

Egy másik esetben a bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a csődbűntett az adott gazdálkodó szervezet hitelezőinek az érdekeit sérti, a bűncselekmény sértettje pedig a hitelezők köre. Ebből következően a csődbűntett sértettjei nem az egyes hitelezők külön-külön, hanem a hitelezők összessége, azok teljes körét felölelő csoportja, hiszen a bűncselekménnyel okozott kár is a ki nem

⁵ MISKOLCZI B.: *Az új Be. szabályozási elvei*
<https://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/az-uj-be-szabalyozasi-elvei> (letöltés ideje: 2021.05.23.)

elégített hitelezői igények együttes mértéke. E szerint az álláspont szerint tehát a hitelezők együttesen felléphetnek sértettként, s így magánfélként, a külön-külön történi igényérvényesítésre azonban nem volt törvényes lehetőség.⁶

Megint egy másik bíróság a csődbűncselekmény büntette miatt folyamatban volt büntetőügyben ítéletével egyéb törvényes útra utasította a magánfél polgári jogi igényének érvényesítését, mivel álláspontja szerint annak büntetőeljárásban való érdemi elbírálását kizárja az a körülmény, hogy a csődbűncselekmény büntettségének sértettje nem a hitelező, hanem a felszámolás alá került gazdasági társaság, amelynek képviselőjében a sértetti jogokat a felszámolás kezdő időpontjától a felszámoló gyakorolja, ennek megfelelően a csődbűncselekménnyel összefüggésben polgári jogi igényt a felszámoló érvényesíthet.⁷

Látható, hogy a különböző bíróságok eltérően bírálták el a csődbűncselekmény sértettjének kérdését, ezáltal voltak olyan bíróságok ahol a hitelezők önállóan léphettek fel sértettként, volt ahol csak együttesen, de volt olyan bíróság, amelyik a gazdasági társaságot tekintette sértettnek, sőt olyan is, amely arra az álláspontra helyezkedett, hogy a csődbűncselekménnyel nincs sértettje.

Abban az esetben, ha a csődbűncselekmény elkövetése miatt folyamatban lévő büntetőeljárásokban a hitelezőket sértettnek tekintette az eljáró bíróság az eltérő gyakorlaton túl egyéb problémák is felmerültek. A büntetőeljárásban ugyanis a gazdasági társaságok ügyvezetőinek büntetőjogi felelősségre vonása történik. Az egyik felmerülő probléma az, hogy mennyiben a hitelezőket a büntetőeljárás sértettjének tekintjük, úgy a felszámolási eljáráson túl, vagy éppen azt megkerülve, magánfélként érvényesíthetnek igényt a vádlottal szemben. Problémát jelenthet az is, hogy a büntetőeljárás nyilvánvalóan feltételez egy olyan polgári jogi jogviszonyt, ami a hitelező és a hitelezővel szerződő gazdasági társaság között állt fenn, és amelyben mindkét felet terheli a teljesítési kötelezettség. A csődbűncselekmény elbírálása során azonban keverednek a jogágak, hiszen míg a szerződéses kapcsolat polgári jogi jogviszonyt feltételez, addig az ügyvezető által elkövetett bűncselekmény már büntetőjogi kategóriába tartozik. Fel kell ismerni, hogy míg a polgári jogi jogviszonyban a hitelezőnek a gazdasági társasággal szemben áll fenn követelése, addig egy büntetőeljárás sértettje kizárólag a gazdasági társaság ügyvezetőjével szemben jelenthet be polgári jogi igényt. Ennek oka az, hogy a kezdeti szerződéses kapcsolat a hitelező és a gazdasági társaság között, és nem annak ügyvezetője között jön létre, a büntetőeljárásban azonban nem a gazdasági társaságot, hanem annak ügyvezetőjét vonják felelősségre. Ezen túlmenően az eljárásjogot tekintve hatásköri problémák is felmerültek. A csődbűncselekmény elbírálására első fokon a járásbíróság rendelkezik hatáskörrel,⁸ a felszámolási

⁶ Vas Megyei Bíróság Bkf.229/2010/4. számú végzése

⁷ Budakörnyéki Járásbíróság 8.B.361/2012/20. számú ítélete

⁸ Be. 19.§

eljárásban azonban a törvényszék rendelkezik hatáskörrel,⁹ így egyértelmű, hogy a büntető járásbíróóságok nem járhatnak el quasi csődbíróóságként is, így nem dönthetnek a polgári jogi igényről, mert ez esetben törvénytelenül vonnák el a hatáskört a magasabb hatáskörű bíróságtól. A fent megállapított hatáskör hiánya folytán a magánfél által bejelentett polgári jogi igény elbírálása a büntetőeljárásban kizárt.¹⁰

A Kúria a 6/2018. számú Büntető Jogegységi Határozatában a csődbűncselekmény sértettjével kapcsolatban rendezte a fent részletezett problémákat, s ezáltal a bírói gyakorlatot. Kimondta ugyanis egyrészt, hogy csődbűncselekmény sértette az a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény (a továbbiakban: Csődtv.) hatálya alá tartozó gazdálkodó szervezet, amelynek vagyonát fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzete vagy fizetéseképtelensége esetén az elkövető az elkövetési magatartások valamelyikével ténylegesen vagy színleg csökkenti, és ezzel a hitelezők kielégítését részben vagy egészben megghiúsítja, illetve amelynek a fizetéseképtelenné válását vagy annak látszatát idézi elő, és ezzel a hitelezők kielégítését részben, vagy egészben megghiúsítja. Kimondta azt is, hogy a (4) bekezdésébe ütköző csődbűncselekmény sértette az a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló törvény hatálya alá tartozó gazdálkodó szervezet, amelynek valamely hitelezőjét az elkövető a felszámolás elrendelését követően a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló törvényben meghatározott kielégítési sorrend megsértésével előnyben részesíti.

A Kúria határozata ezáltal véglegesen rendezte az ítélkezési gyakorlatot, mely eltérően alakult abban a kérdésben, hogy a hitelező sértette-e a csődbűncselekménynek. A Kúria egyértelműen kimondta, hogy a Csődtv. hatálya alá tartozó gazdálkodó szervezet hitelezője a csődbűncselekmény tényállásának első, második és negyedik fordulatába ütköző bűncselekmény miatt indult büntetőeljárásban nem sértett, ezért magánfélként polgári jogi igényt nem érvényesíthet, és pótmagánvádlóként sem léphet fel.

De mit is jelent ez? A Be. rögzíti, hogy magánfél az a sértett, aki, vagy amely a bírósági eljárásban polgári jogi igényt érvényesít, melyre a büntetőeljárás jellegéből adódó eltérésekkel a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvénynek (a továbbiakban: Pp.) a Be-ben meghatározott rendelkezéseiket is alkalmazni kell.¹¹

A polgári jogi igény előterjesztésével kapcsolatban számos probléma merült, s merül fel a mai napig. Ezeket egyrészt az okozta, hogy az eljáró bíróságok gyakorlata e területen is eltérően alakult akkor, ha a sértettek polgári jogi igényt terjesztettek elő a büntetőeljárásban. Egyes nézetek szerint a büntetőbíróóságok

⁹ Csődtv. 6.§

¹⁰ TIHANYI M.: *A csődbűncselekmény és a polgári jogi igény: egy összeférhetetlen páros*
<https://arsboni.hu/a-csodbuncselekmeny-es-a-polgari-jogi-igeny-egy-osszeferhetetlen-paros/>
(letöltés ideje: 2021.05.31.)

¹¹ Be. 55.§

számára csupán az az egy út létezett a csődbűncselekmény során lefolytatott büntetőeljárásban a sértett által bejelentett polgári jogi igény esetén, ha azt egyéb törvényes útra utasították. Ennek oka, hogy a polgári igény előterjesztésének lehetősége a büntetőeljárásban általánosan megköveteli a büntetőügyben eljáró hatóságtól a szükséges mértékű polgári jogi ismereteket. Csődbűncselekmény esetén tovább nehezíti az eljáró hatóság helyzetét, hogy a törvényi tényállás keretjellege folytán a Csődtv. alkalmazása és ismerete is elengedhetetlen az eredményes nyomozáshoz, valamint ahhoz, hogy a bíróság megalapozott döntés hozzon. Ez mind a gazdasági bűncselekményekben eljáró nyomozó hatóság tagjától, mind pedig eljáró bírótól megköveteli a szükséges speciális ismeretek szaktudását. A következőkben a polgári jogi igényre vonatkozó szabályok ismertetésére teszek kísérletet, mely során bemutatom mind a büntetőeljárás, mint a polgári perjogi szabályok hatályos rendelkezéseit.

A polgári jogi igényre vonatkozó büntető és polgári eljárásjogi szabályok

A büntetőeljárásban polgári jogi igényként az a kártérítésre, dolog kiadására, vagy pénz fizetésére irányuló követelés érvényesíthető, amely a vád tárgyává tett cselekmény közvetlen következtében keletkezett.¹²

Tekintettel arra, hogy a Pp. számos olyan új megoldást alkalmaz a polgári peres eljárás lefolytatásával összefüggésben, amelyek alapvetően térnek el a büntetőeljárás szabályaitól, így szükség volt arra, hogy a jogalkotó az egyértelműség végett a törvényben összehangolja a polgári jogi igény vonatkozásában az eltérő jellegű eljárásjogi szabályozásokat. Ez az ún. adhéziós eljárás, mely azt jelenti, hogy a sértett alapvetően magánjogi jellegű igényéről a büntetőeljárásban döntenek, mely során a büntető és polgári anyagi- és eljárásjogi szabályok együtt érvényesülnek a jogbiztonság és perhatékonyság érdekében. A bűncselekmény elkövetéséből származó sértetti igények érvényesítésének megkönnyítése, az ilyen igényekkel összefüggő eljárások összehangolása és a zökkenőmentes átmenetek biztosítása érdekében a Be. kifejezetten rögzíti azokat a kereteket, amelyek a polgári jogi igény elbírálása tekintetében a polgári perrendtartás alkalmazási körét jelentik. A polgári jogi igény büntetőbíróság előtti érvényesítését olyannak kell tekinteni, mintha a magánfél, mint felperes a terhelttel, mint alperessel szemben a bíróság előtt keresetet terjesztett volna elő. E szabályozási megoldás újdonságnak tekinthető a korábban hatályos a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény rendelkezéseihez képest, tekintettel van a büntetőjog ultima ratio jellegére, sőt, a büntetőeljárás céljainak is érvényt szerez azzal, hogy a polgári jogi igények elintézésére mind a polgári-, mind a büntetőeljárásban közel azonos szabályok

¹² Be. 56.§

vonatkozzanak, így az esetleges joggal való visszaélés, a büntetőeljárás magáncélokra való felhasználásának lehetősége jelentősen szűkül.¹³ A bizonyítást érintő eljárásjogi differenciák kiküszöbölésére a jogalkotó kifejezetten tekintettel volt, és a törvény egyértelműen rögzíti, hogy a büntetőeljárásban bizonyítás kizárólag a Be. alapján folytatható le.¹⁴

A Be. kimondja, hogy a polgári jogi igény érvényesítésére és elintézésére a Pp. alapelveit kell alkalmazni. E körbe tartozik a rendelkezési elv, mely szerint a felek szabadon rendelkeznek perbe vitt jogaikkal, a bíróság pedig főszabály szerint a felek által előterjesztett kérelmekhez és jognyilatkozatokhoz kötve van. Rögzíti a jóhiszeműség elvét, valamint a bíróság közrehatási tevékenységét is, mint alapelvet, mely szerint a bíróság a perkonzentráció érvényesülése érdekében a Pp-ben meghatározott módon és eszközökkel járul hozzá ahhoz, hogy a felek eljárási kötelezettségeiket teljesíthessék.¹⁵ A perkonzentráció elve, mint új alapelv jelenik meg a Pp-ben. Mind a bíróság, mind pedig a felek kötelezettségévé teszi az arra való törekvést, hogy az ítélet meghozatalához szükséges valamennyi tény és bizonyíték olyan időpontban álljon rendelkezésre, hogy a polgári jogi jogvita lehetőleg egy tárgyaláson elbírálható legyen. A feleket ezen túl eljárástámogatási és igazmondási kötelezettség is terheli a polgári eljárásban, melyekre a Pp. meglehetősen nagy hangsúlyt fektet az alapelvek körében, habár a büntetőeljárás természetéből adódóan a terhelt tekintetében nem érvényesülhetnek, viszont a magánfélre az irányadó szabályok szerint alkalmazni kell. Kérdésként merülhet fel, hogy hogyan alkalmazható az igazmondási kötelezettség elve a tanúkihallgatás esetén. A Be. kivételek meghatározásával rendezi a problémát amikor kimondja, hogy a vallomástétel tilalmára és a vallomástétel megtagadására vonatkozó rendelkezéseket a magánfélre és a terheltre is alkalmazni kell. Azt is rögzíti, hogy az igazmondási kötelezettség megsértése és a jóhiszeműség követelményével ellentétes magatartás tanúsítása esetén rendbírság kiszabásának a terhelten túl a magánfél esetében sincs helye.¹⁶

Ami a költségeket illeti, e körben is merülhetnek fel kérdések a büntetőeljárásban érvényesített polgári jogi igények esetén. A Pp. költségekre vonatkozó rendelkezései közül a polgári jogi igény érvényesítésével okozati összefüggésben felmerült azon költségekről beszélhetünk, amelyek a Be. szerint

¹³ BÉKÉS Á. - BLASKÓ B. - BODONYI I. - BUSCH B. - DEMETER Zs. - ELEK B. - HERKE Cs. - IBOLYA T. - JANCSÓ G. - KARNER Zs. - KUNYÁK G. - MEGYERI G. - MISKOLCZI B. - POLT P. - SÓDOR I. - SZATHMÁRY Z. - SZENTMIHÁLYI-SOÓS V. - TISZA-PAPP J. - VASS P. - VIDA J.: *A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény kommentárja*: Az 55.§, 56.§, valamint 555.§-ához fűzött magyarázata www.ujjogtar.hu (letöltés ideje: 2021.05.29.)

¹⁴ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény Miniszteri Indokolásának 555.§-ához fűzött magyarázata

¹⁵ Pp. 2.§, 5-6.§

¹⁶ Be. 555.§ (1) bekezdés

nem minősülnek bűnügyi költségnek. Előbbi kategóriába tartoznak a bíróság előtti megjelenéssel szükségképpen felmerült keresetkiesés – ha az kizárólag a polgári jogi igényvel összefüggésben történt –, valamint a polgári jogi igényre vonatkozó ítéleti rendelkezés elleni fellebbezéskor fizetendő eljárás illeték. Utóbbi kategóriába tartoznak a bizonyítással kapcsolatban felmerült költségek, a fordítási költségek, sőt a meghatalmazott védő vagy a sértetti jogi képviselő díja akkor is, ha egyébként ezek a segítők a polgári jogi igény tekintetében is eljárnak. A polgári eljárásjogi szabályok szerint a perköltség¹⁷ megtérítését annak felszámításával lehet kérni, melynek során meg kell jelölni az igényelt költség összegét, a felmerülésének lényeges körülményeit, valamint azt, hogy a perbe vitt mely jog érvényesítésével összefüggésben merült fel. A megjelölés azonban nem elegendő, azt a felszámítással egyidejűleg szükség esetén akár okirattal is igazolni kell a bíróság előtt.¹⁸ Ez a szabály fontos, hiszen a fenti jogszabályi rendelkezések értelmében a felszámítani elmulasztott költségeket nem lehet figyelembe venni, felszámításnak pedig polgári perben a tárgyalás berekesztéséig, így büntetőeljárásban feltehetően a bizonyítási eljárás befejezéséig lehet helye.¹⁹ Adott esetben felmerülhet még a költségkedvezményekre vonatkozó szabályok alkalmazása, mely azok fajtáit, tartalmát és engedélyezésüket is magukban foglalja. Ez a büntetőügyekben eljáró bíróságokra többletterhetek róhat, hiszen a Pp. szabályai szerint a személyes költségmentesség, a személyes költségfeljegyzési jog engedélyezése és az engedélyezett költségkedvezmény megvonása tárgyában a bíróság határoz, miközben a Be. szabályai szerint a bűnügyi költségek esetén ez a jogi segítségnyújtó szolgálat hatásköre.²⁰

A Be. kimondja, hogy a Pp. pertárgy értékére vonatkozó rendelkezéseit is alkalmazni kell. Eszerint azt mindig forintban kell meghatározni, mely kötelezettség az igényérvényesítés időpontját alapul véve a felperest, jelen esetben a büntetőeljárásban fellépő magánfelet terheli. Abban az esetben, ha a magánfél által meghatározott érték a köztudomással vagy a bíróság hivatalos tudomásával ellenkezik, egyébként valószínűtlen, vagy ha azt a terhelt vitássá teszi, a per tárgyának az értékét a bíróság fogja meghatározni.²¹

¹⁷ Pp. 80. § A perköltség a félnél - a perben vagy azt megelőzően - a jog perbeli érvényesítésével okozati összefüggésben és szükségképpen felmerült minden költség, ideértve a bíróság előtt történő megjelenéssel szükségképpen felmerült keresetkiesést is.

¹⁸ Pp. 81.§

¹⁹ DICSÓ G. - HARSÁNYI B. A.: A polgári jogi igény elbírálásának szabályai az új Be. tükrében, *Büntetőjogi Szemle*, 2018/2, 40.

²⁰ BÉKÉS Á. - BLASKÓ B. - BODONYI I. - BUSCH B. - DEMETER Zs. - ELEK B. - HERKE Cs. - IBOLYA T. - JANCsó G. - KARNER Zs. - KUNYÁK G. - MEGYERI G. - MISKOLCZI B. - POLT P. - SÓDOR I. - SZATHMÁRY Z. - SZENTMIHÁLYI-SOÓS V. - TISZA-PAPP J. - VASS P. - VIDA J: i. m.

www.ujjogtar.hu

(letöltés ideje: 2021.05.29.)

²¹ Pp. 22.§

A felek személyében történő változásra szintén a Pp. rendelkezéseit kell alkalmazni.²² Indokolt, hogy a polgári jogi igény érvényesítése döntően a sértett és a terhelt viszonyában történjen és a büntetőeljárásban részt nem vevő személyek vonatkozásában polgári jogi követelések a büntetőeljárást ne hátráltathassák. A Pp. a felek személyében bekövetkező változásnak tekinti a perbeli jogutódlást, a pertárgy igénylését, az elődmegevezést, a téves perlést, a felperesi perbelépést a pertárs jogán és a további alperes perbevonását.²³ A Be. kimondja, hogy a terheltre csak a Pp. perbeli jogutódlásra vonatkozó rendelkezései irányadók, és csak abban az esetben, ha a polgári jogi igény újonnan megjelölt kötelezettje is a büntetőeljárás terheltje.²⁴ A sértett jogutódlója magánfélként pedig csak akkor léphet fel, ha a jogutódlás a sértett halála vagy megszűnése miatt, illetve jogszabályi rendelkezés alapján következett be.²⁵ Ennek oka – ahogyan már említettem – az, hogy a büntetőeljárás hátráltatásának megakadályozását az szolgálja, ha mind a terhelti oldalon, mind a magánfél tekintetében kizárólag a jogutódlás lehet az alapja az alanyváltozásnak.

Ami az esetlegesen felmerülő kizárási okokat illeti, a Be. rögzíti, hogy bíróként nem járhat el, aki az ügyben ügyésként vagy a nyomozó hatóság tagjaként járt el, terheltként, bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személyként, védőként, sértettként, vagyoni érdekeltként, feljelentőként vagy e személyek segítőként vett részt, valamint e személyek hozzátartozója. Ki van zárva az eljárásból, aki az ügyben tanúként, szakértőként, vagy szaktanácsadóként vett részt, aki az ügygel összefüggésben titkos információgyűjtés engedélyezéséről döntött, továbbá akitől az ügy elfogulatlan megítélése egyéb okból nem várható. A vádemelést követően nem járhat el továbbá az, aki az ügyben a vádemelés előtt nyomozási bíróként, vagy a határozata elleni fellebbezés tárgyában eljár. A másodfokú eljárásból ki van zárva az a bíró, aki az ügy elsőfokú, a harmadfokú eljárásból pedig az, aki az ügy elsőfokú vagy másodfokú elbírálásában részt vett, továbbá aki a hatályon kívül helyező határozat vagy a megalapozatlansága miatt hatályon kívül helyezett határozat meghozatalában részt vett. A perújítás elrendelése folytán megismételt eljárásból ki van zárva az a bíró is, aki a perújítást elrendelő határozat vagy a perújítással támadott határozat meghozatalában részt vett. Az egyszerűsített felülvizsgálati eljárást kivéve, a rendkívüli jogorvoslati eljárásból ki van zárva az a bíró, aki a rendkívüli jogorvoslattal megtámadott határozat meghozatalában részt vett, valamint az is, akinek a hozzátartozója vett részt a megtámadott határozat meghozatalában.²⁶

²² Be. 555.§ (2) bekezdés c) pont

²³ Pp. V. fejezet, 15. pont

²⁴ Be. 555.§ (2) bekezdés d) pont

²⁵ Be. 55.§ (2) bekezdés

²⁶ Be. 14.§ (1) – (4) bekezdés

A polgári jogi igény érvényesítése és elintézése során az eljáró bíróval és bírósággal szemben a Pp-ben meghatározott és a Be-ben nem nevesített kizárási ok is bejelenthető. A Pp. kimondja, hogy a per elintézéséből ki van zárva, és abban, mint bíró nem vehet részt a fél, a féllel együtt jogosított vagy kötelezett személy, továbbá az, aki a per tárgyát egészen vagy részben a maga részére követeli, vagy akinek jogaira, illetve kötelezettségeire a per eredménye kihatással lehet, mely személyek köre adott esetben túlmutathat a Be-ben meghatározott kizárással érintett bírák körén. A polgári eljárásban nem vehet rész az előbb felsorolt személyek képviselője, támogatója vagy olyan volt képviselője, volt támogatója, aki az ügyben eljár, valamint valamennyi felsorolt személy hozzátartozója. A Be. a kizárási okok körében nem tesz említést a közvetítői eljárást lefolytató személyről, mely a Pp. szabályaira tekintettel kizárási okként szolgálhat a polgári jogi igény elbírálása esetén.²⁷ A Pp. – eltérően a Be. szabályaitól – rendelkezik a bíróságok kizárásáról is és kimondja, hogy a perben az a járásbíróság, törvényszék, illetve ítélőtábla sem járhat el, amely a perben fél, a féllel együtt jogosított vagy kötelezett személy, továbbá az, amely a per tárgyát egészen vagy részben a maga részére követeli, vagy amelynek jogaira, illetve kötelezettségeire a per eredménye kihatással lehet. Rögzíti azt is, hogy nem járhat el az a bíróság, amelynek elnöke, illetve elnökhelyettese a korábban ismertetett, törvényben meghatározott okból ki van zárva. Ez vonatkozik arra a jogi személyiséggel nem rendelkező bíróságra is, amelynek bírái fölött a perben érintett bíróság elnöke gyakorolja az általános munkáltatói jogokat.²⁸

A kizárás elintézésére egyebekben a Be-t kell alkalmazni azzal, hogy a kizárólag a magánjogi igények elbírálására irányadó kizárási okok fennállása a büntetőeljárás lefolytatását nem hátráltathatja. Fontos rendelkezése a törvénynek, hogy a magánfél által megjelölt, a Pp-ben meghatározott és a Be-ben nem nevesített okra alapított kizárás elintézését mellőzni kell. Így ebben az esetben a polgári jogi igény érvényesítését érdemi vizsgálat nélkül egyéb törvényes útra kell utasítani. A más által a Pp-ben meghatározott és a Be-ben nem nevesített okra alapított kizárás esetén a kizárást elintéző egyesbíró, illetve bíróság a kizárás kimondása helyett határozatában azt állapítja meg, hogy a kizárási ok fennáll. Így a magánfél érdekeit előtérbe helyezve a más által bejelentett kizárási okot érdemben is el kell bírálni és csak abban az esetben kell a polgári jogi igény érvényesítését egyéb törvényes útra utasítani, ha a kizárási ok fennáll.²⁹

²⁷ Pp. 12.§

²⁸ Pp. 14.§

²⁹ Be. 555.§ (3) bekezdés

A polgári jogi igény előterjesztése és elbírálása

A polgári jogi igény előterjesztését a Be. a korábban hatályos szabályoktól részletesebben, azonban a Pp. keresetlevélre vonatkozó szabályaitól egyszerűbben rendezi. A Pp. részletes előírásokat tartalmaz a keresetlevél tagolását és egyes tartalmi elemeit illetően, a Be. azonban a sértetti jogérvényesítés elősegítése érdekében ettől eltérve csak azon minimális kellékeket kívánja meg, amelyek nélkül a polgári jogi igény érdemi elbírálása lehetetlen lenne. Eszerint a polgári jogi igénynek tartalmaznia kell a terhelt megjelölését, a bíróság ítéleti rendelkezésére irányuló határozott kérelmet különösen a követelés összegét vagy mennyiségét, az érvényesíteni kívánt jogot, az előbbieket megalapozó tényeket, a teljesítés módját és helyét, valamint a sértettnek az arra vonatkozó nyilatkozatát, hogy a polgári jogi igénynek a polgári bírósághoz történő megküldéséhez hozzájárul-e.³⁰ Látható, hogy a Be. ténylegesen csak azon minimális kellékeket kívánja meg, amelyek nélkül a polgári jogi igény érdemi elbírálása lehetetlen lenne.

Ahogy már korábban ismertetésre került a Pp. nagy hangsúlyt fektet a perkoncentrációra, így a polgári jogi igény vonatkozásban is elvárja, hogy a magánfél a bírósági eljárás kezdetén adja elő a követelését és annak keretei rögzüljenek. Ha a magánfél ezt nem teszi meg a tárgyalás előkészítése során, de legkésőbb azon tárgyalási határnapon előadja, amelyen jelen volt vagy jelen lehetett. Az előterjesztett polgári jogi igényt a bíróság a büntetőeljárásban is köteles megvizsgálni a tekintetben, hogy alkalmas-e az érdemi elbírálásra, és ha azt a nem kell egyéb törvényes útra utasítani, úgy a Pp. szabályai szerint közli az érintettekkel.³¹

A magánfélnek lehetősége van arra, hogy az eljárás folyamán bármikor visszavonja az előterjesztett polgári jogi igényt. Ebben az esetben a Pp. keresettől elállásra meghatározott következményeit kell alkalmazni, kivéve, ha a magánfél azt jelentette be, hogy a továbbiakban egyéb törvényes úton kívánja igényét érvényesíteni, és a visszavonástól számított két hónapon belül igazolja is, hogy azt szabályszerűen megtette.³² Ami a keresettől elállást illeti, a Pp. vonatkozó szabályai szerint abban az esetben, ha a felperes a teljes keresetétől elállt, a bíróság az eljárást - a kereset közlését megelőzően is, annak bármely szakaszában - kérelemre megszünteti. A felperes az alperes írásbeli ellenkérelmének előterjesztéséig az alperes hozzájárulása nélkül, ezt követően főszabály szerint csak az alperes hozzájárulásával állhat el. Abban az esetben, ha a felperes az elálláshoz az alperes hozzájáruló nyilatkozatát nem csatolja, úgy a bíróság az alperest nyilatkozattételre hívja fel. A bíróság figyelmezteti az alperest, hogy a nyilatkozattétel elmulasztása

³⁰ Be. 556.§ (2) bekezdés

³¹ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény Miniszteri Indokolásának 556.§-ához fűzött magyarázata

³² Be. 556.§ (3) bekezdés

esetén a bíróság a felperes kérelmének megfelelően az eljárást megszünteti. Nincs azonban szükség az alperes hozzájárulására, ha az elállásra azért került sor, mert az alperes a követelést az eljárás megindítását követően teljesítette.³³

A polgári jogi igény esetén is lehetőség van annak megváltoztatására természetesen a Pp. rendelkezéseinek megfelelően. Pp. szerint keresetváltoztatás az, ha a fél a keresetével - ideértve a vizontkeresetet és beszámítást is - összefüggésben előadott korábbi jogállításhoz képest eltérő vagy további érvényesíteni kívánt jogot állít, vagy kérelméhez képest a kérelem, illetve annak valamely része összecszerűségét vagy tartalmát megváltoztatja, vagy további kérelmet terjeszt elő.³⁴ A polgári jogi igénynek a tényállítást, jogállítást, illetve a kérelmet érintő megváltoztatása ezen kívül kizárólag a magánfél önhibáján kívüli okokból lehetséges. A polgári eljárásban a perfelvétel során keresetváltoztatásnak akkor van helye, ha a megváltoztatott kereset ugyanabból vagy - ténybeli és jogi alapon - összefüggő jogviszonyból ered, mint a korábbi kereset, a nyilatkozatot pedig a keresetlevélre vonatkozó szabályoknak megfelelő tartalommal teszi meg.³⁵ A perfelvételt lezáró végzés meghozatalát követően a keresetváltoztatásnak az elsőfokú ítélet meghozatalát megelőző tárgyalás berekesztéséig törvény eltérő rendelkezése hiányában akkor van helye, ha a keresetváltoztatás - a bármelyik fél által előterjesztett - új tényállítással áll közvetlen okozati összefüggésben, vagy azt a bíróságnak a perfelvételt lezáró végzés meghozatalát követő anyagi pervezetése indokolja és a megváltoztatott kereset ugyanabból a jogviszonyból ered, továbbá a bíróság hatásköre és illetékessége a megváltoztatott keresetre is fennáll.³⁶ Fontos elhelyütt hangsúlyozni, hogy a Be. maga csupán a polgári jogi igény megváltoztatásának a büntetőeljárás jellegéből adódó különös feltételeit határozza meg, a polgári jogi igény megváltoztatásának részletes eljárási szabályaira a Pp.-nek az érdemi tárgyalási szakban történő keresetváltoztatásra vonatkozó rendelkezéseit kell alkalmazni a büntetőeljárás során bejelentett polgári jogi igény megváltoztatása esetén.

A polgári jogi igény egyéb törvényes útra utasításának kérdése

Ahogy már említettem a Be. kodifikációja során kiemelt cél volt a sértetti reparáció széles körű biztosítása, mely során figyelemmel kellett lenni a háttérként szolgáló magánjogi normákra, így természetesen a Pp.-re is. A Be. – a korábbi koncepciónak megfelelően – továbbra is igyekszik arra szorítani a büntetőeljárásban eljáró bíróságot, hogy a sértett igénye lehetőség szerint ne legyen

³³ Pp. 241.§

³⁴ Pp. 7.§ 12. pont

³⁵ Pp. 185.§ (1) – (2) bekezdés

³⁶ Pp. 215.§

egyéb törvényes útra utasítva, hiszen számára a bíróság, mint egységes egész jelenik meg, amelynek képesnek kell lennie a bűncselekménnyel okozott sérelmeket is elbírálni, külön, polgári eljárás kezdeményezése nélkül. A polgári jogi igény érvényesítésének egyéb törvényes útra utasítása mellett is szólnak azonban fontos érvek. Az egyéb törvényes útra utasítás kettős funkcióval bír, így biztosítja, hogy a büntetőjogi felelősség kérdésében való döntés gyorsan és hatékonyan megszülessen és ezt a járulékos kérdések elbírálása ne hátráltassa vagy nehezítse meg, továbbá lehetővé teszi a sértett számára, hogy magánjogi igényéről a polgári perben eljáró bíróságok döntsenek. Természetesen erre sor kerülhet akár a büntetőeljárás befejezését megelőzően is, így annak esetleges elhúzódnása nem akadályozza, hogy a sértett követelésének még a büntetőeljárás befejezését megelőzően igényt szerezzen.³⁷ A polgári jogi igény egyéb törvényes útra utasításának következményei is rendezettek a Be. és Pp. szabályai alapján, a magánfél nem szenvedhet hátrányt. A Pp. rögzíti, hogy a polgári perben a büntetőeljárásról szóló törvény alapján a bíróságnak megküldött polgári jogi igényt keresetlevélként kell elbírálni, és úgy kell tekinteni, mintha azt már eredetileg is annál a bíróságnál terjesztették volna elő, amelyhez megküldték.³⁸ Ezzel összhangban a Be. kimondja, hogy a polgári jogi igény egyéb törvényes útra utasítása esetén a keresetlevél előterjesztésének és a perindításnak a Pp.-ben meghatározott joghatásai nem enyésznek el, ha a magánfél az ügy előzményére hivatkozással, az egyéb törvényes útra utasító határozat jogerőre emelkedésétől, illetve véglegessé válásától vagy a visszavonó nyilatkozat bírósághoz érkezésétől számított egy hónapon belül az igényét egyéb törvényes úton szabályszerűen érvényesíti.³⁹

Befejező gondolatok

A Kúria hosszú évek eltérő bírói gyakorlatának tett pontot a végére azzal, hogy rendezte a csődbűncselekmény sértettjének kérdését és kimondta, hogy a hitelezők nem tekinthetők sértettnek, így polgári jogi igény előterjesztésére sem jogosultak. A hitelezők számára tehát továbbra is a Csődtv.-ben meghatározott lehetőségek állnak rendelkezésre, amennyiben az érintett gazdasági társasággal szemben igényt kívánnak érvényesíteni. Ezzel szemben a gazdasági társaság, amely vezető

³⁷ BÉKÉS Á. - BLASKÓ B. - BODONYI I. - BUSCH B. - DEMETER Zs. - ELEK B. - HERKE Cs. - IBOLYA T. - JANCsó G. - KARNER Zs. - KUNYÁK G. - MEGYERI G. - MISKOLCZI B. - POLT P. - SÓDOR I. - SZATHMÁRY Z. - SZENTMIHÁLYI-SOÓS V. - TISZA-PAPP J. - VASS P. - VIDA J.: i. m.

www.ujjogtar.hu

(letöltés ideje: 2021.05.31.)

³⁸ Pp. 169. § (2) bekezdése

³⁹ Be. 558. § (3) bekezdése

tisztsgviselőjével szemben az elkövetési magatartások valamelyikének megvalósítása folytán csődbűncselekmény miatt büntetőeljárás indul, már sértettnek tekinthető, s így, mint magánfél polgári jogi igényt is előterjeszthet a terhelttel szemben.

Ami a polgári jogi igény elbírálását illeti e körben a Be. rendszerint visszautal a Pp. vonatkozó szabályaira. A Pp. hatálybalépésével számos olyan változást eredményezett, amely a polgári jogi igény elbírálására érdemben hatással van. Ilyennek tekinthető az alapelvek fontosságának hangsúlyosabbá tétele, azok változása, a keresetlevélre, a felek személyében bekövetkező változásra, a perköltségre, vagy éppen a pertárgy értékére vonatkozó rendelkezések. Abban az esetben tehát, ha a büntetőügyben eljáró bíróságnak a polgári jogi igény elbírálására érdemben lehetősége van, úgy a Be. szabályain túl figyelemmel kell lennie a Pp. fentebb ismertetett rendelkezéseire is.

A Be. a polgári jogi igény egyéb törvényes útra utasítása lehetőségének kiterjesztésével a perhatékonyság és a sértett minél gyorsabb reparációjának célját némileg háttérbe szorítja a jogbiztonság és azon elvárás kielégítése érdekében, hogy a büntetőeljárásban a polgári jogi igényre folytatandó bizonyítási eljárás annak érdemi befejezését ne késleltesse. Ennek azonban nincs olyan hátrányos következménye, ami a sértett érdekeit sértené különös tekintettel arra, hogy a Be. már a preambulumban hangsúlyozza, hogy az állam a sérelmet szenvedett fél mellé áll. A polgári jogi igény egyéb törvényes útra utasítása esetén ugyanis a büntető ítélet indokolása a polgári bíróságot nem köti, a polgári perben lefolytatott bizonyítási eljárás eredményeképpen eltérő tényállás is megállapítható, de adott esetben a felperes akár hamarabb a követeléséhez is juthat, mint egy elhúzódo büntetőeljárás eredményeként.

Irodalomjegyzék:

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény Miniszteri Indokolása

BÉKÉS Ádám, BLASKÓ Béla, BODONY István, BUSCH Balázs, DEMETER Zsuzsanna, ELEK Balázs, HERKE Csongor, IBOLYA Tibor, JANCÓS Gábor, KARNER Zsanett, KUNYÁK Gergely, MEGYERI Gábor, MISKOLCZI Barna, POLT Péter, SÓDOR István, SZATHMÁRY Zoltán, SZENTMIHÁLYI-SOÓS Viktória, TISZAPAPP Judit, VASS Péter, VIDA József: A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény kommentárjának az 55.§, 56.§, valamint 555.§-ához fűzött magyarázata

www.uj.jogtar.hu

Budakörnyéki Járásbíróság 8.B.361/2012/20. számú ítélete

DICSÓ Gáborné, HARSÁNYI Beáta Andrea: A polgári jogi igény elbírálásának szabályai az új Be. tükrében, Büntetőjogi Szemle, 2018/2.

GÖRGÉNYI Iлона, GULA József, HORVÁTH Tibor, JACSÓ Judit, LÉVAY Miklós, SÁNTHA Ferenc, VÁRADI Erika: Magyar Büntetőjog Különös Rész, Complex Kiadó, Budapest, 2013.

MISKOLCZI Barna: Az új Be. szabályozási elvei

<https://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/az-uj-be-szabalyozasi-elvei>

TIHANYI Márk: A csődbűncselekmény és a polgári jogi igény: egy összeférhetetlen páros

<https://arsboni.hu/a-csodbuncselekmeny-es-a-polgari-jogi-igeny-egy-osszeferhetetlen-paros/>

TÓTH Mihály: Gazdasági bűnözés és bűncselekmények, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2002

TÓTH Mihály: Gazdasági bűncselekmények az alakuló gyakorlatban, Budapest Vas Megyei Bíróság Bkf.229/2010/4. számú végzése

PAPP PETRA*

A felelősség egyes aspektusairól

Absztrakt: Témaválasztásomat a doktori értekezésem indokolta, ugyanis annak egyik központi kérdése a felelősség.

A kutatásom során arra a kérdésre keresem a választ, hogy az egyes felelősségi formáktól mennyiben tér el a nemzetközi büntetőjogi felelősség. Ennek érdekében pedig bemutatom szemantikai értelemben a felelősséget, majd a jogi felelősséggel foglalkozom, annak két fő fajtájával, a polgári és a büntetőjogi felelősséggel.

A tanulmány második felében pedig egy speciális felelősségi formát, a nemzetközi jogi felelősséget s annak egyes alakzatait igyekszem röviden szemléltetni. Így a kutatás eredményeként, a tanulmányból tömören megismerhetők az egyes (jogi) felelősségi fajták.

Kulcsszavak: felelősség; jogi felelősség; büntetőjogi felelősség; nemzetközi jogi felelősség

Abstract: My choice of subject was justified by my doctoral thesis, because one of its central issues is responsibility.

In my research, I am looking for the answer to the question of how international criminal liability desices from each form of responsibility. To this end, I present responsibility in semantic terms, and then I deal with legal liability, with its two main types, civil and criminal liability.

In the second half of the study, I will try to briefly illustrate a specific form of responsibility, international legal responsibility and some of its forms. Thus, as a result of the research, the study can be used to succinctly understand each (legal) type of liability.

Keywords: responsibility; legal liability; criminal liability; international liability

DOI: 10.46942/SIDM.2021.2.165-184

* dr. Papp Petra IV. évfolyamos PhD hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Prof. Dr. habil. Domokos Andrea PhD intézetvezető, egyetemi tanár.

„A gonosz diadalához nem szükséges semmi más,
csak annyi, hogy a jó emberek ne tegyenek semmit.”¹

Néhány gondolat a felelősségről általában

Számos tudományterület használja a felelősség fogalmát, eltérő tartalommal és gyakran különböző célok eszközeként. A felelősség szó a XXI. században több kontextusban is felmerül, többek között: erkölcsi, politikai, gazdasági és nem utolsósorban jogi értelemben.² A felelősség szó a magyar nyelv értelmező szótárában a következőt jelenti: erkölcsi, jogi vagy hivatalos kötelezettség, amelynek alapján valaki, valamely testület vagy közösség valakiért vagy valamiért felelős, számot adni tartozik.³ Ha a felelősséget általános értelmében definiáljuk, lényegében nem más, mint a tanúsított magatartásokról alkotott értékítélet következményeinek viselése.⁴ Noha, a felelősség fogalmát az egyes források a XVIII. század második feléhez, Franciaországhoz vezetik vissza,⁵ ám ekkor a *responsabilité* politikai⁶ fogalmat takart.⁷ Schipani és mások⁸ későbbi kutatásai azonban igazolták, hogy a felelősség, mint

¹ „The only thing necessary for the triumph of evil is for good men to do nothing.” BURKE, E.: Thoughts on the Cause of the Present Discontents 82-83 (1770). In: *Select Works of Edmund Burke*. Liberty Fund ed., vol. 1, 1999, 146. <https://oll.libertyfund.org/title/canavan-select-works-of-edmund-burke-vol-1> (letöltés dátuma: 2020. 11. 01.)

² Manapság emlegetni szokták még a média felelősségét, a jelen generáció felelősségét, a vállalatok társadalmi felelősségvállalását stb., amelyek e komplex fogalmat csak tovább árnyalják. Ld. KÖHIDI Ákos: *A polgári jogi felelősség digitális határai Európában, A P2P rendszerekben megvalósuló szerzői jogi jogsértések felelősségtani vonatkozásai*, PhD értekezés. Győr, 2012, 53. https://doktiskjog.sze.hu/images/A_polgari_jogi_felelosseg_digitalis_hatari_Europaban_DOI.pdf (letöltés dátuma: 2020. 05. 06.)

³ A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet (szerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára*, I. kötet. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezozotara-1BE8B/E28F2F/felelosseg-29EB8/> (letöltés dátuma: 2020. 06. 10.)

⁴ FÖLDVÁRI J.: *A büntetés tana*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970. 60.

⁵ FÖLDI A.: *A jogi felelősség fogalmáról*. *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis De Rolando Eötvös Nominatae, Tomus XXX.*, 1988, 10.

⁶ Jelen tanulmányunk nem része a politikai fogalom részletező elemzése. Így kizárólag egy (lehetséges) definiálásra hívnánk fel a figyelmet. Rixer Adám szerint a politika fogalma a társadalomban egy *többszempontúan strukturált analitikai kategória*, pontosabban annak három dimenziója van: 1) a közszerelekvés (közpolitika) dimenziója; 2) a rendszerint konfliktusos processzuális dimenziója; 3) az intézményi dimenzió. Lásd erről részletesebben: RIXER Á.: *Az államfelelősségének egyes kérdései*. *De iurisprudentia et iure publico: Jog- és Politikatudományi folyóirat*, 2011/1., 2. <http://dicip.hu/wp-content/uploads/2011-1-06.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 12. 05.)

⁷ DESCAMPS, O.: *La responsabilité dans le Code civil*. *Dans Histoire de la justice*, 2009/1., 291-310. <https://www.cairn.info/revue-histoire-de-la-justice-2009-1-page-291.htm#> (letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)

⁸ SCHIPANI, S.: *Lex Aquilia, culpa, responsabilità*. In *Illecito e pena privata in età repubblicana*. Napoli, 1992, 179skk. Idézi FÖLDI A.: *A másért való felelősség a római jogban, jogelméleti és összehasonlító polgári jogi kitekintéssel*. Budapest: Rejtjel Kiadó, 2004. 47.

főnév az olasz és az angol politikai nyelvezetben⁹ már a XVIII. század elején megjelent.¹⁰ A francia Polgári Törvénykönyv, a Code civilben már jogi fogalomként használták¹¹ a felelősség kifejezést, és a kódex hatására más nyelvekben és jogi kultúrákban is hamar elterjedt.¹² A kifejezés hosszú fejlődésen ment keresztül, aminek következtében egy sokrétű, több értelemben is használt, kissé parttalan fogalomná vált.¹³ A felelősség szemantikai szempontból olyan veszélyt jelző kategória,¹⁴ melynek okai, megjelenési formái és következményei nem kellőképpen behatárolhatók. A tudomány feladata megtalálni annak módját, hogy a felelősség fogalmában rejlő bizonytalan, ismeretlen dimenziót megmentsse az analitikus leegyszerűsítéstől.¹⁵ A felelősség fogalma tartalmilag hol kiüresedik, hol túlterjed saját határain. Ennek következményei azok a fogalmi bizonytalanságok, melyek mindegyike egy központi társadalmi problématerületre mutat rá.¹⁶ Ezért tartom fontosnak azt, hogy az egyes jogi felelősség fogalmakat pontosítsuk, s véleményem szerint szükséges az is, hogy a „felelősség fogalmát felelősséggel használjuk”,¹⁷ ezáltal megalapozásának lehetőségeit, hatótávolságát, alkalmazásának módjait felismerhessük.¹⁸ *A felelősség fogalmát az alábbiak szerint definiálnám: a felelősség egy helytállási kötelezettséget jelent, amelynek alapja a természetes vagy a jogi személy¹⁹ olyan*

⁹ Richard McKeon szerint politikai felelősség fogalma először a *Federalist Papers* 64. cikkében jelenik meg. Ld. MCKEON, R.: The Development and Signifi cance of the Concept of Responsibility. *Revue Internationale de Philosophie* 11, 1957, 6-8. <https://www.jstor.org/stable/23940271?seq=1> (letöltés dátuma: 2020. 05. 06.) Bernard Bailyn által összeállított kötet alapján azonban Madisont illeti meg az elsőség a 63. cikkben leírtak alapján. Ld. BAILYN, B. (eds.): *The Debate on the Constitution, Part 2: Federalist and Antifederalist Speeches, Articles, and Letters During the Struggle over Ratification Vol. 2*. Library of America, 1993, 317. Ld. még a politika felelősség fogalmával kapcsolatosan: LÁNCZI A.: Ki a felelős? A politikai felelősség nyomában. *Politikatudományi Szemle* XX/4, 2011/4., 16-29. http://www.poltudszemle.hu/szamok/2011_4szam/lanczi.pdf (letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)

¹⁰ ZOVÁNYI N.: *A felelősség kérdése az utazási szerződések és az utasjogok körében, PhD értekezés*. Debrecen, 2014, 9. https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/181350/Zovanyi-ertekezés_tirkositott.pdf?sequence=1&isAllowed=y (letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)

¹¹ DESCAMPS O.: i. m. 291.

¹² ZOVÁNYI N.: i. m. 2014, 9.

¹³ FÖLDI A. - HAMZA G.: *A római jog története és intéstitúciói*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996, 424.

¹⁴ RICHTER, E.: Nachhaltige Politik – Systematisierungshilfen für die Begründungsprobleme der „Verantwortung“. In: HEIDRINK, L. - HIRSCH, A. (Hg.) *Staat ohne Verantwortung? Zum Wandel der Aufgaben von Staat und Politik*. Frankfurt, Campus, 2007, 443-444. A jogi felelősség fogalmának szemantikai-logikai analizisével kapcsolatban lásd: FÖLDI A.: i.m. 2004, 30-37., a magyar elnevezéssel kapcsolatban: Uo. 52-53.

¹⁵ RICHTER, E.: Politische Ethik als Verantwortungsethik. Die Folgenabschätzung als Begründungsfundament? *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* 78/2, 1992, 166-182.

¹⁶ HORVÁTH G.: A felelősség imperatívusza és a szabadság. *Iustum Aequum Salutare* IX, 2013/3., 202. <http://ias.jak.ppk.hu/hir/ias/20133sz/11.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 05. 03.)

¹⁷ MÜLLER, W. E.: *Der Begriff der Verantwortung bei Hans Jonas*. Frankfurt: Athenäum, 1988. 7.

¹⁸ HORVÁTH G.: i.m. 213.

¹⁹ Ehhez kapcsolódóan lásd részletesebben például: 1) MOHAI M.: *Felelősség és helytállási kötelezettség a társaságok jogában, PhD értekezés*. Pécs, 2017. <https://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/mohai-mate/mohai-mate-vedes-ertekezés.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.) 2) MOLNÁR G. M.: A vállalkozói

magatartása, amely ellentétes az adott társadalmi viszonyrendszerben elfogadott normákkal (ilyen norma lehet például erkölcsi, vallási, jogi norma). Tehát, felelősségről nem csak társadalmi értelemben beszélhetünk²⁰, mivel az ember magatartása különböző szabályrendszerek tárgya lehet, így a felelősségnek is különböző fajtái vannak.

A jogi felelősség, különös tekintettel a büntetőjogi felelősségre

A jogi felelősség rövid definiálása

Mint a felelősség általában, a jogi felelősség is valamely normarendszerhez igazodik. A jogrend az, amelynek esetleges megsértése kiváltja a jogi értelemben vett, s a jog eszközeivel szankcionált felelősséget.²¹ A jogi felelősség definiálása kapcsán, különösen két szerző gondolataival értek egyet, így ezeket emelném ki és tekintem a jogi felelősség rövid definiálásának. Eörsi Gyula megfogalmazásában: „*A felelősséget társadalmi értelemben valamely felelősséget elkövetett társadalomra veszélyes magatartás váltja ki. A felelősség a társadalom nevelő funkciójának az a része, amely represszióval reagál a társadalomra veszélyes magatartásokra.*”²² Nagy Károly szerint pedig: „*A felelősség minden jogterületen a jog betartásának biztosítékát jelenti, felelősség nélkül nincs jog.*”²³ A jogi felelősség sajátos jellegét – miként ezt Nagy Károly is írja²⁴ – épp az adja, hogy jogáganként más-más jogkövetkezményt fűz az adott magatartáshoz.²⁵ A jogi szabályozás sokrétűségének megfelelően beszélünk büntetőjogi, polgári jogi, munkajogi stb. felelősségről.²⁶ *Tehát, a jogi felelősség a magatartás jogi szabályozásából eredő következmények ehvülésének a szükségességét jelenti.*²⁷ Jelen tanulmányban a jogi felelősséget kizárólag a büntető-, a polgári és a nemzetközi jogi felelősség tekintetében vizsgálom. Első körben a két nagy felelősségi formát (a büntető-, és a polgári jogi felelősséget) igyekszem röviden szemléltetni, annak érdekében, hogy elhatároljam egymástól a kettőt. Majd a tanulmány második felében pedig egy speciális felelősségi formáról

felelősség büntetőjogi vonatkozásai. In: DOMOKOS A. (szerk.) *A vállalkozói felelősség büntetőjogi vonatkozásai. Konferencia előadásainak szerkesztett változata.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2017, 23-24. https://ajk.kre.hu/images/doc4/dokumentumok/A_vallalkozoi_felelotesseg_buntetojogi_vonatkozasai_kiadvany.pdf (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

²⁰ ZOVÁNYI N.: i.m. 2014, 9.

²¹ BOROS B. S.: Nemzetközi jogi felelősség, különös tekintettel az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottsága szerződéstervezetére. *Iustum Aequum Salutare* III. 2007/3., 125. <http://ias.iak.ppk.hu/hir/ias/20073sz/09.pdf> (letöltés dátuma: 2018. 11. 20.)

²² EÖRSI Gy.: *Kötelmi jog, Általános rész.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003. 239.

²³ NAGY K.: *Nemzetközi jog.* Budapest: PÜSKI Kiadó, 1999. 514.

²⁴ NAGY K.: *Az állam felelőssége a nemzetközi jog megsértése miatt.* Budapest: Akadémia Kiadó, 1991. 19.

²⁵ BOROS B. S.: i.m. 125-126.

²⁶ FÖLDEVÁRI J.: i.m. 1970, 60.

²⁷ Uo., 62.

lesz szó: a nemzetközi jogi felelősségről, ezen belül is *az egyén nemzetközi büntetőjogi felelősségéről*.

A polgári jogi felelősség szűk fogalma

Szűk fogalom alatt azt értem, hogy nem elemzem részletesen az egyes szerzők ide vonatkozó, olykor különböző, de lényegében hasonló fogalomalkotásait, hanem röviden kísérletet teszek definiálni a polgári jogi felelősséget, annak érdekében, hogy a büntetőjogi felelősségtől elválasszam azt. Ahhoz, hogy a büntetőjogi felelősségi rendszerét megértsük, indokoltnak tartom elhatárolni a polgári jogi felelősségtől, hiszen a két felelősségi forma teljesen más. Gondoljunk csak arra, hogy a két felelősségi forma más-más viszonyrendszerben alakul ki, jöhet létre. Röviden ezt a viszonyrendszert a mellé (polgári jogi jogviszony²⁸) és az alá-fölé (büntetőjogi „jogviszony”²⁹) rendeltségben jelölném meg. Ezentúl nagy különbség mutatkozik egyrészt a felelősség alapjaiban, másrészt a szankcionálás tekintetében. Mindenekelőtt fontos leszögezni azt, hogy alapvetően a polgári jogi felelősséget két nagy részre szokták osztani: 1) a kontraktuális (szerződés megszegéséért való felelősség) és 2) a deliktuális (szerződésen kívül okozott károkért fennálló felelősség) felelősség.³⁰ Természetesen lehetséges még többféle csoportosítás, illetve tagolás.³¹ A polgári jogi felelősség alighanem legnagyobb magyar kutatója, Marton Géza a felelősség több elemét nevesítette.³² Ezen elemek felelősségi jelenségekként is felfoghatóak, így önmagukban tulajdonképpen semmit nem mondanak a felelősség fogalmának tartalmáról, összességükben mégis összetéveszthetetlenül meghatározzák azt.³³ A polgári jogi felelősség esetén a fő hangsúly a reparáción, a vagyoni jellegű szankciókon van. A cél az, hogy az okozott hátrány megtérüljön.³⁴ Ezzel szemben helyezkedik el a büntetőjogi felelősség, melyet alább részletezem.

²⁸ Bővebben lásd például BENKE J.: A magyar magánjog történeti és elméleti alapvetése. In: BENKE J. (szerk.) *A magyar magánjog alapvetése*. Pécs, 2020, 12-14. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/23355/benke-jozsef-a-magyar-maganjog-alapvetese-pte-ajk-pjt-pecs-2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (letöltés dátuma: 2020. 12. 04.)

²⁹ Lásd részletesebben például KIRÁLY T.: Jogviszonyok a büntetőeljárásban. In: KIRÁLY T. *Büntetőeljárás jog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2003. 4-9. <https://docplayer.hu/13630479-Buntetoeljarasi-jog-kiraly-tibor.html> (letöltés dátuma: 2020. 12. 05.)

³⁰ VÉKÁS L. - GÁRDOS P.: *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz, 2. kötet*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014, 2234.

³¹ ZOVÁNYI N.: A felelősség intézményének alakulása a kezdetektől a XX. század végéig. *Debreceni Jogi Műhely*, 2012/3. http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/3_2012/a_felelosseg_intezmenyenek_alakulasa_a_kezdetektol_a_xx_szazad_vegeig/ (letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)

³² MARTON G.: *A polgári jogi felelősség*. Budapest: Triorg Kiadó, 1992. 14skk.

³³ DELI G.: Észrevételek a jogi felelősség fogalmáról. *Iustum Aequum Salutare* III., 2007/2, 170. <http://ias.jak.ppk.hu/hir/ias/20073sz/11.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 12. 03.)

³⁴ ZOVÁNYI N.: i.m. 2014, 10.

A büntetőjogi felelősség

A büntetőjogi felelősség alkotmányos, emberi jogi szempontoknak való megfeleltetése jogállami alaptétel, a XXI. században elkerülhetetlen kihívás.³⁵ A büntetőjogi felelősség számos aspektusból megközelíthető. Az egyik lehetséges megközelítés, ha *a felelősség általános fogalmából* indulunk ki, akkor a büntetőjogi felelősség a magatartásról alkotott büntetőjogi értékelés következményeinek a viselése lenne. E következmények elviselését a társadalom igényli és ennek az igénynek a kielégítését az államhatalom biztosítja. Az ember büntetőjogi felelőssége a társadalom jogi értékítéletének kifejezésére illetékes államhatalommal szemben áll fenn. Lényegét az a kötelesség adja, hogy magatartásának tanúsításánál figyelemmel kell lennie a törvényhozó akaratára, a társadalmi elvárásokra. A törvényhozó akaratát - parancsait és tilalmait - a jogszabályok juttatják kifejezésre. A törvényhozó foglalja össze azokat a feltételeket is, amelyek fennforgása esetében az elkövető büntethető - más szóval: felelőségre vonható. Tehát, míg *a büntetethezesség a bűnelkövető megbüntetésének a feltételeit* foglalja magában, addig *a felelősség az elkövetőnek a társadalommal szemben fennálló és az államhatalom által realizálható kötelességét* jelenti. Földvári József szerint *a büntetethezesség nem azonosítható a büntetőjogi felelőséggel*.³⁶ Domokos Andrea szerint a büntetőjogi felelősség megállapítása egyben a felelőségre vonást is magában hordozza, és a büntető szankció révén hatályosul.³⁷ A bűnért való felelősség jogfilozófiai alapjait az indeterminizmus és a determinizmus közti választás határozta meg a büntetőjogi iskolákban, az egyes büntetőpolitikákban.³⁸ A társadalomban és a jogászság között elterjedt büntetőjogi felfogás a bűnelkövetés elleni küzdelem kiindulópontjába *a bűncselekmények morálisan megvetendő és közönségellenes* jellegét teszi.³⁹ Ez utóbbi egyfajta erkölcsi⁴⁰ és bűnösség központú megközelítést jelent. A bűnösségen alapuló felelősége elve (*nulla poena sine culpa*)⁴¹ legáltalánosabban értelmezve a bűncselekmény elkövetése miatti

³⁵ DOMOKOS A. - CSERVÁK Cs.: A büntetőjogi és politikai felelősség keveredése, avagy a büntetőjogi felelősség diszfunkcionális alkotmányjogi felülbírálata. *Jogelméleti Szemle* 2017/1., 36. http://jesz.ajk.elte.hu/2017_1.pdf (letöltés dátuma: 2020. 12. 05.)

³⁶ FÖLDVÁRI J.: i.m. 1970, 64.

³⁷ DOMOKOS A.: Felelősség és felelőségrevonás a büntetőjogban. *Glossa Iuridica* 2015/1-2., 261.

³⁸ Lásd részletesebben DOMOKOS A.: i.m. 2015, 261-263.

³⁹ POKOL B.: Jogfilozófiai és büntetőjogelméletek. *Jogelméleti Szemle/ Journal of Legal Theory*, 8(4), 2. https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/10706/ssoar-jogszemle-2007-4-pokol-jogfilozofiak_es_buntetojogelmletek.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-jogszemle-2007-4-pokol-jogfilozofiak_es_buntetojogelmletek.pdf (letöltés dátuma: 2020. 05. 05.)

⁴⁰ Bővebben ehhez lásd például DOMOKOS A.: A büntetőjogi felelősség erkölcsi vonatkozásairól. *KRE-DIT: A KRE-DOK Online Tudományos Folyóirat*, 2019, 1-11. <http://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/domokos-andrea-a-buntetojogi-felelosseg-erkolcsi-vonatkozasairol/?print=pdf> (letöltés dátuma: 2020. 11. 01.)

⁴¹ Lásd erről részletesebben például BÉKÉS I.: *Magyar büntetőjog I. Általános rész*, Budapest: BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1973. 50-52.; BÉKÉS I. - FÖLDVÁRI J. - GÁSPÁR Gy. - TOKAJI G.:

büntetőjogi felelősséghez az elkövető bűnösségét követeli meg.⁴² *Ab ovo* kizárólag perjogi bűnösséget takart: a bíróság a vádlottat „bűnösnek mondta ki” a bűncselekmény elkövetésében, s ezért őt büntetéssel sújtotta. A büntetőjogi felelősség ekkor annyit jelentett, hogy a vádlott kimerítette a vád tárgyává tett bűncselekmény törvényi tényállását és hiányoznak a büntetőjogi felelősségre vonás akadályai.⁴³ A XIX. század utolsó harmadának büntetőjog tudománya kialakította a *jogellenesség* fogalmát, mely a bűncselekmény *külső, tárgyi* megjelenését jelentette, így a kauzalitással szemben a lelki mozzanatok váltak jelentőssé. Azaz, az elkövető gondolati világában kialakuló folyamatok, az „*alanyi okozatosság*”. Ezt nevezük *büntető anyagi jogi bűnösségnek*. Ez idő tájt a bűnösség fogalmát gyűjtőfogalomként használták, ugyanis ezalatt értették a szándékosságot és a gondatlanságot.⁴⁴ A szándék (*dolus*) és a gondatlanság (*culpa*) a római jogban is ismert volt,⁴⁵ ennek ellenére csupán a XIX. században vált a bűnösség alkotó elemévé.⁴⁶ Végül a bűnösségen alapuló felelősség elve a XX. század második felére vált a büntetőjogban igazán meghatározó jelentőségűvé. A bűnösségen alapuló felelősség elve különböző funkciókat tölt be. Alkotmányjogi szempontból az a kérdés, hogy a bűnösségen alapuló felelősség alkotmányos alapelvként értelmezhető-e.⁴⁷ Ezt a kérdést rendezti Magyarország Alaptörvénye XXVII. cikkelyének (2) és (4) bekezdéseiben, miszerint: „*Senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg. (...) Senki nem nyilvánítható bűnösnek, és nem sújtható büntetéssel olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog vagy - nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben - más állam joga szerint nem volt bűncselekmény.*” Bűncselekménytani értelemben bűncselekmény nélkül nem beszélhetünk büntetőjogi felelősségről és büntetőjogi felelősség hiányában nem alkalmazható büntetés. A bűnösség a bűncselekmény fogalmi eleme, az adott cselekményt „bűnösen” kell elkövetni (*nullum crimen sine culpa*). A bűnösségnek tehát a törvényi tényállás valamennyi elemére ki kell terjednie. Akit nem terhel bűnösség, amikor a magatartását kifejtette, büntetőjogi értelemben felelőssé nem tehető (*actus*

Magyar Büntetőjog Általános rész. Budapest, BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1980. 51-52.; FÖLDVÁRI J.: *Magyar büntetőjog Általános rész.* Budapest: Tankönyvkiadó Vállalat, 1990. 21-22.; NAGY F.: A bűnösségen alapuló felelősség elvéről. In: TÓTH K. (szerk.) *Emlékkönyv dr. Tokaji Géza c. egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára.* Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1996, 183-195.

⁴² MÉSZÁROS Á.: *Kutatási eredmények - A büntetőjogi felelősség aktuális kérdései IV. A bűnösségen alapuló felelősség áttörése és a mögöttes felelősség a büntetőjogban.* OKRI, 2019. <https://www.okri.hu/index.php/kutatas/kutatasok> (letöltés dátuma: 2020. 06. 18.)

⁴³ NAGY F.: A bűnösség. In: BELOVICS E. - NAGY F. - TÓTH M.: *Büntetőjog I. Általános rész.* Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2015, 184-185.

⁴⁴ BÉKÉS I.: A bűncselekmény tana. In: BUSCH B. (szerk.) *Büntetőjog Általános Rész.* Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2010, 117.

⁴⁵ NÓTÁRI T.: *Római köz- és magánjog.* Szeged: Lectum Kiadó, 2011. 329.

⁴⁶ BÉKÉS I.: i. m. 2010, 117.

⁴⁷ Vö. 11/1992. (III. 5.) AB hat.

*non facit rerum nisi mens sit rea*⁴⁸ – büntetendő cselekmény alapján, a cselekvő személy bűnösségének vizsgálata nélkül, nem büntethető senki). Jogkövetkezmény-tani szempontból a bűnösség előfeltétele a büntetésnek, nélkülözhetetlen velejárója annak. Aki bűnösség nélkül cselekszik, az büntetéssel nem sújtható (*nulla poena sine culpa*). A *nullum crimen/ nulla poena sine culpa* elvek érvényesülése biztosíték arra, hogy az eredményfelelősség ne érvényesülhessen a büntetőjogban. Büntetési szabási megközelítésben a bűncselekmény szándékos vagy gondatlan megvalósítását a törvényhozó eltérő büntetési kerettel már értékeli a bűncselekmény büntetési tételének megállapításánál. Így a büntetés kiszabásánál a bűnösség önmagában nem értékelendő, azonban büntetési szabási jelentőséget kaphat a bűnösség különböző foka, a szándékos és gondatlan bűnösség intenzitása. Összegzésképpen úgy fogalmazható, hogy hazánkban a bűnösség mint a büntetőjogi felelősségre vonás előfeltétele és a bűncselekmény fogalom nélkülözhetetlen ismérve legitimálja és megalapozza a büntetést, a bűnösség foka mint büntetési szabási elv viszont – más körülményekkel együtt – befolyásolja a konkrét ügyben kiszabandó büntetés mértékét, súlyát.⁴⁹

Egy speciális felelősségi forma

A nemzetközi jogi felelősségről dióhéjban

A nemzetközi jogban a felelősség (= *a jogsértések esetén beálló jogi felelősségrendszer*) az egyenértékű szuverenitások kapcsolatainak szükségképpen szabályozó mechanizmusa.⁵⁰ A nemzetközi közösségben (= *nemzetközi jogrendben*) nem jellemző a nemzetközi kötelezettségek tömeges, szisztematikus megsértése. Természetesen, ez nem azt jelenti, hogy ne lenne megsérthető egy nemzetközi norma, hanem inkább azt jelenti, hogy fontosabb az államok számára az adott nemzetközi jogi normával biztosított érdek vagy érték, elég utalni az erőszak tilalmának elvére, vagy az emberi jogok tiszteletben tartására. A nemzetközi felelősség intézménye szükségképpen központi, axiomatikus, alapvető fontosságú eleme a nemzetközi jogrendnek.⁵¹

⁴⁸ DOMÁN A.: *A beszámítási képesség a büntetési akadályok rendszerében*, PhD értekezés. Budapest, 2019, 7. https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/Dom%C3%A1n_Augusztu_dolgozatv.pdf (letöltés dátuma: 2020. 09. 11.)

⁴⁹ BELOVICS E. - GELLÉR B. - NAGY F. - TÓTH M.: *Büntetőjog I.: Általános rész; A 2012. évi C. törvény alapján*. Budapest, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, 2014, 75-78.

⁵⁰ DINH, N. Q. - DAILLIER, P. - PELLET, A. (ford.: KOVÁCS Péter): *Droit international public*, 5 édition. Budapest, Osiris Kiadó, 2007, 365.

⁵¹ BRUHÁCS J.: *Nemzetközi jog I.* Pécs: Dialóg Campus Kiadó - Nordex Kft., 2014, 131.

*Nemzetközi felelősségről elsősorban az államfelelősség⁵² relációjában jelent meg.⁵³ Jelen munka nem foglalkozik azzal terjedelmi korlátok okán. Ehelyütt annyit jegyeznek meg, hogy a nemzetközi jogi felelősségnek is számos aspektusa van.⁵⁴ Jelen tanulmányban a büntetőjogi vonatkozásait emelem ki, s annak is *kizárólag az egyén nemzetközi jogon alapuló felelősségét.**

A nemzetközi büntetőjogi felelősségről néhány gondolatban

A Nemzetközi Jogi Bizottság (röviden: NJB, angolul: *International Law Comission*, ICJ) több ízben⁵⁵ vizsgálta a nemzetközi jogsértések vonatkozásában a nemzetközi „bűntettek”⁵⁶. A béke és az emberiség elleni bűncselekmények törvénykönyvtervezetét a NJB 1954-ben letett az ENSZ Közgyűlés asztalára,⁵⁷ érdemben nem került megvitatásra. Igaz ugyan, hogy a Közgyűlés éves ülésszakai közül az 1954., az 1968. és az 1974. évinek a napirendjén is szerepeltették, de a kormányok képviselői rövid, formális vitát lefolytatva csak további részletes tanulmányozásra tettek ígéretet.⁵⁸ Az államok nem tárgyalták érdemben tovább a tervezetet, az agresszió jogilag kötelező meghatározásának hiányára hivatkoztak okként. Ezen túl azonban az államok megosztottak voltak abban a tekintetben is, hogy célszerű-e a klasszikus nürnbergi elveket⁵⁹ az újabb kihívásokat büntetni rendelő klauzulákkal kiegészíteni. Nézetkülönbségek voltak a tekintetben is, hogy lehetséges-e a feladatok megvalósítása úgy, hogy egyszersmind nem hívnak életre

⁵² Lásd bővebben például: SHAW, N. M.: *Nemzetközi jog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2001. 475-513.

⁵³ KECSKÉS G.: Az államfelelősség és a szankciók nemzetközi jogi kérdéskörének megjelenése a magyar jogirodalomban. In: BLUTMAN L. - Homoki-Nagy M. (szerk.) *Ünnepi kötet Dr. Bodnár László egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014, 289. http://acta.bibl.u-szeged.hu/34798/1/juridpol_077_289-301.pdf (letöltés dátuma: 2020. 05. 10.)

⁵⁴ Vizsgálható az imént említett államfelelősségi oldalról, de éppúgy például a nemzetközi szervezetek vonatkozásában is stb. A NJB a nemzetközi szervezetek felelősségének kodifikációját 2002-ben kezdte meg, majd a kodifikációs munka a 2011. évi tervezet elfogadásával befejeződött. Ezt a tervezetet az ENSZ közgyűlése határozatával (A/RES/66/110) elfogadta. Ld. <https://undocs.org/A/RES/66/110> és https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_11_2011.pdf (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

⁵⁵ Ezt lásd részletesebben itt: https://legal.un.org/ilc/guide/7_4.shtml (letöltés dátuma: 2020. 11. 11.)

⁵⁶ Nagy Károly szerint nem szerencsés bűntetteknek nevezni azokat, mert „a büntetőjog már régen lefoglalta magának” ezt fejezést. Vö. NAGY K.: i. m. 1999, 518.

⁵⁷ Draft Code of Offences against the Peace and Security of Mankind, 1954. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_3_1954.pdf (letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)

⁵⁸ KOVÁCS P.: Nemzetközi büntetőbíráskodás. In: JAKAB A. - FEKETE B. (szerk.) *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SÜLYOK G.), 2018, [15] bekezdés. <http://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-buntetobiraskodas> (letöltés dátuma: 2020. 04. 02.)

⁵⁹ Lásd az alapelveket itt, angolul: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_1_1950.pdf (letöltés dátuma: 2020. 05. 12.)

egy joghatósággal rendelkező nemzetközi törvényszéket.⁶⁰ Annak ellenére, hogy már az 1950-es években a jogtudomány fókuszában volt a nemzetközi büntetőbíráskodás⁶¹, az 1990-es években indult meg az a (hosszú) folyamat, amely elvezetett az állandó nemzetközi büntetőbíróshoz.⁶² Így, *nemzetközi szerződéssel, közvetlenül az államok által felállított büntetőbírói fórum egy van: a Nemzetközi Büntetőbíróság (International Criminal Court, ICC)*⁶³. 1998-ban Rómában⁶⁴ fogadták el az ICC Statútumát.⁶⁵ Miután a hatvanadik állam is letétbe helyezte a ratifikációs okmányt 2002-ben hatályba lépett és megkezdte működését.⁶⁶

A nemzetközi bűncselekmény definiálása

A nemzetközi bűncselekmények definíciója és kategorizálása az egyik legvitatottabb⁶⁷ kérdése a nemzetközi büntetőjognak, illetve kodifikációja hosszú jogtörténeti fejlődés során kristályosodott ki.⁶⁸ A fogalom és a releváns

⁶⁰ KOVÁCS P.: i.m. 2018, [16] bekezdés.

⁶¹ Lásd erről részletesebben M. NYITRAI P.: *Nemzetközi és Európai Büntetőjog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2006. 64-66.

⁶² Bővebben lásd Uo. 66-73.

⁶³ A Nemzetközi Büntetőbíróság honlapját lásd itt: <https://www.icc-cpi.int/>

⁶⁴ United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court Rome, 15 June - 17 July 1998, Official Records, Volume III, Reports and other documents. https://legal.un.org/icc/rome/proceedings/E/Rome%20Proceedings_v3_e.pdf (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

⁶⁵ Lásd a Római Statútumot angolul itt: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> (letöltés dátuma: 2017. 08. 12.)

⁶⁶ A Magyar Köztársaság Országgyűlése 2001. november 7-én határozott az ICC Statútumának megerősítéséről a 72/2001. (XI. 7.) ÖGY. határozattal. Ld. SÁNTHA F.: A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságába tartozó nemzetközi bűncselekmények vázlata. In: CSEMÁNÉ VÁRADI E. [et al.]: *Tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből*. Miskolc, Gazdász-Elasztik Kft., 2013, 171. Magyarország ezt megerősítette a 2006. évi XXXI. törvénnyel: a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma Részes Államainak Első Közgyűlése által, 2002. szeptember 10-én, New Yorkban elfogadott, a Nemzetközi Büntetőbíróság kiváltságairól és mentességeiről szóló Megállapodás kihirdetéséről. Ennek ellenére Magyarország a Statútumot nem implementálta a jogrendszerébe. Ld. erről részletesebben pl. KOVÁCS P.: Miért nincs még kihirdetve a Római Statútum? Gondolatok a Római Statútum és az Alaptörvény összeegyeztethetőségének egyszerűségről. *Állam- és Jogtudomány*, 2019/1. <https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/2019-01-KOVACS.pdf> (letöltés dátuma: 2019. 11. 06.)

⁶⁷ Nem volt egyetlen kritériumrendszere a nemzetközi bűncselekménnyé nyilvánításnak. Ld.: BASSIOUNI, M. Ch.: *Introduction to International Criminal Law*. New York: Transnational, 2003. 111., 113.

⁶⁸ 1935-ben megszületett egy tervezet „*Világ büntetőtörvénykönyve*” címmel, amely Vespasian V. Pella nevéhez köthető, aki a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság (*Association Internationale de Droit Penal – AIDP*) elnöke volt. A tervezete szerint egységesíteni kellene a világ összes büntetőjogi rendszerét, ezzel létrehozva a nemzetközi büntetőjogot. Ez volt az első nagyszabású nemzetközi bűncselekmények összefoglalása. Ld. POLT P.: A nemzetközi büntetőjog fejlődésének néhány kérdése. *Jogtudományi Közlemény*, 1987/4., 174. 1976-ban az AIDP felkérte főtákarát, M. Cherif Bassiouni professzort, aki 1980-ra készítette el a Nemzetközi büntetőködex újabb tervezetét. E tervezet korszerűsítette az 1935-ös

bűncselekményi kör meghatározására tett kísérlet komplex elemzést igényel. Ennek kapcsán a nemzetközi büntető jogtudomány művelőinek - rendkívül változatos⁶⁹ - álláspontjára, a nemzetközi büntetőjog kodifikációjára hivatott testületek tervezeteire, illetve a nemzetközi büntetőbíróóságok státútumaira és bírói gyakorlatára lehet támaszkodni.⁷⁰ Az első ilyen, nemzetközileg védett értékeket támadó cselekmény a kalózkodás⁷¹ volt.⁷² A büntető nemzetközi jog körében nem egyszerűen a (nemzeti) büntetőjog társadalmi feladatának sajátos átvételéről van szó. A nemzetközi jog nem az egyes államok által kezelni tudott, illetve nemzeti büntetőjogilag jelentős társadalmi viszonyok védelmét és nem is az államok közötti normális kapcsolatokat sértő bűncselekmények üldözését veszi át, hanem az egyetemes emberi társadalom különösképpen kiemelkedő, valamennyi államban

tervezetet, valamint szisztematikusabb és komplexebb szemléletű feldolgozása volt. Ld.: BASSIOUNI, M. Ch.: *International Criminal Law: A Draft International Criminal Code*. Sijthoff & Noordhoff, 1980.

⁶⁹ Edward M. Wise szerint nehéz meghatározni, hogy mit értünk nemzetközi bűncselekmények (*international crimes*) alatt, és ezt, hogyan kell elhelyezni a belső jogban. Kiindulópontnak tekinti a régi koncepciót: a nemzetek elleni bűn (*offense against the law of nation*), majd ebből levezeti a nemzetközi bűncselekmények fogalmát, amelynek alapjául Bassiouni egyik műve szolgál. Wise szerint nemzetközi bűncselekmény (*international offense*) legtágabb értelemben azt a jogellenes emberi magatartást jelenti, amelyben az államokat nemzetközi jogi kötelezettség terheli a bűncselekménnyé nyilvánításra és a felelősségre vonás megvalósítására, illetve előmozdítására. Ld.: WISE, E. M.: *International Crimes and Domestic Criminal Law*. *DePaul Law Review*, 1989., Vol. 38., 923-933. <https://via.library.depaul.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=2096&context=law-review> (letöltés dátuma: 2017. 05. 08.) Roger S. Clark szerint nemzetközi bűncselekmény minden olyan bűncselekmény, amellyel szemben fellépés nemzetközi érdek (*offense of international concern*). Ld.: CLARK, R. S.: *Offenses of International Concern: Multilateral State Treaty Practice in the Forty Years since Nuremberg*. *Nordic Journal of International Law*, 1988. Vol. 57. 49.

⁷⁰ SÁNTHA F.: A nemzetközi bűncselekmény általános fogalmának hazai fejlődése. *Jog- és politikatudományi folyóirat*, 2011/3., 173. <https://dfk-online.sze.hu/images/J/C3%81P/2011/k%C3%BCl%C3%B6nsz%C3%A1m/s%C3%A1nthaf.pdf> (letöltés dátuma: 2017. 05. 11.)

⁷¹ Az ókori görögök a kalózkodást mindössze egy sajátos életformának tekintették és cselekményeiket politikai-gazdasági formák megnyilvánulásainak vélték. Ld. THUKÜDIDÉSZ: *A peloponnészosi háború*, I. kötet. Budapest: Osiris Kiadó, 1999. 5-9., 23.

⁷² A kalóz az emberiség egészének érdekeit sérti (latin terminológiával: *hostes humani generis*). Ld.: Filartiga v. Pena-Irala, 630 F. 2d 876 (2d Cir.1980) [https://ccrjustice.org/sites/default/files/assets/files/Fil%20v.%20Pena-Irala.%2020630%20F.2d%20876%20\(2d%20Cir.%20June%2030%201980\)%20\(torture\).pdf](https://ccrjustice.org/sites/default/files/assets/files/Fil%20v.%20Pena-Irala.%2020630%20F.2d%20876%20(2d%20Cir.%20June%2030%201980)%20(torture).pdf) (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.); Prosecutor v. Furundžija, IT-95-17/1-T, 10 December 1998. <https://www.icty.org/x/cases/furundzija/tjug/en/fur-tj981210e.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.) Súlyos tetteivel elveszti a hazája (diplomáciai) védelméhez való jogát. Így, egyetlen állam/szuverén érdekét sem sérti, ha vele szemben minden államot felhatalmazunk a büntetőeljárás lefolytatására. Kalózkodásra vonatkozó egyetemes joghatóság alakult ki, amelynek alapja tehát az államok közös, egységes érdeke. Ld. ÁDÁNY T. V.: *A legsúlyosabb jogsértések miatti felelősségre vonatóság nemzetközi jogi tendenciái, különös tekintettel a Nemzetközi Büntetőbíróóság joghatóságának előfeltételeire*, PhD értekezés. Budapest, 2011. 57. <https://jak.ppkp.hu/uploads/articles/12332/file/%C3%81d%C3%A1ny%20Tam%20PhD.pdf> (letöltés dátuma: 2017. 02. 22.)

értékesnek tekintett érdekeit vonja érdeklődése körébe, s így az úgy nevezett *nemzetközi jogi bűncselekmény* kategóriáját helyezi a középpontba.⁷³ A nemzetközi bűncselekmény, mint *terminus technicus* gyűjtőfogalom, melybe három kategória tartozik.⁷⁴ Az iné már említett kategóriát emelném ki: *a nemzetközi jogi bűncselekményeket*. Ez alatt olyan kiemelkedő tárgyi súlyú deliktumok értendők, amelyek az egész emberiség közös érdekeit, illetve a nemzetközi békét és biztonságot sértik vagy veszélyeztetik.⁷⁵ Ez utóbbi bűncselekményeket a jogirodalom *emberiség elleni bűncselekményeknek* nevezi,⁷⁶ amelyek ma nemzetközi bűncselekményeknek (*core crimes*) minősülnek. E deliktumok a következők: a) az agresszió (*crime of aggression*), b) a népirtás (*genocide*), c) az emberiség elleni bűncselekmények (*crimes against humanity*), d) háborús bűncselekmények (*war crimes*).⁷⁷ Ez utóbbi kategóriának a kikristályosadásában releváns szerepet játszott az, hogy létrehozták a már fentebb említett Nemzetközi Büntető Bíróságot (ICC), mint állandó nemzetközi büntetőbírói fórumot. Az ICC statútuma (más néven: Római Statútum) szerint is ezek minősülnek *core crimes*-nak.⁷⁸ A büntető igazságszolgáltatás nemzeti büntetőjogban fellelhető hagyományos jellemzői (bűncselekmény, szankció, a felelősségre vonás alanya és feltételrendszere, a releváns jogforrások stb.) sajátos formában, módon és közegben formálódnak át, s több esetben vissza is hatnak a nemzeti büntetőjogra. Mindezen jelenség a nemzetközi jog közvetlen

⁷³ M. NYITRAI P.: A nemzetközi bűncselekmény koncepciója. *Jog, Állam, Politika*, 2010/1., 4. https://matarka.hu/cikk_list.php?fuzsz=53951 (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

⁷⁴ Az első csoport a *nemzetközi vonatkozású bűncselekmények*, lényegüket tekintve közönséges bűncselekmények, amelyek az elkövetés helyére vagy az elkövető állampolgárságára tekintettel mégis nemzetközi kihatással járhatnak. A második a *transznacionális bűncselekmények*, vagyis nemzetközi konvenciókban szabályozott deliktumok, amelyekre vonatkozó szabályokat be kell építeni a belső jogba. Ld. M. NYITRAI P.: i.m. 2006, 166-170.

⁷⁵ M. NYITRAI P.: i.m. 2006, 165-168.; SÁNTHA F.: i.m. 2011, 179.; GELLÉR B. J.: *Nemzetközi büntetőjog Magyarországon, Adalékok egy vitához*, (Egyes jellemzők leírása és diagnózis kísérlet). Budapest: Tullius Kiadó, 2009. 15.

https://www.academia.edu/38972096/Nemzetk%C3%B6zi_b%C3%BCntet%C5%91jog_Magyarorsz%C3%A1gon_adal%C3%A9kok_egy_vit%C3%A1hoz (letöltés dátuma: 2017. 08. 27.); valamint a Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozásáról szóló 1998. évi Római statútum preambuluma is hangsúlyozza, hogy ezek a büntettek „veszélyeztetik a világ békéjét, biztonságát és jólétét”. „[...] Recognizing that such grave crimes threaten the peace, security and well-being of the world.” Ld. Rome Statute of the International Criminal Court, Preamble, 1. Vö. 65. lj.

⁷⁶ M. NYITRAI P.: i.m. 2006, 170.

⁷⁷ BASSIOUNI, M. Cherif: *Introduction to International Criminal Law: second revised ed.* Martinus Nijhoff, 2012. 142.

⁷⁸ Lásd erről részletesebben például: SCHWÖBEL-PATEL, Ch.: The Core Crimes of International Criminal Law. In: HELLER J. K. [et.al.] (ed.) *The Oxford Handbook of International Criminal Law*. Oxford Handbooks Online, 2020. <https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/law/9780198825203.001.0001/law-9780198825203> (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

szerepvállalásához köthető, illetve *az egyén közvetlenül a nemzetközi jogen alapuló felelősségéhez* kapcsolható.⁷⁹

A magánszemély (az egyén) nemzetközi felelőssége

A nemzetközi jogi terminológiában a magánszemély kifejezés felöleli mind a természetes, mind a jogi személyeket. Szórványos előzmények után a magánszemélyek nemzetközi jogalanyiségának térhódítása is az 1960-as években kezdődött. 1966-ban fogadták el a Polgári és Politikai jogok, illetve a Gazdasági, Szociális és Kulturális jogok Nemzetközi Egyezségokmányait,⁸⁰ amelynek következtében az államok szerződészegései, azaz az emberi jogok megsértései az embereket a nemzetközi felelősségi jogviszonyban a sértetti pozícióba helyezik és ennek következtében számukra különböző eljárási jogokat is keletkeztetnek (panasz, bírói eljárás kezdeményezése stb.). Ha a nemzetközi jogalanyiség körének kibővülésénél a generális nemzetközi szerződések kerültek előtérbe, meg kell jegyezni azt, hogy - különösen eljárásjogi dimenziókban - különböző regionális egyezmények⁸¹ jóval tovább mennek. Mindez elsősorban, de nem kizárólagosan többletjogok biztosítását jelenti. A nemzetközi felelősségi jogviszonyban megjelenő ember, akinek - mint a nemzetközi jog által elfogadott jogalany - anyagi és eljárási jogai vannak. E képlet kiegészült az ember, mint jogsértő szerepének megjelenésével.⁸² Ha a nemzetközi bűncselekményekre általánosságban tekintünk, közülük számosat *állami szerepvállalás nélkül* követnek el. Ha pedig *a nemzetközi jogi bűncselekményeként* vizsgáljuk, azok megvalósítása elképzelhetetlen az állam részvétele nélkül, mi több, ezek tipikusan az állami politika megnyilvánulásai, illetve annak szükségképpen következményei vagy éppen előfeltételei. E bűncselekményeket *az egyének mint az állam ügynökei*⁸³ követik el, ezért a nemzetközi büntetőjogi felelősségük fennáll, nemzeti és nemzetközi büntetőbíróságok e felelősséget megállapíthatják. Az elkövető mellett az államot is terheli felelősség, ám e felelősség sokszor csupán reparációt, kártérítési igényt implicál, nem büntetőjogi felelősséget. A Római Statútum 25. cikkelyének 4. pontja kimondja, hogy „a jelen Statútumnak az egyén büntetőjogi felelősségére vonatkozó rendelkezései nem érintik az Államok

⁷⁹ M. NYITRAI P.: A nemzetközi bűncselekmény koncepciója. *Jog, Állam, Politika*, 2010/1., 4-5. https://matarka.hu/cikk_list.php?fusz=53951 (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

⁸⁰ Kihirdette az 1976. évi 8. tvr. és 1976. évi 9. tvr.

⁸¹ Lásd az emberi jogok európai egyezményét (1950. Róma) és kiegészítő jegyzőkönyveit; az emberi jogok amerikai egyezményét (San José, 1969); a népek és az ember jogainak afrikai chartáját (Banjul, 1981); továbbá az említett szerződések által létrehozott emberi jogi bíróságok gyakorlatát.

⁸² BRUHÁCS J.: i.m. 2014, 6-10., 106-107., 127.

⁸³ KOVÁCS P.: *Nemzetközi jog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2011. 990-991. bekezdések. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_nemzetkozi_kozjog/ch05s02.hu_ml (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

nemzetközi jogi felelősségét”.⁸⁴ Az állam felelősségéről szól ugyan, de nem deklarálja a büntetőjogi felelősségét.⁸⁵ Nyilvánvaló az, hogy az állami szerv mögött, amelynek kötelezettségszegő magatartása az államnak beszámítandó, valójában természetes személyek e minőségben kifejtett cselekvései és mulasztásai vannak. Fokozatosan létrejött a nemzetközi jognak az a területe, amit *delicta iuris gentium*-nak nevezhetünk⁸⁶, ami alatt a *természetes személynek a nemzetközi jog megsértése miatti büntetőjogi felelősségére* vonatkozó szabályaival identifikálódik, mely részben a nemzetközi jog általános szabályainak következménye, részben pedig *szerszódéses* (ld. Római Statútum⁸⁷) eredetű.⁸⁸ A *delicta iuris gentium* jogintézménye létrejöttének folyamatából különösen az alábbiakat kell kiemelni: 1) A Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék statútumában és ítéleteiben megjelenő jogelveket megerősítő közgyűlési határozatot⁸⁹, amit azonnal követett az a határozat, amely megbízta a NJB-t a „nürnbergi elvek” kodifikációjával.⁹⁰ 2) Közel harminc éves szünet után folytatódott csak a kodifikáció, most már „az emberiség békéje és biztonsága elleni bűncselekmények” kódexének megalkotása céljával, amely munka eljutott az ideiglenes (1991), majd a végleges tervezet (1994) – bizottsági szintű – elfogadásáig. 3) A jogfejlesztésnek komoly impulzust adott az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1995-ben a volt Jugoszlávia és Ruanda nemzetközi büntető törvényszékek felállításáról szóló határozata.⁹¹ E határozatot az ENSZ főtitkárának jelentése indokolja, amely a nemzetközi jog általános szabályaira építi a törvényszékek által „alkalmazandó jogot”, azaz a törvényi tényállásokat. 4) Majd, ezek az előzmények vezettek a már fent nevezett Római Statútum elfogadásához. E Statútum stabilizálta a természetes személyeknek a nemzetközi jog megsértése miatti büntető jogi felelősségét négy bűncselekmény elkövetésének esetében (ld. előzőleg, *core crimes*), szubszidiárius jelleggel, azaz elsősorban a nemzeti bíróságok feladatává teszi az ítélezést.⁹² A nemzetközi büntetőjog felelőssége kapcsán megállapítható, hogy a

⁸⁴ Rome Statute Article 25 *Individual criminal responsibility*: „4. No provision in this Statute relating to individual criminal responsibility shall affect the responsibility of States under international law.” Vö. 65. lj.

⁸⁵ M. NYITRAI P.: i.m. 2006, 121-122.

⁸⁶ BRUHÁCS J.: *Nemzetközi jog II.* Pécs-Budapest: Dialóg Campus Kiadó - Nordex Kft., 2010. 202-213.

⁸⁷ Vö. 65. lj.

⁸⁸ BRUHÁCS J.: i.m. 2014, 137.

⁸⁹ A/RES/96/1 (1946) <https://www.refworld.org/docid/3b00f09753.html> (letöltés dátuma: 2020. 12. 01.)

⁹⁰ A/RES/97/1.; ACIDI 1983, vol. II. https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/french/ilc_1983_v2_p1.pdf (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

⁹¹ Kihirdette az 1996. évi XXIX. törvény.

⁹² Komplementer joghatóság, Rome Statute Article 1. Vö. 65. lj. BÉRES N.: Gondolatok a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságának vitás kérdéseiről. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXIII*, 2015, 204. <http://midra.uni-miskolc.hu/document/22047/16376.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 11. 18.); APREOTESEI, I. A.: A Nemzetközi Büntetőbíróság hatáskörébe tartozó bűncselekmények áldozatai, jogi felelősség. *Instum Aequum Salutare III.*, 2007/3., 116.

BASSIOUNI, M. Ch.: *Introduction to International Criminal Law*. New York: Transnational, 2003.

BASSIOUNI, M. Ch.: *Introduction to International Criminal Law: second revised ed.* Martinus Nijhoff, 2012.

BÉKÉS I. - FÖLDVÁRI J. - GÁSPÁR Gy. - TOKAJI G.: *Magyar Büntetőjog Általános rész.* Budapest, BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1980.

BÉKÉS I.: A bűncselekmény tana. In: BUSCH Béla (szerk.) *Büntetőjog Általános Rész.* Budapest, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, 2010.

BÉKÉS I.: *Magyar büntetőjog I. Általános rész.* Budapest: BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1973.

BELOVICS E. - GELLÉR B. - NAGY F. - TÓTH M.: *Büntetőjog I.: Általános rész: A 2012. évi C. törvény alapján.* Budapest, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, 2014.

BENKE J.: *A magyar magánjog történeti és elméleti alapvetése.* In: BENKE J. (szerk.) *A magyar magánjog magánjog alapvetése.* Pécs, 2020.
<https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/23355/benke-jozsef-a-magyar-maganjog-alapvetese-pte-ajk-pjt-pecs-2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (letöltés dátuma: 2020. 12. 04.)

BÉRES N.: Gondolatok a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságának vitás kérdéseiről. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXIII*, 2015. <http://midra.uni-miskolc.hu/document/22047/16376.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 11. 18.)

BOROS B. S.: Nemzetközi jogi felelősség, különös tekintettel az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottsága szerződéstervezetére. *Iustum Aequum Salutare III.*, 2007/3. <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20073sz/09.pdf> (letöltés dátuma: 2018. 11. 20.)

BRUHÁCS J.: *Nemzetközi jog I.* Pécs: Dialóg Campus Kiadó - Nordex Kft., 2014.

BRUHÁCS J.: *Nemzetközi jog II.* Pécs-Budapest: Dialóg Campus Kiadó - Nordex Kft., 2010.

BURKE, E.: Thoughts on the Cause of the Present Discontents 82-83 (1770). In: *Select Works of Edmund Burke*. Liberty Fund ed., vol. 1, 1999. <https://oll.libertyfund.org/title/canavan-select-works-of-edmund-burke-vol-1> (letöltés dátuma: 2020. 11. 01.)

CLARK, R. S.: Offenses of International Concern: Multilateral State Treaty Practice in the Forty Years since Nuremberg. *Nordic Journal of International Law*, 1988. Vol. 57.

DELI G.: Észrevételek a jogi felelősség fogalmáról. *Iustum Aequum Salutare III.*, 2007/2.

- DESCAMPS, O.: La responsabilité dans le Code civil, *Dans Histoire de la justice*, 2009/1. <https://www.cairn.info/revue-histoire-de-la-justice-2009-1-page-291.htm#> (letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)
- DINH, N. Q. - DAILLIER, P. - PELLET, A. (ford.: KOVÁCS Péter): *Droit international public*, 5 édition. Budapest, Osiris Kiadó, 2007.
- DOMOKOS A. - CSERVÁK Cs.: A büntetőjogi és politikai felelősség keveredése, avagy a büntetőjogi felelősség diszfunkcionális alkotmányjogi felülbírálata. *Jogelméleti Szemle* 2017/1. http://jesz.ajk.elte.hu/2017_1.pdf (letöltés dátuma: 2020. 12. 05.)
- DOMOKOS A.: Felelősség és felelősségrevonás a büntetőjogban. *Glossa Iuridica* 2015/1-2.
- EÖRSI Gy.: *Kötelmi jog, Általános rész*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003.
- FÖLDI A. - HAMZA G.: *A római jog története és intézményei*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.
- FÖLDI A.: A jogi felelősség fogalmáról, *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis De Rolando Eötvös Nominatae, Tomus XXX.*, 1988.
- FÖLDI A.: *A másért való felelősség a római jogban. Jogelméleti és Összehasonlító polgári jogi kétekintéssel*. Budapest: Rejtjel Kiadó, 2004.
- FÖLDVÁRI J.: *A büntetés tana*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970.
- FÖLDVÁRI J.: *Magyar büntetőjog Általános rész*. Budapest: Tankönyvkiadó Vállalat, 1990.
- GELLÉR B. J.: *Nemzetközi büntetőjog Magyarországon, Adalékok egy vitához, (Egyes jellemzők leírása és diagnózis kísérlet)*. Budapest: Tullius Kiadó, 2009. https://www.academia.edu/38972096/Nemzetk%C3%B6zi_b%C3%BCntet%C5%91jog_Magyarorsz%C3%A1gon_adal%C3%A9kok_egy_vit%C3%A1hoz (letöltés dátuma: 2017. 08. 27.)
- HORVÁTH G.: A felelősség imperatívusza és a szabadság. *Iustum Aequum Salutare* IX, 2013/3. <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20133sz/11.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 05. 03.)
- KECSKÉS G.: Az államfelelősség és a szankciók nemzetközi jogi kérdéskörének megjelenése a magyar jogirodalomban. In: BLUTMAN L. - Homoki-Nagy M. (szerk.) *Ünnepi kötet Dr. Bodnár László egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014, 289. http://acta.bibl.u-szeged.hu/34798/1/juridpol_077_289-301.pdf (letöltés dátuma: 2020. 05. 10.)
- KIRÁLY T. *Büntetőeljárás jog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2003. <https://docplayer.hu/13630479-Buntetoeljarasi-jog-kiraly-tibor.html> (letöltés dátuma: 2020. 12. 05.)
- KOVÁCS P.: Miért nincs még kihirdetve a Római Statútum? Gondolatok a Római Statútum és az Alaptörvény összeegyeztethetőségének egyszerűségről. *Állam- és*

Jogtudomány, 2019/1. <https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/2019-01-KOVACS.pdf>
(letöltés dátuma: 2020. 10. 31.)

KOVÁCS P.: Nemzetközi büntetőbíráskodás. In: JAKAB A. - FEKETE B. (szerk.) *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SULYOK G.), 2018. <http://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-buntetobiraskodas> (letöltés dátuma: 2020. 04. 02.)

KOVÁCS P.: *Nemzetközi jog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2011. 990-991. bekezdések. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_nemzetkozi_kozjog/ch05s02.html (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

LÁNCZI A.: Ki a felelős? A politikai felelősség nyomában, *Politikatudományi Szemle* XX/4, 2011/4. http://www.poltudszemle.hu/szamok/2011_4szam/lanczi.pdf
(letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)

M. NYITRAI P.: A nemzetközi bűncselekmény koncepciója. *Jog, Állam, Politika*, 2010/1. https://matarka.hu/cikk_list.php?fusz=53951 (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

M. NYITRAI P.: *Nemzetközi és Európai Büntetőjog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2006.

MARTON G.: *A polgári jogi felelősség*, Budapest: Triorg Kiadó, 1992.

MCKEON, R.: The Development and Significance of the Concept of Responsibility, *Revue Internationale de Philosophie* 11, 1957. <https://www.jstor.org/stable/23940271?seq=1> (letöltés dátuma: 2020. 05. 06.)

MÉSZÁROS Á.: *Kutatási eredmények - A büntetőjogi felelősség aktuális kérdései IV. A bűnösségen alapuló felelősség áttörése és a mögöttes felelősség a büntetőjogban*. OKRI, 2019. <https://www.okri.hu/index.php/kutatas/kutatasok> (letöltés dátuma: 2020. 06. 18.)

MOLNÁR G. M.: A vállalkozói felelősség büntetőjogi vonatkozásai. In: DOMOKOS A. (szerk.) *A vállalkozói felelősség büntetőjogi vonatkozásai. Konferencia előadásainak szerkesztett változata*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2017, 23-24. https://ajk.kre.hu/images/doc4/dokumentumok/A_vallalkozoi_felelosseg_buntetojogi_vonatkozasai_kiadvany.pdf (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

MÜLLER, W. E.: *Der Begriff der Verantwortung bei Hans Jonas*. Frankfurt: Athenäum, 1988.

NAGY F.: A bűnösségen alapuló felelősség elvéről. In: TÓTH K. (szerk.) *Emlékkönyv dr. Tokaji Géza c. egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1996.

NAGY K.: *Az állam felelőssége a nemzetközi jog megsértése miatt*. Budapest: Akadémia Kiadó, 1991.

NAGY K.: *Nemzetközi jog*. Budapest: PÜSKI Kiadó, 1999.

NÓTÁRI T.: Római köz- és magánjog. Szeged: Lectum Kiadó, 2011.

POKOL B.: Jogfilozófiák és büntetőjogelméletek, *Jogelméleti Szemle/ Journal of Legal Theory*, 8(4).
https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/10706/ssoar-jogszemle-2007-4-pokol-jogfilozofiak_es_buntetojogelmletek.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-jogszemle-2007-4-pokol-jogfilozofiak_es_buntetojogelmletek.pdf (letöltés dátuma: 2020. 05. 05.)

POLT P.: A nemzetközi büntetőjog fejlődésének néhány kérdése. *Jogtudományi Közöny*, 1987/4.

RICHTER, E.: Nachhaltige Politik – Systematisierungshilfen für die Begründungsprobleme der „Verantwortung“. In: HEIDRINK, L. - HIRSCH, A. (Hg.) *Staat ohne Verantwortung? Zum Wandel der Aufgaben von Staat und Politik*. Frankfurt, Campus, 2007.

RICHTER, E.: Politische Ethik als Verantwortungsethik. Die Folgenabschätzung als Begründungsfundament? *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* 78/2, 1992.

RIXER Á.: Az államfelelősségének egyes kérdései. In: *De iurisprudentia et iure publico: Jog- és Politikatudományi folyóirat*, 2011/1. <http://dicip.hu/wp-content/uploads/2011-1-06.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 12. 05.)

SÁNTHA F.: A nemzetközi bűncselekmény általános fogalmának hazai fejlődése. *Jog- és politikatudományi folyóirat*, 2011/3. <https://dfk-online.sze.hu/images/1/C3%81P/2011/k%C3%BCI%C3%B6nsz%C3%A1m/s%C3%A1nthaf.pdf> (letöltés dátuma: 2017. 05. 11.)

SÁNTHA F.: A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságába tartozó nemzetközi bűncselekmények vázlata. In: CSEMÁNE VÁRADI E. [et al.]: *Tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből*. Miskolc, Gazdász-Elasztik Kft., 2013.

SCHWÖBEL-PATEL, Ch.: The Core Crimes of International Criminal Law. In: HELLER J. K. [et.al.] (ed.) *The Oxford Handbook of International Criminal Law*. Oxford Handbooks Online, 2020.
<https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/law/9780198825203.001.0001/law-9780198825203> (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

SHAW, N. M.: *Nemzetközi jog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2001.

THUKÜDIDÉSZ: *A peloponnészoszi háború, I. kötet*. Budapest: Osiris Kiadó, 1999.

VÉKÁS L. - GÁRDOS P.: *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz, 2. kötet*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014.

WISE, E. M.: International Crimes and Domestic Criminal Law. *DePaul Law Review*, 1989. Vol. 38.

<https://via.library.depaul.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=2096&context=law-review> (letöltés dátuma: 2017. 05. 08.)

ZOVÁNYI N.: A felelősség intézményének alakulása a kezdetektől a XX. század végéig. *Debreceni Jogi Műhely*, 2012/3. http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/3_2012/a_felelosseg_intezmenyek_alakulasa_a_kezdetektol_a_xx_szazad_vegeig/ (letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)

ÁDÁNY T. V.: *A legsúlyosabb jogsértések miatti felelősségre vonhatóság nemzetközi jogi tendenciái, különös tekintettel a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságának előfeltételeire*, PhD értekezés. Budapest, 2011. <https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/%C3%81d%C3%A1ny%20Tam%C3%A1s%20PhD.pdf> (letöltés dátuma: 2017. 02. 22.)

DOMÁN A.: *A beszámítási képesség a büntetbírósági akadályok rendszerében*, PhD értekezés. Budapest, 2019, 7. https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/Dom%C3%A1n_Augusztina_dolgozatv.pdf (letöltés dátuma: 2020. 09. 11.)

KÓHIDI Á.: *A polgári jogi felelősség digitális határai Európában, A P2P rendszerekben megvalósuló szerzői jogi jogsértések felelősségtani vonatkozásai*, PhD értekezés. Győr, 2012. https://doktiskjog.sze.hu/images/A_polgari_jogi_felelosseg_digitalis_hatari_Europaban_DOI.pdf (letöltés dátuma: 2020. 05. 06.)

MOHAI M.: *Felelősség és helytállási kötelezettség a társaságok jogában*, PhD értekezés. Pécs, 2017. <https://ajk.pre.hu/files/file/doktori-iskola/mohai-mate/mohai-mate-vedes-ertekezes.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

ZOVÁNYI N.: *A felelősség kérdései az utazási szerződések és az utasjogok körében*, PhD értekezés. Debrecen, 2014. https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/181350/Zovanyi-ertekezes_titkosított.pdf?sequence=1&isAllowed=y (letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)

RICZU ZSÓFIA*

Foglalkoztatásra irányuló jogviszonyok és a jogalanyiség kérdései

Absztrakt: A foglalkoztatásra irányuló jogviszonyok vizsgálata nem újkeletű. Alábbi tanulmányomban a foglalkoztatásra irányuló jogviszonyok jogalanyiségének kérdéseit kívánom fókuszba helyezni. A téma kutatása egy komplex elemzés első lépcsője, mely során a munkajogi jogalanyiséget vizsgálom, amely visszavezethető a munkához való jog, a vállalkozás szabadságának alkotmányos kérdéseire. Az elemzéshez, úgy vélem elengedhetetlen a jogviszonytan vizsgálata. Szemléltetés gyanánt jogági elrendezésre, illetve a polgári jog és a munkajog kapcsolatának vizsgálatára is kitérek, mert úgy vélem, elemző munkám kiindulópontjaként kiemelt vizsgálatot érdemel, továbbá e nélkül nehezen helyezhetnénk el a jogrendszerben az egyes foglalkoztatásra irányuló jogviszonyokat.

Kulcsszavak: polgári jog, foglalkoztatás, munkajogi jogalanyiség

Abstract: The examination of employment relations is not new. In my study below, I intend to focus on the issues of the legal personality of employment relationships. The research of the topic is the first step of a complex analysis, during which I would examine the legal personality of labour law, which can be traced back to the constitutional issues of the right to work and the freedom of enterprise. For the analysis, I believe it is essential to examine the legal relationship. As an illustration, I will also address the legal arrangement and the examination of the relationship between civil law and labour law, because I believe that it deserves special consideration as a starting point for my analytical work, and without it, it would be difficult to place individual employment relationships in the legal system.

Keywords: civil law, employment, legal personality of labour law

DOI: 10.46942/SIDM.2021.2.185-194

A jogrendszerrel, jogági besorolásról

A jogrendszer egy állam adott időben és térben létező jogi normák összességét takarja, az adott állam jogszabályainak rendszerbe sorolt egészét. A jogágazatok, mint a jogágakat tömörítő, nagyobb jogi egységek jelennek meg, míg magukat a jogágakat az azonos társadalmi helyzeteket és hasonló viszonyokat szabályozó, azonos jogi eszközöket alkalmazó szabályok összességéként értelmezhetjük.

* PhD. hallgató, Miskolci Egyetem, Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola, ORCID:0000-0002-4024-5833; Témavezető: Dr. Mélypataki Gábor, egyetemi adjunktus.

Alapvető jogágazati elkülönítés a közjog és a magánjog megkülönböztetése, amely e tanulmány lényegi alapjául is szolgál. Maga e két jogágazat elkülönítése a római jog idejéből, Ulpianustól származik, mely különválasztás később a feudális rendszerben mellőzésre került.¹ A polgárosodás hívta életre újra a közjog magánjogtól való elkülönítését. Míg a közjog alapvetően vertikális felépítésű, alá-, illetve fölrendeltség a fő jellemzője, addig a magánjogban a mellérendeltségre helyeződik a hangsúly, vagyis a jogalanyok egyenrangú felekként jelennek meg. Míg a közjog alapvetően az államszervezet működését és az állam-állampolgári viszonyrendszert szabályozza, illetőleg azt feltétlen érvényesülést igénylő, imperatív szabályokkal rendezi, addig a magánjog autonóm struktúrájú vagyoni és személyi viszonyt szabályozza.

A közjog alapvető elemei az (elsődleges) alkotmányjog, közigazgatási jog, illetve a büntetőjog, addig a magánjogi jogág szélesebb kört ölel fel: a felek érdekének elsődlegességén alapul, a felek akarata döntő szerephez jut, jogalanyok önállósága kerül előtérbe, ezért a diszpozitív jogszabályok is megjelennek. Teljesség igényére tekintettel értenünk szükséges a nemzetközi jogot is, mint egy külön tárgykört, mely a szuverén államok megállapodásain alapul és szabályozza az szerződő államok egymás közötti viszonyait, illetve rendezi nemzetközi szinten létrehozott szervezetek jogállását is. A nemzetközi jog tárgykörén belül szükséges megemlítenünk a nemzetközi magánjogot, mely esetleges jogvita esetén meghatározza, mely jogszabályok alkalmazandók az adott élethelyzetre

A jogrendszerek ismertetésének bevezetése nem elhanyagolható a tanulmány kiindulási alapjának tisztázásának érdekében. A jogrendszer a jogági tagozódás formájában testesül meg, azonban az éles határvonalak a jogági tagozódást tekintve leginkább csak az oktatás szintjén jelennek meg, a gyakorlatban ezek a határok elmosódnak, a jogágak összekapcsolódnak, és ezek a kapcsolatok teljesítik ki a jogalkalmazás gyakorlatát. Ezt a szemléletet vallotta Buza László is: A közérdek és a magánérdek fogalma igen bizonytalan, szinte lehetetlen élesen elhatárolni egymástól, tekintve, hogy a jogszabályok nagy része egyidejűleg közérdeket és magánérdeket is szolgál.²

A polgári jog és munkajog elhatárolásának kérdése

A napjaink dinamikus gazdasága, a technológiai fejlődés hatással van a jogszabályi háttér alakulására is, új jogviszonyok jelentkeznek, új szabályozási igénnyel. Nem

¹ BÍRÓ Gy. LENKOVICS Barnabás: *Általános tanok*, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, 2010, Miskolc, 18-19.

² BÚZA L.: *A Közjog és a magánjog fogalmi elhatárolásának kérdése*, András László könyvnyomda, Kolozsvár, 1943. 3.

volt ez másként korábban sem, a magánjogon belül a polgári jog és munkajog elhatárolása mindig is jogtudomány központi kérdése volt.

A magánjogban a felek mellérendeltségi viszonya, önállósága és akarata kap teret, a magánérdek előtérbe kerül, ebből kifolyólag diszpozitív szabályok is fellelhetők. A munkajog elhelyezése a jogrendszerben mai napig bizonytalan jogdogmatikai szinten abban az értelemben, hogy mint önálló jogág, megállja-e a helyét, vagy a magánjog részeként érdemes kezelni. Polgári joggal való kapcsolatának tisztázása azonban elkerülhetetlen, annál is inkább, mivel a munkajogi jogintézmények alapja is a magánjogban keresendő, továbbá számos esetben hívja segítségül a hatályos Mt. a Ptk. megfelelő rendelkezéseit. Az uralkodó teória: a munkajog a magánjog része, ebből kifolyólag a „munkajogban nem a magánjogi elvek érvényesülését, hanem egyes területeken azok hiányát kell indokolni”.³

Magát a munkajogot a második generációs jogok tárgykörébe soroljuk, itt jelentek meg a gazdasági és a szociális jogok, azon belül is a munkához való jog megjelenése és érvényesülése. Ellentmondásos, hogy a klasszikus magánjog alapelvei az első generációs jogokban jelentek meg, míg a munkához való jog a második generációs jogok csoportjába tartozik.

A munkajog a magánjog része – vitán felül álló dogmatikai tétel. Ez a korai évtizedekben meg is állta a helyét, azonban az idő előrehaladtával olyan új, a munkajogban szabályozási igénnyel jelentkező helyzetek jelentek meg, amelyek a munkajog szabályanyagát bővítették, azonban ezek az elemek már nem feltétlenül illeszkednek a klasszikus magánjog rendszerébe. Ilyen elemként jelenik meg munkajogviszony tartalmába történő külső beavatkozás.⁴ Talán ez tette lehetővé azt, hogy a munkajog viszonylagos önállósággal rendelkezik, azonban az önálló, polgári jogtól elkülönül, független munkajog elismerése a mai napig várat magára.

Hazánkban a rendszerváltást megelőzően (szocialista berendezkedésű államként) a munka a kor és a politikai beállítottság tekintetében egy külön ideológiai irányzatot képviselt. A munkajog is az ideológiát követte, bár kétségtelen, hogy egyes jogintézmények esetében már itt is mögöttes joganyagként került alkalmazásra a korábbi Ptk.⁵ A 80-as években elterjedt volt az a nézet, hogy a polgári jogi szabályok a munkajog területén azért nem alkalmazhatók, mert azok ellenkeznek a munkajog személyes jellegével.⁶ A rendszerváltást követően 1992. évi XXII. törvény kodifikációja változtatásokat eredményezett, és bár a törvénykönyv megalkotása az önállóságot próbálta deklarálni, a polgári jogtól való elszakadás itt sem valósult meg. „Az 1992-es munkajogi reform megerősítette a munkajog jogági elkülönültségét, az Mt. nem utal

³KISS Gy.: *Foglalkoztatás gazdasági válság idején – a munkajogban rejlő lehetőségek a munkajogviszony tartalmának alakítására (Jogdogmatikai alapok és jogpolitikai indokok)* 37

⁴FRIEDMAN, W.: *Law in a changing Society*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1959.

⁵RADNAY J.: A Ptk. és a munkajog kapcsolata, különös tekintettel a magyar jogra. *Polgári Jogi Kodifikáció*, Budapest, 1999. évi 1. szám.

⁶RÁCZ Zoltán: A Polgári törvénykönyv tervezetének munkajogot érintő kérdései *Sectio Juridica et Politica*, Miskolc, Tomus XXVI/2. (2008), 681-692

a Ptk-ra, de ez a tény önmagában „nem zárja ki automatikusan a polgári jog szabályainak alkalmazhatóságát”- idézi Rácz Zoltán Kiss György álláspontját.⁷ A joggyakorlat tekintetében jelentős szerepe volt a BH 1998.506. számú határozatnak, mely a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény meghatározott rendelkezései csak abban az esetben alkalmazhatók, ha az Mt. az adott kérdésre vonatkozóan szabályt nem tartalmaz, valamint a polgári jogi szabály alkalmazása nem ellentétes a munkaviszonyra vonatkozó elvekkel.⁸

Tény, hogy a határozat megfogalmazása jelentős szabadságot biztosított az ítélkezési gyakorlat során, ugyanakkor csupán egy viszonylagos kiindulópontot támasztott, amely a jogbiztonság követelményének sem tett maradéktalanul eleget, kiegészítve azzal, hogy mind az Mt, mind a Ptk rendelkezései ugyanazon az elvi alapokon nyugodtak.⁹ A fenti álláspontok tükrében kijelenthetjük, hogy a munkajog alapját kétségkívül a magánjog képezte. S bár a fejlődés során elérte relatív önállóságát, mely során fokozatosan távolodott a magánjogtól, mégis mai napig annak részét képezi, holott közjogi elemekkel is gazdagodott.

Napjainkban a munkajog változását éli. A technológiai fejlődés új koncepciókat állít, amihez kétségkívül alkalmazkodnia kell a jogi szabályozásnak is. A munkajog határai a digitális munkavégzéssel elmosódtak, és a polgári jogtól történő elhatárolódás erősítése helyett, újra visszatér a polgári jogi jelleg.

Alaptétel, hogy a munkajog bizonyos fókig önállósággal rendelkezik, mégsem kezelhetjük a polgári jogtól elkülönülten, épp ellenkezőleg, a digitális fejlődés következtében a szigorú munkajogi szabályok némileg lazultak, ma már a foglalkoztatásra vonatkozóan számos lehetőségünk van, kezdve az atipikus munkavégzési formáktól, mint a bedolgozói jogviszonytól vagy megosztott munkakörteitől (amelyek még az Mt keretein belül kerültek szabályozásra), a szövetkezeti tagsági jogviszonyokon át a GIG-economy szürke foglalkoztatási zónájáig.

Jakab Nóra szintén osztja azt az állásfoglalást, hogy a munkajogi szabályozás a merev szabályok elhagyása okán a polgári jogi jogviszonyok felé sodródik, ahol a felek szerződés-kötési szabadsága kerül előtérbe. A munkajogviszony alanyai egyre több esetben kerülnek ki a klasszikus munkaviszonyból és ezáltal a munkajogi védelem biztonságából. Itt már nő a munkavállaló (munkát végző) kockázatvállalása, a felek hierarchikus viszonya átalakul egy a mellérendeltséget megközelítő jogviszonyná.¹⁰ Ezzel szemben a klasszikus munkaviszonyban a felek magánjogból

⁷ in RÁ CZ, uo.

⁸ BH 1998/506. határozat

⁹ LÓRINCZ Gy.: A munkaviszonyból keletkező kötelmek szabályozásáról. *Gazdaság és Jog*, 2014/12. 3.

¹⁰ JAKAB Nóra: *A munkajog és polgári jog kapcsolata a jogpolitika tükrében* http://real.mtak.hu/101403/2/A%20munkajog%20%C3%A9s%20a%20polg%C3%A1ri%20jog%20k%20apcsolata_2.pdf (letöltés dátuma: 2021.05.14.)

eredő formális egyenlő pozíció ellenére még sincsenek mellérendelt helyzetben, a munkáltató erőfölénye már a munkajog kezdeti stádiumától jelen van.¹¹

Látható, hogy a munkajog speciális tárgya okán relatíve önálló jogterület, mely a magánjogból kiválva viszonylagos függetlenséget ért el, majd a technológiai robbanás által indukált gazdasági-, szociális-, és foglalkoztatáspolitikai hatások következtében határai vékonyabbá válnak. A munkajog a többi magánjogi jogterülethez képest klasszissokkal nagyobb autonómiára tett szert, tiszta magánjogi jogterületként mégsem határozhatjuk meg, egyes területei jelentős mértékben tartalmaznak közjogi elemeket is. Tehát egy olyan, speciális jogterületről beszélünk, amelyben a magánjog és a közjog egyes jellemzői is fellelhetők¹², mégis a magánautonómia, a szerződési szabadság érvényesülésének egyik jogterülete. A munkajog státusza a hazai jogrendszerben is azt támasztja alá, hogy a jogágak markáns elkülönítése csupán elméleti tézis, s mint olyan a gyakorlatban nem határolódnak el élesen.

Tekintettel arra, hogy a munkaviszony egy szerződéses kötelem, a magánjogi helyzete megkérdőjelezhetetlen. A foglalkoztatásra irányuló jogviszonyok történetileg sokáig a polgári jog szabályozása alá tartoztak, Prugberger Tamás a nyugati államok polgári jogból fejlesztett munkajogát és a szocialista államok munkajogi szabályozását is vizsgálta, utóbbi esetében a polgári jogtól elhatárolódva kívánták a foglalkoztatásra irányuló jogviszonyokat szabályozni.¹³

A jogalanyiség kérdései

A munkajog a más részére végzett, függő munkavégzés szabályanyaga. A függés gazdasági függést jelöl, önállótlán munkavégzést feltételez. A munkajog a szabályozás tárgya tekintetében szembe állítható a polgári jogban szabályozott vállalkozási illetve megbízási szerződésekkel. Míg utóbbi esetében a felek egyenlőségén, a mellérendeltségen van a hangsúly, addig a munkavégzésre irányuló jogviszonyokban a hierarchia, a munkavállaló illetve munkát végző alárendeltsége figyelhető meg, míg a foglalkoztató különböző szintű kontrollt gyakorol, a jogviszonyban megjelenik a személyi függőség tézise is.

Míg a gazdasági függőség során a munkavállaló vagy munkát végző gazdasági okokból bocsájta rendelkezésre munkacerejét, személyi függőség teóriájában a

¹¹ KENDERES Gy. *A munkajog jogági elhelyezkedésének problematikája* https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/egyeb/mjsz/201402/noname_2.pdf (letöltés dátuma: 2021.04.10.)

¹² PRUGBERGER T.: *Európai és magyar összehasonlító munka- és közszolgálati jog*, Complex Kiadó, Budapest, 2006. p.44

¹³ PRUGBERGER T.: Az új Ptk és a munkajogi szabályozás különös tekintettel az egyéni és a kollektív munkaszerződésekre, In: *Munkajog és a polgári jog kodifikációs és funkcionális összefüggései*, sz: Manfred Ploetz és Tóth Hilda, Novotni Kiadó, Miskolc, 2001, 73-74.

munkavállaló oldaláról hűségkötelezettség, míg a munkáltató részéről a gondoskodási kötelezettség jelentkezik függőségi tényezőként.

A polgári jogviszonyokban meghatározott feladat elvégzésében állapotodnak meg a felek, munkajogviszony esetén a kötelező utasítások határozzák meg a szolgáltatást, amely az egyensúly eltolódására mutat rá. Az erőviszonyok egyenlőtlenségét kompenzálva szükséges munkajogi garanciák alkalmazása a jogviszony teljesítése során, a gyengébb felet, a munkavállalót munkajogi védelemben szükséges részesíteni, amely kógens normák útján valósul meg, amely azonban nem gátolja a felek polgári jogból eredő szerződési szabadságát.

A 2012. évi I. törvény második részében rögzíti: a munkaviszony alanyai a munkáltató és a munkavállaló.¹⁴ A munkáltatói jogalanyiség kizárólagos és egyetlen feltétele az Mt. 33. §-a alapján a jogképesség¹⁵. A munkáltató jogalanyiségének kérdése és vizsgálata nem új keletű dolog, már az 50-es években is értekezések tárgyát képezték. Venediktov munkájában a jogi személyeket és az állampolgárokat illetően az egyes jogalanyiságok közötti kapcsolatok feltárását vizsgálta, és a munkához való jogot nem csupán munkajogi jogalanyiség, hanem a polgári jogi jogalanyiség feltételeként aposztrofálta, állásfoglalása alapján, a munkajogi jogalanyisággal azok a szervek rendelkeznek, amelyeknek polgári jogi jogalanyiságát a szovjet törvényhozás elismerte, s ugyanezt a meglátást vallotta a költségvetési intézményeket illetően is.¹⁶

A munkajogban a munkáltatói jogalanyiség kifejező eleme a munkáltatói minőség, a munkáltató cselekvőképességét valamint képviselőt a munkáltatói jogkör gyakorlása testesíti meg, és a gyakorlatban a fenti státuszok gyakran különválnak - a munkáltatói joggyakorlás kérdését azonban maga a társasági törvény szabályozza¹⁷. A képviselő és a jognyilatkozatok megtétele a munkáltatói jogkör gyakorlójának feladatköre, amely a munkáltatói minőség realizálása.¹⁸ A munkáltató és a munkáltatói jogkör gyakorlója gyakran nem egy és ugyanaz, munkáltató széles mérlegelési jogkörrel rendelkezik a munkáltatói jogkör gyakorlójának meghatározását illetően: egy vagy több természetes személy, illetve testületi szerv is betöltheti a pozíciót, a munkáltatói jogok megoszthatók.¹⁹

A foglalkoztatásra irányuló jogviszonyok körében azonban e tanulmány szempontjából meg kell említenünk a munkaviszonyok és a közszolgálati jogviszonyok elkülönülésének és a közszolgálati jogviszonyok sokszínűségének problematikáját. E két terület elhatárolásával a közelmúltban számos tanulmány

¹⁴2012. évi I. törvény 32§

¹⁵2012. évi I. törvény 33§ értelmében: Munkáltató az a jogképes személy, aki munkaszerződés alapján munkavállalót foglalkoztat.

¹⁶ VENEDIKTOV, A.V.: *A szocialista jogviszonyok alanyairól*, Szovjetszkoje goszudarsztvo i pravo, 1955. évi 6. sz.

¹⁷2006. évi IV. törvény 28. § (1)–(2)

¹⁸ BANKÓ Z.–BERKE Gy.–KISS Gy.: *Kommentár a munka törvénykönyvéhez* 2017, 108.

¹⁹ Im BANKÓ – BERKE -KISS, 105–106.

foglalkozott,²⁰ a hazai közszolgálat sokrétűségét korábbi tanulmányomban már érintettem.²¹ E két jogterület eltéréséből fakadóan a munkáltatói pozíciók is eltérő jegyeket hordozhatnak. Általánosságban a közszolgálati jogviszony alanyaira is utalhatunk a „munkavállaló” és „munkáltató” fogalmi használatával, azonban épp a munkáltató személye az, amely meghatározza a közszolgálati jogviszonyok eltérő jellegét, erre való tekintettel az alanyok tekintetében indokolt a „közszolgálati munkáltató” és „közszolga” kifejezés használata.

A digitális technológia térhódításával előtérbe került a digitális munkavégzés kérdése, a platform alapú munka munkavállalói, illetve munkáltatói (?) jogalanyiségének témaköre külön vizsgálatot érdemel. Míg a klasszikus munkaviszonyban kétpólusú jogviszonyról beszélünk, amelyben a munkáltató gyakorolja az utasítási, irányítási és ellenőrzési jogok triangulumát, és a vele szemben álló munkavállaló alárendeltebb helyzetben van; addig a platform munkavégzés során a platform tulajdonosának munkáltatóként történő minősítése külön vizsgálatot érdemel, már csak abból kifolyólag is, mert szignifikánsan befolyásolja a munkát végző munkajogi védelmének kérdését is. Amennyiben a platformszolgáltató által gyakorolt munkáltatói jogok hármasa eléri a munkaviszonyra jellemző szintet, úgy annak megfelelően szükséges minősíteni a jogviszony alanyait.²²

A munkajogi jogalanyiség tekintetében a Tanács 94/33. sz EK irányelve kimondja: a munkába állás alsó korhatára nem lehet alacsonyabb, mint a tankötelezettség felső korhatára, és semmilyen esetben sem lehet tizenöt évnél alacsonyabb.²³ A meghatározott életkort be nem töltött gyermekeket kulturális, művészi, sport- és reklámtevékenységben való szereplésre csak az illetékes hatóságok egyedi, előzetes hozzájárulásával lehet alkalmazni. A nyugat-európai államok – ahogy arra Prugberger Tamás rávilágított – a munkaszerződésre vonatkozóan polgári jogi szabályozásnak azt a modelljét követték, amely a nagykorúsági kor alatt szülői-, gyámi-, vagy cselekvőképességében korlátozott, gondnokság alá helyezett esetében gondnoki beleegyezés szükséges a munkaszerződés megkötéséhez, ugyanis magát a munkaviszonyt és az azt létrehozó munkaszerződést a nagy jelentőségű jogügyletek körében szabályozza.²⁴ Hazai

²⁰ Többek között: GYULAVÁRI Tamás: A munkajogi szabályozás rendszere. In: Szerk. Gyulavári Tamás: *Munkajog*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014, 42–43.; GYÖRGY I.: A közszolgálati jog általános kérdései. In: Szerk. György István–Hazafi Zoltán: *Közszolgálati jog*, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Közigazgatás-tudományi Kar, Budapest, 2015, 15–16. és KUN Attila–PETROVICS Zoltán: A közszolgálati jog önálló jogági fejlődésének kérdéséről. In: Szerk. Hazafi Zoltán: *Közszolgálati életpálya és emberi erőforrás gazdálkodás*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2014, 89–132.

²¹ RICZU Zs. - *Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló törvény bevezetése, és gyakorlati megvalósítása (kézirat)*

²² MÉLYPATÁKI G. – MÁTÉ D. – RICZU Zs. – PANGGHI Kusuma N.: *Employer or owner? The character of platform work (megjelenés alatt)*

²³ 94/33. EK irányelv 1. cikk (1)

²⁴ PRUGBERGER T.: A korlátozottan cselekvőképese személy munkaszerződéskötésének a problémája de lege lata és de lege ferenda. *Jogtudományi Közlemény*, 2000., 55. évf. 7-8.sz. 299–303.

szabályozásban az 1992. évi Mt. lehetővé tette a fiatalok munkavállalását mellőzve a gyámi/szülői beleegyezést.²⁵ Ezzel szemben az új Mt. rögzíti: „A törvényes képviselő hozzájárulása szükséges a fiatal munkavállaló vagy a cselekvőképességében a munkaviszonnyal összefüggő ügycsoportban részlegesen korlátozott munkavállaló olyan jognyilatkozatának érvényességéhez, amely a munkaszerveződés megkötésére, módosítására, megszüntetésére vagy kötelezettségvállalásra irányul.”²⁶

A korlátozott cselekvőképesség és a fogyatékosággal élők munkavállalói jogalanyiségének kérdése külön vizsgálatot érdemel, tekintettel e csoport sérülékenységre, és kiemelt figyelmet szükséges fordítani a társadalmi kirekesztődés elkerülésére. E területen kiemelkedő munka Jakab Nóra értekezése, amelyben kutatása egyik központi eleme, hogy a fogyatékosággal élő emberek foglalkoztatásának megoldása gazdasági vagy szociális kérdés-e. Álláspontja alapján a fogyatékosággal élők foglalkoztatásának gazdasági kérdésként való kezelése igényli a munkavállalói jogalanyiség holisztikus szemléletét, amelyben a munkajogi és gazdasági jogi szabályozás területei összekapcsolódnak, míg a szociális szemléletmódban a foglalkoztatás terápiás célokat szolgál.²⁷

A jogalkotó az Munka törvénykönyvében belül érinti a cselekvőképtelen munkavállaló fogalmát,²⁸ amely a mentálisan sérült személyek munkához való jogát tölti meg tartalommal. Bár munkavállalói jogalanyiség kérdése polgári jogi definíciókra épül, azonban meglátásom szerint a munkajog területén a hangsúly nem a cselekvőképességre, hanem a munkavégzésre helyeződik, és bár a jogalkotó a munkaviszonyok szabályozásának körében érintette a cselekvőképtelen munkavállaló foglalkoztatását, úgy vélem, ez a terület egy sokkal részletesebb és külön szabályozást igényelne.

Összegzés

A munkához való jogot, mint gazdasági és szociális jogot Alaptörvényünk államcélként jelöli, a foglalkoztatáspolitikai kialakítása, mint állami feladat alanyi jogként kikényszeríthető normaként jelentkezik. A munkához való jog, ha alkotmányjogi megközelítésben alapjognak nem is minősül ugyan, de olyan értéket fejez ki, mely az Alaptörvényben és a szabályozásban a szociális eszme hatására

²⁵ 1992. évi XXII. törvény 72. § (2) Korlátozottan cselekvőképes személy törvényes képviselőjének hozzájárulása nélkül is létesíthet munkaviszonyt. A tizenhat éven aluli fiatalok munkaviszonyba lépéséhez azonban szükséges a törvényes képviselőjének a hozzájárulása is.

²⁶ 2012. évi I. törvény 21. § (4) bek.

²⁷ JAKAB N. - A munkavállalói jogalanyiség összetettsége – fogyatékosággal élő emberek foglalkoztatása in. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politia*, Tomus XXXIII (2015), 250

²⁸ 2012. évi I. törvény 212. §

megjelenik, s mint ilyen alkotmányos szintű elvnek nevezném, amely ütközhet az alkotmányban megjelenő más alapvető értékekkel.²⁹

Az esetjogból (amelyet már korábbi tanulmányomban is részleteztem³⁰) megállapítható, hogy a munkához való jog szoros kapcsolatban áll a vállalkozáshoz való joggal, sőt az alanyi jogi értelemben vett munkához való jog, a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához való jog és a vállalkozás joga között nem állítható meg alá-fölrendeltségi viszony. A munkához való jog körébe sorolható minden hivatás szabad megválasztásának joga.

Jelen tanulmányban arra vállalkoztam, a polgári jogi illetve munkajogviszony tárgyú szerződések jellemzői segítségével meghatározom a munkajog helyét a jogrendszerben, valamint a munkajogi jogalanyiség kérdését vizsgáltam. E tekintetben elméleti alapvetést kívántam tenni a majdani doktori értekezésem kiindulópontjaként.

Megállapíthatjuk, hogy a munkajog egy sajátos normarendszer, polgári joggal való kapcsolatának definiálása a dogmatikai szempontokon túl a joggyakorlat tekintetében is lényeges.

Irodalomjegyzék:

BANKÓ Zoltán–BERKE Gyula–KISS György: *Kommentár a munka törvénykönyvéhez* 2017, 108.

BÍRÓ György, LENKOVICS Barnabás: *Általános tanok*, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, 2010, Miskolc, 18-19.

BODÓ László: A polgári jog és a munkajog összehasonlítása az alapelvek tükrében. *Debreceni Jogi Műhely*, 2012. 9(4), 13–21.
<https://doi.org/10.24169/DJM/2012/4/2>

BÚZA László: *A Közjog és a magánjog fogalmi elhatárolásának kérdése*, András László könyvnyomda, Kolozsvár, 1943. 3.

FRIEDMAN, Wolfgang: *Law in a changing Society*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1959.

GYÖRGY István: A közszolgálati jog általános kérdései. In: Szerk. György István–Hazafi Zoltán: *Közszolgálati jog*, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Közigazgatás-tudományi Kar, Budapest, 2015, 15–16.

GYULAVÁRI Tamás: A munkajogi szabályozás rendszere. In: Szerk. Gyulavári Tamás: *Munkajog*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014, 42–43

²⁹BODÓ L: A polgári jog és a munkajog összehasonlítása az alapelvek tükrében. *Debreceni Jogi Műhely*, 2012. 9(4), 13–21. <https://doi.org/10.24169/DJM/2012/4/2>

³⁰ RICZU Zs: *A munkához való jog elemei az alkotmányjogi fejlődés tükrében* (megjelenés alatt)

JAKAB Nóra - A munkavállalói jogalanyiség összetettsége – fogyatékkal élő emberek foglalkoztatása in. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXXIII (2015), 250

JAKAB Nóra: *A munkajog és polgári jog kapcsolata a jogpolitika tükrében* http://real.mtak.hu/101403/2/A%20munkajog%20%C3%A9s%20a%20polg%C3%A1ri%20jog%20kapcsolata_2.pdf 2021.05.14.

KENDERES György: *A munkajog jogági elhelyezkedésének problematikája* https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/egyeb/mjsz/201402/noname_2.pdf 2021.04.10.

KISS György: *Foglalkoztatás gazdasági válság idején – a munkajogban rejlő lehetőségek a munkajogviszony tartalmának alakítására (Jogdogmatikai alapok és jogpolitikai indokok)* 37

KUN Attila–PETROVICS Zoltán: A közszolgálati jog önálló jogági fejlődésének kérdéséről. In: Szerk. Hazafi Zoltán: *Közszolgálati életpálya és emberi erőforrás gazdálkodás*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2014, 89–132.

LŐRINCZ György: A munkaviszonyból keletkező kötelmek szabályozásáról. *Gazdaság és Jog*, 2014.12.szám 3.

MÉLYPATAKI Gábor – MÁTÉ Dávid – RICZU Zsófia – PANGGIH Kusuma Ningrum: *Employer or owner? The character of platform work (megjelenés alatt)*

PRUGBERGER Tamás: A korlátozottan cselekvőképes személy munkaszerződés-kötésének problémája de lege lata és de lege ferenda. *Jogtudományi Közöny*, 2000., 55. évf. 7-8.sz. 299–303.

PRUGBERGER Tamás: Az új Ptk és a munkajogi szabályozás különös tekintettel az egyéni és a kollektív munkaszerződésekre, In: *Munkajog és a polgári jog kodifikációs és funkcionális összefüggései*, sz: Manfred Ploetz és Tóth Hilda, Novotni Kiadó, Miskolc, 2001, 73-74.

PRUGBERGER Tamás: *Európai és magyar összehasonlító munka - és közszolgálati jog*, Complex Kiadó, Budapest, 2006. p.44

RÁCZ Zoltán: A Polgári törvénykönyv tervezetének munkajogot érintő kérdései *Sectio Juridica et Politica*, Miskolc, Tomus XXVI/2. (2008), 681-692

RADNAY József: A Ptk. és a munkajog kapcsolata, különös tekintettel a magyar jogra. *Polgári Jogi Kodifikáció*, Budapest, 1999. évi 1. szám.

RICZU Zsófia - *Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló törvény bevezetése, és gyakorlati megvalósítása (kézirat)*

RICZU Zsófia: *A munkához való jog elemei az alkotmányjogi fejlődés tükrében* (megjelenés alatt)

VENEDIKTOV, Anatolij Vasiljevich: A szocialista jogviszonyok alanyairól, *Szovjetjogi Cikkgyűjtemény* 1955/V./523–535.

LÁSZLÓ SCHMIDT*

The function of the foreseeability clause

Abstract: My research topic is liability for damages caused by non-performance of an obligation, non-contractual liability for damages, and the foreseeability clause. The foreseeability clause does not only important in the field of the civil law, but also in the field of the labor law, and the economic law (legal liability of the executive officers). The foreseeability clause also applied – among others- in the CISG (Vienna Convention). In my publication, I'd like to demonstrate the function of the foreseeability clause through some interesting case-law under the English Law, the Unidroit Principles and the CISG.

Keywords: liability, damages, foreseeability, CISG, Unidroit

Absztrakt: A kutatási területem a kontraktuális és a deliktuális károkozásért való felelősség, azon belül is az előreláthatósági klauzula kialakulása, és alkalmazása. Az előreláthatóság nem csupán a polgári jogban tölt be fontos szerepet, de a munkajogban és a vezető tisztségviselő felelőssége esetén is. Az előreláthatóság – többek között – a Bécsi Vételi Egyezményben és az Unidroit Alapelvekben is nagy szerepet kap. A publikációmban az előreláthatóság fontosságát és szerepét kívánom bemutatni jogeseteken keresztül.

Kulcsszavak: kártérítés, előreláthatóság, Bécsi Vételi Egyezmény, felelősség, Unidroit Alapelvek

DOI: 10.46942/SIDM.2021.2.195-216

Introduction¹

The foreseeability clause does not only important in the field of the civil law, but also in the field of the labor law, and the economic law (legal liability of the executive officers).

The role of the foreseeability is dual: a) base of the liability which means that the party who is breaching the contract can be held liable for damages he could foresee, and b) the amount of damages for the loss caused by non-performance in the obligee's property, including lost income, is such sum as the obligee is able to verify that the loss, as the potential consequence of non-performance, was foreseeable at

* dr. Schmidt László, PhD student, University of Pécs Faculty of law, Doctoral School. Supervisors: Prof. Dr. Kecskés László, full professor and Prof. Dr. Nochtá Tibor full professor

¹ SCHMIDT L.: *Thoughts about the development and domestic and international application of the foreseeability clause.* Tavaszi Szél Konferenciakötet 2019.
https://dosz.hu/_doc/dokumentumfile/2019/11/Tavaszi_Szel_-Spring_Wind_2019_Tanulmánykötet_-_I._kötet_1.pdf 2021. December 1.

the time of the conclusion of the contract. The court shall put itself in the position of that party at that earlier time and imagine what he/she could have foreseen with regard to the other party's position in the event of full performance. Since the calculation of loss in value is based on the court's later hypothesis in this regard, foreseeability and not causation ordinarily marks the effective limit of liability for breach of contract.²

It seems to be a constant problem throughout the history of law how and when it is reasonable to limit the amount of damages in case of breach. The general principle of full compensation originates in the main purpose of private law, restoring the violated financial situation. At the same time in business relations, it often happens that damages occurred as consequences of breach of the contract highly exceed the contractual interest of the party and generate indirect damages independent from the violator's influence. This is considered to be the starting point of the dilemma about restricting the damages available for compensation.

The principle of the full compensation is a well-known legal institution in most modern countries, in most modern legal systems. But some legal system also knows the so-called punitive damages, which not only takes into consideration the occurred damages, but also that how dangerous the unlawful conduct is to society.

I'd like to mention that the function of Restitution, regulated under the Section 2:52 of the Act V of 2013 on the New Civil Code (hereinafter referred to as: New Civil Code), is as follows: The restitution is the compensation for violation rights relating to personality.

In practice, most problems are caused by the determination and the compensation of the loss of profit and the loss of indirect damage in case of the liability for damages caused by non-performance of an obligation. During examining the causal relationship, one of the most important question is that how much of the consequential damages shall be compensated. In Anglo-Saxon legal systems the foreseeability is a well-known legal institution in order to limit the liability for contractual damages. The New Civil Code considers the foreseeability applicable as a reason for partial exemption in order to limit the compensation in respect of contractual law.

² FARNSWORTH, E. A.: *Legal Remedies for Breach of Contract*. Columbia Law Review , Nov., 1970, Vol. 70, No. 7 (Nov., 1970), pp. 1145-1216 : <https://www.jstor.org/stable/1121184> 2021. május 5.

International Cases³

France

The first thought of the foreseeability clause has come from Charles Dumoulin, in 1564. In his case the customer bought a beer barrel, but he was keeping wine in that barrel. The wine flown out, so he claims the price of the wine from the seller. But Dumoulin said that he can only claim the price of as much beer as much wine he lost because the seller couldn't (and shouldn't) count on the fact that the customer will keep wine in the beer barrel instead of beer.

Based on Pothier: *Traité des obligations*, in France according the paragraph 1150 and 1151 of the Code Civil after a breach of contract the debtor only has to compensate the creditor for foreseeable damage, i. e. damage foreseen or to be foreseen at the conclusion of the contract, except, the debtor intentionally caused the breach. The debtor is liable for damage which is the immediate and direct consequence of the violation of the agreement, even in case of intentional breach of the contract.

Germany

The German theory ensures the possibility of exoneration for the breaching party if the other party failed to give proper information about the unusual danger of breach in the particular case. The theory of the adequate causality states that an act can only be the probable cause if – due to the normal and reasonable procession – it is able to cause such consequence. But foreseeability gives a better solution of restricting damages with a more objective measurement for the obliged party on how to calculate his behavior in a certain contractual relation. The amount of risk can be predicted more precisely if the rules of damages for breach are based on foreseeability instead of adequate causality.

England

Hadley vs Baxendale

„After his crank shaft broke, Hadley's corn mill operation ceased until the shaft could be replaced. Hadley had to send the shaft to engineering company, Joyce and Co., so that they could use it as a model to make a new one. Hadley and Pickford and Co., a shipping company owned and operated by Baxendale, entered into a contract where if Hadley deliver the shaft to Pickford and Co before noon the next day, Baxendale would have the shaft delivered to Joyce and Co. the following day.

³ SCHMIDT: i.m.

As agreed, Hadley delivered the shaft to Pickford and Co. before noon and paid the shipping services. Unfortunately the shipping was delayed as a result of Pickford's negligence, and the shaft was delivered several days after the agreed upon date. As a result of Pickford's breach, Hadley's mill remained closed until the new shaft was delivered. In response Hadley filed a claim against Baxendale seeking damages. In the claim for damages, Hadley included the lost profits his business suffered as a result of Pickford and Co.'s breach."

Judge Anderson created the so called contemplation rule: „Where two parties have made a contract which one of them has broken, the damages which the other party ought to receive in respect of such breach of contract should be such as may fairly and reasonably be considered either arising naturally, i.e., according to the usual course of things, from such breach of contract itself, or such as may reasonably be supposed to have been in the contemplation of both parties, at the time they made the contract, as the probable result of the breach of it.”

Victoria Laundry vs Newman Industries

Victoria Laundry Ltd (the plaintiff) ordered a large boiler from Newman Industries Ltd (the defendant) in contemplation of some lucrative dyeing contracts. The defendant were aware of the nature of the plaintiff's business, and that it was intended for the boiler to be put to use as soon as possible. The delivery of the boiler was delayed by five months and so the plaintiff claimed for breach of contract.

In this case, judge Asquith LJ created the rule of reasonable foreseeability. He stated that:

a) „In cases of breach of contract the aggrieved party is only entitled to recover such part of the loss actually resulting as was at the time of the contract reasonably foreseeable as liable to result from the breach,”

and

b) „What was at that time reasonably so foreseeable depends on the knowledge then possessed by the parties or, at all events, by the party who later commits the breach.’ and ‘But to this knowledge, which a contract breaker is assumed to possess whether he actually possesses it or not [under the first rule] there may have to be added in a particular case knowledge which he actually possesses of special circumstances outside the ‘ordinary course of things’ of such a kind that a breach in those special circumstances would be liable to cause more loss. Such a case attracts the operation of the ‘second rule’ so as to make additional loss recoverable’.”

The Parana-case

In the Parana-case the defendant had taken for shipment cargoes of sugar and hemp

from Ilo Ilo to London. The original length of time for the journey was between sixty-five and seventy days, but owing to the defective condition of the ship, the journey lasted for 127 days. Much of the sugar had leaked out of the boat during the journey, and the hemp had declined in price. The plaintiff held the hemp for some time after The Parana arrived in London and then sold it for a loss of about £289. The registrar and merchants, following standard business practice, allowed the owner to recover for the full value of the sugar but not for the losses associated with the sale of the hemp. The judge of the Admiralty Division restored the award for the hemp, and that determination was reversed on appeal. For the delay in the shipment of the hemp, the proper award was the interest on the principal sum (represented by the value of the hemp) for the period of the delay.⁴

Mellish, L.J., argued that the losses suffered by the plaintiff here were in essence speculative because the circumstances of the contract were not known by the carrier. He stated that "In order that damages may be recovered, we must come to two conclusions—first, that it was reasonably certain that the goods would not be sold until they did arrive; and, secondly, that it was reasonably certain that they would be sold immediately after they arrived, and that that was known to the carrier at the time when the bills of lading were signed. According to Mellish nothing constrained the owner of the hemp from selling the goods while at sea if he thought that the price was beneficial for him. The delay, therefore, did not require him to miss a favorable market if one was available. The decision not to sell the hemp immediately upon arrival was not mandated by the breach but was an independent decision based on the owner's estimation of the future movement of the market, which he happened to misread. The losses were not awarded because it was too speculative and uncertain to calculate when the hemp would have been sold. The decision is dependent on the structure of the market in question. In the Parana-case London market for hemp was a running market where the goods could be disposed of at the time of their arrival. The present price in effect contains the best collective estimation of the future price for the goods. The price of hemp could well go down, but it could also go up. The possibility of loss was, of course, reasonably foreseeable but so, too, was the equal and opposite possibility for gain."⁵

The Heron II-case

By charterparty of 15th October, 1960 the respondents chartered the Appellant's Vessel, Heron II, to proceed to Constanza, there to load a cargo of 3,000 tons of sugar; and to carry it to Basrah, or, in the charterer's option, to Jeddah. The vessel left Constanza on 1st November. The option was not exercised and the vessel

⁴ EPSTEIN R.A.: *Beyond Foreseeability: Consequential Damages in the Law of Contract*. The Journal of Legal Studies, Jan., 1989, Vol. 18, No. 1 (Jan., 1989), pp. 105-138 <https://www.jstor.org/stable/3085644> 2021. 12. 11.

⁵ EPSTEIN: i.m.

arrived at Basrah on 2nd December The Umpire has found that “a reasonably accurate prediction of the length of the voyage “was twenty days”. But the vessel had in breach of contract made deviations which caused a delay of nine days.

It was the intention of the Respondents to sell the sugar “promptly after” arrival at Basrah and after inspection by merchants”. The appellant did not know this but he was aware of the fact that there was a market for sugar at Basrah. The sugar was in fact sold at Basrah in lots between 12th and 22nd December but shortly before that time the market price had fallen partly by reason of the arrival of another cargo of sugar. It was found by the Umpire that if there had not been this delay of nine days the sugar would have fetched £32 10s. Od. per ton. The actual price realised was only £31 2s. 9d. per ton. The Respondents claimed that they are entitled to recover the difference as damage for breach of contract. The appellant admitted that he is liable to pay interest for nine days on the value of the sugar and certain minor expenses but denied that fall in market value can be considered in assessing damages.⁶

In Lord Reid’s opinion the question in this case was whether a plaintiff can recover as damages for breach of contract a loss of a kind which the defendant, when he made the contract, ought to have realised was not unlikely to result from a breach of contract causing delay in delivery. He used the words “not unlikely” as denoting a degree of probability considerably less than an even chance but nevertheless not very unusual and easily foreseeable.⁷ Lord Reid also made a distinction between tort and contractual damages: „... it is not enough that in fact the plaintiff’s loss was directly caused by the defendant’s breach of contract. It clearly was so caused in both. The crucial question is whether, on the information available to the defendant when the contract was made, he should, or the reasonable man in his position would, have realised that such loss was sufficiently likely to result from the breach of contract to make it proper to hold that the loss flowed naturally from the breach or that loss of that kind should have been within his contemplation. The modern rule in tort is quite different and it imposes a much wider liability. The defendant will be liable for any type of damage which is reasonably foreseeable as liable to happen even in the most unusual case, unless the risk is so small that a reasonable man would in the whole circumstances feel justified in neglecting it. And there is good reason for the difference. In contract, if one party wishes to protect himself against a risk which to the other party would appear unusual, he can direct the other party’s attention to it before the contract is made, and I need not stop to consider in what circumstances the other party will then be held to have accepted responsibility in that event. But in tort there is no opportunity for the injured party

⁶ Koufous and C. Czarnikow Ltd.
http://translex.uni-koeln.de/302300/_/koufos-v-c-czarnikow-ltd-%5b1969%5d-1-ac-350/#toc_0
2021. 12. 09.

⁷ House of Lords: Koufous v. C. Czarnikow Limited
<https://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/1967/4.html>

to protect himself in that way, and the tortfeasor cannot reasonably complain if he has to pay for some very unusual but nevertheless foreseeable damage which results from his wrongdoing.”⁸ As it can be seen it was established in this case that the test for remoteness is narrower than it is in tort. In contract, the defendant must ought to have realized that the loss was “not unlikely” to result from the breach of contract. The judgement held that the loss of profit was recoverable as damages for breach of the contract of carriage by difference involving delay because, on the knowledge accessible to the shipowner when the contract was concluded because the sale of the sugar in Basrah market on the ship's arrival was something of which there was such probability that it should be regarded by the court as arising in the usual course of things and as being within the contemplation of the parties at the time of the conclusion of the contract.⁹

The Achilles-case

By a time charter dated 22 January 2003, the defendant, Transfield Shipping Inc chartered a vessel from Mercator Shipping Inc at a daily rate of US\$13,500 for a period of five to seven months. By an addendum dated 12 September 2003, the vessel was chartered for a further five to seven months at a daily rate of US\$16,750 with the latest date for redelivery set at 2 May 2004. On 20 April 2004, the defendant gave notice of redelivery between 30 April and 2 May 2004. The defendant fixed a new four-to-six-month charter with a third party which, due to prevailing market conditions, was at a daily rate of US\$39,500. The latest date for delivery to the third-party charterer was 8 May 2004. Less than two weeks before 2 May 2004, the plaintiff sub-chartered the vessel. Due to delays outside of the control of the plaintiff, the vessel was not redelivered until 11 May 2004. By that time, charter market rates had fallen, and the defendant agreed with the third party charterer to reduce the daily rate in the new charter to US\$31,500 in return for the third party charterer agreeing to extend the cancellation date to 11 May 2004.

The plaintiff claimed from the defendant the US\$8,000 per day difference between the daily rate it originally agreed with the third-party charterer and the amended daily rate it agreed due to the late redelivery of the vessel. The sum claimed totaled US\$1,364,584.³⁷ The plaintiff submitted that the claim should be limited to the difference between the market rate and the charter rate for the nine-day period during which Mercator could not use the vessel. The alternative sum totaled US\$158,301.¹⁷¹⁰ At first instance, arbitrary tribunal and then the Court of Appeal awarded the full claim. But the House of Lords allowed the appeal and restricted

⁸ House of Lords: Koufos v. C. Czarnikow Limited para 3

⁹ The Heron II (Kaufos v. C. Czarnikow, Ltd. <https://opencasebook.org/casebooks/246-contracts-cases-and-materials/resources/11.3.20-the-heron-ii-kaufos-v-c-czarnikow-ltd/> 2021. 12. 09.

¹⁰ HERBERT, SMITH, FREEHILLS: *Contractual damages*. [Contractual damages | Litigation notes \(hsfnotes.com\)](https://www.herbertsmithfreehills.com/contractual-damages/) 2021. 12. 05.

Mercator in its recovery to the difference between the market rate and the charter rate for the period during which it was prevented from using the vessel by the delay in its redelivery.

According to Lord Hoffmann the case “raises a fundamental point of principle in the law of contractual damages: is the rule that a party may recover losses which were foreseeable (“not unlikely”) an external rule of law, imposed upon the parties to every contract in default of express provision to the contrary, or is it a prima facie assumption about what the parties may be taken to have intended, no doubt applicable in the great majority of cases but capable of rebuttal in cases in which the context, surrounding circumstances or general understanding in the relevant market shows that a party would not reasonably have been regarded as assuming responsibility for such losses?”¹¹

He added: “If, therefore, one considers what these parties, contracting against the background of market expectations found by the arbitrators, would reasonably have considered the extent of the liability they were undertaking, I think it is clear that they would have considered losses arising from the loss of the following fixture a type or kind of loss for which the charterer was not assuming responsibility. Such a risk would be completely unquantifiable, because although the parties would regard it as likely that the owners would at some time during the currency of the charter enter into a forward fixture, they would have no idea when that would be done or what its length or other terms would be. If it was clear to the owners that the last voyage was bound to overrun and put the following fixture at risk, it was open to them to refuse to undertake it. What this shows is that the purpose of the provision for timely redelivery in the charterparty is to enable the ship to be at the full disposal of the owner from the redelivery date. If the charterer's orders will defeat this right, the owner may reject them. If the orders are accepted and the last voyage overruns, the owner is entitled to be paid for the overrun at the market rate. All this will be known to both parties. It does not require any knowledge of the owner's arrangements for the next charter. That is regarded by the market as being, as the saying goes, *res inter alios acta*.” He also stated that “the owners say that the parties are entirely at liberty to insert an express term excluding consequential loss if they want to do so. Some standard forms of charter do. I suppose it can be said of many disputes over interpretation, especially over implied terms, that the parties could have used express words or at any rate expressed themselves more clearly than they have done. But, as I have indicated, the implication of a term as a matter of construction of the contract as a whole in its commercial context and the implication of the limits of damages liability seem to me to involve the application of essentially the same techniques of interpretation. In both cases, the court is engaged in construing the agreement to reflect the liabilities which the parties may

¹¹ House of Lords: [Transfield Shipping Inc v Mercator Shipping Inc \[2008\] UKHL 48 \(9 July 2008\)](#) ([baillii.org](#)) para 9 2021. 12. 08.

reasonably be expected to have assumed and paid for. It cannot decline this task on the ground that the parties could have spared it the trouble by using clearer language. In my opinion, the findings of the arbitrators and the commercial background to the agreement are sufficient to make it clear that the charterer cannot reasonably be regarded as having assumed the risk of the owner's loss of profit on the following charter.”¹²

In Lord Hope's opinion “in this case it was within the parties' contemplation that an injury which would arise generally from late delivery would be loss of use at the market rate, as compared with the charter rate, during the relevant period. This something that everybody who deals in the market knows about and can be expected to take into account. But the charterers could not be expected to know how, if - as was not unlikely - there was a subsequent fixture, the owners would deal with any new charterers. This was something over which they had no control and, at the time of entering into the contract, was completely unpredictable. Nothing was known at that time about the terms on which any subsequent fixture might be entered into - how short or long the period would be, for example, or what was to happen should the previous charter overrun and the owner be unable to meet the new commencement date. It is true that neither party had any control over the state of the market. But in the ordinary course of things rates in the market will fluctuate. So it can be presumed that the party in breach has assumed responsibility for any loss caused by delay which can be measured by comparing the charter rate with the market rate during that period. There can be no such presumption where the loss claimed is not the product of the market itself, which can be contemplated, but results from arrangements entered into between the owners and the new charterers, which cannot.”¹³

Lord Rodger said that “in present case, I am satisfied that, when they entered into the addendum in September 2003, neither party would reasonably have contemplated that an overrun of nine days would "in the ordinary course of things" cause the owners the kind of loss for which they claim damages. That loss was not the "ordinary consequence" of a breach of that kind. It occurred in this case only because of the extremely volatile market conditions which produced both the owners' initial (particularly lucrative) transaction, with a third party, and the subsequent pressure on the owners to accept a lower rate for that fixture. Back in September 2003, this loss could not have been reasonably foreseen as being likely to arise out of the delay in question. It was, accordingly, too remote to give rise to a claim for damages for breach of contract.”¹⁴

¹² House of Lords: *Transfield Shipping Inc v Mercator Shipping Inc* para 26

¹³ House of Lords: *Transfield Shipping Inc v Mercator Shipping Inc* para 36

¹⁴ House of Lords: *Transfield Shipping Inc v Mercator Shipping Inc* para 60

The development of the foreseeability clause in Hungary¹⁵

The Act IV of 1959 on the Civil Code (the previous civil code) regulated uniformly the liability for the damages either it was caused by non-performance of an obligation/breach of contract or it was occurred in a non-contractual relation.

In the beginning of the 20th century Artúr Meszlény and Antal Almási wrote some essays about the compensation of the extraordinary damages. They were familiar with the so called “remoteness of damages” which means that in the Anglo-Saxon legal system the courts dismissed the claims if the damages were “too remote” from the action of the defendant.

In Géza Marton’s standpoint making a distinction between the foreseeable and not foreseeable damages was not a good direction.

Gyula Eörsi’s opinion about the point of the foreseeability clause was that the party who is breaching the contract will be responsible for the damages which could have been foreseen by reasonable men. One of his essays Eörsi wrote that the principle of full compensation is inadequate, but the foreseeability is appropriate legal institution.

The New Civil Code established objective liability in contract law. The only exoneration can be the successful reference to unavoidable external cause. Beside this stricter liability the new Civil Code also introduce the possibility of limitation in damages with the application of foreseeability clause. This seems to be a significant modification for the obliged party.

The role of the foreseeability is dual: a) base of the liability which means that the party who is breaching the contract can be held liable for damages he could foresee, and b) the amount of damages for the loss caused by non-performance in the obligee’s property, including lost income, is such sum as the obligee is able to verify that the loss, as the potential consequence of non-performance, was foreseeable at the time of the conclusion of the contract.

The New Civil Code says that the person who causes damage to the other party by breaching the contract shall be liable for such damage. The said party shall be relieved of liability if able to prove that the damage occurred in consequence of unforeseen circumstances beyond his control, and there had been no reasonable cause to take action for preventing or mitigating the damage.

Breach of contract under CISG

Article 25 of the Convention states that a breach of contract committed by one of the parties is fundamental if it results in such detriment to the other party as substantially to deprive him of what he is entitled to expect under the contract,

¹⁵ SCHMIDT: i.m.

unless the party in breach did not foresee and a reasonable person of the same kind in the same circumstances would not have foreseen such a result.¹⁶ The breach of contract under the Convention is categorized into two categories: the fundamental breach and the non-fundamental breach. The different categories of breach entitle the aggrieved party to different remedies: the fundamental breach gives the right to avoid the contract, to require the substitution of the goods or to claim damages; and the non-fundamental breach gives the right to require specific performance, for example by the repair of or price reduction of the goods, or to claim damages.¹⁷ The Convention focuses on the consequences of a breach rather than on its origin. The starting point is a failure to perform any of obligations under the contract or the Convention. This failure to perform may consist of late performance, lack of conformity of the goods, of a breach of duties of information or duties of care, etc. The Convention uses one single formula to describe the violation of contractual obligations. The only additional element used to qualify the breach of contract relates to its severity: if the breach is 'fundamental', the aggrieved party may choose from a larger palette of remedies than if the breach is a 'simple' one.¹⁸

The origins of fundamental breach have at times been attributed to English law. The phrase has indeed been employed in English law. Fundamental breach emerged in the 1950s as a judicial device for controlling exclusion and related clauses, the idea being that no words of exclusion or limitation of liability would be effective to protect from liability one who committed a fundamental breach of contract. The determination of fundamental breach for this purpose was never very precise and, as a device for the control of exclusion clauses, fundamental breach was abandoned at the end of the 1970s, after legislation had been introduced to deal with the excesses presented by clauses that were drawn in immoderately wide terms.¹⁹

Article 25 of the Convention measures the fundamentality of a breach by reference to the effect on the creditor. The breach is significant if the creditor does not get substantially what he or she could have expected under the contract. The German delegation in Vienna had pressed the subjective interest of the creditor as determinative factor and not the objective extent of the resulting (or threatened) damage. The ad hoc working group and later the plenum followed the view of the German delegation. Thus, it is not the objective weight of the breach of contract, and not the extent of the damage, that determines whether a breach is fundamental,

¹⁶ Article 25 of the Convention

¹⁷ LI, Y.: *Remedies for Breach of Contract in the International Sale of Goods – A Comparative Study between the CISG, Chinese Law and English Law with reference to Chinese Cases.* (University of Southampton, School of Law, Doctoral Thesis, 253pp.) <https://eprints.soton.ac.uk/188007/> 2021. 05. 24.

¹⁸ FOUNTOULAKIS, C.: *Remedies for breach of contract under the United Nations Convention on the International Sale of Goods* <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s12027-010-0179-3.pdf> 2021.05.24.

¹⁹ BRIDGE, Michael: *Avoidance for fundamental breach of contract under the UN Convention on the International Sale of Goods.* International and Comparative Law Quarterly. https://www.researchgate.net/publication/48910665_Avoidance_for_fundamental_breach_of_contract_under_the_UN_Convention_on_the_International_Sale_of_Goods 2021. 05. 24.

preferably the significance for the creditor is the main deliberation. Of course, the creditor must suffer a disadvantage. The creditor does not need to prove how much damage occurred or will occur because of the breach, although this could be achieved by for example, the creditor's purchases and the agreed purchase price.²⁰

A fundamental breach requires that one party has committed a breach of contract. Breach of any obligation under the contract can suffice—provided the other requirements for a fundamental breach are present—irrespective of whether the duty was specifically contracted for between the parties or if, instead, it followed from the provisions of the CISG. Even the breach of a collateral duty can give rise to a fundamental breach. For example, where a manufacturer had a duty to reserve goods with a particular trademark exclusively for the buyer, and the manufacturer displayed the trademarked goods at a fair for sale (continuing to do so even after a warning by the buyer), the manufacturer was found to have committed a fundamental breach.²¹

To rank as fundamental, a breach must be of a certain weight and nature. The aggrieved party must have suffered such disadvantage as to substantially deprive it of what it was entitled to expect according to the contract. The breach must therefore nullify or essentially depreciate the aggrieved party's justified contract expectations. What expectations are justified depends on the specific contract and the risk allocation envisaged by the contract provisions, on customary usages, and on the provisions of the Convention. For example, buyers cannot normally expect that delivered goods will comply with regulations and official standards in the buyer's country.²² So, the delivery of mussels with a cadmium content exceeding recommended levels in the buyer's country has not been regarded as a fundamental breach (or, indeed, as a breach at all) since the buyer could not have expected that the seller would meet those standards and since the consumption of the mussels in small portions as such did not endanger a consumer's health. However; the court in that case stated three exceptions from the rule that the seller need not know and observe the standards in the buyer's country if the standards in both countries are identical; if, before or at the conclusion of the contract, the buyer informed the seller about these standards, or if due to special circumstances the seller knew or should have known about those standards because, for example, it particularly specialized in exports to the buyer's country or has a branch office there.²³

In another case the court found that the failure to perform of the seller was not a fundamental breach (only serious), so it could not lead to a declaration of avoidance of the contract. In that case a Ukrainian (plaintiff) and an Italian company

²⁰ Part III of the CISG. In: UN Law on International Sales. Springer-Lehrbuch. Springer, Berlin, Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-540-49992-3_3 2021.05.24.

²¹ UNCITRAL: Digest of Case Law -2016

²² UNCITRAL: Digest of Case Law -2016

²³ Bundesgerichtshof (Germany) VIII ZR 159/94 [https://documents-dds-un.org/doc/UNDOC/GEN/V96/842/23/IMG/V9684223.pdf?OpenElement](https://documents-dds.un.org/doc/UNDOC/GEN/V96/842/23/IMG/V9684223.pdf?OpenElement) 2021. 05. 24.

(defendant) concluded a purchase agreement in 2002 whereby the plaintiff was to buy a machinery manufactured by a German firm but overhauled and sold by the defendant. Soon after the conclusion of the contract divergences concerning its performance arose between the parties: delivery, installation and operation of the machinery turned to be very problematic. The plaintiff complained about the delayed delivery and installation of the machinery, its non-compliance with the technical and quality standards agreed by the parties as well as its running defects. The plaintiff declared the agreement avoided for fundamental breach of the seller, thus it claimed reimbursement of the purchase price and compensation for damages due to the seller's failure to comply with the agreed obligations, also considering that it did not provide any technical assistance. The court stated that a breach of contract occurred since at least for one year the buyer could not rely on the performance it was entitled to. However, the court held that this breach was not fundamental, so it delivered the aforementioned judgement.²⁴

A German buyer had ordered clothes for the autumn season from an Italian seller. The delivery was supposed to occur in several part-deliveries between July to September. The seller failed to meet the deadline for the first delivery and only offered the last delivery on 10 November. The buyer refused to accept the late deliveries. The court found that the buyer specifically wanted fashion for the autumn season which the Italian seller knew. The seller should have known that the buyer would not have entered the contract if she or he knew at the time of contract formation that the clothes would only arrive near the end of the autumn season. The court, therefore, found a fundamental breach and a valid declaration of avoidance.²⁵

Damages under the CISG

The Articles 74-77 of the Convention deals with the rules of damages. These articles states that damages for breach of contract by one party consist of a sum equal to the loss, including loss of profit, suffered by the other party as a consequence of the breach. Such damages may not exceed the loss which the party in breach foresaw or ought to have foreseen at the time of the conclusion of the contract, in the light of the facts and matters of which he then knew or ought to have known, as a possible consequence of the breach of contract.²⁶

If the contract is avoided and if, in a reasonable manner and within a reasonable time after avoidance, the buyer has bought goods in replacement or the seller has

²⁴ Arbitral Tribunal - Chamber of National and International Arbitration of Milan Case 1190 <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/V12/561/64/PDF/V1256164.pdf?OpenElement> 2021. 05. 24.

²⁵ Part III of the CISG. In: UN Law on International Sales.

²⁶ Article 74 of the Convention

resold the goods, the party claiming damages may recover the difference between the contract price and the price in the substitute transaction as well as any further damages recoverable under article 74.²⁷

If the contract is avoided and there is a current price for the goods, the party claiming damages may, if he has not made a purchase or resale under article 75, recover the difference between the price fixed by the contract and the current price at the time of avoidance as well as any further damages recoverable under article 74. If, however, the party claiming damages has avoided the contract after taking over the goods, the current price at the time of such taking over shall be applied instead of the current price at the time of avoidance. (2) For the purposes of the preceding paragraph, the current price is the price prevailing at the place where delivery of the goods should have been made or, if there is no current price at that place, the price at such other place as serves as a reasonable substitute, making due allowance for differences in the cost of transporting the goods.²⁸

Only material damage which can be calculated in monetary terms has to be compensated in money. Damages for emotional harm and damages for pain and suffering are not recoverable under the Convention.²⁹

The basis of total reparation applies: all damage caused by the breach must be compensated. A limitation of the damages which can be compensated through limiting causal theories like the German principle that only damages which can be “adequately” linked to a breach of duty are not applicable under the CISG and are not necessary. Limitations of the damages which will be compensated under the Convention are achieved through the requirement of foreseeability. The requirement of foreseeability limits damages to those which are in general to be expected at the time of the conclusion of the contract or which could at the time of the conclusion of the contract be foreseen by the debtor. The basis of total reparation means that the creditor’s economic situation after the breach of contract must be compared with the situation the creditor would have been in if the breach would have not occurred. Usually positive developments for the creditor, caused by the breach of contract, must be considered, for example, saved expenses for the erection of a conveyer belt which the seller has not delivered. However, the subtraction of economic advantages should only be allowed if it is consistent with the aim and object of the duty to recompense for the breach.³⁰

Most civil law jurisdictions request that, to be able to claim damages, the other party must have been at fault. The CISG follows another approach, so it does not require fault on behalf of the party in breach. The injured party can claim all sorts of damages suffered because of the breach if the loss was foreseeable as a potential

²⁷ Article 75 of the Convention

²⁸ Article 76 of the Convention

²⁹ Part III of the CISG. In: UN Law on International Sales

³⁰ Part III of the CISG. In: UN Law on International Sales

result of the breach. The provision aims at putting the injured party in as good a position as if the party in breach had properly performed the contract. The calculation of damages available in case of breach raises many questions, such as what kind of loss should be compensated or where the limits of foreseeability of the loss are. The Convention provides for special rules for the calculation of damages where the contract has been avoided and a cover purchase has been undertaken or where a cover purchase has not been undertaken but a current market price exists. There is a duty to reduce damages. No damages shall be paid if the debtor is exempt from liability due to an obstruction which lies beyond its control.³¹

The breaching party is liable for the losses which he foresaw, and the losses which is ought to be foreseen or could reasonably have foreseen. The Convention does not expressly exclude the cases of intentional, reckless, or grossly negligence non-performance from the application of foreseeability rule. The foreseeability principle under the Convention does not allow compensation for the losses which are unforeseeable even the non-performance is due to willful misconduct or gross negligence. The legal policy behind Article 74 is to allow the parties to calculate the risks and potential liability of the particular contract, to protect themselves from the unforeseeable risk of losses caused by a breach. It also can encourage prior disclosure during the contract negotiation.³²

The Article 74 provides both subjective and objective standards for the foreseeability test. These standards connect to the knowledge of the party in breach. The subjective foreseeability depends on the actual knowledge of the party in breach, the objective is what that person ought to have had.³³

Regarding the Article 74 in one case the court held that „loss of profit is always foreseeable in the case of failure to take delivery of the goods.” Stated that “if the conclusion of contracts of the same type as the contract in question is a part of the daily business of the party claiming damages, the assessment of damages is to be made according to Art. 75 CISG, if any sale after the avoidance of the contract was meant to be a covering transaction, which in the case at hand had not been proved by the buyer. The Court observed, though, that Art. 76 CISG does not exclude the assessment of damages according to Art. 74 CISG, which entitles the seller to claim the difference between the costs of manufacturing and the contract price, provided that this difference does not exceed the loss which the party in breach foresaw or ought to have foreseen.”³⁴

³¹ FOUNTOLAKIS: i.m.

³² NIU, Z., *The law of damages in Chinese contract law: A comparative study of damages calculation in Chinese law, English law and the CISG, with empirical results from Chinese practice* <https://research.tilburguniversity.edu/en/publications/the-law-of-damages-in-chinese-contract-law-a-comparative-study-of-2021.05.24>.

³³ NIU i.m.

³⁴ Oberster Gerichtshof (Austria) 1 Ob 292/99v <http://www.unilex.info/cisg/case/481> 2021.05.26.

Regarding the so-called consequential damages, the court held that if the party's (in breach) standard terms exclude the compensability of the consequential damages the injured party "was entitled to recover the expenses it had incurred in repairing the goods, but not the other losses it had suffered in its relationship with its customer as a consequence of the seller's non-performance".³⁵

A Polish court of appeal (in a case where a Poland seller and a Danish buyer concluded a contract to sale of pellets but the Polish seller were made the goods of forbidden substances) held that costs related to contract negotiations would have been incurred even without any non-conformity of the goods, thus they could not be treated as losses on the basis of Article 74 of the Convention and it was not possible for the seller to foresee the costs incurred by the buyer during negotiations. However, the Court decided that the costs of transport and unloading the goods shall be reimbursed because it was reasonably foreseeable by the seller. The court of appeal also stated that the costs regarding the storage of the pellets were foreseeable, thus reimbursable but the insurance fee of the warehouses (where the buyer kept the pellets) was not foreseeable by the seller, thus shall not be reimbursed.³⁶

A Finnish court of appeal stated that "in determining damages the starting point is the economic position where the aggrieved party would have been if the contract had been performed correctly. Hence, the Court stated that the amount of damages can be higher than the face value of the contract. According to the Court, the seller knew that the buyer would incorporate the powder into its own products that would be sold onwards to the buyer's customers. As damages, the buyer claimed compensation it gave to its own customers for pulling the tainted products from the market, expenses resulting from buying back the tainted products from its customers, expenses resulting from destroying the tainted goods and related inventory write-downs, and expenses relating to examining the issue including wages, travel expenses, freight costs, chemical analysis costs, and destruction costs. The court determined that each of the items claimed by the buyer is recoverable under Article 74 CISG."³⁷

Damages under the Uniform Commercial Code and UNIDROIT Principles

In 1942, a group of legal scholars began work on one of the longest and most comprehensive sets of uniform laws in the United States: the Uniform Commercial Code (UCC). Two organizations developed the Code: The American Law Institute,

³⁵ Oberster Gerichtshof (Austria) 7 Ob 301/01t <http://www.unilex.info/cisg/case/858> 2021.05.26.

³⁶ Szczecin Court of Appeal (Poland) I ACa 637/12 <http://www.unilex.info/cisg/case/1984> 2021.05.26.

³⁷ Court of Appeal of Turku S 04/1600 <http://www.unilex.info/cisg/case/2019> 2021.05.27.

which also developed the Restatements of Law, and the National Conference of Commissioners on Uniform State Laws. The purpose of the Code was to harmonize laws in all 50 U.S. states regarding sales and commercial transactions. Before the UCC, business owners were unsure which law applied if a merchant shipped a product manufactured in one state to a second or third state because the laws governing the contracts between the merchant, manufacturer, and shipper differed from state to state. After the Code was published, Pennsylvania was the first state to adopt it. The Code universalized commercial transactions and provided state governments with a set of laws concerning business transactions. These laws were codified by 49 states and territories, but Louisiana and Washington D.C. have adopted only parts of the Code. The UCC encourages avoiding formalities, which means a party need not use the specific word “offer” for the parties to understand an offer was made. The nine articles of the UCC address various aspects of sales, including the sale of goods, leases of goods, negotiable instruments, bank deposits, fund transfers, letters of credit, bulk sales, warehouse receipts, bills of lading (i.e., receipts for shipped goods), investment securities and secured transactions.³⁸

According to the UCC 2-715 incidental damages resulting from the seller's breach include expenses reasonably incurred in inspection, receipt, transportation and care and custody of goods rightfully rejected, any commercially reasonable charges, expenses or commissions in connection with effecting cover and any other reasonable expense incident to the delay or other breach.

Consequential damages resulting from the seller's breach include any loss resulting from general or particular requirements and needs of which the seller at the time of contracting had reason to know and which could not reasonably be prevented by cover or otherwise; and injury to person or property proximately resulting from any breach of warranty.³⁹

According to the UNIDROIT Principles any non-performance gives the aggrieved party a right to damages either exclusively or in conjunction with any other remedies except where the non-performance is excused under these Principles. The aggrieved party is entitled to full compensation for harm sustained as a result of the non-performance. Such harm includes both any loss which it suffered and any gain of which it was deprived, taking into account any gain to the aggrieved party resulting from its avoidance of cost or harm. Such harm may be non-pecuniary and includes, for instance, physical suffering or emotional distress.⁴⁰ It also states that the non-performing party is liable only for harm which it foresaw or could reasonably have foreseen at the time of the conclusion of the contract as

³⁸ The history of the UCC <https://legalinc.com/blog/the-history-of-the-ucc/> 2021. 12. 12.

³⁹ UCC 2-715 <https://www.law.cornell.edu/ucc/2/2-715> 2021. 12. 13.

⁴⁰ Unidroit Principles Articles 7.4.1., 7.4.2. <https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2021/06/Unidroit-Principles-2016-English-bl.pdf> 2021. 12. 12.

being likely to result from its non-performance.⁴¹ Member states courts and arbitrary courts are often uses the Unidroit Principles.

When a manufacturer and a distributor, after many years of cooperation, formalized their relationship by concluding an exclusive distribution agreement under which distributor was appointed the exclusive distributor of the manufacturer's products in Spain for a period of ten years. The contract contained a clause referring disputes to arbitration in Paris according with the ICC rules and providing that the award was to be rendered in accordance with the contractual provisions and, if necessary, *ax aequo et bono*.

Few years later the distributor encountered financial difficulties and became unable to pay new orders 90 days after invoice date, as provided for in the contract. Later the manufacturer issued a formal notice to distributor to pay the outstanding receivables within two weeks of receipt, or face termination of the exclusive distribution agreement. As regards the amount of compensation due to the distributor for the unlawful termination of the contract, the Arbitrator held that it is a generally accepted principle that in the case of wrongful termination of a contract, damages could be requested to fully compensate the loss arising from such termination. Therefore, distributor could seek compensation of its actual losses (*damnum emergens*) and the gain which it had been deprived (*lucrum cessans*), if both could be established with certainty.⁴²

When applicants (a Chinese and an Indonesian Power Plant Engineering Companies) entered into sub-contract agreement of engineering, procurement and construction with the defendant (an Indonesian engineering company) for the erection of a power plant in a province of Indonesia, referring to Singapore law as the applicable law, the Arbitral Tribunal held that in accordance with Unidroit Principles applicants were entitled to terminate the contract and to claim restitution.

Moreover, the Tribunal assessed the amount of damages at its discretion but it also reduced their amount since it found that the harm suffered by applicants was in part due to their conduct.⁴³

In one case the defendant (Mexican grower) and the claimant (U.S distributor) concluded a one-year exclusive agreement according to which the Mexican firm undertook to produce specific quantities of squash and cucumbers and to provide them to the distributor on an exclusive basis, while the distributor had to distribute the goods on the Californian market in return of commission.

The contract was concluded in September 2004, contained an arbitration clause in which the parties expressly referred to the UNIDROIT Principles of

⁴¹ Unidroit Principles Article 7.4.4.

⁴² ICC International Court of Arbitration (ACME Holding et al. v. Distributor) <http://www.unilex.info/principles/case/2280> 2021. 12. 13.

⁴³ China International Economic and Trade Arbitration Commission (CIETAC) <http://www.unilex.info/principles/case/2232> 2021. 12. 13.

International Commercial Contracts as the law governing the substance of any potential disputes.

Claimant brought an action before the Centro de Arbitraje de México against the distributor arguing that it had breached the contract by not providing the goods referred to in the contract and by violating the exclusivity clause. Claimant asked for termination of the contract as well as damages for the harm suffered because of the distributor's failure to provide the goods; it also asked for payment of the penalty stipulated in the contract in case of violation of the exclusivity clause. Defendant objected that its failure to deliver the goods was due to the destruction of the crops by a series of extraordinarily heavy rainstorms and flooding caused by the meteorological phenomenon known as "El Niño". According to defendant these events amounted to a case of force majeure and/or hardship and therefore any liability on its part was excluded; moreover, defendant argued that the contract they concluded was null and void since it had not been formalized or registered before the Mexican authorities.

Concerning defendant's argument that the rainstorms and flooding which destroyed the crops amounted to a case of force majeure, the Arbitral Tribunal held that the meteorological events in question did not meet all the criteria set out in Unidroit Principles defining force majeure: indeed, while the rainstorms and flooding were undoubtedly beyond defendant's control, their occurrence could not be considered unforeseeable by defendant who in the course of its long-standing activity in the agricultural sector had already several times experienced similar events.

With respect to claimant's request for damages for the harm sustained because of the distributor's failure to deliver the goods, the Arbitral Tribunal awarded compensation for the pecuniary harm, sufficient proof of which was given by claimant as to amount, certainty and foreseeability and its direct connection with Defendant's failure to deliver, as required by the Principles. The Arbitral Tribunal also awarded payment of the contractually stipulated penalty for violation of the exclusivity clause: however, since in the case at hand the precise amount to be paid could not be established with a sufficient degree of certainty the Arbitral Tribunal determined it on a discretionary basis.⁴⁴

Even the Colombian Constitutional Court referred to the Unidroit Principles and CISG when stated that "in a challenge of the constitutionality of Article 1616 of the Colombian Civil Code according to which, except in case of willful misconduct or gross negligence, a party in breach is liable on for the harm it had foreseen or should have foreseen as a consequence of its non-performance, on the ground that such limitation violates, among others, the parties' fundamental right to full compensation, the Constitutional Court rejected the claim. In so doing the Court pointed out that not only was the provision in question neither irrational or

⁴⁴ Centro de Arbitraje de México (CAM) <http://www.unilex.info/principles/case/1149> 2021. 12. 13.

arbitrary but was inspired by basic criteria of justice and contractual fairness, and moreover was in conformity with important international instruments such as the Vienna Sales Convention (Article 74) and the UNIDROIT Principles (Article 7.4.4).⁴⁵

In another case a Russian company (defendant) concluded a contract with a Ukrainian shipyard (claimant) for the repair of a vessel. When defendant delayed the payment of the price, claimant brought an action not only for the recovery of the outstanding debt for the repair of the vessel, but also for damages resulting from payment of a fine imposed by Ukrainian currency control authorities for failure to timely obtain the foreign currency proceeds. The court held that under the applicable Russian law the defaulting party must compensate the losses incurred by the other party. However, the recovery of the fine imposed by Ukrainian currency control authorities for failure to timely obtain the foreign currency proceeds claim was dismissed because of the foreseeability clause laid down in the Unidroit Principles, according to which the defaulting party is liable only for harm which it foresaw or could reasonably have foreseen at the time of the conclusion of the contract as being likely to result from its non-performance. The Court held that in this case the contract did not impose an obligation on defendant to consider the Ukrainian foreign currency requirements nor could reasonably have foreseen the harm claimant suffered as a result of their violation.⁴⁶

Conclusions

As it can be seen the foreseeability clause or doctrine of foreseeability can help us to determine whether the party is liable for the breach and if is, what kind and what amount of damages should have foreseen by the party who breach the contract. As for the Convention it can be properly used to decide legal disputes arose from cross-border sales of goods. The Convention shall be applied between parties whose places of business are in contracting states and it also shall be used if the rule of international private law provides so. The Convention shall not be used if the parties' places of business is in the same country nor when the goods bought for personal, family or household use. Regarding the breach of contract, the first and most important question is whether the breach of contract was fundamental or not. If the breach was non-fundamental then the injured party entitled to require specific performance if the breach was fundamental then the aggrieved party is entitled to avoid the contract, to require the substitution of the goods or to claim damages. The injured party can only claim damages what was reasonably foreseeable (or

⁴⁵ Columbian constitutional court c-1008 <http://www.unilex.info/principles/case/1591> 2021. 12. 13.

⁴⁶ Supreme Commercial Court of Russian Federation N 437/08 <http://www.unilex.info/principles/case/2158> 2021. 12. 13.

should have foreseen) by the party who later breach the contract as the possible consequence of the breach. The injured party has the duty to mitigate the damages. As for the Unidroit Principles the limitation of recoverable harm to that which is foreseeable is similar to the solution of the Convention. This limitation is related to the very nature of the contract: not all the advantages of which the aggrieved party is deprived fall within the scope of the contract and the non-performing party must not be saddled with compensation for harm which it could never have foreseen at the time of the conclusion of the contract. The concept of foreseeability must be clarified since the solution contained in the Principles does not correspond to certain national systems which allow compensation even for harm which is unforeseeable when the non-performance is due to willful misconduct or gross negligence. Since the present rule does not provide for such an exception, a narrow interpretation of the concept of foreseeability is called for. Foreseeability relates to the nature or type of the harm but not to its extent unless the extent is such as to transform the harm into one of a different kind.

What was foreseeable is to be determined by reference to the time of the conclusion of the contract and to the non-performing party itself (including its servants or agents), and the test is what a normally diligent person could reasonably have foreseen as the consequences of non-performance in the ordinary course of things and the circumstances of the contract, such as the information supplied by the parties or their previous transactions.⁴⁷

Bibliography

BRIDGE, Michael: *Avoidance for fundamental breach of contract under the UN Convention on the International Sale of Goods* International and Comparative Law Quarterly

FOUNTOULAKIS, Christiana: *Remedies for breach of contract under the United Nations Convention on the International Sale of Goods*

FARNSWORTH, E. Allan: *Legal Remedies for Breach of Contract*. Columbia Law Review , Nov., 1970, Vol. 70, No. 7 (Nov., 1970), pp. 1145-1216

FREEHILLS, Herbert Smith.: *Contractual damages*.

SCHMIDT, László: *Thoughts about the development and domestic and international application of the foreseeability clause*. Tavaszi Szél Konferenciakötet 2019.

NIU, Z.: *The law of damages in Chinese contract law: A comparative study of damages calculation in Chinese law, English law and the CISG, with empirical results from Chinese practice*

⁴⁷ <http://www.unilex.info/principles/text> 2021. 12. 13.

Part III of the CISG. In: UN Law on International Sales. Springer-Lehrbuch. Springer, Berlin, Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-540-49992-3_3

EPSTEIN, Richard A.: *Beyond Foreseeability: Consequential Damages in the Law of Contract*, The Journal of Legal Studies , Jan., 1989, Vol. 18, No. 1 (Jan., 1989), pp. 105-138

Yan LI: *Remedies for Breach of Contract in the International Sale of Goods – A Comparative Study between the CISG, Chinese Law and English Law with reference to Chinese Cases*. (University of Southampton, School of Law, Doctoral Thesis, 253pp.)

STEFÁN IBOLYA*

*Az okoseszközökkel kapcsolatos adatvédelmi kérdések, különös tekintettel a biometrikus adatokra***

Abstrakt: Jelen tanulmány célja a mesterséges intelligencia egyik megjelenési formájához, az okoseszközökhöz kapcsolódó biometrikus azonosítás, hitelesítés (fogalmi elhatárolás, átfedések), valamint a nevezett eszközök fogyasztókat érintő felhasználási területeinek vizsgálata. Ezen túlmenően a technológia tekintetében tanulmányozásra kerül a fogyasztókat érintő biometrikus adatok – például ujjlenyomat – gyűjtése, kezelése és felhasználása.

Kulcsszavak: IoT, biometrikus technológiák, adatvédelem, biometrikus adatok, hozzájárulás

Abstract: The aim of this paper is to examine the term of biometric identification, authentication (delimitation of the concepts, overlaps) and the fields where consumers use the mentioned devices. In addition, it is also studied how biometric data concerning consumers – such as fingerprints – can be collected and used.

Keywords: IoT, biometric technologies, data protection, biometric data, consent

DOI: 10.46942/SIDM.2021.2.217-232

A technológiai fejlődés hatása az adatvédelmi szabályozásra

A tudományos és technikai – később technológiai – fejlődés számos történelmi esemény eredőjeként szolgált, ezen tendencia a jövőben várhatóan folytatódni fog. Az első és a második ipari forradalom a gőzgépeket és az elektromosságot hívta életre. A széles körben ismert automatizáció és a számítógépes rendszerek pedig a XX. század második felében megjelenő digitális – harmadik ipari – forradalom eredményeként jelentek meg. A jelenleg is zajló negyedik ipari forradalom – más néven Ipar 4.0¹ – célja a digitális és a fizikai világ összekapcsolása és a kiber-fizikai rendszerek létrehozása.

* dr. Stefán Ibolya, PhD hallgató, Miskolci Egyetem; Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, stefan.ibolya@uni-miskolc.hu. Témavezető: Gondosné Dr. Pusztahelyi Réka, egyetemi docens.

** „Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.”

¹ Ez az új korszak számos adatvédelmi kihívással jár, lásd bővebben: MOELLER, Carolin: Are We Prepared for the 4th Industrial Revolution? Data Protection and Data Security Challenges of Industry 4.0 in the EU Context. In: LEENES, Ronald – VAN BRAKEL, Rosamunde – GUTWIRTH, Serge – De Hert, Paul (eds.): *Data Protection and Privacy: The Age of Intelligent Machines*. Hart Publishing, 2017,143-166.

Napjainkban nagy jelentőséggel bír az élet számos területén megjelenő mesterséges intelligencia² (a továbbiakban: MI³). A nóvum megtalálható a virtuális asszisztensekben, keresőmotorokban vagy beszéd- és arcfelismerő rendszerekben, továbbá számos okoseszközbe (szolgáltatásba) vagy például drónba integrálva is fellelhető. Az MI ugyan számos pozitívumot hordoz magában, ám sokakban mégis kétségek merülnek fel a technológiával kapcsolatban, melyek annak természetére – fő jellemzője az átláthatatlanság – vezethetőek vissza.⁴ Ez a tulajdonság az úgynevezett fekete doboz hatás eredménye, ami az AI azon döntéseire, cselekvéseire utal, amikor annak okai, illetve az ahhoz kapcsolódó érvelés nem világos.⁵

Mindenekelőtt fontos röviden ismertetnünk a biometrikus adatok szabályozási környezetét, ehhez meg kell vizsgálnunk a személyes adatok védelméhez való jogot. Az alapjog az 'Európai Unió Alapjogi Chartájában' a következőképpen jelenik meg: „Mindenkinek joga van a rá vonatkozó személyes adatok védelméhez. Az ilyen adatokat csak tisztességesen és jóhiszeműen, meghatározott célokra, az érintett személy hozzájárulása alapján vagy valamilyen más, a törvényben rögzített jogos okból lehet kezelni. Mindenkinek joga van ahhoz, hogy a róla gyűjtött adatokat megismerje, és joga van azokat kijavíttatni.”⁶ A Charta az Európai Unió tagállamai számára 2009. december 1. napjától – a Lisszaboni Szerződés hatálybalépéstől – bír kötelező erővel. A szerződés értelmében „Az Unió elismeri az Európai Unió Alapjogi Chartájának 2000. december 7-i, Strasbourgban 2007.

² A mesterséges intelligencia számos fogalma ismert, a legutóbbi uniós dokumentum 'Javaslat az Európai Parlament es a Tanács rendelete a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok (A mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) megállapításáról és egyes uniós jogalkotási aktusok módosításairól' a mesterségesintelligencia-rendszer kifejezést használja, amelyet az alábbiak szerint definiál „*mesterségesintelligencia-rendszer (MI-rendszer): olyan szoftver, amelyet az I. mellékletben felsorolt technikák és megközelítések közül egy vagy több alkalmazásával fejlesztettek, és amely az ember által meghatározott célkitűzések adott csoportja tekintetében olyan kimeneteket, például tartalmat, előrejelzéseket, ajánlásokat vagy döntéseket képes generálni, amelyek befolyásolják azt a környezetet, amellyel kölcsönhatásba lépnek.*” Javaslat az Európai Parlament es a Tanács rendelete a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok (A mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) megállapításáról és egyes uniós jogalkotási aktusok módosításairól. [COM(2021) 206 final] Brüsszel, 2021.04.21.3. cikk 1. pontja

A hatályos nemzeti szabályok szerint a mesterséges intelligencia szoftverként a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény hatálya alá tartozik [1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról, 1. § (2) c.), a szoftverek kapcsán lásd, BARZÓ Tímea: A szoftverek szerzői jogi védelmének határai. In: POGÁCSÁS Anett (szerk.): *Quaerendo et Creando: Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Pázmány Press, 2014, 45-47.; A technológia történetéről, alkalmazásáról és szabályozásáról lásd: CZÉKMANN Zsolt – KOVÁCS László – RITÓ Evelin: A mesterséges intelligencia alkalmazásának lehetőségei az államigazgatásban, *Infokommunikáció és jog* e-különszám 2020/2. (75.)

³ Mesterséges intelligencia, angolul: artificial intelligence: 'AI'. Énnélfogva jelen tanulmányban egyaránt használjuk az MI és AI kifejezéseket.

⁴ Fehér könyv a mesterséges intelligenciáról: a kiválóság és a bizalom európai megközelítése. [COM(2020)65 végleges] Brüsszel, 2020.02.19. (a továbbiakban: Fehér könyv a mesterséges intelligenciáról), 12.

⁵ High Level Expert Group: A definition of AI – Main Capabilities and Disciplines. 2019. április 8., 5.

⁶ Az Európai Unió Alapjogi Chartája, 8. cikk, 1-2. pont.

*december 12-én kiigazított szövegében foglalt jogokat, szabadságokat és elveket; e Charta ugyanolyan jogi kötérvél bír, mint a Szerződésék.*⁷

A magyar szabályozással összefüggésben meg kell említenünk Magyarország Alaptörvényét, amely kimondja, hogy „Mindenkinek joga van személyes adatai védelméhez, valamint a közérdekeű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez”.⁸ A személyes adatok védelmét segíti az ’Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről’ (a továbbiakban: általános adatvédelmi rendelet) és az ’információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény’ (a továbbiakban: Info tv.), mivel ezen a jogszabályok határozzák meg az adatkezelés módját.

Kiemelendő továbbá az ’Európai Parlament és a Tanács 2002/58/EK irányelve az elektronikus hírközlési ágazatban a személyes adatok kezeléséről, feldolgozásáról és a magánélet védelméről’, amely nem tartalmaz a dolgok internetére⁹ vagy az okoseszközökre vonatkozó szabályokat, hiszen a technológia néhány évvel ezelőtt még ismeretlen volt. E hiányosságot kívánja pótolni a ’Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete az elektronikus hírközlés során a magánélet tiszteletben tartásáról és a személyes adatok védelméről, valamint a 2002/58/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről’ – más néven elektronikus hírközlési adatvédelmi rendelet –, amely említést tesz a dolgok internetéről (IoT rendszerről) és kimondja, hogy „a rendelet a berendezések közötti kommunikáció továbbítására is vonatkozik”¹⁰, ám a javaslat 2017 óta nem lépett hatályba.

Jelentős továbbá a GDPR hatását az MI vonatkozásában vizsgáló *‘The impact of the General Data Protection on artificial intelligence’* című tanulmány is, amelyben a mesterséges intelligencia GDPR szabályozási keretébe való illeszkedését tanulmányozzák, különösen az alapelvek, az érintettek jogai, a profilalkotás és az automatizált döntéshozatal tekintetében. Továbbá a dokumentum rávilágít az újdonsággal járó kockázatokra, kihívásokra és lehetőségekre is.

Jelen tanulmányunk célja, az MI megjelenési formáihoz, nevezetesen az okosvagy IoT eszközökhöz kapcsolódó adatvédelmi kérdések vizsgálata. Ezen

⁷ Lisszaboni Szerződés 6. cikk, 1. pont.

⁸ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.), VI. cikk. (3)

⁹ „A dolgok internete (internet of things, rövidítve: IoT) kifejezés az internet fejlődésének azon már részben megvalósult szakaszra, amelyben nem csak „klasszikus” számítástechnikai eszközök, hanem más (adott esetben teljesen hétköznapi) dolgok is kapcsolatba léphetnek egymással, illetve kapcsolódhatnak a világhálóra.” Ide tartoznak például az okoseszközök, okostelefonok, melyekről a későbbiekben szólnunk. https://nmhh.hu/cikk/192604/A_dolgok_internete (Letöltés ideje: 2021. 04. 25.)

¹⁰ Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete az elektronikus hírközlés során a magánélet tiszteletben tartásáról és a személyes adatok védelméről, valamint a 2002/58/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (elektronikus hírközlési adatvédelmi rendelet). [COM(2017) 10 final] Brüsszel, 2017. 01. 10., (12)

túlmenően ismertetjük az okoseszközök meghatározását és az IoT rendszerek felépítését, valamint a fogyasztókat érintő különleges – biometrikus – adatok kezelésére és felhasználására fókuszálunk.

Gondolatok az IoT rendszerről

Az IoT rendszer felépítése

A téma részletes vizsgálata előtt, fontos meghatározni az okoseszközök, illetve IoT fogalmát. A LIBE Bizottság¹¹ számára készített *'Big Data and Smart Devices and Their Impact on Privacy'* című tanulmány szerint „Az okoseszközök olyan elektronikus cikkek, melyek képesek interaktívan és önállóan működni, gyakran összekapcsoltan, hálózatba integrálva.”¹² A dokumentum azt is megállapítja, hogy összefüggés van az okoseszközök és az IoT között, mivel az utóbbi „*olyan tárgyak csoportját jelöli, melyek internet vagy más technológiák (RFID) által vezérelhetők, olvashatóak és ezek a tárgyak emberi beavatkozás nélkül is képesek egymással kommunikálni.*”¹³ Az említett definíciók alapján megállapítható, hogy az IoT rendszer az okoseszközök, más néven IoT eszközök, például intelligens asszisztensek vagy hordható/viselhető okoseszközök összekapcsolt rendszere. Az AI technológiája az eszközök által gyűjtött adatokat használja fel öntanuló mechanizmusához – gyakran használt módszerek a mélytanulás és a gépi tanulás –, illetve a személyre szabott szolgáltatások megteremtéséhez.¹⁴ Ennélfogva a mesterséges intelligencia alkalmazása ugyanúgy elterjedt mind az IoT rendszerben, mind pedig az okoseszközök esetében.

Az IoT rendszer megismeréséhez, megértéséhez elengedhetetlen az egyes szintek és rétegek vizsgálata.¹⁵ Pagallo, Durante és Monteleone tanulmánya alapján az IoT rendszer három szintjét különböztethetjük meg:

¹¹ Az Állampolgári Jogi, Bel- és Igazságügyi Bizottság (LIBE) az Európai Parlament egyik állandó bizottsága.

¹² Big Data and Smart Devices and Their Impact on Privacy. 2015, 12. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/536455/IPOL_STU\(2015\)536455_E_N.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/536455/IPOL_STU(2015)536455_E_N.pdf) (Letöltés ideje: 2021. 04. 26.)

¹³ Big Data and Smart Devices and Their Impact on Privacy. 2015.12.

¹⁴ PAGALLO, Ugo – DURANTE, Massimo – MONTELEONE, Shara: What Is New with the Internet of Things in Privacy and Data Protection? Four Legal Challenges on Sharing and Control in IoT. In: LEENES, Ronald – VAN BRAKEL, Rosamunde – GUTWIRTH, Serge – De Hert, Paul (eds.): *Data Protection and Privacy: (In)visibilities and Infrastructures*. Cham, Springer, 2017, 60-61.

¹⁵ Az IoT egyes szintjeinek rövid áttekintése azért fontos, mert ennek segítségével jobban megérthető az IoT struktúrája, ezzel szemben, az IoT rétegei az egyes szintek funkcióinak megértését segíti elő. A tanulmányban megjelenő angol nyelvű kifejezések fordításához IVÁNYI Antal: *Angol-magyar elektronikus informatikai szótár*. (Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2007.) című kötetét használtuk fel.

1. *Az alapvető kapcsolódás szintje (basic connectivity level)* azon mechanizmusokat foglalja magában, amelyek a rendszerek közötti fizikai és logikai kapcsolat kialakítására irányulnak.¹⁶

2. *A hálózati interoperabilitás szintjén (network interoperability level)* történik a rendszerek közötti kommunikáció kezelése.

3. *A szintaktikus interoperabilitás szintje (syntactic interoperability level)* pedig az adatstruktúra megértéséért felel a már korábban említett rendszerek tekintetében.¹⁷ A szerzők tanulmányukban kiemelik, hogy az IoT hálózat egy olyan összetettebb és dinamikusabb környezet, amelyben a hálózatba kapcsolt 'entitások' nem rendelkeznek teljes kontrollal az interakciók és a kommunikáció rendszere felett.¹⁸

Pagallo, Durante és Monteleone az IoT rendszert a fent említett három szinthez igazodva három – érzékelő-működtető; hálózati és alkalmazási – rétegre¹⁹ osztja, ezzel szemben más szerzők annak öt vagy több rétegét nevesítik. Jelen tanulmányban az általános ötrétegű struktúrát ismertetjük röviden:

1. *Az eszközezérezékelő réteg (device sensing layer)* az adatgyűjtésért felelős komponenseket tartalmaz, – mint például a szenzorok – mely információk (az eszköz által) tárolásra, majd feldolgozásra kerülnek.

2. *A hálózati menedzsment réteg* feladata az adatok továbbítása az IoT rendszer következő rétege felé, melyre vezetékes és vezeték nélküli eszközök használata útján kerül sor.²⁰

3. *A szolgáltatás kompozíciós réteg* jelentősége a korábban gyűjtött adatok elemzésében és feldolgozásában áll.

4. *Az alkalmazási réteg* a felhasználók számára nyújt olyan szolgáltatásokat, mint például az alkalmazás karbantartása, illetve biztonságának és frissítésének biztosítása.²¹

5. *A felhasználói rétegben* pedig a rendszer funkciói jutnak el a végfelhasználókhoz.²²

Pal, Hitchens, Rabehaja és Mukhopadhyay szerint az egyik leggyakoribb biztonsági probléma a technológia vonatkozásában az ún. adatszivárgás,²³ következtetésképpen tehát megállapíthatjuk, hogy a magánélet védelmével kapcsolatos aggályok komoly problémát jelentenek az IoT rendszer és az okoseszközök tekintetében. *Pagallo, Durante és Monteleone* tanulmányukban szintén

¹⁶ PAGALLO – DURANTE – MONTELEONE: i.m. 64.

¹⁷ PAGALLO – DURANTE – MONTELEONE: uo.

¹⁸ PAGALLO – DURANTE – MONTELEONE: uo.

¹⁹ A rétegek jelentősége kardinális, hiszen segítségével megérthetjük hogyan működik az IoT rendszer és mi történik az adatokkal.

²⁰ PAL, – SHANTANU – HITCHENS, MICHAEL – RABEHAJA, TAHIRY - MUKHOPADHYAY, SUBHAS: Security Requirements for the Internet of Things: A Systematic Approach. *Sensors* 2020/20, 5903.

²¹ PAL – HITCHENS – RABEHAJA – MUKHOPADHYAY: i.m. 8.

²² PAL – HITCHENS – RABEHAJA – MUKHOPADHYAY: uo.

²³ PAL – HITCHENS – RABEHAJA – MUKHOPADHYAY: i.m. 7-8.

erre a megállapításra jutottak, így az IoT rendszer felépítése, az adattárolás és adatmegosztás módszere az adattovábbítással, valamint az érintettek hozzájárulásával kapcsolatos aggályokat vet fel.²⁴ További probléma forrása lehet, hogy az IoT eszközök (az algoritmusok révén) figyelik a fogyasztói szokásokat, preferenciákat és gyakran összegyűjtik, tárolják a felhasználók legintimebb információit. Ezenkívül a távoli hozzáférés aggályokat vethet fel. vonatkozik, mivel az figyelni a fogyasztói szokásokat, összegyűjti és tárolja a felhasználó legintimebb információit és preferenciáit. Ezen túlmenően a távoli hozzáférés vagy ahogyan FÉZER fogalmaz „*ottbőn kívülől való hozzáférés*” biztosítása is számos nehézséget okozhat²⁵

Az IoT eszközök alkalmazása

Az IoT eszközök az élet számos területén felhasználhatóak, alkalmazásuk szerint többféleképpen kategorizálhatóak. Jelen tanulmányban az OECD osztályozását kívánjuk használni. A szervezet, a 'Digital Economy Papers Consumer Product Safety in the Internet of Things' című dokumentumában több kategóriáját nevezi meg az IoT eszközöknek. A tanulmány szerint megkülönböztethetünk okosotthon alkalmazásokat; játékokat és gyermekgondozás céljából használt eszközöket; összekapcsolt gépjárműveket és viselhető/hordható, állapotfigyelő eszközöket.

1. Az ún. *összekapcsolt gépjárművek* megjelenése egyre gyakoribbá válik, céljuk a valós idejű diagnosztika biztosítása, a járművezetők figyelmeztetése a veszélyes útviszonyokra, időjárásra vagy a forgalomra. Az okoseszközök vagy IoT eszközök nem csupán az említett célokra használhatóak, hanem számos más eszközzel összekapcsolva – például okosotthon alkalmazásokkal – biztonsági vagy szórakoztató célokra.²⁶

2. Az ún. *okosotthon alkalmazások* manapság nagyon elterjedtek – például az okostermosztátok, okosvilágítás, okoszárak, virtuális asszisztensek, amelyek számos háztartási eszközt képesek vezérelni –, a fogyasztók igénye folyamatosan növekszik az ilyen típusú berendezések iránt, ezen jelenség pedig az ágazat gyors fejlődését

²⁴ PAGALLO - DURANTE - MONTELEONE: i.m. 64.; Lásd még Article 29 Data Protection Working Party WP 223. Opinion 8/2014 on the Recent Developments on the Internet of Things. <https://www.pdpjournals.com/docs/88440.pdf> (Letöltés ideje: 2021. 04. 26.)

²⁵ FÉZER Tamás: A fogyasztók adatainak és privátszférájának védelme elektronikus környezetben. In: SZIKORA Veronika – ÁRVA Zsuzsanna (szerk.): *A fogyasztók védelmének új irányai és kihívásai a XXI. században*. Debrecen, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2018, 62.

²⁶ Consumer Product Safety in the Internet of Things – OECD Digital Economy Papers. 2018 márciusa, 11. https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/consumer-product-safety-in-the-internet-of-things_7c45fa66-en (Letöltés ideje: 2021. 04. 26.)

eredményezi, ezért a nevezett termékek jelentősége a jövőben várhatóan még inkább növekedni fog.²⁷

3. A gyermekek vonatkozásában kétféle IoT eszközt különböztethetünk meg, nevezetesen a *játékokat és a gyermekgondozás céljából használt eszközöket*. Előbbieket a gyermekek szórakoztatására használják, míg utóbbiakat a kiskorúak felügyeletére. Ezek a játékok meglehetősen széles skálán mozognak a speciális táblagépektől egészen az interaktív babáig.²⁸ Eközben a *gyermekgondozás céljából használt eszközök* általában kamerákból és mikrofonokból állnak, adott esetben akár többféle érzékelőt is tartalmazhatnak a gyermekek ellenőrzésére, például tartózkodási helyük vagy életjeleik (testhőmérséklet vagy a szívritmus) megfigyelésére. Az eszközökkel kapcsolatban ki kell emelnünk a célcsoport sérülékenységét – ők kevesebbet tudnak a technológiáról és a kockázatokról –, következésképpen adataik- és magánéletük védelme rendkívül fontos.²⁹

4. Az IoT vagy okoseszközök másik csoportjába tartoznak a *viselhető/ bordható, az állapotfigyelő és a beültethető eszközök*,³⁰ melyek közül a leggyakoribbak (a viselhető eszközök) az okosórák, okoskarkötők, de ismertek az okoszemüvegek, -gyűrűk, -alvómaszkok, -ruhák és -cipők is.³¹ A gyakran használt okosórák és -karkötők okostelefonokhoz kapcsolódnak, hogy nyomon kövessék a fogyasztók általános állapotát (például alvásfigyelés, folyadékbevitel figyelmeztetés). Az állapotfigyelő és a beültethető eszközöket leginkább orvosi célokra használják, például a felhasználó egészségi állapotának (cukorbetegség, szívbetegségek) megfigyelésére és arra, hogy súlyos egészségügyi problémák esetén figyelmeztesse a felhasználót.³² Ezek az eszközök gyakran 'követik' a fogyasztók napi rutinját, például figyelik alvásukat, szívritmusukat, vérnyomásukat, testmozgásukat, a megtett távolságot (rendszeres útvonalukat) stb., és ismételten tájékoztatják őket állapotukról, vagy tanácsokkal segítik őket. Az okos- vagy IoT eszközök az említett feladatok teljesítése és a szolgáltatások személyre szabása érdekében hatalmas mennyiségű információt (személyes, akár érzékeny adatokat is gyűjtenek) gyűjtenek, dolgoznak fel és tárolnak.

²⁷ Consumer Product Safety in the Internet of Things, 10.

²⁸ Consumer Product Safety in the Internet of Things, 10.

²⁹ Consumer Product Safety in the Internet of Things, 10-11.

³⁰ Lásd még FOSCH-VILLARONGA, Eduardo - IENCA, Marcello: Privacy and Security Issues in Intelligent Assistive Technologies for Dementia: The Case of Ambient Assisted Living, Wearables and Service Robotics. In: JOTTERAND, Fabrice - IENCA, Marcello - WANGMO, Tenzin - ELGER, Bernice (eds.): *Intelligent Assistive Technologies for Dementia. Clinical, Ethical, Social, and Regulatory Implications*. Oxford, Oxford University Press, 2019.

³¹ SPENDER, Anna - BULLEN, Colin - ALTMANN-RICHER, Lisa - CRIPPS, James - DUFFY, Robin - FALKOUS, Chris - FARRELL, Mark - HORN, Tony - WIGZELL, James - YEAP, Wendy: Wearables and the internet of things. *British Actuarial Journal* 2019/22. 4-5.

³² Consumer Product Safety in the Internet of Things, 9. o.

Biometrikus technológiák

A biometrikus technológiák fogalmi alapjai

A szakirodalomban a biometrikus technológiákkal kapcsolatban négy terminológia ismert: biometrikus azonosítás, biometrikus felismerés, biometrikus hitelesítés és biometrikus ellenőrzés.³³ Ezzel szemben a leggyakrabban használt kifejezések, amelyek köznyelvben általában szinonimaként jelennek meg a biometrikus azonosítás és a hitelesítés. A *biometrikus azonosítás* során egy személyt egy meghatározott módszerrel azonosítanak, a szoftver összehasonlítja az egyén mintáját az összes olyan személy sablonjával, akiknek adatait az adott adatbázisban tárolják. Ebben a folyamatban a rendszer egy az egyhez összehasonlítást végez az azonosság megállapítása érdekében. Ezzel szemben a *biometrikus hitelesítés* esetében a rendszer az egyén személyazonosságát úgy ellenőrzi, hogy a folyamat során rögzített biometrikus adatokat, pl. ujjlenyomatot, arcképet összehasonlítja az egyénnek az adott rendszerben tárolt biometrikus sablonjával, egy az egyhez összehasonlítást végezve. Összefoglalva tehát, a technológia meglehetősen összetett, s viszonylag pontos eredményeket ad, mivel az azonosításhoz és hitelesítéshez használt biometrikus adatok – például ujjlenyomat – egyediek, egy adott személyre jellemzőek.³⁴

A szakirodalomban *Jain és Ross* ismerteti azokat a tulajdonságokat, amelyek fennállása szükséges ahhoz, hogy egy jellemzőt 'biometrikusnak' nevezhessük, ezek közül néhány jelentősebbet kívánunk kiemelni:

1. *Univerzalitás*: a technológia valamennyi használójának rendelkeznie kell a tulajdonsággal.

³³ A biometrikus technológiák és a mesterséges intelligencia tekintetében meg kell említenünk a 'távoli biometrikus azonosítást', amely nem tévesztendő össze a fent említett biometrikus technológiákkal. „Távoli biometrikus azonosításról akkor beszélhetünk, amikor biometrikus azonosítók (ujjnyomatok, arcképmás, írisz, érbálozat stb.) révén – azokat egy adatbázissal összevetve – számos, nyilvános térben tartózkodó személy személyazonosságát állapítják meg távolról, folyamatos vagy állandó jelleggel.” Fehér könyv a mesterséges intelligenciáról, 22.

A Fehér Könyv továbbá ismerteti a távoli biometrikus azonosítással kapcsolatos aggályokat, és megállapítja, hogy „...mesterséges intelligencia csak akkor használható fel távoli biometrikus azonosítás céljára, ha az ilyen felhasználás kellően indokolt, arányos és megfelelő biztosítékok mellett történik.” Fehér könyv a mesterséges intelligenciáról, 22.

A nemrégiben 'A mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály' megkülönbözteti a valós idejű és a távoli biometrikus azonosítást, és szigorúan szabályozza azokat. A javaslat szerint a valós idejű azonosítás csak néhány esetben használható, jellemzően bűnüldözési célokra, például bűncselekmények konkrét potenciális áldozatainak (eltűnt gyermekek) célzott felkutatására vagy terrortámadások megelőzésére. A szigorú szabályozás mögött a technológiában rejlő magas kockázata áll. A mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály, 50.

³⁴ WAYMAN, James L.: Biometric Verification/Identification/Authentication/Recognition: The Terminology. In: LI, Stan Z. – JAIN, Anil K. (eds.): Encyclopedia of Biometrics. New York, Springer, 2015, 263-268.

2. *Egyediség*: az adott jellemzőnek különböznie kell más emberek jellemzőitől.
3. *Allandóság*: az adott biometrikus jellemző nem változhat jelentősen az idő múlásával.

4. *Megmérhetőség*: a jellemzőnek könnyen (be)gyűjthetőnek és digitalizálhatónak kell lennie.³⁵

Ehhez kapcsolódóan érdemes megemlíteni néhány elterjedt biometrikus technológiát, mint például az arcfelismerés, vagy a hang-, ujjlenyomat alapú azonosítás. Megemlítendő, hogy manapság ezek az IoT vagy okoseszközök által leggyakrabban használt technológiák, melyek a biometrikus adatok gyűjtésére szolgálnak.³⁶

A biometrikus technológiák alkalmazása

A technológiai fejlődésnek köszönhetően a biometrikus azonosítás és hitelesítés mindennapi életünk meghatározó részévé vált, gondoljunk csak az okoseszközökre, okostelefonokra és azok ujjlenyomat- vagy arcfelismerő feloldási funkciójára, vagy az ujjlenyomatot tartalmazó személyi igazolványokra és útlevelekre. *Jain és Ross* álláspontja szerint a biometrikus technológiák alkalmazása három csoportba sorolható,³⁷ az alábbiak szerint:

1. A *kriminalisztikai alkalmazás* területén gyakran használják büntetőügyekben a nyomozás során a vádlott, valamint az áldozat azonosítására (például elhunyt személyek esetén). A technológia továbbá segítséget nyújt a bizonyítékok elemzésében, s mivel hatalmas mennyiségű adat feldolgozására képes, növeli a nyomozás hatékonyságát és eredményességét.³⁸ Mindezekon túl a biometrikus technológiákat gyakran használják a terrorizmus vagy más súlyos, határokon átnyúló bűncselekmények megelőzése vagy felderítése érdekében.

2. A *kormányzati alkalmazás* esetében a technológia elsősorban a személyi igazolványokhoz és útlevelekhez kapcsolódik.³⁹

³⁵ JAIN, Anil K. - ROSS, Arun A.: Introduction to Biometrics. In: JAIN, Anil K. – FLYNN, Patric – ROSS, Arun A. (eds.): *Handbook of Biometrics*. New York, Springer, 2008. 15.

³⁶ Lásd még FERRAG, Mohamed Amine – MAGLARAS, Leandros – DERHAB, Abdelouahid: Biofeatures Using Biofeatures: Authentication and Authorization for Mobile IoT Devices Using Biofeatures: Security and Communication. *Networks* April 2019, 1-20.

³⁷ JAIN – ROSS: i.m. 12.

³⁸ SAINI, Monica – KAPOOR, Anup Kumar: Biometrics in Forensic Identification. *Journal of Forensic Medicine* 2016/2. 1-6.

³⁹ Meg kell említenünk az Európai Parlament és Tanács (EU) 2019/1157/EU rendeletét, amely az az uniós polgárok személyazonosító igazolványai és a szabad mozgás jogával élő uniós polgárok és azok családtagjai részére kiállított tartózkodási okmányok biztonságának megerősítéséről szól. A rendelet szabályai szerint a 2021 augusztusát követően kiállított új személyazonosító igazolványoknak tartalmazniuk kell a kártya birtokosának arcképét és ujjlenyomatát, kivéve a 6 év alatti gyermekeket vagy azokat a személyeket, akik fizikailag képtelenek ujjlenyomatot adni. A 3. cikk 7. pontja.

3. A *kereskedelmi alkalmazás* már egy jóval tágabb kategória, mivel számos olyan területet, s eszközt foglal magában, ahol biometrikus technológiák alkalmazhatók, például számítógépek és okostelefonok, IoT eszközök, intelligens asszisztensek – például az okosotthonokban – vagy háztartási szociális robotok.

Az IoT vonatkozásában felmerülő adatvédelmi kérdések, különös tekintettel a biometrikus, érzékeny adatokra

Ahogy arról már korábban szóltunk, az okos- vagy IoT eszközök és azok alkalmazásai – programok – hatalmas mennyiségű adatot gyűjthetnek, dolgozhatnak fel és tárolhatnak a felhasználók azonosítása (pl. ujjlenyomat, arc- és hangfelismerés) vagy a biztosított szolgáltatás személyre szabása érdekében (pl. a sportteljesítmény elemzése és annak fejlesztése érdekében gyűjtött pulzusszám⁴⁰). Ezek az adatok a személyes,⁴¹ biometrikus⁴² vagy érzékeny adatok⁴³ kategóriájába sorolhatóak. A GDPR csak a személyes és biometrikus adatok fogalmát tartalmazza, míg a hazai Info törvény az érzékeny adatok fogalmát is meghatározza. Megjegyzendő, hogy a személyes és biometrikus adatok fogalma a GDPR-ben és az Info törvényben gyakorlatilag megegyezik (tartalmát tekintve), azonban a szövegezés eltérő lehet.

Az adatkezelési elveket⁴⁴ a személyes adatok minden formájára alkalmazni kell – az adatvédelem érvényesülése, a biztonság és a garancia biztosítása érdekében –, legyen szó akár biometrikus, akár egészségügyi adatokról. Az alapelvek kiemelkedő

⁴⁰ Ki kell emelnünk az olyan egészségügyi eszközök vagy alkalmazások esetét, amelyek szívritmusra vonatkozó adatokat gyűjtenek, dolgoznak fel és tárolnak annak érdekében, hogy segítsék a fogyasztókat egészségi állapotuk nyomon követésében vagy figyelmeztessék őket az esetleges egészségügyi problémák esetén, az ilyen típusú adatok akár az egészségügyi adatok körébe is sorolhatók „*egy természetes személy testi vagy szellemi egészségi állapotára vonatkozó személyes adat, ideértve a természetes személy számára nyújtott egészségügyi szolgáltatásokra vonatkozó olyan adatot is, amely információt hordoz a természetes személy egészségi állapotáról*” Info tv. 3. §, 3. c. pont; Lásd még GDPR 4. cikk (15) bekezdés.

⁴¹ személyes adat „*az érintettre vonatkozó bármely információ*” Info tv. 3. §, 2. pont; Lásd még GDPR 4. cikk (12) bekezdés.

⁴² biometrikus adat „*egy természetes személy fizikai, fiziológiai vagy viselkedési jellemzőire vonatkozó olyan, sajátos technikai eljárásokkal nyert személyes adat, amely lehetővé teszi vagy megerősíti a természetes személy egyedi azonosítását, mint például az arckép vagy a daktiloszkópiái adat*” Info tv. 3. §, 3b. pont; Lásd még GDPR 4. cikk (14) bekezdés.

⁴³ különleges adatok „*a személyes adatok különleges kategóriába tartozó minden adat, azaz a faji vagy etnikai származásra, politikai véleményre, vallási vagy világnézeti meggyőződésre vagy szakszervezeti tagságra utaló személyes adatok, valamint a genetikai adatok, a természetes személyek egyedi azonosítását célzó biometrikus adatok, az egészségügyi adatok és a természetes személyek szexuális életére vagy szexuális irányultságára vonatkozó személyes adatok*” Info tv. 3. §, 3.pont.

⁴⁴ Az adatkezelésre vonatkozó rendelkezések lényegében azonosak a GDPR-ban és az adatvédelmi törvényben, ezért ezeket együttesen ismertetjük. Lásd még, JÓRI András – SOÓS Andrea Klára: *Adatvédelmi jog – Magyar és európai szabályozás*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2016.; JÓRI András – SOÓS Andrea Klára – BARTFAI Zsolt – HÁRI Anita: *A GDPR magyarázata*. Budapest, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., 2018.

jelentősége miatt röviden ismertetjük azokat:

1. *A jogszerűség, tisztességes eljárás és átláthatóság elve* megköveteli, hogy az adatkezelés⁴⁵ – az érintett számára – a teljes eljárás során jogszerű,⁴⁶ tisztességes és átlátható legyen.⁴⁷ Az átláthatóság kapcsán kiemelendő *Kindt* álláspontja, aki szerint a biometrikus technológiák vonatkozásában az érintetteknek biztosítani kell, hogy informálódhassanak a rendszer működéséről, a hibák arányairól és az eljárásokról.⁴⁸

2. *A célhoz kötöttség elve* értelmében a személyes adatok feldolgozásának konkrét, jogszerű célból kell történnie.⁴⁹ A biometrikus adatok esetében a célhoz kötöttség a különleges, egyedi jellemzők miatt elengedhetetlen, biztosítva ezzel az adatokkal való visszaélés elkerülését.

3. *Az adattakarékosság elve* alapján „*az adatkezelést valamely jogszerű cél teljesítéséhez szükségesre kell korlátozni.*”⁵⁰ Ugyanakkor az okos- vagy IoT eszközök kapcsán felmerül a kérdés, hogyan érvényesülhet az adattakarékosság elve, hiszen ezek az eszközök nagy mennyiségű adatot gyűjtenek abból a célból, hogy szolgáltatásokat a felhasználói, fogyasztói igényeknek megfelelően alakíthassák.

4. *A pontosság elve* szerint az adatokat rendszeresen ellenőrizni és frissíteni kell, pontatlanság esetén pedig törölni vagy helyesbíteni kell azokat; ezt az elvet az adatkezelőnek az adatfeldolgozás minden szakaszában alkalmaznia kell.⁵¹

5. „*A korlátozott tárolhatóság elve azt jelenti, hogy a személyes adatokat törölni vagy anonimizálni kell, amint már nincs rájuk szükség arra a célra, amelyre gyűjtötték őket.*”⁵² A korlátozott tárolhatóság elve esetén kérdéses, hogyan biztosítható az elv érvényesülése, mivel az okoseszközök hosszú ideig tárolják a biometrikus adatokat – pl. ujjlenyomat, arckép – a felhasználó azonosítása érdekében.

6. *Az integritás és a bizalmas jelleg elve* megköveteli, hogy az adatkezelő megfelelő technikai és szervezési intézkedésekkel biztosítsa az adatok védelmét – beleértve a sérülést vagy a jogellenes, jogosulatlan feldolgozás elkerülését.⁵³

⁴⁵ Ez azt jelenti, hogy az érintettet tájékoztatni kell az adatkezelés részleteiről és kockázatairól. FRA – Európai adatvédelmi jogi kézikönyv, 131.

⁴⁶ Az adatkezelés jogalapja – hozzájárulás vagy más jogszerű ok – kardinális jelentőségű, melyről a későbbiekben szólunk.

⁴⁷ GDPR 5. cikk, 1. a) pont; lásd még Info tv. 4. § (5) bekezdés.

⁴⁸ KINDT, Els J.: *Privacy and Data Protection Issues of Biometric Applications: A Comparative Legal Analysis*. Dordrecht, Springer, 2013. 867.

⁴⁹ Lásd a GDPR 5. cikk 1. pontjának b) alpontját és az Info tv. 4. § (1) bekezdését.

⁵⁰ Európai adatvédelmi jogi kézikönyv, 140.; Lásd még a GDPR 5. cikk 1. pontjának c) alpontját és az Info tv. 4. § (2) bekezdését.

⁵¹ Európai adatvédelmi jogi kézikönyv, 142.; Lásd még a GDPR 5. cikk 1. pontjának d) alpontját és az Info tv. 4. § 4. bekezdését.

⁵² Európai adatvédelmi jogi kézikönyv, 129. o.; Lásd még a GDPR 5. cikke 1. pontjának e) alpontját és az Info tv. 4. § 4. bekezdését.

⁵³ GDPR 5. cikk, 1. f) pont

Ahogy az az alapelvekből is kitűnik, a jogalkotók mind a GDPR-ben, mind pedig az Info törvényben szigorúan szabályozzák az adatkezelést, a személyes adatok egyedi jellege miatt.

Az adatok kategorizálása rendkívül fontos az adatkezelés jogszerűségével összefüggésbe, hiszen, ha a fent említett okoseszközök által gyűjtött információkat személyes adatnak tekintjük,⁵⁴ akkor a GDPR 6. cikkének szabályait kell alkalmazni, amennyiben azokat a biometrikus adatok körébe soroljuk, akkor a 9. cikk szabályait kell figyelembe venni.⁵⁵

Az IoT eszközök esetében az adatfeldolgozás – elsősorban – szerződésen⁵⁶ vagy hozzájáruláson alapulhat.⁵⁷ A továbbiakban a hozzájárulás témakörét vizsgáljuk részletesebben, mivel annak nagy jelentősége van a személyes és biometrikus adatok feldolgozása szempontjából.

Személyes adatok esetén a hozzájárulás „...az érintett akaratának önkéntes, konkrét és megfelelő tájékoztatáson alapuló és egyértelmű kinyilvánítása, amellyel az érintett nyilatkozat vagy a megerősítést félreérthetetlenül kifejező cselekedet útján jelzi, hogy beleegyezését adja az őt érintő személyes adatok kezeléséhez.”⁵⁸

A hozzájárulás akkor tekinthető érvényesnek, ha az alábbi követelmények mindegyike teljesül:⁵⁹

1. *Az önkéntes hozzájárulás azt jelenti, hogy az érintettnek valódi választási lehetősége van, illetve nem kell tartania megfélemlítéstől, fenyegetéstől hozzájárulása esetén. Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy a hozzájárulás nem lehet érvényes, ha a hozzájárulás megtagadása valamilyen negatív következménnyel jár. „Amennyiben azonban az árúk és szolgáltatások csak akkor szerezhetőek meg, ha az érintettnek bizonyos személyes adatokat kell közölnie az adatkezelővel vagy később harmadik felekkel, az érintett hozzájárulása azon adatok közléséhez, amelyek nem szükségesek a szerződéshez, nem tekinthető szabad döntésnek, és ezért nem érvényes az adatvédelmi rendelet értelmében.”⁶⁰* Továbbá a hozzájárulás visszavonásának lehetősége biztosítja a hozzájárulás önkéntességét.

2. A hozzájárulás kapcsán szintén fontos követelmény a *tájékoztatás*, mivel az érintettnek elegendő információval kell rendelkeznie ahhoz, hogy döntést hozhasson.⁶¹ A GDPR Preambulum szerint az érintettnek „az érintettnek legalább

⁵⁴ Lásd még az Info tv. 5. § (1) bekezdését.

⁵⁵ Lásd még az Info tv. 5. § (2) bekezdését.

⁵⁶ Az IoT-eszközök tekintetében számos olyan szolgáltatás van, amelyet a gyártó nyújt, ennek következtében a szerződés is lehet az adatkezelés jogalapja, ha az érintett a szerződésben részt vevő fél, és az a szerződés teljesítéséhez szükséges. GDPR 6. cikk 1. (b)

⁵⁷ GDPR 6. cikk, 1. a)-b) pontok

⁵⁸ Európai adatvédelmi jogi kézikönyv, 12.

⁵⁹ GDPR 7. cikk

⁶⁰ Európai adatvédelmi jogi kézikönyv, 162.

⁶¹ „A 29. cikk szerinti munkacsoport magyarázata szerint a hozzájárulás az érintettnek az adott adatkezelési cselekvéssel kapcsolatos tények és következmények értékelésén és megértésén alapuló hozzájárulását jelenti.” Európai adatvédelmi jogi kézikönyv, 163.

*tisztában kell lennie az adatkezelő kilétével és a személyes adatok kezelésének céljával.*⁶² Fontos továbbá, hogy a tájékoztatásnak egyszerűnek és világosnak kell lennie, hogy az érintett számára érthető legyen, továbbá azt láthatóvá és könnyen hozzáférhetővé kell tenni.⁶³

3. A hozzájárulás további követelménye, hogy annak *konkrét*nak kell lennie. „*Abhoz, hogy a hozzájárulás érvényes legyen, az adatkezelési cél tekintetében konkrétan is kell lennie, amit világos és egyértelmű kifejezésekkel kell körülírni.*”⁶⁴ Ennélfogva tehát, ha az adatkezelésnek több célja is van, mindegyikhez szükség van a hozzájárulásra, továbbá új hozzájárulást kell kérni az érintettől, ha az adatkezelés megváltozott, amennyiben az, az adatkezelés célját is érinti.⁶⁵

4. Ami az *egyértelmű* hozzájárulást illeti, „*nem szabad, hogy kétség maradjon afelől, hogy az érintett ki akarta fejezni hozzájárulását adatainak kezeléséhez.*”⁶⁶

Megjegyzendő, hogy a GDPR tiltja a különleges adatok – biometrikus, genetikai és egészségügyi adatok – kezelését, néhány eset kivételével (pl. hozzájárulás). Ugyanakkor fontos, hogy a hozzájárulásnak kifejezetten kell lennie, amely megadható szóban, írásban vagy elektronikus úton.⁶⁷ Kiemelendő, hogy a hozzájárulás fent említett elemei a különleges adatok vonatkozásában is szükségesek.

A hozzájárulással kapcsolatban meg kell említenünk a gyermekeket is, mint sérülékeny csoportot, akiket a GDPR különleges, szigorúbb szabályokkal véd. A 8. cikk az információs társadalommal összefüggő szolgáltatásokkal kapcsolatos gyermekekre vonatkozó hozzájárulás feltételeit határozza meg.⁶⁸ Érdekes kérdés lehet az is, hogy az IoT eszközökön elérhető fizetős szolgáltatásokat tekinthetjük-e információs társadalommal összefüggő szolgáltatásnak? Abban az esetben, ha használunk egy IoT eszközt, és szeretnénk frissíteni az adott alkalmazást, szolgáltatást, hogy az személyre szabott sport- vagy egészségügyi javaslatokat adjon, akkor ezt az okoseszközünkkel vásároljuk meg, amely gyakran kapcsolódik bankkártyánkhoz. Manapság sok gyermek rendelkezik bankkártyával, így könnyen tudnak online rendelni és fizetni. Amennyiben a fenti példát információs társadalmi szolgáltatásnak fogadjuk el, akkor a GDPR 8. cikke alkalmazandó. Ezért hozzájárulás esetén az adatkezelés akkor lesz jogszerű, ha a gyermek legalább 16 éves, ezen életkor alatt szülői hozzájárulás szükséges vagy „*gyermek feletti szülői*

⁶² GDPR Preambulum (42) bekezdés

⁶³ Európai adatvédelmi jogi kézikönyv, 164.

⁶⁴ Európai adatvédelmi jogi kézikönyv, uo.

⁶⁵ Európai adatvédelmi jogi kézikönyv, uo.

⁶⁶ Európai adatvédelmi jogi kézikönyv, 166.

⁶⁷ Ennek eredményeképpen a hozzájárulás nem alapulhat hallgatáson, inaktivitáson vagy előre bejelölt négyzeteken. Európai adatvédelmi jogi kézikönyv, 127.

⁶⁸ 'információs társadalommal összefüggő szolgáltatás' az (EU) 2015/1535 európai parlamenti és tanácsi irányelvben meghatározott szolgáltatás: „*bármely, általában térítés ellenében, távolról, elektronikus úton és a szolgáltatást igénybe vevő egyéni kérelmére nyújtott szolgáltatás.*” 1. cikk, 1. b) pont

felügyeleti jog gyakorlójának engedélye”. Ugyanakkor a tagállamok alacsonyabb korhatárt is megállapíthatnak, ám az nem lehet 13 évnél alacsonyabb.⁶⁹ Fontos további feltétel, hogy a tájékoztatásnak világosnak, egyszerűnek, a gyermekek számára könnyen érthetőnek kell lennie.⁷⁰

Ami az okos- vagy IoT eszközök adatfeldolgozásához való hozzájárulást illeti, akár személyes, akár érzékeny adatokról van szó, kérdéses, hogy a fent említett feltételek megvalósíthatók-e az alkalmazott eszközök és technológia speciális jellege miatt. Ennélfogva a téma számos kérdést vet fel. A különböző összekapcsolt eszközök nagy mennyiségű adatot gyűjtenek, dolgoznak fel és tárolnak, gyakran mesterséges intelligencia algoritmusokat használnak a személyre szabott szolgáltatás nyújtásához. Kérdéses, hogy hogyan valósítható meg az átláthatóság ebben az esetben? Továbbá, hogyan lehet a fogyasztókat megfelelően tájékoztatni az új digitális környezetről? Ugy véljük, hogy ezen kérdések megválaszolása sürgető a fogyasztók védelme érdekében.

Összefoglaló

Napjainkban már számos – okos- vagy IoT – eszköz kapcsolódik egymáshoz többféle rendszeren keresztül, például WIFI stb. Ennek a különleges, digitális környezetnek számos előnye van, hiszen lehetővé teszi, hogy akár a világ bármely pontjáról dolgozhassunk, valamint segít kapcsolatot tartani a családjunkkal és a barátainkkal. Ugyanakkor ennek sajnos hátrányai is vannak, mivel a hívások rengeteg információt gyűjtenek és tárolnak felhasználóinkról. Gondoljunk csak bele, több millió embernek van okostelefonja, amely gyűjti a különböző preferenciáinkat és a helymeghatározási adatainkat, következőképpen tudja, hogy például egy adott pillanatban hol vagyunk. Az olyan összekapcsolt eszközök, mint az okosórák vagy -karkötők még ennél is többet tudhatnak, hiszen képesek például a pulzusszámunkra, vérnyomásunkra vagy alvási szokásainkra vonatkozó adatokat gyűjteni, ezzel beférkőzve a privátszféránkba.

Annak érdekében, hogy ezek az eszközök és szolgáltatások biztonságosabbá váljanak, gyakran alkalmaznak különböző biometrikus technológiákat – ujjlenyomat- vagy arcfelismerést – a hozzáféréshez. Ennek eredményeként nagy mennyiségű adat keletkezik, amelyet a hozzáférésem túl, a személyre szabott szolgáltatás nyújtása érdekében dolgoznak fel. Az adatfeldolgozásnak, adatkezelésnek számos jogalapja lehet, mint például a szerződés vagy hozzájárulás. Jelen tanulmányunkban ez utóbbit vizsgáltuk meg, annak kiemelkedő jelentősége okán.

⁶⁹ GDPR 8. cikk, 1. bekezdés

⁷⁰ Európai adatvédelmi jogi kézikönyv, 150.

Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy az okoseszközök számos az adatvédelemhez és a magánélet védelméhez kapcsolódó problémát vetnek fel.⁷¹ Éppen ezért úgy véljük, hogy mind az eszközök, mind pedig az alkalmazott technológia tekintetében a tájékoztatásnak konkrétabbnak kell lennie, hogy az érintettek az adatkezelés kapcsán a számukra legjobb lehetőséget választhassák, hiszen a nívumok rengeteg fogyasztó számára ismeretlenek. Úgy véljük, hogy a részletes leírások és az életkornak megfelelő oktatóvideók segíthetnek megérteni az eszközöket és a technológiát, valamint biztosíthatják, hogy a felhasználói hozzájárulás tartalmazza a jogszabály által előírt követelményeket, melyek különösen az olyan kiszolgáltatott célcsoportok esetében fontosak, mint az idősek vagy a gyermekek.

Felhasznált irodalom

BARZÓ Tímea: A szoftverek szerzői jogi védelmének határai. In: POGÁCSÁS Anett (szerk.): *Quaerendo et Creando. Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából.* Budapest, Pázmány Press, 2014, 41-60.

CZÉKMANN Zsolt – KOVÁCS László – RITÓ Evelin: A mesterséges intelligencia alkalmazásának lehetőségei az államigazgatásban, *Infokommunikáció és jog* e-különszám 2020/2. (75.)

FERRAG, Mohamed Amine – MAGLARAS, Leandros – DERHAB, Abdelouahid: Biofeatures Using Biofeatures: Authentication and Authorization for Mobile IoT Devices Using Biofeatures: Security and Communication. *Networks* April 2019, 1-20. <https://doi.org/10.1155/2019/5452870>

FÉZER Tamás: A fogyasztók adatainak és privátszférájának védelme elektronikus környezetben. In: SZIKORA Veronika – ÁRVA Zsuzsanna (szerk.): *A fogyasztók védelmének új irányai és kihívásai a XXI. században.* Debrecen, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2018, 53-68.

FOSCH-VILLARONGA, Eduardo - IENCA, Marcello: Privacy and Security Issues in Intelligent Assistive Technologies for Dementia: The Case of Ambient Assisted Living, Wearables and Service Robotics. In: JOTTERAND, Fabrice – IENCA, Marcello – WANGMO, Tenzin – ELGER, Bernice (eds.): *Intelligent Assistive Technologies for Dementia. Clinical, Ethical, Social, and Regulatory Implications.* Oxford, Oxford University Press, 2019. <https://doi.org/10.1093/med/9780190459802.003.0013>

⁷¹ A biometrikus azonosítás kapcsán lásd: HALÁSZ Csenge: Ujlenyomatban a privátszféra? A biometrikus azonosítás és a magánélethez való jog metszéspontjai. *Publicaciones Universitatis Miskolciensis Sectio Juridica et Politica* Tomus XXXVII/2 (2019), 303-317.

HALÁSZ Csenge: Ujjenyomatban a privátszféra? A biometrikus azonosítás és a magánélethez való jog metszéspontjai. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica* Tomus XXXVII/2 (2019), 303-317.

IVÁNYI Antal: *Angol-magyar elektronikus informatikai szótár*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2007.

JAIN, Anil K. - ROSS, Arun A.: Introduction to Biometrics. In: JAIN, Anil K. – FLYNN, Patric – ROSS, Arun A. (eds.): *Handbook of Biometrics*. New York, Springer, 2008. 1-22.

JÓRI András – SOÓS Andrea Klára: *Adatvédelmi jog – Magyar és európai szabályozás*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2016.

JÓRI András – SOÓS Andrea Klára – BÁRTFAI Zsolt – HÁRI Anita: *A GDPR magyarázata*. Budapest, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., 2018.

KINDT, Els J.: *Privacy and Data Protection Issues of Biometric Applications: A Comparative Legal Analysis*. Dordrecht, Springer, 2013. 867.

MOELLER, Carolin: Are We Prepared for the 4th Industrial Revolution? Data Protection and Data Security Challenges of Industry 4.0 in the EU Context. In: LEENES, Ronald – VAN BRAKEL, Rosamunde – GUTWIRTH, Serge – De Hert, Paul (eds.): *Data Protection and Privacy: The Age of Intelligent Machines*. Hart Publishing, 2017,143–166.

PAGALLO, Ugo – DURANTE, Massimo – MONTELEONE, Shara: What Is New with the Internet of Things in Privacy and Data Protection? Four Legal Challenges on Sharing and Control in IoT. In: LEENES, Ronald – VAN BRAKEL, Rosamunde–GUTWIRTH, Serge – De Hert, Paul (eds.): *Data Protection and Privacy: (In)visibilities and Infrastructures*. Cham, Springer, 2017, 59-78. https://doi.org/10.1007/978-3-319-50796-5_3

PAL, Shantanu - HITCHENS, Michael - RABEHAJA, Tahiry - Mukhopadhyay, Subhas: Security Requirements for the Internet of Things: A Systematic Approach. *Sensors* 2020/20, 5897-5932. <https://doi.org/10.3390/s20205897>

SAINI, Monica – KAPOOR, Anup Kumar: Biometrics in Forensic Identification. *Journal of Forensic Medicine* 2016/2. 1-6. <https://doi.org/10.4172/2472-1026.1000108>

SPENDER, Anna – BULLEN, Colin – ALTMANN-RICHER, Lisa – CRIPPS, James – DUFFY, Robin – FALKOUS, Chris – FARRELL, Mark – HORN, Tony – WIGZELL, James – YEAP, Wendy: Wearables and the internet of things. *British Actuarial Journal* 2019/22. 1-31. <https://doi.org/10.1017/S1357321719000072>

WAYMAN, James L.: Biometric Verification/Identification/Authentication/Recognition: The Terminology. In: LI, Stan Z. – JAIN, Anil K. (eds.): *Encyclopedia of Biometrics*. New York, Springer, 2015, 263-268.

VÉGER ALEXANDRA*

Bűncselekménnyel okozott kár megtérítése a kártalanítási eljárásban

Absztrakt: A bűncselekmény áldozatainak természetes igénye a bűncselekmény következményeinek helyreállítása, a bűncselekménnyel okozott konfliktus „rendezése”, ezen belül az okozott anyagi károk megtérítése. A bűncselekménnyel nyilvánítt magatartások jelentős része jogtárgy sérelemmel károkozással jár, míg mások, bár alapvetően kisebb tárgyi súlyt hordozva, veszélyeztető jellegűek. A tanulmány során „belecsippentve” vizsgálom a károkozással járó bűncselekmények esetében az állam kötelezettségét a mai magyar jogszabályok tükrében, figyelembe véve a történeti kialakulására és nemzetközi elvárásokra. Jelen dolgozatom fókuszába állítom a Bv.tv-ben bevezetett kártalanítási eljárás azon szakaszát, amely során a sértett a bűncselekménnyel okozott kárát érvényesítheti. Ezen szakaszban az államnak nagy szerepe van, hogy segítse az igényérvényesítést, azonban úgy gondolom a jelenlegi és a vírushelyzet utáni esetleges szabályozás és az állam mögöttes felelőssége között vannak olyan szegmensek, amelyek továbbra is ködösek, és további tisztázásra, értelmezésre elengedhetetlen.

Kulcsszavak: kártalanítás, áldozat, büntetés-végrehajtás, állam felelőssége

Abstract: The natural need of the victims of a crime is to restore the consequences of the crime, to “settle” the conflict caused by the crime, including compensation for the material damage caused. A significant proportion of conduct that has been declared a criminal offense is prejudicial to the subject matter, while others, although fundamentally less material in nature, are of a threatening nature. In the course of the study, I examine the obligation of the state in the case of damaging crimes in the light of today's Hungarian legislation, taking into account its historical development and international expectations. In the present dissertation, I focus on the stage of the compensation procedure introduced in the Bv.tv, during which the victim can enforce the damage caused by the crime. At this stage, the state has a big role to play in asserting its claims, but I think there are segments between the current and post-viral regulation and the underlying responsibilities of the state that are still foggy and insufficient for further clarification and interpretation.

Keywords: compensation, victim, enforcement, state liability

DOI: 10.46942/SIDM.2021.2.233-252

* dr. Véger Alexandra, PhD hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Doktori Iskola, Témavezető: Prof. Dr. Domokos Andrea, egyetemi tanár és Dr. Czenczer Orsolya, egyetemi docens

Bevezetés

Az elszenvedett sérelem megtorlása kezdetben az egyénre hárult, vagy esetleg a családjára, ha életét kioltották. A magánharcok állása sokáig a szemben álló felek erején múlt. Később vette át az állam a bűncselekmények megtorlását, és szorította ki a magánbosszú intézményét. Így a büntetőjogi felelősség alapja az egyéni helyett a közösségen esett sérelem lett. Az állam azzal, hogy ezt a terhet magára vállalta, egyúttal ki is nyilatkoztatja, hogy az igazságot ő maga szolgáltatja. Tehát a sérelmet szenvedett fél, vagy utódja, a folyamatban mellékszereplőjévé vált. A vád közfunkcióvá vált, s a büntetőigény érvényesítése felett az állam rendelkezhet.

Nils Christi megjegyzése szerint az állami hatalom kisajátította az áldozat és az elkövető vitáját; az igazságszolgáltatás csak arra jó, hogy fájdalmat okozzon.¹ Fontos továbbá megemlítenem Bárd Károlyt is, aki szerint „a büntetőjogi szankció elsődleges célja már rég nem a sértett kompenzációja, sem anyagilag, sem pedig lélektanilag.”

Az emberi jogok térhódítása nem csak a terheli jogokat szélesítette ki, hanem a sértetti jogokat is merőben érintette, köszönhetően a nemzetközi egyezményekben vállalt kötelezettségek révén. Azonban fontos kiemelni, hogy minden jog annyira ér, amennyit megvalósul belőle. Mindenesetre az egyes sértetteket – nem csupán őket – érintve különleges bánásmód szabályozása 2015 óta a magyar büntetőeljárás törvény része.

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) 2018. július 1-jén lépett hatályba. A preambulumban feltüntetett jogpolitikai célok egyike, hogy különös hangsúlyt fektet a bűncselekmények sértettjeinek fokozott védelmére, valamint jogaik érvényesítésére. A kodifikációs munka célja az volt, hogy „az állam minden eddiginél jobban kifejezze: a sérelmet szenvedett fél mellé áll, és a büntetőeljárás lefolytatását érdemben elősegítőkre is partnerként tekint. A büntetőeljárások gyakorlatában nyilvánvalóvá kell válnia, hogy bűncselekmények elkövetése nem kifizetődő tevékenység, a bűnös úton elért gazdagodás nem tartható meg.”²³ A Be. számos pontban segíti és támogatni igyekszik azokat a sértetteket, akiknek bűncselekmény útján káruk keletkezett, azonban érezhető, hogy az állam költség-optimalizása, hiszen az állam arra nem vállal kötelezettséget, hogy az áldozat kárát előzetesen – az elkövető helyett – kielégítse.

A sértetti jogok térhódítása nem csak a büntetőeljárás törvényben jelenik meg, hanem a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvényben is (továbbiakban Bvtv.). Külön kiemelném, hogy a sértett polgári jogi igényét nem csak polgári peres,

¹ Ld. Christi Nils: A fájdalom korlátai, Európa Kiadó, Budapest, 1991., 5. o.

² A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény indokolása.

³ Bárd Károly: „Alkalmazott” viktimológia Észak-Amerikában, Magyar Jog, 1984/1. 21.o.

nemperes úton, vagy büntetőeljárás útján tudja érvényesíteni hanem, a Bvtv. szerinti kártalanítási eljárásban is.

Jelen tanulmányom az alaptételek rövid részletezése után, kifejezetten a kártalanítási eljárásban a sértett jogaira és követelésének igényérvényesítésére kívánok rátérni, mert úgy vélem, hogy a jelenlegi szabályozás és a jelenleg tervben lévő szabályozás bizonyos pontjai disszonánsak, amely később újabb gyakorlati problémákat vethet fel.

Nemzetközi ajánlások

Európa Tanács ajánlásai nagy hatással voltak a tagországok igazságszolgáltatására. A nemzetközi beszámoló jelentésekből igazolta azt, hogy az európai országok igyekeznek teljesíteni ezen ajánlásokat, jogszabályaikat megfelelően módosítják, így a sértettek támogatására új jogintézményeket hoznak létre, valamint a sértettek kártalanítására szolgáló alapok is folyamatosan születnek.⁴

Európa Tanács 1977-ben született ajánlása felhívta a figyelmet, azok az „áldozatokra” is, kik családtagjukat veszítették el bűncselekmények során, továbbá azokra az áldozatokra, akik testi sérülést szenvedtek. Az ajánlás szerint, amennyiben a kártérítés más eszközökkel nem biztosítható, abban az esetben az államnak kell hozzájárulnia a kártérítéshez. A kártérítésre sor kerülhet akár a társadalombiztosítási rendszer keretében, akár különleges kártérítési program felállítása vagy biztosítás igénybevétele révén. A kártérítésnek természetesen figyelemmel kell lennie a sérülés jellegére és annak következményeire. Lehetőség szerint ki kell terjednie az elmaradt és a jövőben elmaradó jövedelemre, a megnövekedett kiadásokra, az orvosi ellátás költségeire, a rehabilitációs kiadásokra, valamint a sértett halása esetén a temetési költségekre. A kártérítés kifizetése történhet egy összegben vagy részletenként.⁵

Az Európai Tanács 1983. évi konvenciója⁶ szerint az erőszakos bűncselekmények áldozatainak kártérítése során az államnak akkor kell közreműködni a jüvátételben, amikor a kártérítés más forrásokból nem áll teljes egészében rendelkezésre. A kártérítés további feltétele, hogy az erőszakos bűncselekmény következtében a sértett súlyos testi sértést vagy egészségromlást szenvedjen. Ez a kártérítés az elhalt sértett hozzátartozóját is megilleti. A jüvátétel pedig független attól, hogy az elkövető büntethető-e. A kártérítést mindig a

⁴ Kratochwill Ferenc: A betöréses lopás sértettje. In.: A közrend és a közbiztonság aktuális kérdései, a betöréses lopás sértettje, egy empirikus vizsgálat tanulmányai, Kriminológiai közlemények, 28-29, Budapest, 1991, 66. o.

⁵ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának (77) 27. sz. ajánlása a bűncselekmények áldozatainak kártalanításáról. (Elfogadta a Miniszterek Bizottsága 1977. szeptember 28-án a Miniszterhelyettesek 275. értekezletén)

⁶ Európai egyezmény az erőszakos bűncselekmények áldozatainak kártalanításáról (Alírták az Európa Tanács tagállamaira és az egyezményhez csatlakozó országok 1983. november 24-én)

bűncselekmény elkövetési helye szerinti államnak kell fizetnie. A kártérítésnek fedeznie kell a jövedelem kiesést, az egészségügyi, az orvosi és a kórházi költségeket, a temetési költségeket, valamint a kiesett tartást. A kártérítés során az államra vagy az illetékes hatóságra átruházódnak a kártérített személynek a kártérítés követelésére vonatkozó jogai.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete is nagy erőfeszítéseket tett a bűncselekmények áldozatainak állam általi kártalanítása érdekében, amelyet tükröz a bűncselekmények és a hatalommal való visszaélés áldozatainak nyújtandó igazságszolgáltatás alapelveiről szóló deklaráció⁷ 12. pontja is, vagyis amikor az elkövetőtől vagy más forrásból nem szerezhető teljes kompenzáció, az államok tegyenek erőfeszítéseket annak érdekében, hogy pénzbeli kártalanítást nyújtsanak, így elsősorban, azoknak az áldozatoknak, akik bűncselekmény eredményeként súlyos fokú testi sérülést vagy fizikai, illetve mentális károsodást szenvedtek, továbbá az ilyen viktimizáció következtében meghalt, vagy fizikailag, illetve mentálisan tehetetlenné vált személyek családjának és különösen az eltartottjainak.

Az Európai Parlament és a Tanács 2012. október 25-i 2012/29/EU irányelve a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat (továbbiakban: sértetti irányelv) felváltásáról szól, amely olyan új irányelv, amely az áldozatok támogatására vonatkozó elvárásokat foglalja magában. Az irányelvben részletesen szerepelnek azok a szabályozási minimumok, amelyeket az áldozatokat támogató rendszer kialakítása során a tagállamoknak kötelező érvénnyel követniük kell.

Az áldozatoknak elsődleges szükséglete a biztonság és a védelem iránti igény. Az irányelv kiemelt figyelmet szentel az elkövetőtől származó megfélemlítés, bosszúállás megakadályozásának. Az eljárások során végig érvényesülnie kell, hogy szükség esetén az áldozat és az elkövető közötti kapcsolat elkerülhető legyen, továbbá, hogy ne kerüljön sor ismételt viktimizációra. Továbbá új elvasként megköveteli, hogy a tagállamoknak azonosítani kell a különösen veszélyeztetett áldozati csoportokat és számukra biztosítani kell a fokozott védelmet.

A bűncselekmények áldozatait megilleti az áldozatként való elismerés, és az ennek megfelelő bánásmód, adminisztratív támogatás, értve ez alatt a gyakorlati segítségnyújtást, a mindennapi ügyintézésben és a jogi akadályok legyőzésében. Információt nem csupán az eljárások menetéről, és a döntésekről, hanem a támogatási lehetőségekről is folyamatosan biztosítani kell az áldozatoknak.

Az érzelmi szükségletek kielégítése alapvető igény az áldozatok részéről. Így ezért az áldozatok számára az orvosi és lelki segítség is elérhető legyen.⁸

⁷ Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, 1985.

⁸ Zséger Barbara: Az áldozatok szükségleteinek érvényesítése az igazságszolgáltatás rendszerében: a közvetítői eljárás és az áldozatok támogatása, Themis, 2013, 272.

A sértett szerepe a magyar jogban

A fent néhány nemzetközi dokumentum szerepe abban rejlik, hogy egy egységes modellt igyekeznek adni az európai államoknak ezzel is a sértettek szerepét akarták megerősíteni.

Magyarországon csaknem harminc évig 1973. évi Be. rendelkezett a sértetti jogokról. A jogszabály túlélt a rendszerváltást. Kisebb-nagyobb változtatások után képes volt még csaknem 15 évig „szolgálni egy új társadalmi, gazdasági, politikai rendszert.”⁹

A nyolcvanas évek végén és a kilencvenes évek elején sokszor módosították a '73. évi Be-t, de akkoriban nem a sértett szerepének erősítése, hanem a fair eljárás betartása volt a cél, melyet a jogállamiságból eredő jogok garantálják. Így az intézkedések elsősorban a terhelt védelmét szolgálták.¹⁰ A 20. század végétől egyre többen sürgették, hogy a büntetőeljárásban méltó helye legyen a sértettnek.

Érdemes megemlíteni, hogy 1989-ben megalakult Fehér Gyűrű Közhasznú Egyesület rengeteget tett azért, hogy a büntetőeljárásreformjában változzon. 1995-ben vitára tűzte ki az áldozatok jogi helyzetére és kártalanításra vonatkozó elképzeléseit és javaslatait. Az ajánlás négy nagyobb témakört érintett, így az áldozatok jogi helyzetének alakulása, a hatályos büntetőjog és az eljárási jog módosítását az áldozatok érdekében, az igazságszolgáltatás reformjával kapcsolatos nézetek és javaslatok, valamint az áldozatoknak nyújtandó állami kártérítés problémáit.¹¹ Témám érdekében kifejezetten a negyedik pontot szemléltetem. Magyarország a bűncselekményekkel okozott károknak töredéke térül meg. A kártalanítás a sértettek számára ugyanolyan fontos emberi jog. Utaltak arra, hogy nem csak a jogrendet kell helyreállítani, nemcsak az elkövetőt elítélni, hanem „jóvá kell tenni, meg kell téríteni a bűncselekményekkel okozott kárt vagy sérelmet (...) mert az áldozatok a bűncselekmények vesztesei és a társadalom kitiszítottjai (...).”¹²

Az ombudsman OBH 6714/1996. számú jelentésében megállapításra került, hogy „az állam kárenyhítési kötelezettségének törvényi előírása és az erre alkalmas eszközök biztosítása (még a bűncselekménnyel okozott kár nagyon korlátozott mértékű enyhítése esetén is) összhangban áll azzal a kötelezettséggel, amelyet az Alkotmány a közbiztonság és az alkotmányos alapjogok védelmével összefüggésben az államra ró.”

Magyarország 2004. május 1-jével kezdődő európai uniós tagságára figyelemmel kiemelendő jelentőségű volt, hogy az Európai Unió Hivatalos Lapjában kihirdetésre került a Tanács 2004/80/EK irányelve (2004. április 29) a bűncselekmények

⁹ Király Tamás: A magyar büntetőeljárás jog fél évszázados történetének vázlata, Belügyi Szemle, 2003/1, 17. o.

¹⁰ Küng-Hofer R.: Die Beschleunigung des Strafverfahrens unter Wahrung der Reschtsstaatlichkeit, Peter Lang, Frankfurt am Main, 1984, 32.

¹¹ Fehér Gyűrű ajánlása, dokumentum az 1995. évi Budapesten, Belügyminisztériumban megrendezett Áldozatok Napjára, Budapest, 1995.

¹² Uo.

áldozatainak kárenyhítéséről.¹³ Az irányelvnek megfelelés határideje részben 2005. július 1-je [a 12. cikk (2) bekezdése tekintetében], részben pedig 2006. január 1-je volt. Az Európai Unió elvárásai mellett folyamatosan fennálló és erősödő szakmai igény volt Magyarországon a törvényben történő szabályozásra. A már hivatkozott 2001/220/IB kerethatározat rendelkezéseinek – a büntetőügyi mediációt tartalmazó 10. cikket kivéve – 2002. március 22-ig, illetve az 5. és 6. cikk tekintetében 2004. március 22-ig kellett megfelelni. A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról szóló 115/2003.(X.28.) országgyűlési határozat kiemelt feladatként jelölte meg többek között az áldozatok állami kárenyhítését. Az 1009/2004.(II.26.) Korm. határozat pedig az Európai Unió Tanácsának 2004/80/EK irányelve alapján előírta az áldozatok érdekében a törvényalkotást, 2005. december 31-i határidővel. A nemzetközi elvárásoknak és a hazai törvényalkotási feladatnak eleget téve a 2005. évi CXXXV. törvény a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről (Ást.) hatályba lépett 2006. január 1-jétől.

Az állam általi kárenyhítés alapjául szolgáló bűncselekményi kör meghatározásánál a magyar jogalkotás számára két megoldás kínálkozott: az állami kárenyhítés meghatározott bűncselekménycsoporthoz kötése vagy a Btk. szerinti bűncselekményekre alapozott taxatív felsorolás.

Összefoglalva megállapítható, hogy a hazai rendszer kidolgozása előtt nemzetközi szinten az állami kompenzációt megalapozó bűncselekmények jogilag értékelt következményei elsődlegesen a szándékosan elkövetett személy elleni erőszakos bűncselekményekből származó személyi sérülések és az egyéb bűncselekményekből származó sérülések voltak, s kivételesen előfordult a nem személyi sérülések értékelése is.¹⁴ A magyar rendszer egyértelműen magában foglalja az Európa Tanács Konvenciójában követelményként felhívott alapelvek érvényesülését biztosító jogintézményeket, és a viktimológiai elméletek közül a kárenyhítés tekintetében európai fősodornak tekinthető közös kockázatokat elosztó biztosítás konstrukcióját teszi magáévá¹⁵

2015-ben, amikor a régi-Be. módosításra került, mert a sértetti irányelvben foglaltaknak megkívántunk felelni.¹⁶ A jogok megadása azonban nem elég, elengedhetetlen, hogy a jogok korlátozását lehetetlenné tevő garanciákat is beleültessék az igazságszolgáltatás rendjébe.¹⁷

A büntetőeljárás „normál” menetében a sértetti jogok az alábbiak szerint alakulnak. A sértett a bűncselekményt követően megteheti a feljelentést, kifejezve

¹³ Council Directive 2004/80/EC of 29 April 2004 relating to compensation to crime victims

¹⁴ Görgényi Ilona – Zséger Barbara: Az állami kárenyhítés tíz éve Magyarországon, 9.o.

¹⁵ Fézer Tamás: A bűncselekmények áldozatainak járó jóvátétel elméleti és gyakorlati kérdései, Debreceni Jogi Műhely, 2011. évi VIII. évfolyam, 3. szám, 2011., 8.

¹⁶ 2015. évi CLI. törvény: A bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló, 2012. október 25-i 2012/29/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv átültetése érdekében szükséges egyes törvények módosításáról

¹⁷ Kiss Anna: A sértett szerepe a büntetőeljárásban, OKRI, 2018, 13.

ezzel azt, hogy kívánja a büntetőeljárás lefolytatását és az elkövető büntetőjogi felelősségre vonását. Az eljárásban tájékoztatást kap a jogairól, kötelezettségeiről, és az eljárás során született döntésekről. Kárigényét a büntetőeljárásban, vagy külön polgári peres eljárásban magánfélként érvényesítheti.

A gyanúsított és a tanúk kihallgatásán, a nyomozási bíró ülésén a sértett nem lehet jelen. Értesítést kap azonban a bizonyítási cselekményekről (a szakértő meghallgatásáról, a helyszíni szemléről, a bizonyítási kísérletről), és ezeken részt is vehet. Bizonyítási indítványokat tehet, amelyekről a nyomozó hatóság vagy a bíróság dönt. A nyomozás során panasszal élhet a rá közvetlenül rendelkezést tartalmazó döntések ellen.

A vádbeszédet követően a sértett felszólalhat és nyilatkozhat arról, hogy a vádlott bűnösségének megállapítását és megbüntetését kívánja-e. A sértettel az indokolással ellátott ítéletet közölni kell, de az ítélet ellen csak akkor van fellebbezési joga, ha magánfél, vagy magánvádló.

Egyébként a számára nem kielégítő bírói ítélettel szemben jogorvoslati lehetőséggel nem rendelkezik, az érdekeiket az ügyész képviselheti.

A Be.-ből kiderül, hogy a sértett a kártérítés mellett más igénnyel is felléphet, így kérheti a jogalap nélküli gazdagodás visszatérítését, a jogsértés abbahagyását, a sérelmes helyzet megszüntetését, az eredeti állapot helyreállítását, továbbá a törvény is kimondja, hogy egyéb igényeket is támaszthat, például kérheti a dolog kiadását is.

A sértett halála esetén helyébe egy hónapon belül hozzátartozója, törvényes képviselője vagy eltartottja léphet.

Sértett és állam közötti kapcsolata, az állam felelőssége

Az állami áldozatsegítés alapját a múlt század elméletei teremtették meg. Görgényi Ilona összefoglalja azokat az elméleteket, amelyek magyarázhatják az állam áldozatokkal szembeni felelősségét.¹⁸

Az objektív felelősség teóriája az állam és az állampolgár között szerződés kötését feltételezi. Ennek alapján az állampolgár önmagát korlátozza, valamint adókat fizet és kötelezettségeket vállal annak fejében, hogy az állam garantálja a jogai érvényesülését, a közbiztonságot, az élete nyugodt menétét. Ha mégis bűncselekményt követnek el ellene, az állam nem tett eleget a vállalt kötelezettségének. Ez alapozza meg az áldozattá váló polgár kártérítési jogosultságát. A megelőzés eszközei ugyanis kizárólag az állam kezében vannak, és a bűncselekmények bekövetkezése elleni védekezés a fő feladata. Ez a szigorú, objektív alapokon nyugvó felelősségi teória nem különböztet áldozati kategóriák között, és ebből következően minden bűncselekménnyé nyilvánított jogsértő

¹⁸ Görgényi 2001. 167. o.

magatartás esetén beáll az állam jóvátételi kötelezettsége. Az állam tehát, ha sikertelen a jogszabályok kikényszerítésében, a következménykért felelőssé tehető, és ebből fakadóan az áldozatoknak joguk van az államtól kompenzációra.

Az emberi jogok és humanitárius akciókkal rokonítható elvi alapokon nyugszik a Humanitarian Theory, amely nem próbál jogi felelősséget keresni az állam részéről a jóvátétel magyarázataként, hanem egyszerűen morális, erkölcsi, emberieségi kötelezettségévé teszi az államnak a bűncselekmények következtében kárt és hátrányt szenvedett állampolgárok számára biztosítandó jóvátételt. A humanitárius teória szerint az államnak nincs felelőssége az áldozattá válással kapcsolatban, a kompenzáció alapja pusztán az állami jótékonyosság.

A Political Motivation Theory a parlamenti munkában – így elsődlegesen a jogalkotásban – szerepet vállaló politikusok haszonelvű gondolkodásmódját helyezi középpontba. Elképzelése szerint a jóvátétel csupán népszerűsítő intézkedés, mely a jólétet és a biztonságérzetet fokozza az emberekben, a potenciális választópolgárokban.¹⁹

Az egyenlő védelem teóriája szerint az egyes emberek bűnügyileg eltérő fertőzöttségű területeken élnek, vagyis áldozattá válási esélyük is igen eltérően alakul. Az azonos védelem lehetőségének hiányában az államnak az áldozatok kompenzálásával kell törekednie az egyenlőség szavatolására.

A társadalmi kötelezettség elmélete²⁰ szerint az áldozat korábbi szerepének elvesztéséért az állam a felelős, mivel a mindinkább kiüresedő kincstárába kívánta gyűjteni azokat a pénzbüntetéseket, amelyeket korábban a sértett kapott meg az elkövetőtől. Ez az elmélet ugyan nem teszi szükségessé annak kimondását, hogy az áldozatoknak törvényes igényük van a kártalanításra, de az állam feladatáért jelöli meg a nehéz helyzetbe került sértettek támogatását. Az eredeti helyzethez való közelítés miatt szükséges az, hogy az állam kompenzáció formájában juttasson vissza valamit az áldozatok számára. Az állami áldozatsegítés eszméje tehát azon a gondolaton alapszik, hogy az államnak azért kötelessége a segítség, mivel nem képes megvédeni polgárait az áldozattá válástól, és így az áldozatok a társadalom különös gondoskodását igénylik.²¹ társadalmi kötelesség elmélete visszanyúl a történeti gyökerekhez, amikor kijelenti, hogy korábban a sértett maga vehetett elégtételt az elkövetőn. Az állam azonban ezt a jogát kiiktatta a büntetőjogból, és azzal, hogy pénzbüntetések alkalmazásával a saját kasszájába vándoroltatta a korábbi kártérítési összegeket, az áldozatoktól vette el a kár megtérítésének fedezetét. A társadalmi kötelesség elmélete ennek megfelelően úgy látja, az állami jóvátétel formájában érkezett el az idő arra, hogy az évszázadok során beszédett összegeket az áldozatoknak az állam visszaadja. A társadalmi jólét elmélete finomít ezen az elképzelésen. Mintegy társadalombiztosításként fogja fel a jóvátétel intézményét,

¹⁹ Jan Van DIJK: Victim's Rights in International Criminal Law www.tilburguniversity.nl/intervict/lezingIVD220106.pdf

²⁰ Pollák Vanda: A bűncselekmények áldozatainak állam általi károlyhítése, *Collega*, 1998/7. 34. o.

²¹ Barabás A. Tünde: Áldozatok és igazságszolgáltatás, *Magyar Rendészet* 2015/5. 58. o.

amelybe az állam pénzbüntetés formájában szedte be a minden sértettet megillető összeget. A visszaosztás, jóvátétel tekintetében azonban a társadalom nem minden rétegéből kikerült áldozati kört kívánja részesíteni. Csak azoknak adná meg a jóvátétel jogát, akik erre rászorulnak. Az elmélet így hoz létre egy közös társadalmi kockázatokon nyugvó biztosítási konstrukciót, amely jövedelmi viszonyok figyelembevételével differenciál – vagy ha úgy tetszik diszkriminál – az áldozat kategóriák között. A biztosítási és közös kockázatviselési dogmatikai konstrukciók egyike az Equal Protection Theory, amely a viktimizációs terhek enyhítése érdekében álló intézkedésnek látja a jóvátételt. Az elmélet abból a tényből táplálkozik, hogy egy országon belül is vannak bűnözésre érzékenyebb területek, ahol az áldozattá válás valószínűsége ugrásszerűen megnő más területekhez képest.²²

A bűnmegelőzési teória szerint, ha az állam kompenzációval orvosolja a bűncselekmények okozta kárt, akkor az áldozatok szívesebben tesznek feljelentést az ellenük elkövetett cselekményekről. Mindez elősegíti a jogérvényesítést, az igazságszolgáltatás működését és csökkenti a látenciát. A kompenzáció azzal is elősegíti a bűnmegelőzési célok megvalósulását, hogy így az áldozatok kevésbé kívánják a káruk megtérülését újabb bűncselekmények útján elérni, vagy bosszút állni az elkövetőn.

A Government Negligence Theory abból indul ki, hogy az állam jóvátételt csak azon bűncselekmények esetében kell, hogy nyújtson, amelyek tekintetében megállapítható, hogy az állam valamely szerve jogalkalmazási jogkörét gondatlanul gyakorolta. A törvényhozó és igazságszolgáltató hatalom diszfunkciói esetén léphet csak működésbe az elmélet szerint a jóvátételi rendszer. Az elmélet gyengesége, hogy elrugaskodik a viktimológia alapfelfogásától, az áldozattá válás megelőzésétől és annak kezelésétől, sokkal inkább az amúgy nehezen bizonyítható és ritkán bekövetkező hivatali visszaélésekre szorítja a jóvátétel intézményét, ami nyilvánvalóan elégtelen ahhoz, hogy betöltse eredeti rendeltetését.²³

Az Alaptörvény I. cikk (1) bekezdése kimondja, hogy az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani. Védelmük az állam elsőrendű kötelezettsége. „Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint az állami büntető hatalomból adódóan az alkotmányos rend, a polgárok személyének és jogainak védelme a bűnözéssel szemben az állam közjogi kötelezettsége.”²⁴ Az Alkotmánybíróság egy 2006-os határozatában²⁵ kifejtette álláspontját az állami kárenyhítés alkotmányos alapjairól. Ebben megállapította, hogy „az állami büntető hatalom monopóliumából egyértelműen következik a társadalom tagjainak és

²² Marlene A. Young: Meeting Victims Needs: What is the Role of Victim Compensation in Recovery? www.ncvc.org/ncvc/main.aspx?dbName=DocumentViewer&DocumentID=32597

²³

²⁴ 26/1999. (IX. 18) AB határozat

²⁵ 357/B/2002. AB határozat a bűncselekmények áldozatainak segítségéről és az állami kárenyhítésről szóló 2005. évi CXXXV. törvény 30. §-a alkotmányellenességének vizsgálatáról, ABH 2006. 1380.

intézményeinek személyét, jogait, érdekeit sértő vagy veszélyeztető, társadalmilag károsnak ítélt cselekményekkel szembeni büntetőjogi kontroll-rendszer megteremtésének, a büntetendő cselekmények elkövetésekor keletkező büntető igény érvényesítésének, a bűnüldözés és a büntető igazságszolgáltatás alkotmányos feltételek szerinti működtetésének kötelezettsége. Az állam büntető hatalmának tartalmát képező alkotmányos védelmi kötelezettség a bűnözés megelőzésétől az elkövető megbüntetéséig terjed, de az állami büntetőpolitika része a bűncselekmények szélesebb következményeinek feldolgozása is.

A büntetőjogi eszközrendszerrel megvédeni szándékolt jogok és érdekek sérülése esetén az államnak azonban – a büntető hatalom keretei között – nincs az Alkotmányból eredő kötelezettsége az állami segítségnyújtás szolgáltatásaira, illetve az állami kárenyhítésre. Ennek következtében a büntetőjogi eszközrendszer kudarc esetén a sérelmet szenvedetteknek nincs az Alkotmányból származtatható anyagi joga az állami segítségnyújtás szolgáltatásaira (érdekérvényesítés elősegítése, azonnali pénzügyi segély és szakjogi segítségnyújtás) és az okozott károk teljes vagy részleges megtérítésére közvetlenül az állami pénzügyi alapokból.” Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint tehát az állami büntető monopóliumnak és alapjogvédelmi kötelezettségének része a bűnmegelőzési feladat, és a büntetőpolitika része a bűncselekmények következményeinek feldolgozása. Az áldozatoknak nyújtott állami segítség alapja azonban a méltányosság és a társadalmi szolidaritás. Az államot nem terheli kötelezettség a sérelmek orvoslására. Az állami felelősség ebben a koncepcióban tehát „csak” szolidaritáson alapuló erkölcsi felelősség, egyfajta „mögöttes felelősség”.²⁶

Állami kárenyhítés csak a szándékos, személy elleni erőszakos bűncselekmények sértettjeinek fizethető és csak a bizonyított vagyoni károk után, sávosan csökkenő mértékben. A bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről szóló 2005. évi CXXXV. törvény (a továbbiakban: Ást.) 7.§ (1) bekezdése szerint, a kárenyhítést egy összegben vagy havi járadékként kell fizetni. Egyösszegű kárenyhítésként az áldozat a bűncselekmény miatt bekövetkezett vagyoni kárának teljes vagy részbeni megtérítését igényelheti. Az egyösszegű kárenyhítés mértéke elsősorban az alapösszeg ötszörösét meg nem haladó kár 100 százaléka, másodsorban az alapösszeg ötszöröse és tízszerese közötti kár esetén az alapösszeg 5-szöröse, és az alapösszeg ötszöröse feletti rész 75 százaléka, harmadsorban az alapösszeg tízszeresét meghaladó kár esetén az alapösszeg 8,75-szöröse, és az alapösszeg tízszerese feletti rész 50 százaléka, de legfeljebb az alapösszeg tizenötöszöröse.

A nemzetközi dokumentumok alapelvei szerint – a fentiekkel egyezően – az állami kompenzáció a szubsidiaritás elvére épül, tehát akkor kerül sor állami kompenzációra, ha más forrásból (elkövető, társadalombiztosítás, biztosítás) nincs lehetőség az áldozat kártalanítására.

²⁶ Zséger 2013 422.o.

A magyar állami kárenyhítési törvényben szabályozott rendszerben is ez az osztott felelősség jelenik meg. Az áldozat nem részesülhet állami kárenyhítésben, ha a bűncselekményből eredő társadalombiztosítási, egyéb biztosítási igényét nem érvényesítette.²⁷

A büntetőeljárásban alkalmazható alternatív eszközök eredménytelensége esetére a jogalkotó az igazságszolgáltatáson kívüli eszközt, az állami kárenyhítést rendszeresítette. Az állami kárenyhítésnek az áldozatok szempontjából vannak vitathatatlan előnyei.²⁸ A kompenzáció összege ugyan maximalizált, de a törvényi feltételek fennállása esetén garantált és gyors támogatási forma. A kérelem benyújtása nem zárja ki a polgári jogi igény előterjesztésének lehetőségét és a közvetítői eljárásban való részvételt. A közvetítői eljárás és az állami kárenyhítés megállapítása eseteinek közös halmaza igen szűk, hiszen a közvetítői eljárás az öt évnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmények esetén alkalmazható, míg az állami kárenyhítésre csak a szándékos, személy elleni erőszakos bűncselekmények elszívendése után van mód. Mégis ilyenek lehetnek például a testi sértés vagy a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés egyes esetei.

A már hivatkozott európai egyezmény 2. cikkének 1. pontja szerint a halált, súlyos fokú testi sérülést vagy egészségkárosodást okozó szándékosan elkövetett erőszakos bűncselekmények esetén jár az állami kárenyhítés. Ezen súlyos bűncselekmények indokoltabbá teszik az áldozatok kompenzálását, mint a nem szándékosan elkövetettek. Az állami kárenyhítés a legtöbb országban (így például Nagy-Britanniában, Norvégiában és Portugáliában) akként került kialakításra – az európai egyezményben előírtaknak megfelelően –, hogy csak olyan sérülések esetén fizethető kártalanítás, amelyek előre megfontoltan, illetve szándékosan elkövetett erőszakos bűncselekmények eredményeként következtek be. Más országokban (például Dániában, Franciaországban, Svédországban) az állami kompenzációs rendszer egyrészt olyan bűncselekményeken alapul, amelyek személyi sérülést okoztak, azaz nem szükséges feltétel a szándékosan elkövetett erőszakos bűncselekmény megvalósulása, másrészt a vagyoni kárt okozó bűncselekmények miatti kompenzáció biztosítása érdekében is kidolgoztak speciális rendelkezéseket.²⁹

Kompenzáció – sértetti igényérvényesítés

A bűncselekmények okozta károk rendezéséről a szakirodalomban a kompenzáció (kártalanítás, kiegyenlítés), a jóvátétel és a kártérítés fogalmaival találkozhatunk.

²⁷ Ást. 8. § b) pont

²⁸ Zséger 2013 423. o.

²⁹ Desmond Greer (ed.): *Compensating Crime Victims. An European Survey*. Max-Planck Institut, Freiburg, 1996, 697-698.o.

Egyértelmű a kártérítés fogalma, amely a polgári jog szerint a valóságos kár ellenében illeti meg a károsultat és anyagi teljesítési kötelezettséget jelent. Egyes álláspontok szerint³⁰ a kompenzáció és a jóvátétel abban különbözik egymástól, hogy míg az egyik anyagi teljesítést (pénzfizetési kötelezettséget) jelent, addig a másik természetbeni reparációt, azaz az eredeti állapot helyreállítását. Ezzel szemben elterjedtebb a fogalmak azon értelmezése, amely szerint a jóvátételt az elkövető teljesíti, míg a kompenzációt az állam fizeti az áldozatnak a bűncselekmény okozta károk enyhítése céljából.³¹

A polgári jog szabályai szerint a jogellenes károkozás kártérítési felelősséget von maga után. Az áldozatnak a bűncselekménnyel ok-okozati összefüggésben álló veszteségeiért, a bekövetkezett kárért ily módon az elkövető felel. A polgári jogi felelősséget tehát az áldozat és az elkövető viszonyában úgy értelmezhetjük, hogy abban a hangsúly a reparáción, a kártérítésen van.

A büntető igazságszolgáltatásban a polgári jogi kártérítési felelősség megállapítására az adhéziós eljárásban van lehetőség. A büntetőeljárásban a sértett, mint magánfél polgári jogi igényt érvényesíthet. A Be. szerint a terhelttel szemben az a polgári jogi igény érvényesíthető, amely a vád tárgyává tett cselekmény következtében keletkezett. Az adhéziós eljárás bármely bűncselekmény okozta vagyoni kár megtérítésére lehetőséget adhat, függetlenül attól, hogy a törvényi tényállás tartalmaz-e kárt, vagyoni hátrányt, elkövetési értéket. A polgári jogi igény érvényesítésének jogalapja a kártérítési igény. A megítélt kártérítés összege a bizonyított károktól függ. A polgári jogi igény megítélésének legkorábbi időpontja a büntetőeljárás befejezése. Megnövelheti a várakozási időt az a körülmény, hogy a bírónak főszabály szerint nem kötelessége a polgári jogi igényről való döntés, azt részben vagy egészben egyéb törvényes útra is utalhatja. Ebben az esetben új, előlről kezdődő polgári eljárás teljes hosszával kell a sértettnek számolnia. Az adhéziós eljárás a sértett érdekeit szolgálja, mert csak egy eljárásban kell részt vennie és hamarabb születhet meg a kártérítési kötelezettséget kimondó ítélet. Ugyanakkor ez a típusú kárérvényesítés természetesen nem kötelezettsége a sértettnek, amennyiben a büntető eljárásban nem él a lehetőséggel, az nem zárja ki a kártérítési igény egyéb törvényes úton való érvényesítését.³²

Kártalanítási eljárásról néhány szó

A köznyelv gyakran börtönkártérítésként emlegeti a fogvatartottaknak járó összeget. Ez nem véletlen, hiszen korábban az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt indított, illetve a felfüggesztést megelőzően 2013. évi CCXL. törvény alapján folyamatban

³⁰ Görgényi Ilona: A viktimológia alapkérdései, Osiris, Budapest, 2001., 158. o.

³¹ Görgényi 2001. 163.

³² Zséger Barbara: Az elkövető és az állam felelőssége a bűncselekménnyel okozott károkért, 417-419. o.

volt eljárások mindegyike kártérítés jogcímen indult. Emellett a fogvatartással összefüggő sérelmek miatt a hazai bíróságok előtt benyújtott keresetek szintén kártérítés miatt indultak. A jogalkotó azonban jelenleg a kártalanítási eljárás terminológiát használja.³³ A magyarországi bv. intézetben fegyház, börtön vagy fogház fokozatban fogvatartott, vagy szabadult személy tehát, a sérelmezett fogva tartási körülmények miatt (túlzásúfolttság, nem megfelelő higiéniai körülmények, stb) kártalanítási eljárást kezdeményezhet a Magyar Állammal szemben.

A hatályos jogszabály szerint tehát kártalanítás jár az elítéltnak vagy az egyéb jogcímen fogvatartottnak a fogvatartása során a jogszabályban előírt életter biztosításának hiánya és az ehhez esetlegesen kapcsolódó más, a kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmába ütköző elhelyezési körülmény, különösen az illemhely elkülönítésének a hiánya, a nem megfelelő szellőztetés, világítás, fűtés vagy rovarirtás (a továbbiakban együtt: alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények) által előidézett sérelem miatt. A kártalanítás minden egyes, az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények között eltöltött nap után jár. A kártalanítás megfizetésére az állam köteles.³⁴

A kártalanítás iránti igény attól a naptól számított hat hónapon belül érvényesíthető, amelyen az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények megszűntek. E határidő elmulasztása jogvesztő. A kártalanítás iránti igény benyújtásának feltétele az is, hogy a még fogva lévő elítélt vagy egyéb jogcímen fogvatartott (pl. előzetesen letartóztatott) – a kényszergyógykezelt, illetve az ideiglenesen kényszergyógykezelt kivételével – az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt a törvényben meghatározott panaszt előterjessze³⁵ a végrehajtásért felelős szerv vezetőjéhez. Ez a feltétel akkor alkalmazandó, ha az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények között töltött napok száma a harmincat meghaladja. Ha az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmény hosszabb időn át fennáll, három hónapon belül újabb panaszt előterjeszteni nem kell. Nem róható az elítélt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott terhére, ha rajta kívül álló okból nem tudta a panaszját érvényesíteni.³⁶

A kártalanítási kérelmet minden esetben az illetékes bíróság büntetés végrehajtási csoportjának bírója bírálja el. Az eljárás során bv. intézet véleményt készít, amely a kérelemben megjelölt teljes fogvatartási időszakra vonatkozik. Ha a kérelmező fogvatartási ideje alatt több bv. intézetben is tartózkodott, akkor a fogva tartó, illetve a szabadítást végző bv. intézet gyűjti össze és terjeszti elő a szükséges adatokat a bírónak. A bv. intézet a kártalanítási igénnyel kapcsolatos véleményét a szabadult elítélt vagy egyéb jogcímen fogvatartott esetében a rendelkezésére álló

³³ Becánics Adrienn: Az elítéltekkel való bánásmód az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában különös tekintettel a magyar vonatkozású ügyekre, *Jogtudományi Közlöny*, 2013/9. 414.

³⁴ Bv.tv. 10/A. § (1)

³⁵ Bv.tv. 10/A § (3)

³⁶ Bv.tv. 10/A § (4)

iratok alapján készíti el, és azt a fogvatartotti nyilvántartásnak az elítélt elhelyezési körülményeire vonatkozó adatait tartalmazó kivonattal együtt határidőben továbbítja a büntetés-végrehajtási bírónak. A véleményhez mellékelni büntetőügyben hozott jogerős bírósági ítéletek másolatát, amely alapján a fogvatartott szabadságvesztését tölti, és amellyel összefüggésben kártalanítási igényt terjeszt elő.

A bíróság az egy napra jutó kártalanítási összeg mértékét a korábbiakban már leírtak szerint naponta 1200-1600,-Ft közötti összegben határozhatja meg, illetve dönthet úgy, hogy bizonyos időszakokra vonatkozóan nem ítélt meg kártalanítást. Az eljáró bíróságnak az egy napra jutó kártalanítási összeg mértékét a bv intézet által megküldött dokumentumok alapján, a következő szempontokra figyelemmel állapítja meg.³⁷

A törvény rendelkezik arról is, hogy a kártalanítással szemben milyen követelések kielégítésének van helye. Ezek a gyermektartásdíj behajtása iránti végrehajtási eljárásban érvényesített követelés, és azzal a bűncselekménnyel összefüggésben megítélt polgári jogi igény, illetve a polgári bíróság által jogerős megítélt kártérítés vagy sérelemdíj, amely miatt kiszabott szabadságvesztés végrehajtása tekintetében a kártalanítást megállapították.

A kártalanítás összegével szembeni beszámítás, illetve követelés kielégítés lehetősége a Selmouni-ügyben a Bíróság Nagykamarája előtt is felmerült, amely kimondta, hogy a 41. cikk alapján megítélt kártérítésnek mentesnek kell lennie bármiféle végrehajtás alól, mivel ellentmondást generálna, ha pl. a harmadik cikk megsértése okán a kártérítés ugyan megítélésre kerül, azonban a tagállam ezen összeg tekintetében nemcsak adós, hanem egyben hitelező is lenne. Az Európa Tanács szakértői a fogvatartott oldalán fennálló esetleges külső tartozások rendezésével kapcsolatban úgy nyilatkoztak, hogy a magánszemélyek bírósági döntésen alapuló követelése esetén látnak lehetőséget a megítélt összegből való levonásra, azonban az államnak fennálló tartozások esetén ezt nem tartották lehetségesnek. Mindazonáltal még a magánszemélyek követelése esetében sem célszerű intézményesítetten lehetővé tenni a kielégítést a kártalanítás összegéből, ugyanakkor a társadalmi igazságosság elve megalapozza, hogy a bűncselekménnyel a sértettnek okozott sérelem kompenzálására a büntetőügyben megítélt polgári jogi igény, illetve a polgári bíróság által megítélt kártérítés vagy sérelemdíj kielégíthető legyen a kártalanítás összegéből. Második esetkörként ugyanígy megalapozhatja a kielégítést a gyermek eltartását szolgáló tartásdíj igény, sőt a gyermek mindenekfelett álló érdeke okán elsőbbséget is érdemel a gyermektartásdíj behajtása iránti követelés a kielégítés során.³⁸

³⁷ Bv. tv. 10/A. § (3)

³⁸ A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárásról végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény és ehhez kapcsolódóan más törvény módosításáról szóló T/12179. számú törvényjavaslat

A törvény szerint³⁹ ha adat merül fel arra, hogy gyermektartásdíj vagy polgári jogi igény, illetve a bűncselekmény miatt megállapított kártérítés vagy sérelemdíj behajtása iránt végrehajtási eljárás indult, az igazságügyért felelős miniszter az illetékes végrehajtót értesíti az adós javára megítélt kártalanításról, és hogy annak terhére mely követelések kielégítése érdekében van helye követelés lefoglalásának. Ez esetben a kártalanítás kifizetésére csak a végrehajtó által foganatosított követelésfoglalást követően - a 10/A. § (8) bekezdésében foglaltakra figyelemmel - kerülhet sor azzal, hogy ha a követelésfoglalás a 70/B. § (6) bekezdése szerinti teljesítési határnapot megelőző nyolcadik munkanapig nem érkezik meg az igazságügyért felelős miniszterhez, akkor a kártalanítás kifizetésére annak figyelmen kívül hagyásával kerül sor.

A kártalanítási eljárás vs. a sértettek?

Azonban jelen intézmény is tartogat a gyakorlat számára bőven kihívást. Így például a jelen eljárás valamennyi iratát – így többek között a bv. intézetek nyilatkozatait a körülményeiről, esetleg az ügyészi véleményt, így az érintettek, az iratokhoz csak megismeréséhez való jog társul, de annak kiadásához már nem fűződik. Az érintettek alatt a sértettet is értem, hiszen érdeke fűződik az eredményes, gördülékeny eljáráshoz, hogy a régen, évek, évtizedek óta várt követelését, kárát végre érvényesítse.

A kártalanítás tárgyában hozott határozat érintheti a sértettet. A gyakorlatban kérdéses a sértett fellebbezési joga, mert arról nincs rendelkezés a Bv.tv.-ben. A bv. bíró végzése ellen fellebbezésre jogosult az ügyész, az elítélt, a védő az elítélt hozzájárulása nélkül is, és a fiatalok törvényes képviselője [Bv.tv. 51. § (2) bekezdés]. Ez a főszabály. Ellenben ha e törvény, vagy más törvény eltérően nem rendelkezik, a bv. bíró eljárására a büntetőeljárás szabályait kell alkalmazni [Bv.tv. 50. § (6) bekezdés]. Fellebbezésre pedig jogosult az, akivel szemben az ítélet rendelkezést tartalmaz, a reá vonatkozó rendelkezés ellen [Be. 324. § (1) bekezdés h) pont] és a nem ügödöntő végzés elleni fellebbezés elintézésére az ítélet elleni fellebbezés szabályai irányadók [Be. 347. § (1) bekezdés]. A Bv.tv. a sértett (vagy örököse) fellebbezési jogát nem zárta ki, vagyis nincs eltérő szabálya.⁴⁰

Azonban ha nem zárta ki a törvény a sértett fellebbezési jogát, akkor a teljes eljárás iratait mégsem ismerheti meg, elé nem tárják, így a fellebbezés teljeskörű kifejtése, pontos megjelölése, levezetése nincs rá módja. Részére csupán a végzés áll a rendelkezésére, amely szerint a benne foglaltak alapján 8 napos a fellebbezési ideje,

³⁹ Bvtv. 10/B. §

⁴⁰ Kúria Büntető Kollégium Joggyakorlat-elemző csoport 2017. EL. II. H. 13. Büntetés-végrehajtás-48 számú A büntetés-végrehajtási bírói gyakorlat, különös tekintettel a reintegrációs őrizetre c. Összefoglaló vélemény 48. o.

amely idő alatt a teljes iratanyagot, álláspontom szerint, nem tekinthető át, aki nem rendelkezik megfelelő ismerettséggel a jogi szabályozásokkal, és nem is áll rendelkezésére a teljes iratanyag.

Törvényjavaslatok, kormányhatározatok a kártalanítási eljárásban

A börtönsúfoltság miatti kártalanítási eljárásokkal kapcsolatos visszaélésekkel szembeni azonnali fellépésről szóló 1004/2020. (I. 21.) Korm. határozat szerint a börtönsúfoltságra hivatkozással elindított kártalanítási eljárásokat egyes elítélt bűnözők és segítők visszaélésszerűen, a saját meggazdagodásukra használják fel, amely joggal sérti a társadalom és különösen a bűncselekmények áldozatai igazságérzetét, ezért ennek megakadályozása azonnali cselekvést követel. Ennek érdekében a Kormány felhívja az igazságügyi minisztert, hogy elsősorban az egyes ügyekben a jogszabályok által biztosított legvégső időpontig a börtönsúfoltság miatti kártalanítások kifizetését haladéktalanul függeszse fel. Határidőként „azonnal” határozta meg. Másodsorban a hatályos szabályozást haladéktalanul vizsgálja felül és annak eredményéről tájékoztassa a Kormányt. Határidőt itt is „azonnal” jelzővel határozták meg.

A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény és a börtönsúfoltsági kártalanításokkal kapcsolatos visszaélések megszüntetése érdekében szükséges haladéktalan intézkedésekről szóló 2020. évi IV. törvény módosításáról szóló T/10528. számú törvényjavaslat szerint a börtönsúfoltsági kártalanításokkal kapcsolatos visszaélések megszüntetése érdekében szükséges haladéktalan intézkedésekről szóló 2020. évi IV. törvény által a bűncselekmények áldozataira, illetve a fogvatartottakra vonatkozó kompenzációs rendszerek közötti megbomlott természetes egyensúly helyreállítása érdekében biztosított határidőben a COVID-19 járvánnyal összefüggésben kihirdetett veszélyhelyzet és az azzal összefüggő országos védekezés miatt a börtönsúfoltsággal kapcsolatos új kártalanítási rendszer kialakítására nem volt lehetőség, ezért a határidők módosítása indokolt. A törvényjavaslat ezért a fogvatartotti kártalanításra vonatkozó új szabályozás kidolgozása határidejének elhalasztásához szükséges határidő biztosítása érdekében és a veszélyhelyzetre figyelemmel 2020. december 31-éig meghosszabbítja a kifizetések felfüggesztését.

A fenti jogszabályok indokolásából pontosan nem fejt ki, hogy a kártalanítási eljárás során milyen visszaélések történtek. A „visszaélések” jellegét, így a jelenlegi hírek alapján lehetne összeállítani, azonban jelen tanulmányomban nem kívánok kitérni a „visszaélések” részletezésére, csupán annyit kívánok előadni, hogy a kormány kártalanítási intézmény metodikájában a kártalanítási összeg kifizetésének a módját, valamint az áldozatok ki nem fizetését kifogásolta. Tény és való, hogy bv. bíróság számos esetben olyan magas összegeket ítélt meg, amelyek milliós

nagyságrendűek, de erősen jelzem, hogy ezekből a megítélt összegekből, mint ahogy a fenti jogszabály is rendelkezik még nem kerültek levonásra, kizárólag döntésre. Egyúttal arra nincsen releváns információ, statisztikai adatom, hogy a bűncselekmények tekintetében a jogerősen (akár büntetőjogi eljárásban, akár más polgári peres, nemperes eljárásban) elbírált polgári jogi igény összege összesen mennyi volt és abból mennyi sikerült kártalanítási eljárás útján megtéríteni.

A bűncselekmények elkövetésével okozott kárral és azok megtérülésükről a EnyüBs statisztikai adataira tudunk támaszkodni, amely 2013. november hónaptól 2018.06.30. közötti adatokat tartalmaz. Jelen dolgozatom keretei között maradván, nem részletezem, hogy mely bűncselekmények okozták a legnagyobb kárt, a megtérülések tekintetében pedig azok módját (lefoglalás, zár alá vétel, polgári jogi igény, önkéntesen), továbbá nem térek ki arra sem, hogy a megtérülés a büntetőeljárás során mikor sorra. Csakis összesített adatokat használok szemléltetésképpen:

Okozott kár			
2015	2016	2017	2018
215 655 695 576	219 682 141 428	322 452 828 904	325 728 268 871

Megtérült kár			
2015	2016	2017	2018
15 327 110 142	16 665 424 579	20 720 895 864	9 402 413 589

Kármegtérülési mutató %			
2015	2016	2017	2018
7,11 %	7,59 %	6,43 %	2,89%

Ha nem is vesszük szigorúan a fenti statisztikai adatokat, akkor szembetűnő, hogy mekkora a különbség az okozott kár és a megtérülések között.

Jelenleg nincs olyan törvényi szabályozás, amely meghatározná a legalacsonyabb, vagy a legmagasabb előterjeszhető polgári jogi igény nagyságát. Így nem elképzelhetetlen, hogy bizonyos polgári jogi igények soha nem fognak megtérülni. Gondoljunk bele a következő helyzetbe: hogy egy életfogytig tartó szabadságvesztését töltő elítélten szemben 20 millió forintos polgári jogi igényt bíráltak el. Az elítélt 20 év után a jogszabályi határidőkre való tekintettel – figyelemmel arra, hogy 2017. június 31. napjától már csak visszamenőlegesen 3 hónapra lehet panasszal élni a börtönkörülmények miatt – adja be a panaszát és a kártalanítási igényét – korábbi szabályozás szerint egybe is be lehetett nyújtani, és mindennapot beleszámítva a legmagasabb összeggel megszorozzuk, azaz 7305 napot 1600,-Ft összegű napi díjjal, így is az elítélt 11.688.000,-Ft összegű kártalanítás

összeget ítélnének meg. Az elítélthez nem kerül az összeg, mert a fenti törvény szerint a polgári jogi igény levonásra kerül, akkor is ha már a sértett nem él. A fennmaradó polgári jogi igény nem vész el, de valószínű az elítélt a továbbiakban nem fog kártalanítási igényt előterjeszteni, érdeke megszűnt a kártalanítási eljárás kezdeményezésétől.

A fenti kormányrendeletek csupán az elítélt kifizetési számlájában tett módosításokat: a kifizetések helyét, vagyis ha fogva van - a büntetés-végrehajtási intézet által kezelt letéti számlájára való átutalással, vagy szabadlábra helyezését követően kizárólag olyan fizetési számlára való átutalással, amelynek számlatulajdonosa és a számla feletti kizárólagos rendelkezési jogosultja az elítélt vagy egyéb jogcímen fogvatartott. Továbbá a kifizetés idejét hatvan napról kilencven napra emelték. Jelen módosítás indokolásában látható, hogy ennek pontos és részletes megmagyarázására nem került sor, hogy a visszaéléseket ez mennyire szorítja vissza, és mennyiben juthatnak az áldozatok ahhoz, hogy megfelelő kompenzációt kapjanak ők is. Véleményem szerint a kifizetés módjának és idejének megváltoztatása nem segíti megteremteni az elítéltek és az áldozatok közötti konszenzus megteremtését kompenzációs téren. Álláspontom szerint a jelenlegi szabályozás szerint a kártalanítási összeg napi díja nagyon kevés, a határidők is igen lerövidültek, amely ha az áldozati polgári jogi igényt veszem alapul párhuzamosan elenyészhet. Mindenféleképpen újabb olyan pont, amely megfontolása ajánlatos.

Véleményem szerint az áldozatok teljeskörű kompenzálása olyan akadályokba ütközik, amely megvalósítása során göröngyös utat jár be hosszú idő alatt. Az államnak több kötelezettséget kellene vállalnia a kártalanítási eljárásban azzal, hogy igyekezzen minél jobban kiegyenlíteni az áldozatok kárait. Másrészt szem előtt tartva a szabadságvesztés célját - miszerint az ügydöntő határozatban meghatározott joghátrány érvényesítése, valamint a végrehajtás alatti reintegrációs tevékenység eredményeként annak elősegítése, hogy az elítélt szabadulása után a társadalomba sikeresen visszailleszkedjen és a társadalom jogkövető tagjává váljon- támogatnia kell és nem elriasztani az elítéltet az alapvető jogait sértő elhelyezési körülményei miatti kártalanítási eljárás lefolytatásától. Egyúttal olyan jogszabályi környezet szükséges megteremteni, amely elősegíti az elítélti és az áldozati igények között megfelelő egyensúlyt teremtsen.

Irodalomjegyzék

- BARABÁS A. Tünde: Áldozatok és igazságszolgáltatás, *Magyar Rendészet* 2015/5.
- BÁRD Károly: „Alkalmazott” viktimológia Észak-Amerikában, *Magyar Jog*, 1984/1.
- BECÁNICS Adrienn: Az elítéltekkel való bánásmód az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában különös tekintettel a magyar vonatkozású ügyekre, *Jogtudományi Közöny*, 2013/9.
- Christi NILS: *A fájdalom korlátai*, Európa Kiadó, Budapest, 1991.
- Desmond GREER (ed.): *Compensating Crime Victims. An European Survey*. Max-Planck Institut, Freiburg, 1996.
- FÉZER Tamás: A bűncselekmények áldozatainak járó jóvátétel elméleti és gyakorlati kérdései, *Debreceni Jogi Műhely*, 2011. évi VIII. évfolyam, 3. szám, 2011.
- GÖRGÉNYI Ilona – ZSÉGER Barbara: *Az állami kárenyhítés tíz éve Magyarországon*,
- GÖRGÉNYI Ilona: *A viktimológia alapkérdései*, Osiris, Budapest, 2001.
- Jan VAN DIJK: *Victim's Rights in International Criminal Law*
- KIRÁLY Tamás: A magyar büntetőeljárás jog fél évszázados történetének vázlata, *Belügyi Szemle*, 2003/1.
- KISS Anna: *A sértett szerepe a büntetőeljárásban*, OKRI, 2018.
- KRATOCHWILL Ferenc: A betöréses lopás sértettje. In.: *A közrend és a közbiztonság aktuális kérdései, a betöréses lopás sértettje, egy empirikus vizsgálat tanulmányai*, Kriminológiai közlemények, 28-29, Budapest, 1991.
- KÜNG-HOFER R.: *Die Beschleunigung des Strafverfahrens unter Wahrung der Rechtsstaatlichkeit*, Peter Lang, Frankfurt am Main, 1984.
- Marlene A. YOUNG: *Meeting Victims Needs: What is the Role of Victim Compensation in Recovery?*
- POLLÁK Vanda: A bűncselekmények áldozatainak állam általi kárenyhítése, *Collega*, 1998/7.
- ZSÉGER Barbara: *Az áldozatok szükségleteinek érvényesülése az igazságszolgáltatás rendszerében: a közvetítő eljárás és az áldozatok támogatása*, Themis, 2013.
- ZSÉGER Barbara: Az elkövető és az állam felelőssége a bűncselekménnyel okozott károkért, *Jogi Tanulmányok*, 2014/1.

VIGH BEÁTA*

Az európai uniós védjegyreform hatása a nem hagyományos európai uniós védjegyek lajstromozási lehetőségeire

Absztrakt: Az európai uniós védjegyreform célja volt, hogy a lajstromozási folyamatot leegyszerűsítse, átláthatóbbá tegye, teret adva a digitális világ technológiai eszközeinek és megoldásainak használatához. Mind a jogszabályok, mind a joggyakorlat ezen a területen dinamikusan változóak, próbálnak megfelelni az új típusú védjegyek bejelentési kihívásainak. Ugyanakkor felmerül az, hogy hiányoznak az egységesen alkalmazható megoldások a technikai kihívások megválaszolására, amelyek a védjegyek megjelenítésével kapcsolatosak. Ezt tükrözik az ellentmondások az európai bírósági joggyakorlatban.

Kulcsszavak: európai uniós védjegy, nem hagyományos védjegy, védjegyreform, EUIPO, Európai Bíróság

Abstract: The scope of the european trademark reform was to simplify the registration process of the european trademarks, making it more transparent, and offering room for using the benefits of the technological and digital instruments. Both the legislation and the case law are changing dynamically considering this field, trying to meet all the challenges of the fillings of new types of trademarks. At the same time, there is a lack of uniform solutions for all types of technical challenges related to the representation of trademarks. This fact is revealed by the case law of the European Court, also.

Keywords: european trademark (EUTM), non traditional trademarks, european trademark, EUIPO, CJUE

DOI: 10.46942/SIDM.2021.2.253-270

Az ok-okozati összefüggések megismerésére választott kutatási módszer a tartalomelemzés, az összehasonlító elemzés, illetve statisztikák létrehozása adatbázis alapján, a meglévő statisztikák elemzése.

Jogszabályi keret

A 2016 előtti európai uniós bírósági joggyakorlat rámutatott, hogy szükséges a védjegy lajstromozási kritériumok módosítása, a szigorú formai követelmények rugalmasabbakkal való helyettesítése és leegyszerűsítése. A gazdasági versenyben a

* Vigh Beáta, PhD hallgató Debreceni Egyetem Marton Géza Doktori Iskola, Témavezető: Prof. Dr. Csécsy György, egyetemi tanár

technológia fejlődésével és a digitalizációval sokféle új kreatív megjelölési forma jelent meg, amely nem nyerhetne jogi oltalmat és ezáltal szükségtelenül korlátozódná a vállalkozások közti piaci verseny, innovatív reklámcélú megoldások kiszorulnának a gyakorlatból.

Az európai uniós védjegyrendszer jogszabályi kerete 2015-től folyamatosan kisebb lépésekben átalakulás alatt állt, míg végül 2017 október elsején hatályba lépett az új európai uniós védjegyrendelet, amely rugalmasabbá tette a feltétlen kizáró lajstromozási kritériumokat a nem hagyományos védjegytipusok számára és jogalapot teremtett korábban nem lajstromozható megjelölési formák jogi oltalmára. A rendeletet követték az alkalmazási szabályok.

- Európai Parlament és Tanács 2017/1001 Rendelete az európai uniós védjegyről¹
- 626/2018 a Bizottság végrehajtási rendelete az európai uniós védjegyről szóló (EU) 2017/1001 európai parlamenti és tanácsi rendelet egyes rendelkezéseinek végrehajtására vonatkozó részletes szabályok megállapításáról és az (EU) 2017/1431 végrehajtási rendelet hatályon kívül helyezéséről²
- A Bizottság (EU) 2018/625 felhatalmazáson alapuló rendelete (2018. március 5.) az európai uniós védjegyről szóló (EU) 2017/1001 európai parlamenti és tanácsi rendelet kiegészítéséről és az (EU) 2017/1430 felhatalmazáson alapuló rendelet hatályon kívül helyezéséről³
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2015/2436 irányelve (2015. december 16.) a védjegyekre vonatkozó tagállami jogszabályok közelítéséről (EGT-vonatkozású szöveg)⁴

Intézményi keret

1994-ben hozták létre, és 1996-ban kezdte meg működését a Belső Piac Harmonizációs Hivatala, a védjegy-és formatervezési minta hivatala, amely ma EUIPO (Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala).

Az európai uniós védjegyek lajstromozását lebonyolító hivatal, az EUIPO székhelye Alicanteban, Spanyolországban található. Az EUIPO az európai uniós védjegyekkel kapcsolatos kifogásokat és védjegy törlési kérelmeket két szinten

¹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32017R1001&from=EN> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

² <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32018R0626&from=EN> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

³ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018R0625&from=HU> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015L2436&from=EN> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

elemzi: az EUIPO Műveleti osztálya elemzi a védjegyeket első körben, majd az EUIPO Fellebbezési Tanácsa elemzi azokat a fellebbezéseket, amelyeket az EUIPO Műveleti Osztálya döntései ellen nyújtanak be. Az EUIPO Fellebbezési Tanácsának döntései megtámadhatók a az Európai Bíróság Törvényszékén, az Európai Bíróság Törvényszéknek ítéletei pedig megfellebbezhetők az Európai Bíróság előtt. Inter partes esetekben, bár mindig az alperes az EUIPO lesz, az Európai Bíróság Törvényszéke előtt az érintett fél lehetőséget kap a perbe való belépésre egy írásos válasz megfogalmazásával a fellebbezésre, a fellebbezés kiközlésétől számított 2 hónapon belül. Az EUIPO legutóbbi, 2019-es évi jelentése⁵ szerint az EUIPO céljai közé tartozik a Hivatal döntéseinek a magas minőségű jogi védelme, éppen ezért a tevékenysége jelentős részét az Európai Bíróság Törvényszéke előtt fellebbezések teszik ki. Az EUIPO fellebbezése több mint egyharmadát teszik ki az Európai Bíróság Törvényszéke eseteinek, illetve egy ötödét azoknak az eseteknek, amelyeket az Európai Bíróság tárgyal. 2019 végéig a Peres Jogszolgálat a hivatalnak, 269 esetben vett rész peres eljárásban az Európai Bíróság Törvényszéke előtt és 56 esetben képviselte az EUIPO-t peres eljárásban az Európai Bíróság előtt. Az EUIPO döntéseinek visszaigazolási rátája a bírósági ítéletek által, közel 80%-os volt.⁶

Az EUIPO intézményes kerete úgy alakult át a védjegyreform következtében, hogy mindenben támogathassa annak végrehajtását, ezáltal új lehetőségeket teremtve elsősorban a nem hagyományos, új típusú védjegyek számára a sikeres lajstromozásra és növelve az európai uniós védjegyrendszer jobbiztonságát és átláthatóságát.

Amint azt a 626/2018-es Bizottsági (EU) Végrehajtási Rendelet Preambulumának 4. pontja fogalmazza: „*Az egyértelműség, a jobbiztonság és a hatékonyság érdekében, továbbá az európai uniós védjegybejelentések benyújtásának megkönnyítése céljából alapvető fontosságú pontosan és kimerítően meghatározni az európai uniós védjegybejelentésekben feltüntetendő kötelező és opcionális tartalmi elemek körét, ugyanakkor el kell kerülni a szükségtelen adminisztratív terheket.*”

Az EUIPO lajstromozási tevékenységét az a törekvés jellemzi a védjegy-lajstromozás tekintetében, hogy egy átlátható, minél inkább egységesített joggyakorlatra alapozott lajstromozási eljárási rendszert próbál kialakítani a védjegyreform jogszabályai szerint, amelyben a lajstromozási eljárás kimenetele a bejelentés számára nagy eséllyel előrelátható. Ugyanakkor, a védjegyek lajstromozása megkönnyítésének támogatására az EUIPO miután a védjegyreform keretében

⁵ EUIPO: EUIPO Annual Report, 2019 https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/contentPdfs/about_euipo/annual_report/annual_report_2019_en.pdf (letöltés dátuma: 2020.11.25)

⁶ EUIPO: EUIPO Annual Report, 2019 https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/contentPdfs/about_euipo/annual_report/annual_report_2019_en.pdf (letöltés dátuma: 2020.11.25)

lehetőséget biztosított a teljes mértékben elektronikus ügykezelésre és a különböző védjegytypusok bejelentésének elektronikus benyújtására és tárolására, igyekszik az on-line elérhető szolgáltatásait minél inkább felhasználóbarátabbá tenni. Az EUIPO az elektronikus ügykezelést az által is ösztönzi, hogy az elektronikusan benyújtott bejelentések díja alacsonyabb, mint a papír alapon benyújtott bejelentések díja.⁷

A védjegybejelentések számának növekedését nemcsak az ösztönzi, hogy lehetőség van az on-line bejelentésekre és on-line fellebbezésekre az EUIPO Fellebbezési Tanácsánál, valamint a teljes elektronikus ügyintézésre, a bizonyítékok benyújtásával együtt, az e-Area felületen,⁸ de az is, hogy az EUIPO globálisan harmonizált adatbázisokat tett elérhetővé a védjegyreform bevezetése óta a korábbi védjegyek keresésére, mint a Tmview⁹, levédés által célzott termékek és szolgáltatások kiválasztására az áruosztályokon belül az Árujegyzék összeállítása szolgáltatás a Tmclass segítségével¹⁰. Ugyanakkor a lajstromozási eljárás eredményességének előreláthatóságát növeli, hogy a felhasználók számára rendelkezésre áll az európai uniós védjegyek lajstromozására vonatkozó joggyakorlatot tartalmazó adatbázis, az e-Search-case law¹¹, ahol az e-Translation platformnak köszönhetően több százezer felszólalás, a Fellebbezési Tanács döntései, az Európai Bíróság Törvényszékének és az Európai Bíróság védjegyek lajstromozására vonatkozó döntései elérhetőek egyre több nyelvkombinációban. A fent említett elektronikus adatbázisok a 2016-ban indított, és 2017 október elsején bevezetett védjegyreform előtt is rendelkezésre álltak, viszont korántsem voltak ennyire széleskörűek és sokkal kevesebb adatot tartalmaztak. Az EUIPO az elmúlt években elérte, hogy az elektronikus ügyintézéshez rendelkezésre álljanak az elektronikus eszközök is, és ezen elektronikusan elérhető joggyakorlat, minél több adatbázis csatlakozzon és legyen globális szinten összekapcsolva.

Ezeknek a lépéseknek az eredménye, hogy 2019-ben összesen 160377 védjegybejelentés érkezett az EUIPO-hoz, amelynek 99,8%-a az on-line rendszeren keresztül, és amelyek 90,3%-át sikeresen lajstromozták is. A védjegyreform 2016-os előkészítési éve óta, folyamatosan évente növekszik az EUIPO-hoz benyújtott védjegybejelentések száma: 2016-ban összesen 135377 védjegykérelmet nyújtottak be lajstromozásra, 2017-ben 146443 védjegykérelmet regisztráltak, majd 2018-ban 152494 védjegybejelentés érkezett, míg végül, 2018-hoz képest, 2019-ben 5,2 %-al nőtt a védjegybejelentések száma¹².

⁷ <https://euiipo.europa.eu/ohimportal/hu/fees-and-payments>

⁸ <https://euiipo.europa.eu/ohimportal/hu/online-services>

⁹ <https://www.tmdn.org/tmview/#/tmview>

¹⁰ <https://euiipo.europa.eu/ohimportal/hu/gsbuilder>

¹¹ <https://euiipo.europa.eu/eSearchCLW/#basic>

¹² EUIPO: EUIPO Annual Report, 2019 https://euiipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/contentPdfs/about_euiipo/annual_report/annual_report_2019_en.pdf (letöltés dátuma: 2020.11.25)

A fentiek azt jelzik, hogy az on-line ügyintézés megerősítésével és kiterjesztésével a védjegyreform olyan lehetőségeket nyitott meg a bejelentők számára, amelyekkel jelentős mértékben ösztönözte, hogy a vállalkozások éljenek a szellemi tulajdonnak az európai uniós védjegy által nyújtott jogi oltalmi formájával. Látható, hogy az EUIPO igyekszik a 626/2018-es Bizottsági (EU) Végrehajtási Rendeletben előírányzottakat technológiai, műszaki szempontból is teljesíteni, ahogyan azt a Preambulum 7 pontja előírja:

„A korszerűsítés iránti igényből kifolyólag, a grafikai megjelenítés mellett – az új technológiákkal összhangban – különféle műszaki alternatívák kerülnek bevezetésre, hogy a lajstromozási eljárás jobban illeszkedjen a technikai fejlődéshez.”¹³

Az Európai Szellemi Tulajdoni Hivatal döntéseit először a Törvényszék előtt lehet megtámadni, a fellebbezési tanács döntése közlésétől számított 2 hónapon belül, a Törvényszék ítélete ellen pedig az Európai Bíróságon lehet fellebbezni, az ítélet közlésétől számított 2 hónapon belül¹⁴.

A bírósági eljárás jogalapját az Európai Működési Szerződés (EUMSZ) 262.cikke,¹⁵ illetve a Törvényszék eljárási szabályzata (2015) 171-191 cikke jelenti¹⁶. Az ítéletek pedig nem csak a védjegyrendeleten alapulnak, de számos alkalommal a bíróság figyelembe veszi a 625/2015 kiegészítő bizottsági végrehajtási Rendeletet¹⁷, a 626/2015 végrehajtási rendeletét a Bizottságnak¹⁸, illetve, az 1215/2012 Európai Parlament és Tanács Rendeletét a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról¹⁹.

Az előzetes döntéshozatali eljárásban a bíróság az ítélethozatalnál a 2436/2015 Irányelv előírásait veszi figyelembe.²⁰ Az előzetes döntéshozatali eljárás keretében született ítéletek elsősorban az egységes jogértelmezés célját szolgálják és a

¹³ 626/2018-es Bizottsági (EU) Végrehajtási Rendelet az európai uniós védjegyről szóló (EU) 2017/1001 európai parlamenti és tanácsi rendelet egyes rendelkezéseinek végrehajtására vonatkozó részletes szabályok megállapításáról és az (EU) 2017/1431 végrehajtási rendelet hatályon kívül helyezéséről <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018R0626&from=en> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

¹⁴ FÁBIAN Gy: *Drept instituțional al Uniunii Europene*. Editura Hamangiu, 2018, 397-398.

¹⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

¹⁶ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32015Q0423\(01\)&from=HU](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32015Q0423(01)&from=HU) (letöltés dátuma: 2020.11.25)

¹⁷ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32018R0625&from=EN#d1e857-1-1> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

¹⁸ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32018R0626&from=EN> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

¹⁹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32012R1215&from=RO> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

²⁰ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32015L2436&from=EN#d1e550-1-1> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

jogharmonizációt kívánják erősíteni a tagállamok között, ugyanakkor a feltétlen kizáró lajstromozási kritériumok alkalmazása szempontjából fontos értelmezési támpontokat szolgáltatnak mind az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatalának, mind a kérelmezőknek.

Az Európai Bíróság előtti eljárásokban külön fontossággal bír a főtanácsnokok sajátos intézménye, ugyanis tevékenységük révén jelentősen befolyásolhatják a védjegyekre vonatkozó (és nemcsak) joggyakorlat alakulását.²¹ A főtanácsnok indítványa nem köti ugyan a Bíróságot, de tevékenysége célja az európai uniós jog védelme és következetes értelmezése és alkalmazása²². A védjegyek lajstromozásáról szóló jogesetek jelentős részében a bírósági ítélet nem tér el a főtanácsnok álláspontjától, de külön figyelmet érdemelnek azok az ügyek, ahol az ítélet ellentmond a főtanácsnok véleményének (C-163/16 sz. *Christian Louboutin and Christian Louboutin SAS v. Van Haren Schoenen BV.*-ügy²³, C-421/13 *Apple* ügy²⁴). A Törvényszéken viszont nem működnek kinevezett tanácsnokok, ezt a tisztséget a bírók rotációval töltik be.²⁵

Az Európai Bíróság joggyakorlatában már évekkel a védjegyreform bevezetése előtt próbált megfelelni az új típusú, nem hagyományos védjegyek kihívásainak, és a védjegyek elemzésekor a megkülönböztető képesség meglétét vette alapul a védjegy lajstromozásához, akkor is, ha maga a védjegy megjelenítése és tárolása a jogszabályok értelmezési keretének feszegetésére készítették. Az Európai Bíróság célja olyan egységes joggyakorlat kialakítani a védjegy lajstromozásra vonatkozóan, amely a jogbiztonságot szolgálja és következetesen alkalmazható. Éppen ezért az Európai Bíróság és a védjegyreformot alkotó jogszabályi keret szoros kölcsönhatásban állnak egymással, hiszen a joggyakorlat szolgál iránymutatással az érvényben lévő jogszabályok értelmezésre, de ugyanez a joggyakorlat mutatott rá korábban, hogy nagy szükség van egy sokkal rugalmasabb, a technikai újításokkal lépést tartó, a digitalizáció dinamikájának megfelelő jogszabályi keretre.

²¹ FÁBIAN Gy: i.m.258-260.

²² FÁBIAN Gy:: i.m.259.

²³

<http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?sessionId=2DAC9853B647305981E15C7EA90F614A?text=&docid=202761&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=16361775>
(2020.11.25)

²⁴

<http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=154829&pageIndex=0&doclang=hu&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=16361923>
(2020.11.25)

²⁵: FÁBIAN Gy: i.m. 260.

Ezt igazolja a tény, hogy a Sieckmann ügyben²⁶, 2002-ben kinyilvánított Sieckmann kritériumok, bekerültek az 1001/2017 EU védjegyekről szóló Rendelet preambuluma 10. pontjába:

„A megjelölés bármely megfelelő formában – azaz nem szükségszerűen grafikai eszközökkel –, széles körben elérhető technológia alkalmazásával történő ábrázolásának megengedettnek kell lennie, amennyiben az ábrázolás egyértelmű, pontos, önmagában teljes, könnyen hozzáférhető, érthető, tartós és objektiv.”²⁷

Több hasonló ítélet született az évek során, amely rámutatott a jogszabályi keret módosításának szükségességére, például: a hangvédjegyek lajstromozhatóságára vonatkozó előzetes döntéshozatali ítélet a Shield Mark ügyben²⁸ (a hangvédjegyek lajstromozhatóságához szükséges nemcsak a lekottázás, de az ütemek, zenei hangok és egyéb zenei jelölések), a színvédjegyek lajstromozhatóságára vonatkozó döntés a Heidelberger Bauchemie GmbH ügyben²⁹ (a színkombinációk levédéséhez módszeres elrendezés szükséges, amely jelöli a színek egymással való kapcsolatát), a térbeli védjegyek megkülönböztető képességére vonatkozó döntés a Kit-Kat csoki ügyben³⁰ (célzott műszaki hatás eléréséhez szükséges formából álló megjelölés), a pozíció védjegyek lajstromozási lehetőségét elemző döntés a K-Swiss ügyben³¹ (nem hagyományos védjegyek esetén egy megjelölés népszerű használata egy adott piacon elégséges-e ahhoz, hogy a fogyasztók felfogását megváltoztassa és a dekoratív elemeket a terméken védjegyfunkcióként érzékeljék), etc.

Annak ellenére, hogy az Európai Bíróság következetesen az egységes joggyakorlat kialakítására törekszik az európai uniós védjegyek lajstromozására vonatkozóan, hangsúlyt fektetve arra, hogy a domináns mennyiségben lajstromozott hagyományos szóvédjegyek, ábrás védjegyek mellett lehetőséget teremtsen a nem hagyományos, innovatív új típusú védjegyek különböző formáinak lajstromozására

²⁶ Case C-273/00

<http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=86064&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=16395662>
(2020.11.25)

²⁷ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/1001 rendelete (2017. június 14.) az európai uniós védjegyről
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017R1001&from=hu> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

²⁸ Case C-283/01
<http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=48435&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=16398529> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

²⁹ Case C-49/02
<http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=49315&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=16534263> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

³⁰ Case 214/2015
<http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=167821&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=16422702> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

³¹ Case OHIM T-3/15
<http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=172647&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=16422922> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

is, a megjelölési formák széles skálája folyamatosan értelmezési kihívások elé állítja az Európai Bíróság Törvényszékét és az Európai Bíróságot. Ezt tükrözi a Rubik-kocka ügy³², ahol az EUIPO is, az Európai Bíróság Törvényszéke is másként döntött és más álláspontot képviselt, mint amit a későbbiekben az Európai Bíróság a végleges döntésében megfogalmazott. A térbeli védjegyek megkülönböztető képessége és technikai funkciója összekapcsolódásának vizsgálata, a feltétlen kizáró lajstromozási kritériumok alapján azt a célt szolgálja, hogy kizárja műszaki megoldások térbeli védjegyként való jogi oltalom alá helyezésének lehetőségét. Ebben az ügyben arra a kérdésre válaszolt az Európai Bíróság, hogy a feltétlen kizáró lajstromozási okok vizsgálatakor figyelembe kell-e vennie az Európai Szellemi Tulajdoni Hivatalnak a megjelölés olyan belső elemeit is, amelyek nincsenek látható módon feltüntetve a grafikus ábrázoláson, illetve a védjegybejelentésben a megjelölés leírásában. A Seven Towns cég „háromdimenziós kirakós játékok” tekintetében 1999 – ben április 6-án kapott lajstromozási jóváhagyást az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatalánál a térbeli védjegyre. 2006-ban a Simba Toys cég törlési kérelmet nyújtott be a védjegy ellen, arra hivatkozva, hogy a megjelölés olyan műszaki megoldást tartalmaz (elforgatható), amely a feltétlen kizáró lajstromozási okok alapján kizárja a védjegyként való lajstromozás lehetőségét, esetleg szabadalom tárgyát képezheti. 2008 október 14 -én a felszólalási osztály, majd később 2009 szeptember 1-én a fellebbezési tanács is elutasította törlési kérelmet, arra hivatkozva, hogy egy megjelölést csak aszerint lehet vizsgálni, hogy mi van feltüntetve a lajstromozási kérelemben, a rácshálós kocka sorainak és oszlopainak elforgathatósága, ezért nem vehető figyelembe.³³ Az ügyben a Törvényszék is így foglalt állást döntésében.

Ezzel az állásponttal szemben áll az Európai Bíróság 2016 november 10-i ítélete, amelyben korábbi joggyakorlatra is hivatkozik (Lego Juris v. OHIM, Case C-48/09³⁴, Pi-Design és mások v. Yoshida Metal Industry, C-337/12 C-340/12³⁵) és döntésében azzal érvel, hogy egy forma lényeges jellemzőit a valós áru technikai funkciója szerint kell figyelembe venni, és mivel Rubik kocka formája egy valós áru formája, és nem egy absztrakt forma, hanem egy háromdimenziós puzzle, a Törvényszéknek ezt is figyelembe kellett volna vennie, amikor a megjelölés és a megjelölés technikai funkciójának kapcsolatát vizsgálták a kizáró lajstromozási ok

³² C-30/15P, Simba Toys GmbH & Co. KG v. EUIPO <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&cjur=C,T,F&num=C-30/15%20P&td=ALL> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

³³ DR. MILLISITS E: Térbeli védjegy megkülönböztető képességének feltételei – Az Európai Bíróság ítélete a Rubik kocka ügyben. In: *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 12. (122.) évf. 1. sz., 2017. 35. <https://www.szttnh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szvk/szemle-201702/02.pdf> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

³⁴ <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-48/09> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

³⁵ <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-337/12&language=HU> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

alapján, miszerint a megjelölés az áru olyan formájából áll, amely kizárólagosan a műszaki hatás elérése érdekében szükséges.³⁶ Az Európai Bíróság döntésében arra is kitér a korábbi joggyakorlat alapján, hogy már rámutatott, amikor egy termék technikai funkcióját vizsgálják, figyelembe vehető olyan információ is, amely túlmutat azon, amit a bejelentés tartalmaz a megjelölésről.

A teljes harmonizáció hiánya mai napig megnehezíti az egyes jogesetek elbírálását, akkor is, ha a védjegyreform lehetővé tette a védjegy fogalmának tágabb, rugalmasabb értelmezését.

A védjegy definíciójának átalakítása a védjegyreform által

A védjegyreform egyik legfontosabb újítása az európai uniós védjegyek lajstromozási eljárására vonatkozóan, a védjegy fogalmának újraértelmezése, a védjegy definíciójának módosítása és kibővítése, oly módon az 1001/2017 európai uniós védjegyekről szóló Rendelet³⁷ eltörölte a kötelező grafikai ábrázolhatóság kritériumát.³⁸ Ezzel lehetőséget teremtett a nem hagyományos, új típusú, innovatív és kreatív védjegyek megjelenésére, vagyis olyan megjelölési formák jogi oltalom alá helyezésére, amelyeket a technológia fejlődés és a digitalizáció hívott életre a termékek és szolgáltatások hatékony megkülönböztetésére más termékektől és szolgáltatásoktól, és amelyek eddig nem jelenhettek meg az európai uniós védjegyek lajstromában. Az 1001/2017 európai uniós védjegyekről szóló Rendelet új védjegyfelfogása alapján jogi oltalom alá helyezhetők, az olyan nem hagyományos védjegy kategóriák mint például a hologram, mozgásvédjegy, multimédia, de a lehetőség nyitva áll, más eddig ismeretlen megjelölési formák védjegyként való levédésére is, amennyiben ezek elég egyértelműek, pontosak, érthetőek, rendelkeznek megkülönböztető képességgel és tartósan tárolhatóak az EUIPO védjegy lajstromában. Igaz ugyan, hogy ezeknek a nem hagyományos védjegyeknek

³⁶ INTA: EU—CJEU—Shape marks—May the EUIPO take into account information about a product shape mark that is not manifest from the graphic representative of the mark and any description of the mark?. In: *Annual Review of EU trademark law*, vol.107, no.2., 2017. 485. https://www.inta.org/TMR/Pages/Vol107_no2_a1.aspx (letöltés dátuma: 2020.11.25)

³⁷ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/1001 rendelete (2017. június 14.) az európai uniós védjegyről <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32017R1001&from=hu> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

³⁸ 4. cikk: „Európai uniós védjegyoltalomban részesülhet minden megjelölés, így különösen szó – beleértve a személyneveket is –, ábra, kép, alakzat, betű, szám, szín, továbbá az áru vagy az áru csomagolásának formája, vagy hang, amely alkalmas arra, hogy:

- a) valamely vállalkozás áruit vagy szolgáltatásait megkülönböztesse más vállalkozások áruitól vagy szolgáltatásaitól; és
- b) az európai uniós védjegyek lajstromában (a továbbiakban: a védjegy lajstrom) való ábrázolásának módja lehetővé tegye azt, hogy az illetékes hatóságok és a nyilvánosság egyértelműen és pontosan meghatározza a jogosultat megillető oltalom tárgyát.”

a száma még kevés, ha a hagyományos, szövedjegyek, ábrás védjegyek számához viszonyítva, de fontos, hogy új lehetőségek nyíltak meg azoknak a vállalkozásoknak a számára amelyek úgy válaszolnak a digitalizáció és a piaci verseny kihívásaira, hogy új típusú megjelölési formákat keresnek a termékeik, szolgáltatásaik számára, amellyel bevonzzák a fogyasztót és lehetővé teszik számára a termékek, szolgáltatások azonosítását, megkülönböztetve más termékektől és szolgáltatásoktól. Az európai uniós törvényhozás azzal, hogy módosította az európai uniós védjegyekre vonatkozó jogszabályi keretet és bevezetett reformjaival biztosította a jogi és intézményes keretet a nem hagyományos európai uniós védjegyek jogi oltalom alá helyezésére, megerősítette a védjegyek piaci versenyben betöltött szerepét is.

A védjegyek fő funkciói a gazdasági versenyben: megkülönböztető funkció, információközvetítő funkció, reklámfunkció, minőségjelző funkció. A versenyfunkciók érvényesülése azonban nemcsak a védjegy sikeres megformálásától, hanem a megjelölés ismertségétől és a reá fordított beruházásoktól is függ. ³⁹ Azzal, hogy a védjegyreform megteremtette a jogszabályi keretet a nem hagyományos európai uniós védjegyek széles skálájú kategóriáinak lajstromozására, ösztönzi is ezeknek a védjegy típusoknak a használatát, és jelzés ez a vállalkozások számára, hogy érdemes lehet az új megjelölési formákat használni, megalkotni, befektetéseket ráfordítani a piaci versenyben való hatékonyabb részvétel kedvéért.

2016 január 1 és 2020 január 1 között összesen 480502 kérelmet nyújtottak be európai uniós védjegyekre az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatalához, amelyek közül, 2431 nem hagyományos típusú védjegyek jogi oltalom alá helyezésére irányult: 1711 térbeli védjegy, 108 színvédjegy, 154 pozíció védjegy, 112 hangvédjegy, 48 mintavédjegy, 64 mozgás védjegy, 3 hologram védjegy, 39 multimédia védjegy, 182 olyan védjegy, amely a „más”-ként meghatározott védjegyek kategóriájába esik⁴⁰.

A védjegyreform jogszabályait kritika is éri, éppen annak kapcsán, hogy lehetőséget nyújt a technológiai fejlődés által életre hívott új, nem hagyományos típusú védjegyek lajstromozására: egyrészt azért, mert nem szabályozzák pontosan, hogy milyen technikai előírásoknak kell megfelelnie a védjegynek a lajstromozhatóságához, így megtörténhet, hogy csak olyan megjelölések lajstromozhatók, amelyek lajstromban való megjelenítéséhez biztosított a megfelelő technikai, technológiai háttér, másrészt az 1001/2017 Rendelet kötelezi a kérelmezőt, hogy kiválassza a védjegy típusát, amelyre a megjelölést lajstromoztatni szeretné, de korlátozza, hogy mely védjegy típusoknál lehet a védjegy leírásának módszerét alkalmazni (pozíció, színekombináció, ismétlődő színekombináció, mozgás és „más típusú védjegyek” esetén), így bizonyos védjegy típusoknál megnehezíti az

³⁹ DR. TATTAY L: *Versenyképesség és szellemi alkotások az Európai Unióban*. Wolters Kluwer Kft, 2017. e-book, 513. (letöltés dátuma: 2020.11.25)

⁴⁰ <https://euipo.europa.eu/eSearch/>

eljárás technikai oldalának kivitelezését⁴¹. Ez a kritika lényegében arra irányul, hogy azokban az esetekben, amikor a műszaki alternatívák, technikai eszközök nem állnak rendelkezésre a védjegy leképezésére, akkor megjeleníthetlenné és lajstromozhatatlanná válik.

Az Európai Bíróság joggyakorlatában a védjegyreformot megelőzően is szerepelnek nem hagyományos típusú védjegyek, amelyeknek megkülönböztető képességét elemezte, és ha úgy találta, hogy a védjegy megfelel a grafikai ábrázolhatóság kritériumainak, például a mozgást állóképek sorozatával ábrázolták (EUTM 005338629⁴²) fényjelzés vagy hologram (EUTM 002559144⁴³) megfelelően ábrázolt kétdimenziós képen, a hang (EUTM 001480805⁴⁴) nemcsak egyszerűen lekottázott, hanem tartalmazza az összes ütemet, (és nem ütközik a védjegybejelentés más feltétlen kizáró lajstromozási kritériumokba) akkor jóváhagyta a lajstromozást. A védjegy jogi oltalom alá helyezhetőségéhez az szükséges, hogy lényegét tekintve eltérjen az érintett termékek kereskedelemben szokásosan használt megelőléseitől.⁴⁵

A védjegyreform jogszabályait és az Európai Bíróság joggyakorlatát amiatt is érte kritika, hogy a lajstromozhatóság elemzésénél lényegében a megkülönböztető képességre helyezi a hangsúlyt, és ezáltal teret biztosít mindazoknak a megjelölési formáknak a jogi oltalom alá helyezéséhez, amelyek elég különlegesek és egyediek a termékek és szolgáltatások egyértelmű azonosításához és megkülönböztetéséhez más termékektől és szolgáltatásoktól az adott piaci ágazat versenykörülményei között a fogyasztók érzékelése és felfogása szerint, és amelyeknek a megjelenítéséhez, jellemzőik bemutatásához, hosszútávú tárolásához léteznek és széles körben elérhetőek a megfelelő technikai eszközök (pl. hang file MP3, video file, audio-video file MP4, leírás). Így vált elérhetővé viszont a multimédia védjegy kategória, amelyben 2017 október elseje előtt teljes mértékben lehetetlen volt védjegybejelentési kérelmet benyújtani. (például EUTM 017451816⁴⁶, EUTM 017411315⁴⁷)

A szakirodalomban jelent meg olyan kritika, amely szerint a megkülönböztető képesség jelenlegi értelmezése a „körköröségtől” szenved, ami azt jelenti, hogy nem azt tesztelik, hogy egy megjelölés adott áruk viszonylatában rendelkezik-e a megkülönböztető képességgel, hanem bármely megjelölés, amely potenciálisan megkülönböztető képességgel rendelkezik, mert egyedi, érdekes és vonzó az emberi

⁴¹ BOMHARD, von V. - MÜHLENDAL, von A: *Concise European Trademark Law*. Kluwer Law International BV, Netherlands, 2018.

⁴² <https://euipo.europa.eu/eSearch/#details/trademarks/005338629> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

⁴³ <https://euipo.europa.eu/eSearch/#details/trademarks/002559144> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

⁴⁴ <https://euipo.europa.eu/eSearch/#details/trademarks/001480805> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

⁴⁵ SZALAI P: *A megkülönböztetőképeség jelentése a védjegyjogban*. Universitas-Győr Nonprofit Kft, 2015. 132.

⁴⁶ <https://euipo.europa.eu/eSearch/#details/trademarks/017451816> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

⁴⁷ <https://euipo.europa.eu/eSearch/#details/trademarks/017411315> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

szemnek és érzékelésnek, jogi oltalom alá helyezhető, mint védjegy⁴⁸. Ez az érvelés ellentétes az európai uniós jogalkotónak azzal a felfogásával, hogy olyan rugalmas jogszabályi keretet kell teremteni, amely lehetőséget teremt az új típusú, innovatív, kreatív megjelölések jogi oltalom alá helyezésére.

Az Európai Bíróság joggyakorlata viszont arra is kiterjed, hogy a védjegyek lajstromozhatóságához nem elegendő azt bizonyítani, hogy a fogyasztók felfogása szerint a megjelölés valóban egyedi, képes a megkülönböztetésre és a fogyasztók védjegyként azonosítják. Fontos, hogy a védjegy objektív szempontok alapján, ne ütközzön egyetlen feltétlen kizáró lajstromozási kritériumba sem. Így például a Gömböc ügyben⁴⁹ született döntés első olvasatra ellentmond annak, hogy a térbeli védjegyek esetén más jellemzők is figyelembe vehetők a forma kizárólagos megjelenítésén kívül a védjegy lajstromozhatóságának elemzésénél. Az Európai Bíróság joggyakorlatában ez a döntés kiemelkedően fontos, hiszen arra vonatkozóan is állást foglal, hogy a formára vonatkozó feltétlen kizáró lajstromozási ok, miszerint helyezhető védjegyként jogi oltalom alá a megjelölés, amely az árunak olyan formájából áll, amely kizárólag műszaki hatás elérése szükséges vagy az árunak jelentős értéket kölcsönöz, automatikusan alkalmazandó-e akkor, ha az adott megjelölést más szellemi tulajdonjogi oltalom is védi. A Gömböc ügyben, az előzetes döntéshozatali eljárásban született ítéletben, úgy foglalt állást az Európai Bíróság, hogy a grafikus ábrázoláson kívül a lajstromozó hatóság figyelembe veheti a releváns fogyasztói közönség érzékelését is a megjelölés lényegi jellemzőinek azonosítását illetően, de amikor az elemzés arra vonatkozik, hogy a forma a kizárólagosan a műszaki megoldást szolgálja-e az adott áru esetében, akkor az értékelést megbízható és objektív forrásra kell alapozni.⁵⁰ Az Európai Bíróság állásfoglalása szerint, bár a cél az, hogy megakadályozzák az időkorláthoz kötött szellemi tulajdonjogi védelem örökös monopóliumának kialakulását, attól még a különböző oltalmi formák egymás mellett létezése nem zárja ki egymást, így lehetséges térbeli védjegyként is akár oltalom alá helyezni olyan formát, amely formamintának is a tárgya.

Ugyanakkor bármely nem hagyományos típusú európai uniós védjegyre vonatkozó védjegybejelentésnek át mennie az Európai Szellemi Tulajdoni Hivatal

⁴⁸ CALBOLI, I: Hands Off “My” Colors, Patterns, and Shapes! How Non-Traditional Trademarks Promote Standardization and May Negatively Impact Creativity and Innovation. In: *The Protection of Non-Traditional Trademarks, Critical Perspectives*. Oxford University Press, 2018. <https://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/oso/9780198826576.001.0001/oso-9780198826576-chapter-16> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

⁴⁹ Gömböc Kutató, Szolgáltató és Kereskedelmi Kft vs. Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, C-237/19 <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=225524&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=5919128> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

⁵⁰ ARON L: *Gömböc, stand up for your rights: CJEU rules on trademarkability of shapes*. 2020 http://trademarkblog.kluweriplaw.com/2020/05/06/gomboc-stand-up-for-your-rights-cjeu-rules-on-trademarkability-of-shapes/?doing_wp_cron=1589986641.2348530292510986328125 (letöltés dátuma: 2020.11.25)

„elsődleges szűrőjén” a lajstromozáshoz, ami azt jelenti, hogy nemcsak az 1001/2017 európai uniós védjegyekről szóló Rendelet 7. cikke 1. bekezdés a) és b) pontjait⁵¹ kell teljesítenie, hanem egyetlen feltétlen kizáró lajstromozási okba sem ütközhet: nem lehet a védjegy általános vagy leíró jellegű, nem lehet közhelyes, megtévesztő, nem tölthet be kizárólagosan technikai vagy esztétikai funkciót, nem lehet ellentétes a közrenddel vagy a közérkölcssel, illetve a megjelölés nem lehet hasonló más eredetmegjelölésekhez, földrajzi árujelzőkhöz, olyan borok, hagyományos különleges termékek, növényfajták megnevezéseihez, amelyek az európai uniós jogszabályok, vagy olyan nemzetközi megállapodások védelme alatt állnak, amelyekben az Európai Unió félként szerepel⁵².

Összességében megállapítható, hogy az abszolút kizáró lajstromozási feltételek módosítása által a védjegyreform olyan dinamikus, rugalmas és átlátható jogszabályi keretet teremtett, amely nagymértékben növeli a nem hagyományos európai uniós védjegyek lajstromozási lehetőségét. Bár még a statisztikai adatok alapján a ezeknek a védjegyeknek száma csekély, látható, hogy a vállalkozások használják ezt a lehetőséget, és keresik a jogi oltalom lehetőségét azokra a megjelölési formákra, amelyek egyediségével és különlegességével felhívhatják a fogyasztók figyelmét termékeikre, szolgáltatásaikra és bele is véshetik ezeket az egyedi jelzéseket a fogyasztók tudatába.

Az európai uniós védjegyek megkülönböztető képessége az áruosztályokhoz viszonyítva

A védjegyreform további újítása, amely szintén növeli a nem hagyományos védjegyek lajstromozási lehetőségeit, hogy az európai uniós védjegyek lajstromozásához a védjegynek megkülönböztető képességgel kell rendelkezni az adott áruosztályhoz viszonyítva, amelyre a bejelentő a megjelölés jogi oltalmát kéri, ugyanakkor pedig nem elegendő az áruosztályokat általánosan megnevezni a bejelentésben, hanem minél pontosabban meg kell jelölni áruosztályonként azokat a termékeket vagy szolgáltatásokat, amelyekre jogi oltalmat igényel a bejelentő. Ehhez nyújt technikai segítséget a kérelmek elektronikus benyújtása esetén az Árujegyzék összeállítása⁵³ nevű elektronikus eszköz, amelyet a Nizzai áruosztályokra

⁵¹ A megjelölés nem részesülhet védjegyoltalomban, ha a) nem felel meg a 4. cikkben meghatározott követelményeknek;

b) nem alkalmas a megkülönböztetésre; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32017R1001&from=hu> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

⁵² Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/1001 rendelete (2017. június 14.) az európai uniós védjegyről <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017R1001&from=hu> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

⁵³ <https://euipo.europa.eu/ohimportal/hu/gsbuilder>

épülő nemzetközileg harmonizált adatbázisokból⁵⁴ állított össze az Európai Szellemi Tulajdoni Hivatal.

A lajstromozási eljárás során a megjelölés megkülönböztető képességének vizsgálata mindig az adott áruosztály vonatkozásában történik, amelyre a védjegyet szeretnék levédetni. (Textilis Ltd., Ozgur Keskin v. Svenskt Tenn AB⁵⁵ ügy, Apple ügy⁵⁶, Hickies ügy⁵⁷, Rubik kocka ügy⁵⁸, Puma v EUIPO ügy ⁵⁹(FOREVER FASTER) Anta vs. EUIPO ügy⁶⁰). Ezért fontos, hogy egy megjelölés jogi oltalom alá helyezésekor a kérelmező milyen védjegykategóriát választ és milyen áruosztályok vonatkozásában szeretné védjegyként lajstromoztatni az adott megjelölést.

A áruosztályok megjelölésére vonatkozó joggyakorlatban mérőföldkőnek számít az IP Translator ügy⁶¹, amelynek értelmezésére a következő években, a védjegyreform bevezetése után is visszatér joggyakorlatában az Európai Bíróság.⁶² Az IP Translator ügy előtt az Európai Szellemi Tulajdoni Hivatal úgy tartotta, hogy a Nizzai osztályozás⁶³ fejezetcímei szerint történő bejelentésekben, ha a bejelentés csak a fejezetcímét tartalmazta egy adott áruosztálynak, akkor az a bejelentés az adott áruosztályhoz tartozó összes termékre vagy szolgáltatásra kiterjed.

Az IP Translator döntésben ezen módosított a bírósági joggyakorlat, és úgy foglalt állást az Európai Bíróság, hogy a védjegybejelentés megfelelően világosan és pontosan be kell azonosítsa azokat az árukat és szolgáltatásokat, amelyek a védjegyhez tartoznak, azért, hogy lehetővé tegye mások számára, mint például a versenytársak, hogy behatárolják a jogi oltalom kiterjedését és célját. A döntés

⁵⁴ <https://euipo.europa.eu/ohimportal/hu/harmonised-database>

⁵⁵ Case C-21/18 <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=211710&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=5515025> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

⁵⁶ Apple Inc. vs Deutsches Patent- und Markenamt Case-421/13 <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-421/13> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

⁵⁷ Hickies Inc. vs. EUIPO Case T-573/18 <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=223050&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=5756477> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

⁵⁸ C-30/15P, Simba Toys GmbH & Co. KG v. EUIPO <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&jur=C,T,F&num=C-30/15%20P&td=ALL> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

⁵⁹ <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=T-104/16&language=EN> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

⁶⁰ <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=189619&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=346457> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

⁶¹ Chartered Institute of Patent Attorneys vs. Registrar of Trademarks Case C-307/10 <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=124102&doclang=EN> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

⁶² EUIPO vs. Cactus Case C-501/15 <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?td=ALL&language=en&jur=C,T,F&num=C-501/15%20P>

⁶³ http://classifications.sztih.gov.hu/nice/Nizzai-Osztalyozas-11-2020-kiadas-osztalyonkent_A-Z.pdf

szerint egy áruosztálynak fejezetcíme elvileg használható erre a célra, de a bejelentő fel kell kérni arra, hogy pontosítsa, hogy a kérelme valóban az áruosztályhoz tartozó összes termékre / szolgáltatásra vonatkozik-e, vagy pontosítsa, hogy konkrétan melyek azok a termékek, szolgáltatások, amelyek viszonylatában a védjegy lajstromozását kéri.⁶⁴

Ennek megfelelően a védjegyreform keretében, az 1001/2017 -es európai uniós védjegyekről szóló Rendelet előírja a preambuluma 28. pontjában: „*Európai uniós védjegyváltalom meghatározott árukra vagy szolgáltatásokra terjed ki, és a védjegy jogosultnak biztosított oltalom terjedelmét az áruk vagy szolgáltatások jellege és mennyisége határozza meg. Ezért alapvető fontosságú e rendeletben megállapítani az áruk és szolgáltatások megjelölésére és osztályozására vonatkozó szabályokat, valamint gondoskodni kell a jogbiztonság és megfelelő adminisztráció megteremtéséről annak előírása révén, hogy a bejelentő kellően egyértelműen és pontosan határozza meg azokat az árukat és szolgáltatásokat, amelyekre védjegyváltalmat igényel, lehetővé téve ezáltal az illetékes hatóságok és a gazdasági szereplők számára, hogy pusztán a bejelentés alapján megállapítsák az igényelt védjegyváltalom terjedelmét. Az általános kifejezések használatát úgy kell értelmezni, hogy abba csak a kifejezés szó szerinti jelentése által egyértelműen jelölt áruk és szolgáltatások összessége tartozik bele. Azon európai uniós védjegyek jogosultjai számára, amelyeket a Hivatal 2012. június 22. előtti gyakorlata miatt a védjegyekkel ellátható termékek és szolgáltatások nemzetközi osztályozásáról szóló, 1957. június 15-i Nizzai Megállapodással létrehozott osztályozási rendszer (a továbbiakban: a Nizzai Osztályozás) egy teljes fejezetcíme tekintetében lajstromoztak, biztosítani kell a lehetőséget, hogy módosítsák áru- és szolgáltatásjegyzéküket, biztosítandó, hogy a lajstrom tartalma az Európai Unió Bíróságának ítélkezési gyakorlatával összhangban megfelelően az egyértelműség és pontosság tekintetében előírt követelményeknek.*”

Az által, hogy követelménnyé vált a védjegyreform keretében, hogy pontosan meg kell határozni, hogy mely termékek vagy szolgáltatások tekintetében kéri a bejelentő a védjegy lajstromozásának jóváhagyását, jelentősen megnövekedett a lajstromozási folyamat kiszámíthatósága is, hiszen pontosan megállapítható, hogy az adott védjegy jellemzőinek köszönhetően valóban rendelkezik-e megkülönböztető képességgel a védjegyet hordozó termékek és szolgáltatások viszonylatában. Különösen fontos ez a nem hagyományos típusú európai uniós védjegyek esetében, ahol a lajstromozás kimenetele kiszámíthatóbbá válik, ha pontosan összevethető a védjegy különleges, egyedi jellege és különleges megjelenítési módja a védjegyet hordozó felsorolt termékekkel és szolgáltatásokkal.

Az egy osztály egy díj rendszer

⁶⁴ FLORIAN, T.- BOGGS, S. P.: CJEU Confirms IP Translator Decision Has no Retroactive Effect. In: *INTA Bulletin*, vol.72., no.21., 2017 https://www.inta.org/INTABulletin/Pages/European_Union_2_7221.aspx (letöltés dátuma: 2020.11.25)

A védjegyreform által bevezetett egy osztály- egy díj rendszer összességében költséghatékonynak tekinthető az összes típusú európai uniós védjegy lajstromozási kérelemre nézve, tehát ezen belül a nem hagyományos típusú védjegyek lajstromozási kérelmére is.

A korábbi szabályozás⁶⁵ alapján a bejelentési alapidíj három áruosztályra vonatkozott, és három áruosztály fölött minden plusz áruosztályért emelkedő összegű díjat kellett fizetni. A védjegyreform előírásai szerint „egy osztály egy díj”⁶⁶ rendszer alkalmazandó. Az alapidíj alacsonyabb, mint korábban, viszont csak az első áruosztályt fedi le, minden további áruosztály bejelentése további költséget von maga után.

Következtetések

Az Európai Bíróság joggyakorlata a feltétlen kizáró okok alkalmazásának átláthatóbbá, kiszámíthatóbbá alakítása irányába mutat, ugyanakkor az 1001/2017 Rendelet által bevezetett új védjegytypusok csak akkor lesznek egységesen elérhetőek és alkalmazható a rájuk vonatkozó szabályozás, ha egységesen elérhető módon minden védjegytypusra vonatkozóan rendelkezésre fognak állni azok a technikai megoldások és lajstromozási technikai lehetőségek, amelyek lehetővé teszik a védjegyek objektív, pontos, tartós, bárki számára a lajstromban való elérhető megjelenítését. A nem hagyományos típusú védjegyek lajstromozhatósági lehetőségeit jelentősen növeli, hogy a védjegyreform jogalapot teremtett a különböző egyedi, különleges megjelölési formák európai uniós jogi oltalom alá helyezésére. A folyamat kiszámíthatóságának és a jogbiztonság növelésének érdekében szükség lesz a technikai háttér, leképezési, tárolási módok egyértelmű széles körben hozzáférhető és érthető módon történő rendelkezésre bocsátására is. Ebbe az irányba mutatnak a Bizottság végrehajtási rendeleteinek előírásai is. Az Európai Bíróság joggyakorlatának célja a jogbiztonság növelése a nem hagyományos védjegyek bejegyzésének lehetőségei tekintetében. Ha a joggyakorlat tartalmaz is ellentmondásokat, ezek a védjegyek megjelenítési formái egyedi eseteinek széles skálájú változatosságából adódnak, és az Európai Bíróság törekszik joggyakorlatában ugyanazon jogelvek következetes alkalmazására és az egységesség megteremtésére a döntésekben.

⁶⁵ A Tanács 207/2009/EK rendelete (2009. február 26.) a közösségi védjegyről <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX%3A32009R0207> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

⁶⁶ BORBÁS E. - MÉSZÁROS P.: Az új európai uniós védjegyrendelet legutóbbi változásairól. In: *Gazdaság és Jog*, HVG Orac, XXVI évf., 5. sz., 2018. 27.

Irodalomjegyzék:

EUIPO: EUIPO Annual Report, 2019 https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/contentPdfs/about_euipo/annual_report/annual_report_2019_en.pdf (letöltés dátuma: 2020.11.25)

ARON Laszlo: *Gömbök, stand up for your rights: CJEU rules on trademarkability of shapes*, 2020 http://trademarkblog.kluweriplaw.com/2020/05/06/gomboc-stand-up-for-your-rights-cjeu-rules-on-trademarkability-of-shapes/?doing_wp_cron=1589986641.2348530292510986328125

BORBÁS Eszter - MÉSZÁROS Pál: Az új európai uniós védjegyrendelet legutóbbi változásairól. In: *Gazdaság és Jog*, HVG Orac, XXVI évf., 5. sz., 2018

BOMHARD, vonVerena - MÜHLENDAL, von Alexander: *Concise European Trademark Law*. Kluwer Law International BV, Netherlands, 2018

CALBOLI, Irene: Hands Off “My” Colors, Patterns, and Shapes! How Non-Traditional Trademarks Promote Standardization and May Negatively Impact Creativity and Innovation. In: *The Protection of Non-Traditional Trademarks, Critical Perspectives*. Oxford University Press, 2018 <https://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/oso/9780198826576.001.0001/oso-9780198826576-chapter-16> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

FÁBIAN Gyula: *Drept instituțional al Uniunii Europene*. Editura Hamangiu, 2018

FLORIAN, Traub - BOGGS, Squire Patton: CJEU Confirms IP Translator Decision Has no Retroactive Effect. In: *INTA Bulletin*, vol.72., no.21, 2017 https://www.inta.org/INTABulletin/Pages/European_Union_2_7221.aspx (letöltés dátuma: 2020.11.25)

DR. MILLISITS Endre: Térbeli védjegy megkülönböztető képességének feltételei – Az Európai Bíróság ítélete a Rubik kocka ügyben. In: *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 12. (122.) évf. 1. sz., 2017. <https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szky/szemle-201702/02.pdf> (letöltés dátuma: 2020.11.25)

SZALAI Péter: *A megkülönböztetőképesség jelentése a védjegyjogban*. Universitas-Győr Nonprofit Kft, 2015

DR. TATTAY Levente: *Versenyképesség és szellemi alkotások az Európai Unióban*. Wolters Kluwer Kft., 2017, e-book. 513. (letöltés dátuma: 2020.11.25)

C-163/16 sz. Christian Louboutin and Christian Louboutin SAS v. Van Haren Schoenen BV.

C-421/13 Apple

Case C-273/00

Case C-283/ 01

Case C-49/02

Case 214/2015

Case OHIM T-3/15

C-30/15P, Simba Toys GmbH & Co. KG v. EUIPO

Case C-48/09 Lego Juris v. OHIM

Pi-Design és mások v. Yoshida Metal Industry, C-337/12 C-340/12

INTA: EU—CJEU—Shape marks—May the EUIPO take into account information about a product shape mark that is not manifest from the graphic representative of the mark and any description of the mark?. In: *Annual Review of EU trademark law*, vol.107, no.2., 2017. 485.

C-237/19 Gömböc Kutató, Szolgáltató és Kereskedelmi Kft vs. Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala

Case C-21/18

Case T-573/18 Hickies Inc. vs. EUIPO

Case C-307/10 Chartered Institute of Patent Attorneys vs. Registrar of Trademarks

Case C-501/15 P EUIPO vs. Cactus

RIDA ZULFIQAR*

*Dynamics of Judicial Independence –
A Comparative Study of Hungary and Pakistan*

Abstract: This study aims to highlight the implementation of rule of law in democratic states through independent judiciary infrastructure installment. After standing a critical configuration for independent judicial system there's a comprehended comparison between Pakistan and Hungary's independent legislation system. It declares that Pakistan has incubated a well-oriented law framework where the Supreme court represents country's superior judiciary while the rest of the six courts, included in court system of Pakistan, represents subordinative judiciary system. The judges are individually and in the form of organizational aspect are independent to resolve the conflicts, even on district or family level. However, some cases have been reported under the history of Pakistan pollical frame that impacted direct concern with its independent judiciary system.

Keywords: Judicial Independence; Judicial Independence in Pakistan; Judicial Independence system in Hungary; Rule of Law; Democracy; Child Labor in Pakistan; Violation of Judiciary

Absztrakt: E tanulmány célja, hogy rávilágítson a jogállamiság megvalósítására a demokratikus államokban a független igazságszolgáltatási infrastruktúra kiépítésén keresztül. A független igazságszolgáltatási rendszer kritikus konfigurációja után következik Pakisztán és Magyarország független jogalkotási rendszere közötti átfogó összehasonlítás. Pakisztánban a legfelsőbb bíróság képviseli az ország felsőbb szintű igazságszolgáltatását, míg a pakisztáni bírósági rendszerhez tartozó további hat bíróság az alárendelt igazságszolgáltatási rendszert. A bírák egyénileg és szervezetenként függetlenek a konfliktusok megoldásában, akár kerületi vagy családi szinten is. A pakisztáni politikai keretek között azonban volt néhány olyan eset, amelyek közvetlenül érintették a független igazságszolgáltatási rendszert.

Kulcsszavak: bírói függetlenség; bírói függetlenség Pakisztánban; a bírói függetlenség rendszere Magyarországon; jogállamiság; demokrácia; gyermekmunka Pakisztánban; az igazságszolgáltatás megsértése

DOI:10.46942/SIDM.2021.2.271-291

Introduction

Judicial independence suggests that courts implement the law and solve conflicts without respect to the involvement of government and decisions of the multitudes arriving anterior to them (La Porta et al, 2004). Judicial independence is an essential

* Zulfiqar Rida, PhD student, University of Szeged, Doctoral School of Law, Supervisors: Dr. Antal Tamás, associate professor and Cheesman Samantha Joy, associate professor.

component of the rule of law. The rule of law dictates that rules implement evenly to both common civilians and public leaders and that all defend the freedoms of people against the influence of the country in both the legislative and industrial fields. In this regard, the rule of law and judiciary noninterference are completely associated with an enlightened republic. According to this mandatory and legislative law, all the individuals are the same under judicial investigation and no VIP protocol would be allowed for government personalities and high-authorities. Two parties when set a fight that could draw property wise and other threats can be solved out by hiring or involving a third party or legal attorneys. These personalities are acquired with the badge of fair dealing to protect the right and oppose the fault, while high-members of law are responsible to listen to both parties equally thus maintaining a conflict-free society. In the eye of justice, the capital context of judicial independence halts on the concept of the detachment of political influence, official, parliamentary, and authoritative.¹

The term judicial independence comes with two alternative meanings that lie within positive and negative perspectives. Negatively, judicial independence is miles away from any governmental interference or political administration. It makes law holders free to comprehend legal domains and issues, or in other sense, judicial independence enjoys the privilege of being out of outside arguments. Judges and attorneys are independent to progress the conditions regarding legislative and executive encroachment. In the second frame, which is positively portraying the structure of judicial independence, refers to the independent mobility of law through lawyers and judges for the better resolution of conflicts by considering determined facts of law². Hence, the comprehensive definitional view of judicial independence is the capability of judicature constitutions to perform freely the law practices without the direct and indirect intermingling of private to government individuals or any out of the contrast party, also the repulsion of actual and apparent entities to conclude the cases on which government could insist command of curiosity or self-affairs³. It drives a transparent understanding point to elaborate judicial independence that basically splits into two independencies:

(1), Individual anti-discrimination behavior of judges and lawyers when possessing rule of law practices without depending on outside institutions,

(2) Independence of collectively the law institution or structure from any out of the cast power's domination and interference. It means the infrastructure runs through this statement that neither individually the members of law are allowed to

¹ MALLESON, K.: Judicial Training and Performance Appraisal: The Problem of Judicial Independence. *The Modern Law Review*, 1997/5.

² YUSUF H. O.: Calling the Judiciary to Account for the Past: Transitional Justice and Judicial Accountability, *Law & Policy*, 2008/2, 536-558

³ GALLOWAY, A.: *The Penn Commentary on Piers Plowman, Volume 1: C Prologue-Passus 4; B Prologue-Passus 4; a Prologue-Passus 4*, University of Pennsylvania Press 2011.

work under any external force and make decisions accordingly, nor the overall judicial building could depend upon self-interest driving objects.⁴

Individual Noninterference of Jurists

Individual freedom of judicial professionals reflects that a judge is self-standing or independent to practice constitutional duties without any concern or expectation of revenge or bonus⁵. There's not even a percentage place for doubts to connect with purity of justice and all are obliged under the rule of law settled by judges. During assisting natures of cases, jurists are responsible to make statements in favor of the innocent and opposing the accused or offenders by admitting law-abiding skills in front of witnesses and support the objections by inserting strong evidence. This procedure of handling the conflicts is independent of any external confidence, and lawyers or judges are active to recruit affairs leading solutions under complete transparency. People who witnessed and observed the case are involved without any manipulation or bribery. Such configurations express the non-resilience attribute of law and independent persuasion of court members which involves lawyers and judges. This exemption for an individual judge has three further aspects where freedom of judgement applies: (1) Personal Autonomy, (2) Functional Autonomy, and (3) Internal Autonomy.

Personal Independence of Judges

Personal Independence of judges has covered profession, proficiency, and pension prospects regarding him/her to not get hold by governmental authorities. A judge's tenure is secure under the law and all the decisions made by the judge are also independent. No interruption will arise against decision-making commencement of judges and political pros are far beyond the legislative enrichment. The judicial law is an independent law that enables judges to be fair in their dealing with confronts to acquire a manageable way where rules of law and dynamics of the judicial commission are satisfied.⁶ Pension after reaching the mentioned age in law supports judges to ask for pension independently. These postulates of being personally liberated emphasize the effective outcome of judges, in the form of not relying on ill-will dilemmas and favor-fewer edges offered by high-parties. The personal titles

⁴ RUSSELL P. H. - O'BRIEN D.M.: *Judicial Independence in the Age of Democracy: Critical Perspectives from around the World*. University of Virginia Press, 2001.

⁵ FEARON, J. D. – LAITIN, D. D.: *Violence and the Social Construction of Ethnic Identity*. Cambridge University Press. 2003, 855.

⁶ <https://www.unodc.org/e4j/en/crime-prevention-criminal-justice/module-14/key-issues/1--general-issues--judicial-independence-as-a-fundamental-value-of-the-rule-of-law-and-of-constitutionalism.html>

for facilitating a judge have impartial planning resists unlawful acts and plays a backbone role in the judicial skeleton.

Functional Independence of Judges

The functional independence that is also named as substantive independence of judges includes the series of decision-making events (official liabilities) that are opposed to any sort of favor and answerable in front of law and judicial concerns⁷. To ensure impartial behavior of judges, functional independence retains all capabilities and quests. During admitting a new case and filing it into the administrative duty of judge, proper conception should be under his/her judgement. Allotting an appropriate date for listening to a matter, recording the statements, and assigning next due dates are independent actions. The procedural or evidential progress of case is also independent for judges in which none of the parties could interfere and narrate suggestive loops. In the terminal or substantive duty of judges, decision takes place for which the long procedures conducted and it has special significance among judges and lawyers to be nonpartisan.

Internal Independence of Judges

A second judge will not interfere in the matters handled by the first judge. Inside internal independence, the case facts if amended by a judge then other judges are restricted to stay aside and suggest any kind of favor. These favors if undertaken by a judge could draw susceptibility and imparts threats to the judge's tenure. This defines that only outside authorities or political compartments are not allowed to interfere in judicial independency but fellow or specifically high-authority judges have also been restricted to double-mind the decision-making execution of one judge.⁸

Combined Noninterference of Judiciary

Collective or legal independence is blended with court supervision which incorporates responsibilities of incidents, administration over managing staff, sustenance of court structures, and the making of judicial identifications and dealing out measures. This is an important notion as in the predictable sight of the Montreal Declaration, the court sustainability of acquiring tasks all on itself could be possible if cases on which serious concentration is required be assign to individual judges or a group of judges by remaining in an optimized and self-catalyzed system.

⁷ Shetreet Deschenes, "Shetreet Publications" (*jwp*1985)

⁸ RUSSELL P. H. - O'BRIEN D.M.: *Judicial Independence in the Age of Democracy: Critical Perspectives from around the World*. University of Virginia Press, 2001, 7.

Main Goals of the Study

- The main goal of the study is to analyze the judicial independence in Pakistan and Hungary by comparing various aspects of judiciary in history that governed these states' legislation.
- It was aimed at exploring the differences in the judicial independence of Pakistan and Hungary.
- By the reference of child labor situation, the judicial independent system of Pakistan and Hungary will be analyzed.

Rule of Law

Many legitimate scholars would coincide with the observation by⁹ that the rule of law is a legislative prototype. It is administrative in the function that it directs executive decision-making and the idea of commands, and it is exemplary because it is an estimable notion in demand for accomplishment. Lawful logicians perceive it as their responsibility to simplify the standardizing theory of the rule of law, and frequently contribute a confirmation of the rule of law's value. However, rule of law is a set of legislative conceptions that could be implemented on social verdicts in an attempt to defend the rights of community members and to restrict the penetration of crime. The Rule of Law includes a fraction of postulates of a legal and workable attribute, directing the system in which a society is administered. The approved policies involve the law, transparency, reporting, durability, and productivity of the standards that dictate a civilization¹⁰. The operational policies involve the methods by which these standards are determined, and the organizations—similar to tribunals and an independent court that their management challenges. On fascinating statements, the Rule of Law also contains several concrete goals like a hypothesis of freedom and admiration for individual business licenses. The main divisions of discussion under rule of law are as under:

Equality before the Law

As rule of law is the congregation of legislative components that prevails the capability to restrain a flow in democratic country. Therefore, not only public is

⁹ RAZ, J.: Comments on the Morality of Freedom (September 17, 2016). Forthcoming, *Jerusalem Review of Legal Studies*, *Columbia Public Law Research Paper* No. 14-534, *King's College London Law School Research Paper* No. 2016-46, *Oxford Legal Studies Research Paper* No. 4/2017, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2857419>

¹⁰ SILKENAT, J. R. – HICKEY, J. E. – BARENBOIM, P. D.: *The Legal Doctrines of the Rule of Law and the Legal State (Rechtsstaat)*. Springer International Publishing, Cham, 2014.

obligated to accept these postulates but also the law makers have liabilities to show equality in justice that could solely be possible if decision-making aspect is without any intention of property. Furthermore, no high parties would attain VIP protocol in front of independent judiciary which is responsible to sustain those rules of law, and all political or non-political members are answerable in front of constitution¹¹. If the society comprehends the responsibility to respond against rule of law, the following attributes governs in this society to concrete its tiles for fair constitution:

- *Constitutional Provisions for Impartial Courts*: Rule of laws provide berth for fair dealing constitutions where independent judiciary supports legislative rules to raise their constituents.
- *Effective Independence of Judiciary*: An organization gets the prefix of independency when confirmed rules of law are determined under its declaration attempts.
- *Effective Impartiality of the Legal System*: If any constitution declare itself a legislative entity so it's mandatory to hold the extension of rule of law, to ensure the effectiveness on actions that would gain momentum just in case if have the backbone of confirmed rules in law.

Quality of the Legal System

The development of the Community is conditional against decent reinforcement of authority to its requirements and the court has to devise and grow the legislation to compete with such titles and responsibilities. Rule of law is not an odd component to paste behind a firm judiciary but it also qualifies the legal system by modifications of authorities on durational and presented circumstances (Parliament UK, 2019). It incorporates up-grading of legal infrastructure in societies which are globally considered as well-reputed democratic states. Moreover, rule of law through excessive domain authority could bring about the improvements in confidence of courts and police with the constitutional provisions for judicial professionalism.

Democracy and the Judicial Independence

An Independent and answerable court is the fundamental justification of the rule of law. Some explain Independent Judiciary as the capability to execute judicial settlements, without any interruption in the decision-making method and be restricted solely by legislation and the body of law (Davis S, 2016). It has been observed throughout democratic nations of the world that an independent judiciary

¹¹ JUDGE FRIEDMAN, P. L.: *Threats to Judicial Independence and the Rule of Law* <https://www.americanbar.org/groups/litigation/initiatives/committee-on-american-judicial-system/in-the-news/threats-to-judicial-independence-and-rule-of-law/>

maintains the mandatory organs' role to strengthen democracy and make citizenship, political affairs transparent. When law constitutions have complete freedom to ask questions against abnormal filling of banks and every single person is answerable before it then a comprehended nation evolves¹². Not only rich people but also political members are responsible to clear their assets and property details with an evidential background in front of the judiciary. In such circumstances, the judiciary if not independent, the system will be completely ruptured by brutality, corruption, and bribery. If people would have interference inside legislation, justice will lose its worth and everyone would have immense money to defend unlawful actions. Furthermore, all the liberties and protection of rights are under the management of an independent judiciary. If criminals belong to a dependent judiciary system where anyone can interfere at any fact of the case, the crime will reach its summit, where the properties and lives of the public are not safe. Internationally recognized democracies have the judiciary as an independent organ, maintain separation of powers, and introduce fulfilment of human rights.

For raising a crystalline democracy, converting into an independent judiciary is a must. The importance of being independent and not joining external powers inside judicial circumstances is mandatory in multi-dimensional perspectives. The following table explains why the judiciary should be independent in its execution to stabilize a democratic nation.

Independent Judiciary- accommodates checks and balances in a legislative democracy:

1.	Accountability to the personalities	Judicial independence is extremely critical to support the democratic system of accountability liabilities. It serves to retain the administrator and lawmakers answerable to the public through impartial analysis and judicial activism.
2.	Constitution inspection	A composed structure can rarely be efficient in a system without an unconventional and unbiased authority of constitutional matters and also that it is important to hold governmental organs from operating commands that may not be allowed by the Constitution. The composed structure is reflected as the primary legislation of the state and claims some jurisdiction to perform it without discrimination and self-concern.
3.	Rule of law	For the sustenance of the rule of law and clear constitutional authority, an independent

¹² LANDAU, D. - DIXON, R.: Abusive Judicial Review: Courts against Democracy, *University of California, Law Review*, 2020/53.

		judiciary is of the highest value. The function of the court is to understand the Constitution and rules and confirms the administrator and lawmakers are presenting rulings built on the Constitution and legislation.
4.	Security of personal rights	Only a fair and independent judiciary can defend the values of the person and can produce similar decisions without hesitation and outside feed.
5.	Pause irrational actions	Independent judiciary executes a vital function in regulating the irrational actions of the judiciary. If the random action of the board creates damage to anybody, it gives assistance to them.
6.	Anticipate absolutism	Judicial independence is necessary for that a democracy does not convert itself into absolutism. In case if the independent judiciary does not exist, we will produce despotism, as the administrator will be equipped to do whatever it desires.
7.	Transparent and clean elections	Independent judiciary guarantees worldly grown-up right as identified in the law. The court's function in determining the legality of official, vice-administrative, governmental, and country parliamentary elections also requires nonpartisanship of the judges.

Judicial Independence in Pakistan

By the conclusion of World War II, the British supreme court imparted freedom to its Indian community and for that affair, the British Parliament established the Indian Independence Act (IIA), during the year 1947¹³. Beneath the Code, the British Crown renounced its head of state sovereignty over India and assigned those capabilities to the recently founded nations of India and Pakistan. The Directorate of Indian Independence Act, 1935, unique to the law of British India combination, was changed to carry it in consonance with the purposes and intentions of noninterference as placed in the 1947 Act. The incorporation of these two legal tools labored as a meantime lawful arrangement for both realms until their individual component associations raised their own judiciaries. After the partition of the subcontinent, both India and Pakistan assumed the act of 1935 with improvements. India was victorious to approve its judiciary first but Pakistan suffered a lengthy period. Despite possessing several associations and dealing with colonial heritage their practice of selecting the law was distinct, because of the fact that the occurrence of few unlike characteristics after segregation originated. For

¹³ IJAZ, S.: Judicial Appointments in Pakistan: Coming Full Circle, *LUMS Law Journal*, 2014/1.

instance, the geographical anatomy, community directions and the key obstacles in legislative development Pakistan has encountered in the post-independent cycles, that further influenced the law-building method, such as the localism, Language understanding dilemma, sharing of strength and directory buildings, and reduction of administrative skill to manipulate every single one of these circumstances. Pakistan has survived politically unpredictable as contrasted to India where the army has its individual plans to perform. India was relatively more advantageous than Pakistan due to when Pakistan was moving into administrative shock and management disasters India had influential and magnetic administration. Due to this constituent, India grew analogously powerful governmental organizations than Pakistan and faced fewer challenges for the execution of collectively-accepted judiciary.

Initiative Years of Propagation towards Judiciary Execution

After announcing partition and having the subcontinent's largest migration in 1947, it reaped three Governor Generals, two fundamental adjustments, four PMs, (1947-1954 & 1955-1956), and nine years of prolonged law building method to design the initial court of Pakistani land in 1956. It was denied on the closing date of its confirmation (29 February 1956) by all Hindu opposition entities and the most extensive Muslim governmental crowd (the Awami League party) from East Pakistan – demographically the most extended region. Because of the shortage of agreement between ethnonational societies, the 1956 law declined to hold the executive weakness that sank the whole nation following its public, conclusively reaching to its avoidance and pressure of the premier martial law on 7th October 1958. Within its people and nullification, four central departments were replaced. The army chief General Ayyub Khan, who had secured over the controls of government, passed the 1962 charter for the judiciary by administrative management. The present structure of legislation, passed by the third element arrangement in 1973, was doubly rejected by armed revolutions of General Zia-ul-Haq (1977-1985) and General Musharraf (1999-2002). During this time and restoration of judiciary installment, they altered some aspects in Islamic and Federal compartments.

In the law-assembling procedures within three fundamental associations of Pakistan (1947-1954, 1955-1956, 1972-1973), providing the 1956 and (present) 1973 legal-structures, the Islamic aspect of the country and federalism were the pair irritating questions that limited the form of agreement between ethnonational societies on the lawful scheme of the tools that have dictated the republic thus far.

Current Constitution in Pakistan and its Penetration

Today's accepted and installed independent judiciary system has 1973's qualities in law-code which presents a ministry of the judiciary department with the Supreme Court of Pakistan (on the head), and five High Courts assistant to it. The 1973 law-code includes 280 commodities and 7 plans and practices a concentrated federal policy. If moving towards depth of this infrastructure, each High-Court is serving in the four provinces and the federal center. Whereas, Inferior judiciaries in each province are below the support of regulatory administration of their particular high courts. Presently, the overall judiciary of Pakistan is independent and recruiting the cases on a base that everyone is answerable in front of law and judicial assembly is responsible to operate through legacy and transparency without being interrupted by external powers. The infrastructure of legislation of Pakistan has been sliced into two main phyla that further opens into many structures:

- (1) Superior Judiciary
- (2) Subordinate Judiciary.

Superior Judiciary: Includes Supreme Court of Pakistan, Federal Shariat Court of Pakistan, and High courts.

Subordinate Judiciary: Includes District judiciary, Special tribunals boards, Family courts, Civil judge cum judicial magistrates' courts, and Juvenile courts.

Superior Judiciary is basically known as the independent judicial system in Pakistan and based on 1973 constitution, where chief justice comprehends the principal aspects of a state's national to international legal conflicts, demonstrates written commands to maintain rule of law, and practice to join session court's attempts toward civilians and criminal acts with high courts. Whilst, the subordinate judiciary is a board of specializations lie under independent judiciary domain. Controls minor to mega concepts of law remaining inside federally launched High Courts. Furthermore, High Courts possess dynamism, completely over the regions in relation to which it applied territory-administration, to form to any personality or officials, including in proper matters, any Authority, within those regions' commands and court-orders they hold.

Situation of Child Labor in Pakistan

Kids in Pakistan are interlocked in the most immoral modes of child labor, including in business physical abuse, and residential movement, each seldom as a consequence of individual smuggling. Children also interlock in contracting activity in mass ovens and cultivation. Whether it's a barber's shop, fruit stall, bakery spot, bus station, or constructional areas, children are in thousands count who are concentrated to work

like a labor before admitting the educational badges. Most of the regions in Pakistan, the illiteracy rate has touched the peak value due to the shortage of quality life, and majority of child laborism occurs there. The central administration and Baluchistan Province have not installed the least time for professional or dangerous trade in acquiescence with universal measures. In summation, rural workers investigators do not introduce enough means to appropriately strengthen legislations hindering child labor, and the national and provincial administrations declined to announce instructions on their applications to impose unlawful or labor cases compared to child labor. Additionally, FBI exploitation, especially the catch of corrupted money from assumed offenders to minor child labor violations and deprivation of enthusiasm to handle inquiries, defeated Pakistan's capability to approach the difficulty across the nation.

Adoption of Legislative Margins to Minimize Child Laborism

In 2019, Pakistan gained steady progress in struggles to eradicate the most critical patterns of child contractions. Punjab Province approved the Punjab Domestic Workers Act of 2019, which prevents kids below age 15 from operating in any private, residential, and individual duty potential. The Pakistan National Assembly further legislated the Islamabad Capital Territory Prohibition of Employment of Children Act to recognize the saturated captions in child labor and provide appropriate consultancy. In appreciation, the Islamabad Capital Territory confirmed its Child Protection Advisory Board (CPAB) according which there's an intention to stop child labor. Moreover, the leader of this campaign has vision reported as, we require to construct information to block child exploitation and supposed progenitors and scholars should accomplish their loyalty to nurture and lead teenagers and learners about precautionary stratagems. Also, the KPK and Balochistan provincial labor units maintained particular stocks from their resources to handle juvenile stress examinations. Khyber Pakhtunkhwa region also authenticated a deep-dyed child labor assemblage.

Case Laws

Benazir Bhutto Violation of Constitutional Tradition Case

In June 1994, when Dr. Nasim Hassan Shah retired from the chief justice position of Pakistan, it was the turn for Justice Saad Saud Jan to uphold the seat. But being the PM of Pakistan, Benazir Bhutto suppressed two senior judges and elected Justice Sajjad Ali Shah as the Chief Justice of Pakistan. Furthermore, she allotted him the rights of the judiciary and their application throughout the state independently. Shah's election was essentially gratitude to his two dedicational records for Bhutto's

government achievement. The primary record of his gratitude over PPP was in Ahmed Tariq Rahim's problem, in which the displacement of Benazir's administration by Ghulam Ishtiaq Khan in 1990 was dared. The secondary dedication was his individual vote in the Supreme Court's determination to re-establish Nawaz Sharif's politics in 1993. Benazir at the same government had appointed three agreement judges in high court's position to strengthen her party for the future perspective and competitive parties. In March 1996, when the *Al-Jehad Trust v Constitution Tradition* case of Pakistan ruled, the Supreme Court supported that authorities had to be selected in conference with the chief justice considerations; the temporary chief authorities were not permitted to recommend titles for assignments and only unchanging chief codes could present such recommendation. This angered Benazir and she scattered her disgrace for this arrangement and started violating the statement.

Conclusively, President Leghari applied his statement through the 8th Act to replace the second Benazir power that eventually declared to mean her terminal government era.

AL-Jehad Trust Case (1996)

The method of the appointment of judges of the higher courts has remained the caption of prominent concern in Pakistan. The Administrative command above the constitutional meetings was not completely embraced by the Supreme Court and it transferred a symbol interpretation in 1996 in the *Al-Jehad trust* plight. In the *Al-Jihad trust* situation (1996), the Supreme Court's understanding of the legal prerequisites that appeared in the jurisdiction of selection falls into the powers of the Chief Justice of the Supreme Court of the country.¹⁴ This did not harmonize excellently with the authority and the administrator, because they were issued with no significant purpose in such assignments¹⁵. The administrative structure stabilized after the comprehensive votes presented a unique aspect to the rule of appointment by supplementing Article 175A in the Legislative domain with the intention of restoring the position of the official and the courts in the before-mentioned arrangements¹⁶. The Supreme Court granted a distinct direction to the legal requirements by checking the administrative position in judiciary choices. The verdict appeared as a response to the administrative misapplication of the lawful stipulations. The tribunal translated the Legal plans in command to restrict the unrestrained supervisory pressures over the justices' election.

¹⁴ Bitter memories of 1997 contempt case against Sharif, *The News* (online) (Jan 19, 2012) available at: <https://www.thenews.com.pk/archive/print/619617-bitter-memories-of-1997-contempt-caseagainst-sharif>, 2020, 2.

¹⁵ P.L.D 1996 SC 324 - *The Constitution of Pakistan, 1973* Developed by Zain Sheikh February 18, 2010

¹⁶ SHAH, A.: *Critical Study of the Factors Undermining Independence of the Superior Judiciary in Pakistan*. (PhD dissertation) 2008.

During the Judiciary era of Justice Sajjad Ali Shah, he confirmed five vacant posts to be filled by the new justices. But being the PM of that time, Nawaz Sharif claimed that there are no posts for allotting to judges and opposed hardly the statement of Chief Justice. This situation created confront between Nawaz Sharif and Justice Sajjad Ali Shah. Afterwards, the posts remained unfilled and showed a scenario about dependent judiciary system where political members have right to interrupt in legal contexts. This act cropped severe results on independent Judicial System of Pakistan and declared a violation against comprehended, and organizational legal practices.

Courts in Pakistan

Courts are detailed entities inside Pakistan's judicial skeleton that aims to maintain human rights by listening to minor disputes, conflicts in businesses, property crimes, and major crimes including murder and attacks on public life. If legislation has personal concerns with governmental favoritism, the system will not be able to conclude cases as it will violate the facts of legislation coming from 1973's constitutional paper¹⁷. Therefore, for injecting law and material management of different cases, and to completely implement rule of law up to roots level, Pakistan has a series of courts according to their command geographically, sensitivity and nature of matters, and portability of rules under their respective domain. This infrastructure of an independent judiciary has helped out common citizens to place objectives in front of law without hesitation for being rejected or in non-listening to appeal.

Supreme Court

The Supreme Court of Pakistan is the largest listening court of Pakistan - appeared on the forefront in 1956 - and the square of the recent adoption. It is the referee's authority of the legality and the consistency of law¹⁸. Its procedures/ settlements are tying on all additional courts - discussed under subordinate judiciary in the nation. Each administrator and constitutional empowerment are united to work in support of the Supreme Court's heritage. The law-code comprises extensive requirements on the constitution, power, leadership, and roles of the bench. The adaptations for and way of appointment of judges, the life-time of withdrawal from the judgment

¹⁷ HUSSAIN, F.: *The Judicial System of Pakistan*. 2015 (available at: https://www.supremecourt.gov.pk/downloads_judgements/all_downloads/Judicial_System_of_Pakistan/thejudicialsystemofPakistan.pdf)

¹⁸ "Chapter 2: 'the Supreme Court of Pakistan.' of Part VII: 'the Judicature'" (www.pakistan.org)

job, the territories and method for replacement, and the expressions and stipulations of co-operation of professionals are clearly designated by Supreme Court.

The judiciary of the supreme court incorporates a Chief Justice and 16 additional experts on the seat of judgment. There is also preparation for the appointment of practicing professionals and ad hoc authorities in the ring. Ad hoc judges are specialized members of the supreme court who listens to a distant proportion of case and present periodically than a regular judge. It has a firm place in Islamabad, in addition, department registries in four different cities of Pakistan.

- The Supreme Court can also practice fundamental legislative rules, regard to the implementation of basic freedoms, if the claim proves an argument of public concern.
- The court of law further handles consulting authority, where supporting the President may acquire its impression on a subject of legislation.
- Beneath its appellate authority, the Supreme Court considers claims corresponding laws and settlements of High Courts and other appropriate sessions/courts.

High court

High court is the representative law shade which prevails the legislative liabilities of a province. In Pakistan, each province has its high court located in its respective capital city. The bench of the high court has a mandatory chief justice and many other judges to sort out the provincial matters. After partition in 1947, four high courts appeared on the front¹⁹. These courts were allotted in Lahore, Quetta, Karachi, and Peshawar, with all legislations installed. Constitutions under each province have primary focuses to dealt out sessional and civil courts' convulsions. However, in 2007, the Supreme Court announced an official statement to raise up a fifth High Court in Islamabad. This court covers the Islamabad federal territory and present at the pivot of Punjab and KPK provinces.

District and session courts

Under the supremacy of High Courts in every province of Pakistan, there are many districts along with their district court positions. These constitutions link the great infrastructure of the judiciary from the public line to the supreme court with civil and criminal administration. In individual division quarters, there are many supplementary district and session justices who ordinarily manage the benches. District and session authorities have supervisory and constitutional dynamism all

¹⁹ HUSSAIN, F.: *The Judicial System of Pakistan*. 2015 (available at: https://www.supremecourt.gov.pk/downloads_judgements/all_downloads/Judicial_System_of_Pakistan/thejudicialsystemofPakistan.pdf)

over the community under his command, which represents an independent judiciary system. When the civil crisis being sorted out in the constitution of a division, it creates a district court and when it comes to listening to severe crimes including murders and kidnapping or smuggling, it terms a sessional court.

Federal Shariat court

The FSC or Federal Shariat Court is a bench of eight Muslim judges who have to focus on the “Shariat Law” obligation across the whole state and other constitutional sectors. It was founded in 1980 and has a capital location in Islamabad. Being Islamic Republic of Pakistan, FSC has particular importance in the judiciary that emphasize the involvement of legislative rules according to the assessments in Quran (the Holy Book of Muslims)²⁰. If decisions arousing the borders of Islamic rules, the penalties could appear, handled by the authorized judiciary of the Supreme Court that however has connectivity with High Courts and District Courts.

Special tribunals and boards

The system of law approves the Federal Courts to place specialized legislative spots as well as 58 jurisdictional benches and tribunals for administering with central problems. Accordingly, exceptional individual tribunals have been designed which conduct following the official charge of the Federal Authority. The majority of these special tribunals operate under the Incumbency of Law rules and regulations; however, some tribunals also perform under additional departments/offices. These special boards are Banking courts, Criminal courts, Provincial services tribunals (one for each province), Income tax tribunals, Federal Services Tribunal, Anti-corruption courts, Anti-terrorism courts, Custom courts, Drug courts, Labor courts, Labor Appellate Tribunal, etc.

Family courts

Instead of dealing with domestic disputes involving children and women rights in Civil Courts, the Family Courts have originated as specialized benches. According to the 1964 Act of Family Legislation, the marriage conflicts, divorce complexions, children custodies, and women abuse could be manageable under family courts administration. Both high court and district judges have an allowance to govern such resolutions by assembling the decisions based on family law articles.

²⁰ CARROLL, L.: The Pakistan Federal Shariat Court, Section 4 of the Muslim Family Laws Ordinance, and the Orphaned Grandchild, *Islamic Law and Society*, 2002/9, 70.

Juvenile courts

Juvenile courts in Pakistan have the responsibility to resolve the underage criminal's offenses. The Juvenile Justice System Ordinance (JJSO) has encouraged the establishment of a juvenile court in every single province or under its various districts where contrasted judges prescribe appropriate actions in cases of serious crimes admitted by children of Pakistan below the age 8. After the JJSO law in 2000, Parliament has approved Juvenile Authority Act 2018 according to which the warrant explains detached Camera analysis of the teenage or below 8 criminals presenting all perquisites to the juvenile arrested.

Judicial Independence in Hungary

Judicial independence of Hungary as legislative merit and the ministerial plan has represented a principal liability throughout the method of political alteration. The recent Minister of Justice before the front sovereign votes reaped exceptional actions towards a nonpartisan court system²¹. The administrator announced that he had refused customary official surveillance over the jurisdiction of the tribunals. In 1989, the Parliament changed the body of law so that legislative exercise by authorities fitted halted. Till the conclusion of 1989, the freedom of the judges shifted constitutionally. The diplomatic power survived in development. The Minister of Justice was accountable for the substance situation of sessions, as well as the resources and had the authorization to choose the leaders of constituency sessions after understanding the direction of the entire sitting of jurists. This reference by neighbor jurists was not compulsory.

In 1992, the Chief Management of the top-wing parliament drafted different constituency constitutional leaders who had not been chosen by the preponderance of authorities. This pointed to a dispute with the court which required a radically unique central conformity for law practicing. Even so, the Judiciary Forum in 1991 declared that the primary diplomatic executive figure had witnessed constitutional independence. it was hypothesized that there was a necessity to transform the direction of the courts. In 1993, the Judiciary Forum repeatedly checked that the cooperation of the Leader of Justice in the determination of jurists was not in contravention of the court. On a similar ground, it revealed that as claimed by the legislative governmental impact on constitutional choice required to be compensated by the substantive assistance of the courts in this rule. 1997 improvement was described authoritatively as a channel to more transcendent ability and official capability. But the whole disconnection of the legal department

²¹ VINCZE, A.: Judicial independence and its guarantees beyond the nation state – some recent Hungarian experience, *Journal of the Indian Law Institute*, 2014/56, 202.

from supervisory control by the amendment of the Act on the Regulatory and Functional Composition of Tribunals again established the notion of independence. From this moment judicial independence has meant complete administrative isolation from the executive. The new model institutionalized this idea by giving all authority to govern the judiciary to the National Council of Judges.

Two Types of Judicial Independence

Since 2012, an open-ended organizational modified statement has accumulated in Hungary as the administration intends to undermine investigations of the supervisory authority and restrict organized leadership of independent organizations. While individual authorities consider they, however, can arbitrate comparatively independently, the organizational noninterference of the judge's ability has been seriously threatened and the justices are beneath strike from complicated injunctions. As released by Amnesty International Hungary's report it has been demonstrated that how internally and outwardly the infrastructure of an independent judicial system is becoming halt for law structures, which ultimately induces a tangible cold influence amongst the law professionals in Hungary. Furthermore, it has been stated by the supervisor of Amnesty International Hungary, Dávid Vig; Our inquiry has detected indication that Hungary's constitutional improvement has decayed the organizational judicial independence by shelling at the particular rights of the judiciary that are not allowed to be interrupted by political, governmental, or other surface parties. Current propositions have had a meaningful influence on the courts that could prove a threat to democracy as well.

There are two dimensions of judicial independence in which one is restricted and other is un-restricted under judicial system of Hungary. The explanations are as under:

Individual Judicial Independence (Un-restricted)

The independence of the individual judiciary of Hungary synchronizes the rule of law and is fundamental to the progression of constitutionalism and the observation of social priorities and freedoms. Judges have freedom to report a case and recruit the procedures accordingly²². The Supreme Court at Hungary determined, a degradation of the candidate freedom to liberty of interpretation emphasizing that each authority holder or lawyer is accountable for developing and preserving constitutional independence and that authorities and the courts should be

²² HEDLING, N.: *A Practical Guide to Constitution Building: The Design of the Judicial Branch*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA) Strömsborg, 2011.

interviewed and associated in the arrangement of law involving their ordinance and, more frequently, the operational activity of the individual administrative policy.

Organizational Judicial Independence (Restricted)

As stated before, the organizational or overall constitutional independency refers to a community of legislation where President of Law observe, detect, and amend the circulatory perspectives of structure without involving any outside suggestion. But in case of Hungary, the organizational judiciary however established on the strong legislative postulates, the Chief of the National Judiciary Office (NJO) has endless commands: extensive executive and additionally unperformed expert switch protecting the tribunals, but these capabilities have been frequently violated by the previous Chief of the NJO.

Organizational Restrictions impact on Individual Judicial Independence

Jurists at Hungarian law organizations proclaimed an extremely unsatisfactory environment at multiple tribunals where a maximum of authorities does not attempt to articulate fluently in public and unobstructed, organizations have developed and there is suspicion amongst junior, senior, and fellow judges. The internees declared that the troubling of not to speak publicly force possibilities in a hesitation amongst legislative or lawmakers that restricts them from expressing up or objecting to organizational determinations and reviews of law influencing the jury. The negotiators of the constitution assumed that they are frightened of possible warnings of momentarily operational procedures, stubborn problem granting, critical judgment decisions, commercial outgrowths, results mentioned to family members, and consequences on expert coaching and improvement.

Parallel Judicial System in Hungary

As announced by the Hungarian Parliament in the year 2018, they have elected to install a distinctive organizational law method as per the 7th Act to the Basic Constitution of Hungary, named as parallel judicial system of Hungary. According to this Amendment, more than one court is participating for listening to a single case more precisely and demonstrate accordingly the decisions for it. Although the remodeling of the Hungarian judiciary arrangement demanded a representative act in which there should no any governmental agreement be applied in backward of the judgment. This system is on its way to strengthen the judicial backbone of Hungary because the 7th Act to the Hungarian Basic Law was widely accepted by the elections of the dominant communities and Jobbik; whereas, the previous

fundamental rules on the judiciary regulation were appreciated only by Fidesz and KDNP.

Resolution of Child Labor

Analysis of the representative figure of serving children below the age of 15 in Hungary is unpredictable. There is an insufficient indication of child labor in the legal quarter, however, irregular incidents are recorded. Kids or teenagers operate as freeloaders in public distances, and likewise as criminals, stated by Budapest Law enforcement officers, although the extent of the obstacle is unrevealed. Hungary is principally a transportation realm, but additionally an origin and target land, for trafficking children and women. Ladies are smuggled from Romania, China, Moldova, Ukraine, and Poland to and by Hungary to the different regions of Western Europe and the US for the objects of commercial physical victimization.

The Education Act places 10 ages of necessary literacy, ceasing at the age of sixteen. The fundamental scholarship is unoccupied, as stated by the Law. In 1998, the total initial subscription percentage was 102.6% and the remaining initial subscription percentage for education was 81.8%. Participation standards are not open to Hungary. Whereas admission percentages symbolize a perk of engagement to learning and enlightenment. Academies in ethnic Roma societies are in considerably more unfortunate contingency, and barely a recorded 1.6% of Roma kids finish their studies of graduation from the aerial academy.

The Policy of Hungarian Child Labor has affiliations with ten European nations to promote enhanced Mounties assistance in direction to battle children and women trafficking. In 1997, Hungary executed a curriculum for frontier defenders that possessed distinct importance on limiting trafficking in adolescents and childish individuals. The International Organization of Migration drove knowledge warfare in 1999 to discuss presumed developments in the translocation of ladies and children. In 1999, the ministry changed the Order of Public Education to achieve an institutional modernization scheme, which involved proposals to expand entrance to educational portals.

Conclusion

After establishment of independent judiciary, the true application of judicial independence remains crucial due to fluctuations in accepting the noninterrupted structure of justice in Hungary, while Pakistan has accepted the independent judiciary but implementation is getting hard. Where there is democracy, there is judicial independence and the rule of law. It indicates a triangular relationship between these three components. The rule of law emphasizes its inauguration

throughout the state by judicial independence, which in turn develops a democratic country. Pakistan and Hungary have manageable plots in judicial acts therefore, these nations are capital illustration of democracy.

Rule of Law is working well in Pakistan and Hungary. Therefore, the legislative laws have maximum coverage over crimes and conflicts where people are aware of rules and authorizations confirmed by respective country's constitution. For the betterment of state or country, the triangle (rule of law, democracy and judicial independence) is crucial. A judiciary cannot function properly without having judicial independence that could be seen through In Pakistan, there has been violation of judicial independence but steps, taken to settle the matter have worked well. These steps were on time and taken through legislative articles where it gained massive edge to preserve back the authority of Pakistan Judiciary. Case laws have helped the reformation of judicial system in Pakistan and Hungary. These cases from Pakistan revealed the political interruption and supremacy of governmental personalities in legislative acts that impacted great threat to overall judiciary but recovered soon.

For better situation, parallel judicial system has been established in Hungary and involves many justices around the state to listen to a single case briefly and draw the procedures for result making accordingly. Regarding judicial freedom, there is no obvious difference in the situation of developing and developed countries. Hungary is one of the main trafficking points of children and women for labor. Girls are smuggled or children trafficking has major directions toward European Regions where sexual exploitation of these individuals occur. As compared to Pakistan, Hungary has been successful in detecting and minimizing child labor. Because of major movements taken by Hungarian law makers according which children below 18 are not allowed to perform laborious tasks for which huge budget have been gathered and aimed to bind with educational perfection of kids.

Judicial independence can help in minimizing the child labor and trafficking from Pakistan and Hungary, by implementing laws and strictly supervising them, encouraging education and technical training, and ensuring rule of law.

Bibliography

CARROLL, L.: The Pakistan Federal Shariat Court, Section 4 of the Muslim Family Laws Ordinance, and the Orphaned Grandchild, *Islamic Law and Society*, 2002/9.

CLARK, T. S.: *The Limits of Judicial Independence. Political Economy of Institutions and Decisions*. Amazon, 2002.

FEARON, J. D., - LAITIN, D. D.: Violence and the Social Construction of Ethnic Identity. *International Organization*, 2000/4. 845–877.

<https://doi.org/10.1162/002081800551398>

- GALLOWAY, A.: *The Penn Commentary on Piers Plowman*, University of Pennsylvania Press, 2001.
- HEDLING, N.: *A Practical Guide to Constitution Building: The Design of the Judicial Branch*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA) Strömsborg, 2011.
- HUSSAIN, F.: *The Judicial System of Pakistan*. 2015 (available at: https://www.supremecourt.gov.pk/downloads_judgements/all_downloads/Judicial_System_of_Pakistan/thejudicialsystemofPakistan.pdf)
- IJAZ, S.: Judicial Appointments in Pakistan: Coming Full Circle, *LUMS Law Journal*, 2014/1.
- JUDGE FRIEDMAN, P. L.: *Threats to Judicial Independence and the Rule of Law* <https://www.americanbar.org/groups/litigation/initiatives/committee-on-american-judicial-system/in-the-news/threats-to-judicial-independence-and-rule-of-law/>
- LANDAU, D. - DIXON, R.: Abusive Judicial Review: Courts against Democracy, *University of California, Law Review*, 2020/53.
- MALLESON, K.: Judicial Training and Performance Appraisal: The Problem of Judicial Independence. *The Modern Law Review*, 1997/5.
- RAZ J.: Comments on the Morality of Freedom (September 17, 2016). Forthcoming, *Jerusalem Review of Legal Studies*, *Columbia Public Law Research Paper* No. 14-534, *King's College London Law School Research Paper* No. 2016-46, *Oxford Legal Studies Research Paper* No. 4/2017, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2857419>)
- RUSSELL P. H. - O'BRIEN D.M.: *Judicial Independence in the Age of Democracy: Critical Perspectives from around the World*. University of Virginia Press, 2001.
- SHAH, A.: *Critical Study of the Factors Undermining Independence of the Superior Judiciary in Pakistan*. (PhD dissertation) 2008.
- SILKENAT, J. R. – HICKEY, J. E. – BARENBOIM, P. D.: *The Legal Doctrines of the Rule of Law and the Legal State (Rechtsstaat)*. Springer International Publishing, Cham, 2014
- YUSUF, H. O.: Calling the Judiciary to Account for the Past: Transitional Justice and Judicial Accountability in Nigeria. *Law & Policy*, 2008/2., 194–226. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9930.2008.00274.x>